T.C.
BAŞBAKANLIK
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

GAP BÖLGESİ KÖYLERİNDE SOSYAL GÜVENLİK DURUMU VE SOSYAL GÜVENLİK UYGULAMALARININ SOSYO-EKONOMİK TEMELLERİ

SONUÇ RAPORU

TÜRKİYE ZİRAATÇILAR DERNEĞİ

ANKARA - 2003

BAŞBAKANLIK GAP BÖLGE
KALKINMA İDARESİ

TÜRKİYE ZİRAATÇILAR
DERNEĞİ

GAP BÖLGESİ KÖYLERİNDE SOSYAL GÜVENLİK DURUMU VE SOSYAL GÜVENLİK UYGULAMALARININ SOSYO-EKONOMİK TEMELLERİ

SONUÇ RAPORU

Proje Yürütücüleri

Prof. Dr. Nurettin YILDIRAK - Doç. Dr. Bülent GÜLBUÇUK

ANKARA - 2003

ARAŞTIRMA PROJESİ YARDIMCI DANIŞMAN KURULUŞ:

FİŞEK ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞAN ÇOCUKLAR BİLİM VE EYLEM MERKEZİ VAKFI

ÖNSÖZ

Sosyal güvenlik gereksinimi insanların temel gereksinimlerindendir. Her birey, yaşamı boyunca kendisini güvencede hissetmek ister. Bireyler, sosyal güvence altında olduğunu özümsedikçe, daha verimli ve mutlu bir yaşamın sürekliliğini sahiplenirler. Gelişmiş ülkeler, sosyal devlet ilkesi doğrultusunda insan mutluluğunu temel alan uygulamalar çerçevesinde sosyal güvenlik sistemlerinin işlerliliğini ön planda tutarlar.

Geleneksel yaşamın, ilişkilerin ve kuralların geçerli olduğu ülkelerde, toplumlarda ise, bireyler çağdaş sosyal güvenlik hizmetlerine ulaşamadığı sürece yerel dayanışma, yardımlaşma ve güçlü aile bağları ile yaşam ve gelecek güvencesini hissetmek ister. Doğal olarak, bu durum sürdürülebilir ve kalıcı bir sistemin oluşturulmasına engel olabileceği gibi, çağdaş sosyal güvenlik sistemlerinin de bireyler tarafından kabullenilmesini ve işletilmesini geciktirebilmektedir.

Dünyanın sayılı kalkınma projelerinden olan ve insan odaklı bir yaklaşımla sürdürülen Güneydoğu Anadolu Projesi'nin uygulandığı bölgede, köyler düzeyinde sosyal güvenlik uygulamalarının mevcut durumunu belirleyebilmek ve uygulamalara etkili olan unsurları tartışmaya açmak bu araştırma projesinin ana amacıdır. Köylerde yaşayanların mevcut durumları hakkında somut ve objektif bilgiler ortaya koyduktan sonra belirlenenler ışığında sosyal güvenlik politikalarının oluşturulmasına eğer yardımcı olunabilirse araştırma projesi hedefine ulaşmış sayılacaktır.

Uzun bir alan çalışmasının sonucunda ortaya konulan araştırma projesinde; öncelikle projeyi destekleyen Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi'nin başta Başkanı olmak üzere yöneticilerine ve uzmanlarına, Bölge illerinin sayın Valilerine, araştırma kapsamındaki ilçelerin sayın Kaymakamlarına, alan çalışmaları sırasında her türlü lojistik ve personel desteğini olanakları ölçüsünde esirgemeyen Tarım İl ve İlçe Müdürlüklerine, ön araştırma sırasında düzenlenen toplantılara aktif katılım gösteren konu ile ilgili kamu kurumlarının ve sivil toplum örgütlerinin temsilcilerine, araştırma yapılan köylerin muhtarlarına, anket uygulanan başta kadın, engelli, yaşlı, dul, yetim-kimsesiz çocuklar olmak üzere soruları içtenlikle yanıtlayan tüm bireylere teşekkür etmek bizim için yerine getirilmesi zevkli ve onurlu bir görevdir. Ayrıca, hem ön araştırma sırasında hem de uzun alan araştırmaları sırasında sürekli bölgede bulunan ve araştırmanın titizlikle yürütülmesine özen gösteren Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümünde görev yapan proje yürütücüleri, değerli bilim adamlarımız Prof. Dr. Nurettin YILDIRAK ve Doç. Dr. Bülent GÜLÇUBUK ile projeye teorik bilgi desteğini sürekli sunan ve her aşamada katkılarını esirgemeyen Prof.Dr.A.Gürhan FİŞEK'e ve alanda görev alan Derneğimiz üyeleri ile bölgedeki il temsilcilerimize de teşekkürlerimizi sunmak bizim için önemli bir sorumluluktur.

Türkiye Ziraatçılar Derneği Genel Başkanı
İbrahim YETKİN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ
ÇİZELGELER DİZİNİ
KISALTMALAR

BİRİNCİ BÖLÜM

1.GİRİŞ
2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE GEREKÇESİ
3. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE ALAN TANITIMI
4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ
5. ARAŞTIRMANIN YÖNETİMİ

İKİNCİ BÖLÜM: SOSYAL GÜVENLİĞİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE GELİŞMESİ

1. TANIM VE KAVRAMLAR
2. ULUSLAR ARASI BELGELERDE SOSYAL GÜVENLİK
3. SOSYAL GÜVENLİĞİN GELİŞMESİ
   3.1. Aile İçi Yardımlaşma
   3.2. Meslek Kuruluşları Çerçevesinde Yardımlaşma
   3.3. Sosyal Yardımlar
   3.4. Zonguldak Havzasında Yeni Bir Yaklaşımım Habercileri
   3.5. Maadin Nizamnamesi (1869)
   3.6. Emeklilik ve Yardımlaşma Sandıkları
4. DÜNYADAKİ SOSYAL SİGORTA UYGULAMARI VE SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMLERİNE GEÇİŞ
5. TÜRKİYE'DE SOSYAL GÜVENLİK UYGULAMALARI VE SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİ KURMA ÇABALARI
6. TÜRKİYE'DE TARIMDA SOSYAL GÜVENLİK
7. GAP BÖLGESİNDE TARIM İLE İLGİLİ SOSYAL GÜVENLİK KURUMLARINA ÜYELİK DURUMU
8. TARIM KESİMİNDE SOSYAL GÜVENLİK İLE İLGİLİ BAZI YABANCI ÜLKE ÖRNEKLERİ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: SAHA ARAŞTIRMASI KÖYLER HAKKINDA BİLGİLER

1. KÖYLERİN KURULUŞ YERİ VE NÜFUS MİKTARI SAYISI
2. KÖYLERDE ALTYAPI DURUMU
3. KÖYLERİN TARIMSAL VARLIKLARI
   3.1. Toplam Arazi Miktarları
   3.2. Köylerin Arazi Varlıklarına İşletme Biçimlerine Göre Dağılımı
   3.3. Köylerde Tarımsal Alet-Makine Varlığı
   3.4. Köylerde Hayvan Varlığı
   3.5. Köylerde İşgücü Hareketliliği
4. KÖYLERDE SOSYAL GÜVENLİK KURUMLARINA ÜYELİK DURUMU
   4.1. Sosyal Güvenlik Kurumlarına Üye Olanların Sayısı- Aktif Üyelik Durumu
   4.2. Sosyal Güvenlik Kurumlarından Emekli Olanların Sayısı

4.3. Yeşil Kart Uygulaması
4.4. Yaşlılık Maaşı Alanlar
4.5. Muhtarların Sosyal Güvenlik Uygulamaları Konusundaki Davranışları
5. KÖYLERDE SAĞLIK KURUMLARI VE SAĞLIK SORUNLARI
5.1. Mevcut Sağlık Kurumları ve Ulaşılabilirlik
5.2. Köylerde Karşılaşılan Sağlık Sorunları
5.3. Köylerde Meydana Gelen Kaza, Hastalık, Doğal Afet ve Ölüm Olayları
6. KÖYLERDE SOSYAL RİSK GRUPLARI
6.1. Dul Kadın ve Erkek Sayıları
6.2. Köylerde Bakıma Muhtaç Bireylerin Varlığı
6.3. Köylerde Riskli Gruplara Yardım Koşulları
7. KÖYLERDE YARDIMLAŞMA-DAYANIŞMA EĞİLİMLERİ
7.1. Köylerde Yardımlaşma-Dayanışmada İnformel Yapılanmalar
7.2. Köylerde Yardımlaşma-Dayanışma İlişkilerinde Belirleyici Öğeler
7.3. Köylerde Yardımlaşma-Dayanışma Eğilimlerinde Değişim Süreçleri
8. KÖYLERDE TOPLUMSAL LİDERLİK KURUMLARI ve ETKİNLİKLERİ
9. KÖYLERDE SOSYAL GÜVENCE KAYNAKLARI
10. KÖYLERDE SOSYAL GÜVENLİK UYGULAMALARI AÇISINDAN BAŞLICA SORUNLAR

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: SAHA ARAŞTIRMASI; HANE HALKINA İLİŞKİN VERİLER

1. HANE GENİŞLİĞİ VE BİREYLERİN TEMEL NİTELİKLERİ
1.1. Aile (Hane Halkı) Başkanı
1.2. Aile Başkanının Eşi
1.3. Hanedeki Çocukların Sayısı ve Hane Genişliği
1.4. Köy Dışında Oturan Aile Bireyleri
2. EVLİLİK VE EVLİLİK YAPISI
3. TARIMSAL VARLIKLAR VE İŞLETMECİLİK BİÇİMLERİ
3.1. Arazi Varlığı ve İşletmecilik Biçimleri
3.2. Yetiştirilen Temel Bitkisel Ürünler
3.3. Tarımsal Alet-Makine Varlığı ve Kullanım Biçimleri
3.4. Hayvan Varlığı ve Değerlendirme Biçimleri
3.5. Tarımsal İşgücü Hareketliliği
3.6. Tarımsal Varlıklara Sahip Olma Biçimleri
4. GELİR DURUMU VE GELİR KAYNAKLARI
4.1. Tarıma Dayalı Gelirler
4.2. Gelirin Yeterliliği ve Tasarrufları Değerlendirme Biçimleri
5. KREDİ KULLANIM DURUMU VE KOŞULLARI
6. SOSYAL GÜVENLİK-SİGORTALILIK DURUMU
6.1. Sosyal Güvenlik-Sigorta Bilinci
6.2. Sosyal Güvenlik Kuruluşlarına Üyelik Durumları
6.3. Yeşil Kart Uygulamaları
6.4. Olağanüstü Durumlara Karşı veya Geleceğe İlişkin Sosyal Güvence Kaynakları
6.5. Sosyal Güvenlik Uygulamalarına Katkı Biçimleri
7. HANELERDE RİSKLİ BİREY VARLIĞI VE SAĞLIK İLE İLGİLİ DAVRANIŞLARI
7.1. Hastalıklarda Davranış Biçimleri
7.2. Hanelerde Riskli Grup Birey Varlığı ve Kalıcı Hastalıklar
7.3. Köylerde Riskli Gruplara Karşı Geliştirilen Çözüm Önerileri

8. GELENEKSEL DAVRANMA BİÇİMLERİ VE EĞİLİMLERİ
8.1. Fitre – Zekat Uygulamaları ve Dinsel Kurumlara Yardım
8.2. Ailede Erkek Birey Varlığı ve Gerekliliğine İnanma
8.3. Köylerde Sosyal Lider Anlayışı
8.4. Mirasa İlişkin Tutum ve Davranışlar
8.5. Çocuklar İçin İstenilen Eğitim Düzeyleri
8.6. Yardımlaşma ve Dayanışma Davranışları ve Eğilimleri
9. GAP VE GELECEĞE İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER
9.1. GAP Hakkında Bilgi Düzeyleri
9.2. GAP'tan Beklentiler ve Gerçekleşebileceğine İnanırlık
9.3. Yaşamdaki Özlemler

BEŞİNCİ BÖLÜM: SAHA ARAŞTIRMASI; RİSKLİ GRUPLARA İLİŞKİN VERİLER

1. GEREKÇE VE AMAÇ
2. KADINLAR
3. YAŞLI VE / VEYA DUL BİREYLER
4. KRONİK HASTA VE / VEYA ENGELLİ BİREYLER
5. YETİM VEYA KİMSESİZ ÇOCUKLAR

ALTINCI BÖLÜM : GAP BÖLGESİ KÖYLERİNDE SOSYAL GÜVENLİK UYGULAMALARINI ETKİLEYEN TEMEL UNSURLAR

1. SOSYAL GÜVENLİK KURUMLARININ ETKİNLİĞİ
2. HALKIN BİLGİ DÜZEYİ
3. EKONOMİK NEDENLER
3.1.Topraksızlar
3.2.Küçük İşletmecilik
3.3.Toprak ve Gelir Dağılımı
3.4.Tarım Dışı Gelir Olanakları
3.5. Ekonomik Bağımlılık
4. SOSYOLOJİK VE KÜLTÜREL NEDENLER
4.1. Geleneksel İlişkiler
4.2. Dinsel Yaklaşımlar
4.3. Riskli Grupların Varlığı
4.4. Geniş Aile Yapısı ve Birey Sayısı
5. PSİKOLOJİK NEDENLER
5.1. Yaşama Bağlılık – Yaşama Sevinci
5.2. Aile İçi İlişkiler ve Güç Dağılımı
5.3. Cinsiyetler ve Kuşaklararası İletişim
5.4. Temel Gereksinmelere Ulaşabilirlik

YEDİNCİ BÖLÜM:GAP BÖLGESİ KÖYLERİNDE SOSYAL GÜVENLİK UYGULAMALARININ ETKİN HALE GETİRİLEBİLİRLİĞİ

1. KURUMSAL SORUMLULUKLAR
2. SOSYAL HİZMETLERE ULAŞILABİLİRLİK

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge.1.1. GAP Bölgesinde Köylerin Nüfus Büyüklüklerine Göre Dağılımı
Çizelge.1.2. GAP Bölgesinde 251- 2000 Arası Nüfus Büyüklüğüne Sahip Köylerin Oransal Dağılımı (%)
Çizelge.2.1. GAP Bölgesi Köylerinde Bağ-Kur Tarım Sigortasına Üyelik Durumu
Çizelge.3.1. Köy Yerleşim Yerlerinin Fiziksel ve Coğrafi Özellikleri
Çizelge.3.2. Köy Yerleşim Yerlerinin Kuruluş Yerlerine Göre Dağılımları
Çizelge.3.3. Köylerin Fiziksel Yerleşim Biçimlerine Göre Dağılımları
Çizelge.3.4. Köylerin Toplam Nüfuslarına Göre Dağılımları
Çizelge.3.5. Köy Nüfuslarının Köy Kuruluş Yerlerine Göre Dağılımı
Çizelge.3.6. Köy Nüfuslarının Yerleşim Biçimlerine Göre Dağılımı
Çizelge.3.7. Köylerin Sahip Bulundukları Çeşitli Taşınmazlara Göre ve Tarım Arazilerinin Sulanabilme Özelliklerine Göre Dağılımları
Çizelge.3.8. İşletmelerin Egenim Biçimlerine Göre Dağılımları
Çizelge.3.9. Köylerin Alet – Makine Varlığına Göre Dağılımları
Çizelge.3.10. Köylerin Hayvan Varlığına Göre Dağılımları
Çizelge.3.11. Çeşitli Sosyal Güvenlik Kurumlarına Kayıtlı Bulunan Bireylerin Köylere Göre Dağılımı
Çizelge.3.12. Köylerin Tarım Arazisi Varlığı ile SSK Tarım Sigortalısı Barındıran Köy Sayısı
Çizelge.3.13. Köylerin Tarım Arazisi Varlığı ile SSK İşçi Sigortalısı Barındıran Köy Sayısı
Çizelge.3.14. Köylerin Tarım Arazisi Varlığı ile Bağ-Kur Tarım Sigortalısı Barındıran Köy Sayısı
Çizelge.3.15. Çeşitli Sosyal Güvenlik Kurumlarından Emekli Maaşı Alanların Sayı ve Oranları
Çizelge.3.16. Köylerin Yeşil Kart Sahibi Bireylere Göre Dağılımı
Çizelge.3.17. 65 Yaş Üstü Maaş Alanların Köylere Göre Dağılımı
Çizelge.3.18. Köy Halkının Sağlık Nedeni İle Başvurduğu Kurumlar
Çizelge.3.19. Köylerin En Önemli Sağlık Sorunlarına Göre Dağılımları
Çizelge 3.20. Köylülerin Sağlık Sorunlarını Çözümlemek Üzere Başvurduğu Kurumlar
Çizelge 3.21. Köylerde Son bir Yıl İçinde Meydana Gelen Kazaların Sayı ve Oranları
Çizelge.3.22. Köylerde Son Bir Yıl İçinde Hastalanan (Ölümcül) Birey Sayıları
Çizelge 3.23. Köylerde Son Bir Yıl İçinde Meydana Gelen Afet ve Ölüm Sayısı
Çizelge 3.24. Köylerin Dul Kadın ve Erkek Sayıları
Çizelge 3.25. Köylerde Birinci Derece Akrabaları Tarafından Bakılan Hasta, Yaşlı, Engelli, Yetimlerin Köylere Göre Dağılımları
Çizelge 3.26. Köylerde İkinci Dereceden Akrabalarınca Bakılan Hasta, Yaşlı, Engelli ve Yetimlerin Dağılımları
Çizelge.3.27. Köy Halkı Tarafından Bakılan Yetim, Zihinsel Özürlü, Dul, Fiziksel Özürlü ve Fakirlerin Köylere Göre Dağılımları
Çizelge.3.28. Köylerde Bireysel Yada Toplumsal Sorunların Çözümünde Etkin Olan Kişi ve Kurumlar
Çizelge 3.29. Köy Halkına Zor Durumunda Yardım Eden Birey ve Kurumlar
Çizelge 3.30. Köy Halkının En Önemli Gördüğü Güvence Kaynakları
Çizelge.4.1. Hanelerin İllere Göre Dağılımı
Çizelge.4.2. Aile Başkanlarının Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Çizelge.4.3. Aile Başkanlarının Eğitim Düzeyi
Çizelge.4.4. Aile Başkanlarının Yaş Gruplarına Göre Eğitim Düzeyleri
Çizelge.4.5. Aile Başkanlarının Meslek Yapıları
Çizelge.4.6. Eşlerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı
Çizelge.4.7. Eşlerin Eğitim Düzeyi
Çizelge.4.8. Eşlerin Yaş Gruplarına Göre Eğitim Düzeyleri
Çizelge.4.9. Eşler Arasında Eğitim Düzeyi
Çizelge.4.10. Eşlerin Meslek Yapıları
Çizelge.4.11. Aile Başkanlarının Sahip Olduğu Çocuk Sayıları
Çizelge.4.12. Aile Başkanlarının Eğitim Düzeylerine Göre Çocuk Sayısı
Çizelge.4.13. Hane Halkı Toplam Birey Sayısı
Çizelge.4.14. Ailelerde Köy Dışında Yaşayan Erkek Çocuk Sayısı
Çizelge.4.15. Ailelerde Köy Dışında Yaşayan Kız Çocuk Sayısı
Çizelge.4.16. Aile Başkanlarının Evlenme Yaşı
Çizelge.4.17. Eşlerin Akrabalık Derecesi
Çizelge.4.18. Aile Başkanlarının Eğitim Düzeyleri ile Eşleri Arasındaki Akrabalık Durumu
Çizelge.4.19. Hanelerin Sahip Olduğu Arazi Varlığı
Çizelge.4.20. Köylerde Bitkisel Üretimde Bulunan Hane Sayıları
Çizelge.4.21. Hanelerin Sahip Olduğu Büyükbaş Hayvan Varlığı
Çizelge.4.22. Hanelerde Örgütlenmemiş Kaynaklardan Kredi Kullanım (Borçlanma) Biçimleri
Çizelge.4.23. Arazi Varlığına Göre Hanelerin Borçlanma Durumu
Çizelge.4.24. Aile Başkanlarının Sosyal Güvenlik Kuruluşlarına Üyelik Durumu
Çizelge.4.25. Aile Başkanlarının Sosyal Güvenlik Kuruluşlarına Üye Olmama Nedenleri
Çizelge.4.26. Aile Başkanlarının Eğitim Düzeyine Göre Sosyal Güvenlik Kurumlarına Üyelik
Çizelge.4.27.Aile Başkanlarının Yaş Gruplarına Göre Sosyal Güvenlik Kurumlarına Dağılımı
Çizelge.4.28.Aile Başkanlarının Arazi Varlığına Göre Sosyal Güvenlik Kurumlarına Üyelik Durumları
Çizelge.4.29. Aile Başkanlarının Sosyal Güvence Kaynakları
Çizelge.4.30.'Aile Başkanlarının En Son Doktora Gitme Zamanları
Çizelge.4.31. Ailede Erkek Çocuğun Gerekliliği Konusundaki Düşünceler
Çizelge.4.32. Aile Başkanlarının Eğitim Düzeyine Göre Erkek Çocuk Gereksinimine Bakışı
Çizelge.4.33. Aile Başkanlarının GAP Hakkındaki Bilgi Düzeyleri
Çizelge.4.34. Aile Başkanlarının Eğitim Düzeylerine Göre GAP Hakkındaki Bilgileri
Çizelge.4.35. GAP'tan Beklentiler
Çizelge.4.36. Arazi Varlığına Göre GAP' tan Beklentiler
Çizelge.4.37. Aile Başkanlarının Yaşamdaki Özlemleri
Çizelge.5.1. Kadınların İllerine Göre Dağılımı
Çizelge 5.2. Kadınların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı
Çizelge 5.3. Ailelerde Toplam Birey Sayısı (Evli Kadınlar)
Çizelge 5.4. Kadınların Sosyal Güvenlik Kaynakları
Çizelge 5.5. Kadınların Hastalık Durumlarında Başvurdukları Birimler
Çizelge 5.6. Kadınlara Göre Kadınların Başlıca Sorunları
Çizelge.5.7. Kadınların Özlemleri
Çizelge.6.1. Köylerin Anayola, İlçeye ve İl Merkezlerine Uzaklıklarına Göre Dağılımları
Çizelge.6.2. Konutlarda İçme Suyunun Bulunmasına Göre Köylerin Dağılımı
Çizelge.6.3. Konutlarda Tuvalet Bulunmasına Göre Köylerin Dağılımı
Çizelge.6.4. Konutlarda Banyo Bulunup Bulunmadığına Göre Köylerin Dağılımı

Çizelge.6.5.Konutlarda Telefon Bulunup Bulunmadığına Göre Köylerin Dağılımı
Çizelge.6.6. Isınma Amacıyla Kullanılan Yakıt Türlerine Göre Köylerin Dağılımı

KISALTMALAR

GAP : Güneydoğu Anadolu Projesi

SSK : Sosyal Sigortalar Kurumu

BAĞ-KUR : Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu

TCZB: Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası

TKK: Tarım Kredi Kooperatifleri

s.k.: Sayılı Kanun

TL.: Türk Lirası

S: Amerika Birleşik Devletleri Doları

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

Kırsal kesimde yaşayanlar genellikle tarımda çalışırlar. Geniş bir nüfus kitlesinin içinde bulunduğu bu kesimin toplum kalkınması açısından bir gösterge oluşturan sosyal güvenlik konusunda ihmali düşünülemez. *Sosyal güvenlik uygulamalarının amacı; yalnız belirli risklere karşı maddi güvence sağlayacak parasal yardımı yapmak değil, herkese insan onuruna yaraşır bir biçimde, gelecek kuşkusuna kapılmaksızın, huzur ve refah içinde yaşama hakkını sağlamaktır.*

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde; *"toplumun bir bireyi olarak herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Sosyal güvenlik bir temel haktır. Bu temel hakkın çeşitli nedenler ve ayrıcalıklar ileri sürülerek engellenmesi mümkün değildir"*; yine, Anayasa'da, *"herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli önlemleri alır ve örgütlerini kurar"*, demesine karşın, ülkemizde sosyal güvenlik çalışma esasına dayanır. Çalışmayanlar ve yakınlarının oluşturduğu milyonlarca birey ise sosyal güvenceden yoksundur.

Gerek ülke genelinde gerekse GAP Bölgesinde özellikle ekonomik bakımdan güçsüz olanları korumaya çalışmak ve bunların gelecek güvencesi içinde yaşamlarını sürdürebilecek sosyal politika önlemlerini almak, önem taşımaktadır. Önlemlerin başında da sosyal güvenlik uygulamaları gelmektedir.

Toplumun birçok kesimleri uygulamadaki bazı eksikliklerine rağmen sosyal güvenlik sistemlerinin koruyucu şemsiyesi altına alınırken, en kalabalık kesimi oluşturan tarım kesimi bu yasalardan ancak sınırlı bir biçimde yararlanabilmektedir. Mevcut sosyal güvenlik olanaklarından çiftçiler yeterince yararlanamadığı gibi, 2926 sayılı "tarımda kendi ad ve hesabına çalışanlar sosyal sigortalar kanunu (Bağ-Kur)" ile bu kesime getirilen olanaklar da oldukça yetersiz kalmış olup, 4.1 milyon çiftçi ailesinden ancak 1 milyonu tarım sigortası kapsamındadır.

GAP Bölgesinde de tarımsal üretimde yer alanların ancak çok küçük bir oranı herhangi bir sosyal güvenlik şemsiyesi altındadır. Türkiye genelinde SSK'na kayıtlı çiftçilerin ancak % 2'si, Bağ-Kur'a kayıtlı çiftçilerinde % 3 kadarı GAP bölgesindedir.

Bu araştırma; ülkemizin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinin genel olarak altında bulunan GAP Bölgesi köylerindeki, sosyal güvenlik durumunu ve sosyal güvenlik uygulamalarına etkili olan sosyal, ekonomik ve kültürel faktörleri saptamaya çalışmıştır. Araştırma, sekiz ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; araştırmanın amacı ve gerekçesi, araştırmanın kapsamı, yöntemi ve yönetimi ile konuyla ilgili yapılan çalışmalar verilmiştir. Teorik saptamalar verildiği ikinci bölümde; sosyal güvenlik kavramı, kapsamı, amaçları Dünya'da ve Türkiye'de sosyal güvenlik uygulamalarının tarihçesi, gelişimi ve tarım kesimine yansımaları üzerinde durulmuştur.

Araştırmanın ağırlıklı bölümünü GAP Bölgesi köylerinde kırsal nüfusun sosyal güvenlik durumları, bu konulardaki görüşleri ve beklentilerinin araştırıldığı ampirik çalışmalar oluşturmaktadır. Bu amaçla 9 ilde gerçekleştirilen alan çalışmalarında kapsamda yer alan köyler hakkındaki genel bilgileri içeren; hane ve nüfus sayısı, tarımsal yapı, altyapı, sosyal risk grupları ve sosyal güvenlik uygulamaları açısından başlıca sorunlar üçüncü bölümde sunulmuştur. Araştırmanın en önemli bölümü olan dördüncü bölümde; hane düzeyinde elde edilen; aile genişliği, aile bireylerinin özellikleri, tarımsal varlıklar ve işletmecilik biçimleri, gelir durumu,

sosyal güvenlik-sigorta bilinci, sosyal güvenlik kurumlarına üyelik, riskli birey varlığı ve GAP'a ilişkin değerlendirmeler bulunmaktadır. Beşinci bölümde; köylerdeki riskli gruplar olarak kapsama alınan kadınlar, yaşlı ve/veya dul bireyler, kronik hasta ve/veya engelliler, yetim veya kimsesiz çocuklara ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Altıncı bölümde; alan araştırması sonucu elde edilen veriler ışığında, GAP Bölgesi köylerinde sosyal güvenlik uygulamalarını etkileyen temel unsurlar ortaya çıkarılmış, yedinci bölümde ise; GAP Bölgesi köylerinde sosyal güvenlik uygulamalarının etkin hale getirilebilmesi için geliştirilen yaklaşımlar tartışmaya açılmıştır.

Araştırmanın son bölümünde ise sonuç ve öneriler; kurumlar, uygulamalar, sağlık olanakları, riskli grup ve GAP için ayrı ayrı verilmiştir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE GEREKÇESİ

Gerek Türkiye genelinde, gerekse GAP Bölgesinde nüfusun fazlalığı, toprağın marjinal kullanım sınırına gelmiş olması, makineleşme ile işgücü fazlalığının ortaya çıkması, tarımsal üretimin büyük ölçüde doğal koşullara bağımlılığı, tarımda fiyat dalgalanmaları, gelir düzeyinin düşük ve dağılımın dengesiz olması, az topraklı ve topraksız çiftçilerin fazlalığı ile geleneksel ilişkilerin varlığı gibi nedenler sağlıklı ve işleyen bir sosyal güvenlik sisteminin varlığını zorunlu kılmaktadır. Bu aynı zamanda, son yıllarda uluslararası kalkınma yaklaşımlarının öncelikleri arasında yer alan sürdürülebilir insani kalkınma açısından da bir gerekliliktir.

GAP ile ulaşılmak istenen; kalkınmanın eşit ve adil bir biçimde etki yaratması ve sürdürülebilir olması projenin uygulandığı alanın sosyal yapısını ve bunun etkilerini incelemekle olasıdır. Bilinmektedir ki, kalkınma çabalarında halkın somut beklentilerine yanıt vermeyen, etkin katkı ve katılımını desteğine almayan bir projenin başarı şansı düşüktür. İşte, bu beklentilerin başında insanların kendilerini rahat ve güvende hissetmelerini sağlayacak ve de karşılaşabilecekleri zorluk ve tehlikelerden koruyacak olan sosyal güvenlik uygulamaları gelmektedir.

Sosyal güvenlik uygulamalarının bölgedeki durumunun hem işleyiş hem de nüfusun % 40'a yakınını oluşturan kırsal kesim açısından ele alınması önem taşımaktadır. Çünkü, heterojen bir kültürel yapı ile toplumsal hiyerarşi ve aşiret türü örgütlenme yapısı içinde insanların kendisini mutlu hissetmesi ve yarınlarından emin olması büyük ölçüde iyi işleyen bir ekonomik yapı ve önemli ölçüde de sosyal güvenlik sistemi içinde gerçekleşebilir. Bu nedenlerle, GAP Bölgesindeki köylerde sosyal güvenlik konusundaki mevcut durumu belirlemek, sorunları sergilemek, sosyo-ekonomik ve kültürel etmenleri incelemek ve sorunlara öneriler geliştirmek önemlidir.

Buraya kadar belirtilenler doğrultusunda araştırmanın başlıca amaçları şu biçimde özetlenebilir :

a. Türkiye'de tarım kesimine yönelik sosyal güvenlik ve tarımda sigorta uygulamalarını irdelemek,
b. GAP Bölgesine ilişkin sosyal güvenlik verilerini sunmak,
c. Araştırmanın yürütüldüğü köylerde sosyal güvenlik ve sigorta durumunu elde edilen veriler ışığında saptamak ve izlenimde bulunmak,
d. GAP Bölgesinde geleneksel ilişkilerin ve toprak-insan ilişkilerinin sosyal güvenlik uygulamalarına nasıl etkide bulunduğunu ortaya koymak,

e. Bölge halkının sosyal güvenlik hakkındaki bilgi düzeyleri, beklentileri ve bu konuda yapılacak olası çalışmalarda katılım düzeylerini saptayabilmek,
f. Bölgede sosyal güvenlik ve sigorta uygulamaları konusundaki sorunları ve bu sorunların nedenlerini incelemek,
g. Köylerde kadın, yaşlı veya dul, kronik hasta veya engelli, yetim veya kimsesiz çocuk gibi riskli grupların durumu hakkında bilgi vermek ve bunlara yönelik oluşturulabilecek sosyal politikaların saptanabilmesine yardımcı olmak,
h. GAP ile oluşabilecek değişikliklerin sosyal güvenlik açısından ne gibi etkilerinin oluşabileceği konusunda öngörüde bulunmak ve bundan hareketle geleceğe yönelik çözüm önerileri geliştirebilmektir.

3. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Araştırma, bir alan araştırmasının tüm ilke ve kurallarını göz önüne alarak gerçekleştirilmiş ve sosyal güvenlik uygulamalarının başlıca öğelerini, boyutlarını ve yayılma durumunu içerecek bir kapsamda tasarlanmıştır.

GAP kapsamında bulunan 9 ili de kapsayan araştırmada, *sosyal güvenlik uygulamalarının genel durumunu, öğelerini, benimseme durumunu saptayabilmek amacıyla ele alınan konular şu başlıklar altında sıralanabilir :*

a. Köylerdeki fiziksel çevre ve altyapı durumu,
b. Nüfus, demografik özellikler ve nüfus hareketliliği,
c. Tarımsal varlıklar, üretim süreçleri, üretim ilişikleri ve bunların sosyal güvenlik uygulamalarına etkisi,
d. Örgütlenme ve biçimleri,
e. Eğitim durumu ve olanakları,
f. Aile ve sosyal-demografik özellikler,
g. Ailelerde sosyal güvence unsurları,
h. Dinsel kültür, gelenekler, yardımlaşma-dayanışma,
i. Temel tutum ve davranış kalıpları,
j. Sosyal güvenlik ve sigorta sisteminin işleyişi,
k. Sosyal güvenlik kurumlarına üyelik,
l. Sosyal güvenlik ve sigorta konusunda sorun alanları,
m. Sosyal güvenlik ve sigorta uygulamalarının benimseme sürecine etkili olan faktörlerin incelenmesi,
n. Köylerde riskli grupların genel durumunun incelenmesi,
o. Halkın gelecekten beklentileri, yaşama arzuları,
p. Halkın GAP hakkında bilgi düzeyleri, değerlendirmeleri ve beklentileri.

Belirtilen bu konulara açılım getirilerek, alan araştırması yapılmış ve elde edilen sonuçlar; durum saptayıcı ve GAP ile meydana gelecek olası değişmeleri önceden kestirmesi açısından çıkarımcı bir hane getirilmeye çalışılmıştır.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada elde edilen bulgular öncelikle alan araştırması sonucu elde edilen verilere dayanmaktadır. Alandan anketler yoluyla elde edilen verilere ek olarak, GAP Bölgesine ait çeşitli istatistiki bilgiler, raporlar ve araştırmalar ile resmi ve yazılı bilgi kaynaklarına başvurulmuştur. Ayrıca, sosyal güvenlik uygulamalarının genel durumunu incelemek amacıyla, ilgili kurum ve kuruluşların verileri de dikkate alınmıştır. Araştırma çerçevesinde alan araştırmalarına temel oluşturmak üzere, anket çalışmaları öncesinde GAP kapsamında bulunan 9 ilde çerçeve tespitinde bulunulmuş ve söz konusu illerde sosyal güvenlik kurumlarının ve tarım teşkilatlarının temsilcileri ile toplantılar düzenlenmiştir. Toplantılarda, konu hakkında ön bilgiler edinilmiştir.

Araştırma evrenini köy düzeyi yerleşimler oluşturmuştur. Geniş bir coğrafi alanı oluşturan (9 il) ve çok sayıda köy (4285 adet) topluluğunu içeren alan araştırmasında zorunlu olarak örnekleme tekniğine başvurulmuştur. Bunun ile ilgili olarak Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) – Hane Halkı Anket Araştırma Şube Müdürlüğü elemanları ile toplantılar yapılmıştır. Toplantılarda; GAP Bölgesinin ekonomik, sosyal, kültürel ve tarımsal mülkiyet ilişkiler ve üretim biçimi açısından heterojen bir yapı sergilediği ve bunun ile ilgili olarak en az 69 parametrenin bulunduğu ve bu nedenle herhangi bir tabakalama tekniğine gidilerek, örneklemede bulunamayacağı sonucuna varılmıştır. Bundan hareketle, araştırmada GAP Bölgesi köylerini temsil edebilecek biçimde örneklemenin, uzmanlar görüşü ve ilgili kurum temsilcilerinin uzlaşı sağlayarak belirlenmesi yoluna gidilmiştir.

Sonuçta, örnekleme tekniği olarak rastlantılı ve orantılı katmanlı örnekleme yoluna gidilmiştir. Buna göre, araştırma alanına giren köy toplulukları; köy sayıları ve nüfus miktarları dikkate alınarak katmanlara ayrılmış ve bu katmanlardan evren içindeki paylarıyla orantılı olarak örnekler alınmıştır. Bu aşamada, GAP Bölgesindeki köylerin 1997 Yılı Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına bakılarak, nüfus büyüklüklerine göre dağılımı çıkarılmıştır. Buna göre; GAP Bölgesindeki köylerin "sayı olarak" %39.8'i 250'den daha az, %29.4'ü 251-500, %13.7'si 501-750, %6.4'ü 751-1000, %6.9'ü 1001-2000 ve %3.8'i 2000'den daha fazla nüfusa sahip köylerden oluşmaktadır.

Nüfus açısından GAP Bölgesinde nüfusu 250'den az olan köyler toplam köy nüfusunun %9.6'sına, nüfusu 251-500 arasında olan köyler toplam köy nüfusunun %20.8'ine, nüfusu 501-750 arasında olan köyler toplam köy nüfusunun %16.2'sine, nüfusu 751-1000 arasında olan köyler toplam köy nüfusunun %10.8'ine, nüfusu 1001-2000 arasında olan köyler toplam köy nüfusunun %17.4'üne ve 2000'den daha fazla nüfusa sahip köyler ise toplam nüfusun %25.2'sine sahiptir (Çizelge.1.1). Bu verilerden hareketle, Başbakanlık DİE – Hane Halkı Anket Araştırma Şube Müdürlüğü ile tekrar görüşme yapılmış ve araştırmanın bütçesi, zamanı ve temsil edilebilirliği dikkate alınarak *251-2000 nüfus büyüklüğüne sahip köylerde alan araştırması yapılmasına ve bu köylerden de %2 (48 köy) oranında örnekleme uygun görülmüştür.* Çünkü, GAP Bölgesindeki köylerin sayı olarak %56.5'i (2419) ve nüfus olarak da % 65.2'si 251-2000 arasında nüfus büyüklüğüne sahip köylerde bulunmaktadır (Çizelge.1.2). Bu aşamadan sonra, GAP kapsamındaki illerde bulunan köyler; köy sayıları ve nüfus büyüklükleri dikkate alınarak, örneklemeye dahil olacak köy sayıları belirlenmiştir. Köy sayıları belirlenirken her ilde köy sayıları sahip oldukları nüfusa göre değerlendirilmiş ve her ilin kendi içindeki nüfus katmanları dikkate alınarak köy sayıları belirlenmiştir. Bazı illerde, katmanların oranlarına bakılarak temsil yeteneği için belirlenenden daha fazla köy kapsama alınmıştır.

Buna göre illerde araştırma kapsamına giren köy sayısı şu biçimde gerçekleşmiştir.

İl	Örneğe Giren Köy Sayısı
1. Adıyaman	7
2. Batman	4
3. Diyarbakır	10
4. Gaziantep	6
5. Kilis	2
6. Mardin	6
7. Siirt	3
8. Şanlıurfa	13
9. Şırnak	3
Toplam	*54 köy*

Yukarıda görüldüğü gibi, toplam 54 köy araştırma kapsamına girmiştir. Nüfus büyüklüğüne göre araştırma kapsamına giren 54 köyün; 19'u 251-500, 14'ü 501-750, 9'u 751-1000, 10'u 1001-1500 ve 2'si 1501-2000 arası nüfus genişliğine sahip köylerden oluşmaktadır (Çizelge.1.2). Araştırmada köylere ulaşımda her ne kadar bu kriterler dikkate alınmışsa da, köylerin nüfuslarında meydana gelen değişiklikler ve istatistiki yanılmalardan dolayı köylerin nüfuslarına göre dağılımında zorunlu sapmalar meydana gelmiştir. Örneğin; nüfusu 250'nin altında olan köylerin kapsama alınmaması öngörülürken, göçlerden ve nüfus sayımı sırasındaki uygulamalardan dolayı köylerin 2 tanesinin nüfusu 250'nin altında kalmıştır. Aynı durum, 2000'den fazla nüfusa sahip köyler için de geçerlidir. DİE'nin verileri ile araştırma sırasında edinilen veriler bunda da farklı çıkmış ve bu gruptan 4 köy araştırmaya dahil olmuştur. Örneklemenin son aşamasında; bölgede tarım il ve ilçe müdürlükleri ile görüşülerek, araştırma kapsamı için belirlenen 54 köyün seçimi tartışılmıştır. Bu aşamada köylerin seçiminde; tarımsal yapı (bitkisel üretim, hayvancılık, yancılık, kiracılık, ağa, işçi, topraksız vd.), yerleşim biçimleri (dağ, ova, yol kenarı, toplu, dağınık vd.) ve sosyolojik olgular dikkate alınmıştır. Araştırmada kapsama dahil olan köylerde toplam hanelerin %10'u araştırmaya dahil edilmiştir. Fakat, hane sayısı 100'ün altında olan köylerde %10 örnekleme oranının düşük olacağı varsayılarak en az 10 hane örneklemeye alınmıştır. 100'ün üzerinde olan köylerde ise %10 kuralına uyulmuştur. Bunun sonucunda toplam 689 hane örneklemeye girmiştir. Hane düzeyindeki bilgiler için aile başkanı olarak baba konumundaki erkek ile eğer yoksa büyük erkek çocuk veya anne ile görüşülmüştür. Hemen belirtmek gerekir ki, dul olan kadın aile başkanları da araştırma kapsamına girebilmiştir. Köylerde hanelerin seçiminde köy muhtarı ve azalarının da katılımıyla, örneği girecek haneler; köy koşullarına göre alt, orta ve üst gelir gruplarına göre belirlenmiş ve böylece her gruptan orantılı hanenin araştırmaya dahil edilmesine çalışılmıştır. Bundan sonra hanelerin seçiminde rastlantısal örnekleme yoluna gidilmiştir.

GAP Bölgesi köylerinde riskli gruplar açısından, sosyal güvenlik uygulamalarının durumunu, bu grupların sorunlarını, sosyal güvencelerini araştırmak amacıyla köylerde; kadın, yetim veya kimsesiz çocuk, kronik hasta veya engelli ve kendisine bakamayacak kadar yaşlı veya dul olarak gruplandırılan bireylere yönelik de anket çalışmasında bulunulmuştur. Bunların (kadınlar hariç) sayıları hakkında kayıtlı bilgi bulunmadığı için, tamamen rastlantısal ve köylerde bu gruptakilerin sayılarına bağlı olarak örneklemeye gidilmiştir. Böylece toplam olarak 54 köyde; 49 yetim veya kimsesiz çocuk, 101 kendisine bakamayacak kadar yaşlı ve/veya dul, 126 kronik hasta ve/veya engelli birey ile anket çalışmasında bulunulmuştur. Ayrıca, köyün hane sayısına ve görüşmeyi kabul eden kadın sayısına bağlı olarak toplam 153 kadın da araştırma kapsamına alınmıştır.

Çizelge. 1.1. GAP Bölgesinde Köylerin Nüfus Büyüklüklerine Göre Dağılımı

Nüfus Grupları	İLLER																			
	ADIYAMAN		DİYARBAKIR		GAZİANTEP		MARDİN		SİİRT		ŞANLIURFA		BATMAN		ŞIRNAK		KİLİS		GAP TOPLAMI	
	Köy Sayısı	Nüfus	Köy Sayısı	Nüfus	Köy Sayısı	Nüfus	Köy Sayısı	Nüfus	Köy Sayısı	Nüfus	Köy Sayısı	Nüfus	Köy Sayısı	Nüfus	Köy Sayısı	Nüfus	Köy Sayısı	Nüfus	Köy Sayısı	Nüfus
250	74	13.158	334	43.532	196	29.006	301	26.503	141	11.401	350	58.432	108	12.363	126	6567	76	11.153	1706	212.118
51-500	130	48.809	237	86.251	152	54.797	137	49.571	84	30110	365	132.827	73	27.317	41	14.470	42	14.738	1261	458.890
01-750	82	46.683	120	75.526	75	45851	39	23.444	30	18.434	167	101.397	41	24.753	18	11.310	15	8.997	587	356.395
51-1000	42	36.692	53	45.819	33	27.967	25	20.692	13	11.378	69	59.744	17	15.095	21	17.836	2	1.799	275	237.742
001-1500	45	52.517	51	59.178	21	22394	31	39.323	3	3.887	56	66.971	14	17.219	11	14.017	1	1.105	233	276.611
501-2000	10	16.313	14	23.611	3	5067	2	3.204	2	3161	15	25.460	6	10.132	9	15869	2	3244	62	106.061
-2000 Arası oplamı (A)	383	214.172	809	333.912	480	189.864	536	162.737	273	78.371	1022	444.831	259	106.879	226	80.069	138	41.036	4126	1.647.817
L. OPLAMI B)	406	284.731	832	450. 073	506	261.119	568	284. 392	280	103.540	1045	518.688	267	127.285	242	129.504	139	43132	4285	2.202.466
A/B (%)	94.3	75.2	97.2	74.2	94.9	72.7	94.4	57.2	97.5	75.7	97.8	85.8	97.0	84.0	934	61.8	99.3	95.1	96.3	74.8
L/GAP (%)	9.5	12.9	19.4	20.4	11.8	11.9	13.3	12.9	6.5	4.7	24.4	23.6	6.2	5.8	5.6	5.9	3.2	2.0		

Kaynak: Başbakanlık, Devlet İstatistik Enstitüsü, 1997 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları.

Çizelge. 1.2. GAP Bölgesinde 251- 2000 Arası Nüfus Büyüklüğüne Sahip Köylerin Oransal Dağılımı (%)

Nüfus Grupları	İLLER																		GAP TOPLAMI	
	ADIYAMAN		DİYARBAKIR		GAZİANTEP		MARDİN		SİİRT		ŞANLIURFA		BATMAN		ŞIRNAK		KİLİS			
	Köy sayısı	Nüfus	Köy Sayısı	Nüfus	Köy Sayısı	Nüfus	Köy Sayısı	Nüfus	Köy Sayısı	Nüfus	Köy Sayısı	Nüfus	Köy Sayısı	Nüfus	Köy Sayısı	Nüfus	Köy Sayısı	Nüfus	Köy Sayısı	Nüfus
251-500	42.1	24.3 (2)	49.9	29.7 (3)	53.5	35.1 (2)	58.5	36.4 (2)	63.6	45.0 (2)	54.3	34.4 (5)	48.3	28.9 (1)	41.0	19.7 (1)	67.7	49.3 (1)	52.1	32.0
501-750	26.5	23.2 (2)	25.3	26.0 (3)	26.4	29.4 (2)	16.7	17.2 (1)	22.7	27.5 (1)	24.9	26.2 (3)	27.2	26.2 (1)	18.0	15.4	24.2	30.1 (1)	24.3	24.8
751-1000	13.6	18.3 (1)	11.2	15.8 (2)	11.6	17.9 (1)	10.7	15.2 (1)	9.8	17.0	10.3	15.5 (2)	11.3	16.0 (1)	21.0	24.3 (1)	3.2	6.0	11.4	16.6
1001-1500	14.6	26.1 (2)	10.7	20.4 (2)	7.4	14.3 (1)	13.2	28.9 (2)	2.3	5.8	8.3	17.3 (2)	9.3	18.2 (1)	11.0	19.1	1.6	3.7	9.6	19.3
1501-2000	3.2	8.1	2.9	8.1	1.1	3.3	0.9	2.3	1.5	4.7	2.2	6.6 (1)	4.0	10.7	9.0	21.6 (1)	3.2	10.9	2.6	7.4
251-2000 Arası Toplam (A)	309	201014	47.5	290385	284	156076	234	136234	132	66970	672	386399	151	94516	100	73502	62	29883	2419 (C)	1435699 (C)
İl Toplamı (B)	406	284731	832	450073	506	261119	568	284392	280	103540	1045	518688	267	127285	242	129504	139	43132	4285	2202699
A/B (%)	76.1	70.1	57.1	64.5	56.1	59.8	41.1	47.9	47.1	64.7	64.3	74.5	56.6	74.3	41.3	56.8	44.6	69.3	56.5	65.2
A/C (%)	12.8	14.0	19.6	20.2	11.7	10.9	9.7	9.5	5.5	4.7	27.8	26.9	6.2	6.6	4.1	5.1	2.6	2.1		

Kaynak: Başbakanlık, Devlet İstatistik Enstitüsü, 1997 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Not: Parantez içindeki rakamlar araştırma kapsamına giren köy sayılarını göstermektedir.

Köylerde anket çalışmalarının tamamlanmasında sonra, doldurulan anketler tek tek kontrol edilmiş ve yanlış veya eksik doldurulmuş anketler dikkate alınmamıştır. Anketler yoluyla elde edilen birincil veriler "kod planı" yardımı ile "bilgi kayıt formu" na aktarılmıştır. Açık uçlu soruların kod planına uygun hale getirilmesi için, %5 oranında anket rastgele seçilmiş ve sorulara alınan yanıtlar kapalı uçlu hale getirilmiştir. Daha sonra veriler SPSS istatistiki program aracılığıyla bilgisayara yüklenmiş ve bilgisayardan öncelikle frekans dağılımları alınmıştır. İşlenen konulara bağlı olarak çeşitli veriler arasında ilişki kurabilmek amacıyla değişik analizlerde bulunulmuştur.

Alan araştırmaları sırasında, köylerde 6 ayrı anket veya soru formu kullanılmıştır. Bunlar; *köy genel bilgi, hane halkı (aile başkanı), riskli grup-kadın, riskli grup-çocuk (kimsesiz veya yetim), riskli grup-dul veya yaşlı, riskli grup-kronik hasta veya engelli formlarıdır.*

5. ARAŞTIRMANIN YÖNETİMİ

Araştırma köy sosyologu olan ve araştırmanın tasarımıyla genel yönetimini, verilerin yorumu ve metin yazarlığını üstlenen proje yürütücüsü ile alanda araştırmanın yürütülmesi ve uygulayıcıların yönetiminden sorumlu ve kırsal kalkınma uzmanı olan bir proje yardımcısı tarafından yönetilmiştir.

Araştırma kapsamında, merkezdeki bir veri işleme grubunun desteğinde araştırmanın örgütlenmesi Türkiye Ziraatçılar Derneği (TZD) tarafından atanan bir proje koordinatörü ve yardımcısı tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırma, yöneticinin başkanlığında ve TZD'nin eşgüdümünde ve sorumluluğunda yürütülmüştür. Araştırmanın her aşamasında ilgili kurum ve kuruluşlarla yakın bir işbirliği yapılmıştır. Araştırma sürecinde konunun hukuki boyutunu ve istatistiki değerlerini incelemek ve değerlendirmek üzere konu uzmanlarına da başvurulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM :

SOSYAL GÜVENLİĞİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE GELİŞMESİ

1. TANIM VE KAVRAMLAR

Kişinin yeme,içme, barınma, sağlık vb. temel fizyolojik gereksinmelerini karşıladıktan sonra, bunları yaşam boyu güvence altına almak istemesinden daha doğal bir şey olamaz. Nitekim, atalarımız, kişilerin "gördüğünden yoksun kalma"masını dilemişlerdir. Bu güvence, her zaman kişinin kendisi tarafından sağlanamaz. İnsanların toplumlar halinde yaşamasından ve işbölümünün ortaya çıkmasından sonra,toplumların da kişilere karşı bazı sorumlulukları olduğu benimsenmiştir. Çünkü, kişiyi birlikte yaşamanın kurallarına, işbölümünün gereklerine mahkum ederken; elinden de bazı silahları almaktasınız. Bunun karşılığı bir vefa borcu vardır: Buna da sosyal yardımlaşma ve dayanışma diyoruz.

Değişik yazarlar sosyal güvenceyi değişik ögeleriyle tanımlamışlardır. Bu tanımlardan bazıları şunlardır:

* Bir ülke halkının bugününü ve yarınını güven altına almayı amaçlayan ve birbiri arasında sıkı bir birlik ve uyum kurulmuş olan bir kurumlar bütünüdür. Bir başka deyimle sosyal güvenlik bir mesleksel, fizyolojik veya sosyo ekonomik riskten ötürü geliri veya kazancı sürekli veya geçici olarak kesilmiş kimselerin geçinme ve yaşama ihtiyaçlarını karşılayan bir sistemdir *(Talas 1983)*.

Talas'ın (1983) aktardığına göre, Fransız Danıştay'ı eski üyelerinde P.Laroque'a göre ise, "sosyal güvenlik her şeyden önce, herkeste bir güvence duygusu yaratmak, bu güvenceyi bozacak her tehlikeyi önlemek ve bu tehlikeleri etkili bir biçimde yok edecek durumları sağlamak davasıdır". Yine, Talas'a göre, Paul Durand, sosyal güvenliğin asıl amacını, çalışma gücünü, beden ve ruh sağlığını devam ettirmek için gelir kaynaklarını sürekli veya geçici bir biçimde yitirenlere toplum olarak yardım etmek suretiyle onları, ihtiyaçlarının esaretinden kurtarmak" olarak görmektedir.

* "Bir mesleki veya sosyal risk yüzünden geliri veya kazancı kesintiye uğramış kimseleri başkalarının (fert ya da devlet) yardımına gerek lüzum bırakmaksızın, geçinme ve yaşama ihtiyaçlarını karşılayan bir sistemdir *(Erkul ve Ark, 1984)*.

* Kişilere gelirleri ne olursa olsun, (toplum, kendilerine özel bir önem bağladığı için sosyal denilen) belli sayıdaki tehlikeler karşısında güvence sağlama görevine sahip kurum veya kurumlar topluluğudur (*Tunçomağ, 1987*).

* Bireyleri kazanç kaybına ya da kesilmesine uğratan veya evlenme, doğum, ölüm gibi bazı belirli harcamalar gerektiren nedenlere karşı güvence altına alan ve hükümler tarafından yürütülen programlarıdır *(Horlick, 1980)*.

* Belirli olaylar sonucu çalışan bireyin, gelirinde oluşan kayıpları ve giderinde başgösteren artışları bir toplumsal dayanışma ve yardımlaşma gereğince önleyen ve gideren tedbirler bütününün oluşturduğu yasal düzendir *(Çenberci, 1977)*.

* Her insana, yaşamın türlü durumları karşısında, aşırı bir muhtaçlığa düşmeden ve özgürlüğünden özveride bulunmadan, insana yaraşır bir varlık düzeyi sağlamaya yönelik kamusal sosyal düzenleme ve önlemler bütünüdür *(Jager, 1981)*.

Bu tanımlarda da görüldüğü gibi, sosyal güvence (ya da yaygın bir deyişle sosyal güvenlik), bir insan hakkı olarak görülmektedir. Çeşitli insan hakları belgelerinin yanında, TC 1961 ve 1982 Anayasalarında da sosyal güvenlik bir sosyal hak olarak tanımlanmıştır. Kişinin olağan akışı içerisinde ve belirli bir dengede süren, kendisinin ve ailesinin temel gereksinmelerini karşılayan yaşam, belirli risklerle karşı karşıyadır. Bu riskler bu olağan ve dengeli akışı bozabilecek güçtedir. Ama birey bunlarla baş edebilecek güçte midir?

Gerçekleşmesi yalnızca kişinin istemine bağlı olmayan, onun varlık koşullarını ağırlaştıran, gelecek ve belirsiz olaylar risk olarak tanımlanmaktadır. Riskler kişilerin istemine bağlı olarak gerçekleşmediği gibi, giderilmesi de kişinin gücünü aşar. Burada toplumun devreye girmesi ve bireyi koruması gerekmektedir. Toplumla birlikte yaşama sözü veren, toplumun kurallarına uyan ve tüm yaşamını topluluk halinde bir yaşamaya adayan bir birey için bu toplumun vefa borcudur.

2. ULUSLARARASI BELGELERDE SOSYAL GÜVENLİK

Toplumu yalnızca kişinin yaşadığı ulus devletle sınırlı tutmazsak, toplumlar halinde yaşayan bireylerden herhangi birinin başına gelen, tüm dünyadaki insanları da yakından ilgilendirir. Tüm toplumlar bireylerine eşit ve insanca bir yaşam sunabilmek için uluslararası birliktelikler, sözleşmeler yapmakta; oluşturdukları örgütlerle bu birliktelik yönünde adımlar atmaktadırlar. İşte, uluslararası belgeler böylesi çabaların bir ürünü olarak önümüze gelmektedir. Uluslararası belgeler, o alanda, dünyadaki birikimleri özümseyen ve ortak bir platformda buluşturmaya çalışan belgelerdir. Bu alanda en klasikleşmiş uluslararası belgelerden biri, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 1952 yılında kabul ettiği "Sosyal Güvenliğin En Az Normları" (No.102) Sözleşmesi'dir. Bu sözleşmede sunulan liste daha da geliştirilerek, riskler şöyle sıralanabilir:

- *Hastalık (bakım giderlerinin tazmini)*
- *Hastalık (yitirilen kazancın karşılanması)*
- *Analık*
- *Sakatlık, ihtiyarlık*
- *İş kazası ve meslek hastalığı*
- *Ölüm (yakın mirasçıların korunması)*
- *Aile yardımları*
- *İşsizlik*
- *Doğa riskleri.*

Bu riskler karşısında kişinin, toplum tarafından güvence altına alınması bir çok belge ve kararlarda, birbirini tamamlayan ilke ve söylemlerle örülmüştür.

1944 Philadelphia Bildirgesi

- *Tam çalıştırmanın sağlanması ve yaşama düzeyinin yükseltilmesi (M3/a).*
- *Korunmaya gereksinen herkese belli bir düzeyde ücret sağlamayı amaçlayan politikaların izlenmesi (M 3/d).*
- *Gereksinen herkese bir temel gelir ve kapsamlı sağlık bakımı sağlamak üzere sosyal güvenlik önlemlerinin yaygınlaştırılması (M 3/f).*
- *Tüm çalışma alanlarında işçilerin yaşam ve sağlıklarının yeterince korunması (M 3/g).*
- *Çocuğun esenliği ve analığın korunması (M 3/h).*

10 Aralık 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

22. Madde:
Her kişinin, toplumun bir üyesi olmak itibariyle sosyal güvenliğe hakkı vardır.

25. Madde:
a) Her kişinin gerek kendisi gerekse ailesi için yiyecek, mesken, tıbbi yardım ve gerekli sosyal hizmetler dahil olmak üzere sağlık ve refahını sağlayacak bir yaşama düzeyine ve işsizlik, hastalık,sakatlık,dulluk, yaşlılık yaratacak diğer bütün durumlarda sosyal güvenliğe hakkı vardır.
b) Analık ve çocuk, özel bakım ve yardım görmek hakkına sahiptir. Bütün çocuklar, her türlü sosyal yardımlardan yararlanma hakkına sahiptir.

1964 Avrupa Sosyal Güvenlik Yasası:

*1968 yılında yürürlüğe girmiştir.
*Avrupa Konseyi'ne üye ülkeleri kapsamaktadır.
* Türkiye de kabul etmiştir.

- En az altı riski kapsayan bir sistemi kabul etmiş olma,
- Başvurulabilecek yargılama mekanizması içermesi,
- Yönetimin işçi ve işverenlere bırakılması,
- Finansmanın prim veya vergilerle sağlanması.

Çalışanların Temel Sosyal Hakları Avrupa Topluluk Şartı:

- *Avrupa Topluluğu'nun tüm çalışanları tam bir sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu,*
- *Statüsü, çalıştığı işletmenin büyüklüğünün bunu etkileyemeyeceğini,*
- *Hiç iş bulamayan ya da bulunan işe uyum sağlayamayan ve yaşamını sürdürme olanağından yoksun olanlara da güvence sağlanacağını,*
- *Yaşlıların ve özürlülerin korunacağını kapsamaktadır.*

Avrupa Bakanlar Konyesi'nin Tavsiye Kararı (27.7.1992)

Kişiye, insan onuruna yaraşır bir gelir düzeyi sağlamak; (gelir kaynakları ne olursa olsun, üye ülkelerde yasal oturma hakkına sahip herkese sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkını vermek) ; ekonomik ve sosyal bütünleşmeyi kolaylaştırmak, sosyal güvenlik politika ve hedeflerinin ortak ilkeleridir.

Sosyal güvenlik sistemleri, ülkeden ülkeye değişir. Çünkü, ülkenin ekonomik ve sosyal durumuna veya gelenek-göreneklerine (kültürel) göre farklılık çıkar. Ama, tümünde ortak olan hareket noktası, aile içi yardımlaşmadır; onu meslek üyelerinin ve hemşehrilerinin dayanışması izler. Bu yardımlaşma ve dayanışma çizgisi, iyi niyete, hayıra ve muhtaçlık temeline dayanmaktadır. Bu Osmanlı İmparatorluğu'nda da böyle olmuştur.

3. SOSYAL GÜVENLİĞİN GELİŞMESİ

19.Yüzyıl sonlarına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekleştirilen sosyal yardımlaşma ve dayanışma biçimlerini incelediğimizde, dünyadaki gelişme konusunda da bir fikir sahibi olabilmekteyiz. Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki sosyal yardımlaşma-dayanışma biçimleri ve özellikleri şöyle sıralanabilir:

3.1. Aile İçi Yardımlaşma

- Nüfusun çoğunluğu tarım alanında çalışmaktaydı; ekilebilecek alanların tümü ekilemiyor; işgücü darlığı çekiliyordu. Tarıma ek olarak geniş bir el sanatları etkinliği vardı. Geniş bir küçük sanayi faaliyeti yürütülüyordu.
- Osmanlı İmparatorluğu'nda aile, kişinin sosyal risklere karşı korunması bakımından çok önemli bir rol oynamıştı. Çünkü, aile bir anlamda, hem üretim hem de tüketim ocağı niteliği taşımaktaydı.
- Bu sistemi üstüste gelen kuraklıklar ya da afet halleri tehlikeye düşürebiliyordu.

3.2. Meslek Kuruluşları Çerçevesinde Yardımlaşma

- Esnaf birlikleri çok geniş bir örgüte ve yetkilere sahiptiler. Bu örgüte "ahilik" örgütü adı veriliyordu. Meslek, ahlak ilkelerinden, meslekte eğitim ve yükseltilmeye ilişkin konuların yanında; muhtaç duruma düşen esnafa yardım da bu örgütün işlevleri arasındaydı. Dinsel bir karakter de içeriyordu.
- Zorunlu üyeliği dayanan esnaf birlikleri zamanla loncalara (gedik) dönüşmüşlerdir. Hammadde ve işgücünün sağlanışı, ürünleri fiyatları ve hatta tüketimleri bakımından üyeler büyük çapta loncalara bağlıydılar.
- Loncalar, bir takım dayanışma sandıkları kurmuşlardır. Bunlara "orta sandığı" veya "teavün sandığı" denilmekteydi. Bu dayanışma sandıklarına üyelik gönüllü görünüyorsa da, "fiili" bir zor bulunmaktaydı.
- Bu dayanışma sandıklarının kuruluşunda, kamu otoritesinin zoru yoktu. Dinsel nedenler ile esnafın karşılıklı dayanışma anlayışından doğmuşlardı.
- Gelir kaynakları, usta ve kalfaların haftada, ya da ayda bir, ödeme gücü ve geleneklere göre ödedikleri aidat, sandığa yapılan bağışlar, çıraklıktan kalfalığa, kalfalıktan ustalığa geçenler için ustaların sandığa ödediği harçlardan oluşmaktaydı.
- Karşıladıkları sosyal riskler çok genişti. Ama muhtaç olma koşuluna bağlanmıştı.
- Loncaların kurdukları sandıklar, genellikle sosyal sigortaların öncülleri olarak kabul edilirler.

3.3. Sosyal Yardımlar

- Daha Orhangazi zamanında günün gerek ve koşullarına göre "tımar, zeamet, yurtluk, ocaklık ve muhtacin gibi namlarla kişilere, dul ve yetimlere bazı koşul ve sınırlamalarla sosyal haklar tanınmış ve bu hakların karşılanabilmesi için bazı esaslar konulmuştu.
- İmparatorlukta sosyal yardımlar daha çok dinsel kural ve geleneklere dayanmıştı. Örneğin, İslam dininin gerektirdiği zekat, fitre, adaklar, kurban ve kefaretlerle diğer bağış ve sadakalar şeklinde düşük gelirlilere doğru, gelirin belirli çapta yeniden dağılımı sağlanıyordu. Ama bu, yardımı yapanın iradesine bağlı bir olguydu.
- Sosyal yardımla dolaylı ya da dolaysız görevli örgütlerin başında "vakıf"lar gelmekteydi. Bunların yanında hastaneler, Darülaceze, Darüleytam, Kızılay vb sayılabilir.

3.4. Zonguldak Havzasında Yeni Bir Yaklaşımın Habercileri

a) Dilaver Paşa Nizamnamesi (Ereğli Madeni Hümayun Taammümnamesi, 1861) :

Uygulama Ereğli kömür bölgesi ile sınırlıydı. Çalışma koşullarını düzeltmek değil de, bahriyenin kömür gereksinmesini karşılayan yatakların çalışmasının güvence altına alınmasıve kömür üretiminin arttırılması ön plandaydı. Buna karşın yapılan yükümlülükler, işverenin iradesine bağlı olmayıp; işçiler için bir hak niteliği taşımaktaydı. Ayrıca bu düzenleme, bölgesel sosyal güvenlik sağlama girişimlerinin de başlangıcını oluşturması bakımından önem taşımaktadır.

Getirilen yenilikler şöyle sıralanabilir :

- Maden işletmecileri, işçilere elverişli yatacak yer sağlamak zorundaydı.
- Madende çalışmayı durdurmak ve işçileri toplu olarak işten uzaklaştırabilmek için durumu maden idaresine önceden bildirmiş olmak zorunluluktu.
- İşçiler nöbetleşme esasına göre ücretli çalışma yükümü taşımaktaydı.
- Günlük çalışma süresi 10 saatti.
- İşçi alacakları, diğer alacaklar içerisinde öncelik taşımaktaydı.
- Hastalanan işçiler, madende bulundurulacak doktor tarafından muayene edilecek; hafif hastalar tedaviden sonra işine; ağır hastalar ise köylerine gönderilecekti.

3.5. Maadin Nizamnamesi (1869)

Dilaver Paşa Nizamnamesi'ne oranla maden işçilerine daha geniş haklar getiren bir yasal düzenlemeydi.

- Zorla çalıştırma sistemine son veriliyordu.
- İşverenlerce iş kazalarına karşı koruyucu önlemler alınması zorunluluğu getirilmekteydi.
- Madenlerde bir doktor ve gerekli ilaçların bulundurulması zorunluydu.
- Maden işleticilerinin, iş sırasında kazaya uğrayan işçilere ya da bunların ölümü halinde ailelerine tutarı yargı organlarınca saptanacak bir tazminat ödemeye yükümlü tutulmaları öngörülmüştü. Kaza işin kötü yönetiminden doğmuşsa, işverenlerin ayrıca para cezası ödemesi gerekiyordu.

3.6. Emeklilik ve Yardımlaşma Sandıkları

Asker ve memurlarla sınırlı bazı işyerlerinde çalışanların belirli risklere karşı korunması amacıyla resmi ve özel bir takım emeklilik ve yardımlaşma sandıkları kurulmuştur:

- 1866 Askeri Tekaüt Sandığı
- 1881 Sivil Memurlar için kurulan bir emekli sandığı
- 1889 Askeri Fabrikalar Nizamnamesi
- 1890 Seyrisefain Tekaüt Sandığı
- 1909 Askeri ve Mülki Sandıklar
- 1909 Tersane-i Amire'nin işçi ve memurları için emeklilik ve malüllük sandığı.

Bu sandığın çalışmalarını düzenleyen tüzüğün, 17. maddesinde emekli maaşları iki grupta ele alınmaktadır. Bunlardan biri "sakatlanma sonucu emeklilik"tir. *Bu da ikiye ayrılmaktadır :* (1) 1.Derece Sakatlıklar : İki el ile ayağın veya bir ile ayağın kesilmesi, tamamen kör olunması, başkalarının yardımına muhtaç kalacak derecede hareket gücünün yitirilmesi, felç, kötürümlük, delilik halleri. (2) 2.Derece Sakatlıklar : Başkasının yardımına gereksinme duymayan ancak yukarıda sakatlıklardan birine uğrama hali. Böylece "yetenekten yoksun sakat" ve "yeteneği kısıtlanmış sakat" ayırımı ilk kez yapılmış olmaktadır.

- 1910 Hicaz Demiryolu memur ve müstahdemlerine hastalık, kaza halleri için bir yardım sandığı
- 1911 Kaput Holim : Filistin topraklarında Genel İş Federasyonu (Histadrut) tarafından Sağlık Sigortası Programı uygulamaya konulmuştur. Sendika Tel Aviv'de ilk "Endüstri Sağlığı" bölümünün kurulmasının ardından, üyelerinin sağlığının koruyucu girişimlerde bulunmuştur.
- 1917 Şirketi Hayriye Tekaüt Sandığı.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde izlenen bu çizgi, daha da geliştirilerek TBMM döneminde ve Cumhuriyetin ilk 23 yılında sürdürülmüştür. Bu çizginin ana karakteristikleri şöyle sıralanabilir :

- Kişilerin risklerle karşı karşıya geldiklerinde yapılan yardımlar "hayır" temelinde değil "hak" temelinde gerçekleştirilmektedir.
- Yerel sosyal güvenlik mekanizmaları kurulmaktadır.
- İşyeri temelli sağlık örgütlenmeleri oluşturulması ve gerekli önlemlerin alınması işverene bir ödev olarak verilmektedir.
- İşçi, işveren katkılarının yanında devlet katkısı da sosyal güvenlik alanında kendini göstermektedir.

TBMM döneminde, 28 Nisan 1921 tarih ve 114 sayıyla "Zonguldak ve Ereğli Havza-i Fahmiyesinde Mevcut Kömür Tozlarının Amele Menafii Umumiyesine Olarak Füruhtuna Dair Kanun" çıkarılmıştır. Bu yasayla, çok kötü koşullar altında oldukça yoğun bir işçi kitlesinin çalıştığı, Zonguldak ve Ereğli kömür bölgelerinde, üretim sırasında ortaya çıkan ve işletmece terkedilmiş bulunan kömür tozlarının açık arttırma yoluyla satılması ve tutarının işçilerin yararına kullanılması sağlanmıştır.

Hemen bu yasanın ardından, 10 Eylül 1921 tarih ve 151 sayıyla "Ereğli Havza-i Fahmiye Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun" çıkarılmıştır. Prof.Dr.Cahit Talas'ın "ilk sınırlı iş yasamız ve sosyal sigorta uygulamamız" diye nitelediği bu yasa, önemli bir adımdır. Böylece işçi ve işveren ilişkileri düzenlenmiş; emek, sermayeye karşı korunmuştur. 151 sayılı Yasa, sosyal güvenlik bakımından önemli hükümler getirmiştir:

- İşverenler, hastalanan, kazaya uğrayan işçileri ücretsiz olarak tedavi ettirmeye, bunu sağlamak için maden yakınıda hasktane açmaya ve doktor bulundurmaya mecbur tutulmuştur.
- İşverenlerin, iş kazaları halinde işçiye, ya da kaza ölümle sonuçlanmışsa, ailesine, tutarı yargı organlarınca saptanacak bir tazminat ödemesi esası konulmuştur.
- İşçiler için, "ihtiyat ve teavün sandıkları" kurulması öngörülmüştür.

1923 yılında çıkarılan bir yönetmelik, madenlerde "ihtiyat ve teavün sandıkları" kurulmuş ve bu sandıklar "Amele Birliği" adı altında birleştirilmişlerdir. Oluşturulan bu yerel sosyal güvenlik sisteminin gelir kaynakları şunlardı :

- İşçi ve işverenlerden, ücret üzerinden eşit oranda alınan primler
- Bağışlar
- İşçilerden kesilen ceza ve gündelikler
- Maden şartnamesi gereğince bazı madencilerin işçi payı olarak hükümete ödemeleri gereken paralar.

Amele Birliği, SSK uygulaması Zonguldak'a ulaşana kadar "ana" sosyal güvenlik aracı olma rolünü sürdürmüş; bu tarihten sonra "tamamlayıcı" bir rol kazanmış olup; bugün de yaşamını sürdürmektedir.

Cumhuriyet'in ilk döneminde çıkarılan iki yasa önemlidir. Bunlardan biri Borçlar Yasası diğeri ise Genel Sağlığı Koruma Yasası'dır (yani Umumi Hıfzıssıhha Kanunu). Bir çok kez TBMM gündemine getirilmiş olmasına karşın, iş yasası taslaklarının yasalaştırılamamış olması, bu yasalara daha büyük sorumluluklar yüklemiştir.

1926 Borçlar Yasası

İşverenlerin iş kazalarından dolayı, işçilere karşı taşıdıkları sorumluluktan ötürü, işçileri sigorta ettirebilecekleri belirtilmiştir. Bunun Türkiye'de işçi sigortalarının ilk çekirdeğini oluşturduğu yolunda görüşler vardır. Borçlar Yasası'nın 112.maddesi şöyle der : *"Başkasını istihdam eden bir kimse çalıştırdığı ameleye karşı ahukuku mes'uliyetlerini temin için sigorta yapıp da amele, sigorta ücretinin en aşağı yarısını tediyeye iştirak etmiş ise; sigortadan mütevellit haklar, münhasıran ameleye ait olur."* Bu hükmün, Zonguldak havzası için geliştirilen modelin yaygınlaştırılması için bir araç olduğu tartışmasızdır. Ancak, Zonguldak havzasının özelliklerinden ("tek bir işkolu" ve "büyük işletme"lerin varlığı) kaynaklanan kolayca toparlanabilme ve sosyal güvenlik mekanizmasını kolayca kotarabilme olanağı, başka bölgelerde yakalanamamıştır.

1930 Genel Sağlığı Koruma Yasası

Bu yasaya, işçi sağlığının, özellikle çocuklar ve analık halinde kadınları koruma amacıyla çalışma yaşamını düzenleyici bir takım hükümler konulmuştur. Belirli sayıda işçi çalıştıran işverenlerce, işçilerce hastalık, kaza ve analık hallerinde sağlık yardımları yapılması hükmü getirilmiştir. Sosyal güvenliğin çok önemli bir halkasını oluşturan koruyucu ve tedavi edici hizmetlerin bir işveren yükümlülüğü olarak görülmesi, büyük işletmelerin hastane kurma zorunda bırakılması, yine yerel mekanizmaların çalıştırılması sağlanmıştır.

Borçlar Yasası'nda hükmün yaşama geçmemesine karşın, Genel Sağlığı Koruma Yasası'ndaki hastane ve işyeri hekimliklerinin kurulması gerçekleştirilmiştir. Özellikle büyük kamu kuruluşlarında bu hedeflere ulaşılmış; ülkemize hala hizmet vermekte olan bir çok hastane kazandırılmıştır (Ankara ve Eskişehir'de TCDD hastaneleri, Kocaeli'de SEKA -sonra SSK-, İstanbul'da Paşabahçe hastaneleri -sonra SSK- gibi).

Sosyal Sigortaların Kurumsallaşması : 1936 yılında çıkarılabilen İş Yasası'nda, ülkemizde sosyal sigortaların kurulması öngörülmüştü. İkinci Dünya Savaşı'nın araya girmesiyle geciken kurumsallaşma, 1945 yılında "İş Kazalarıyla Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortası"nın oluşturulması ve İşçi Sigortaları Kurumu'nun kurulmasıyla sağlanmıştır. Hemen bunun ardında 1949 yılında kamu görevlileri için Emekli Sandığı Kurumu'nun kurulmasıyla, Türkiye'de sosyal sigortalar uygulaması başlamış oldu.

Sosyal Sigortaların, büyük merkezlerden başlayarak ülke çapına yaygınlaştırılması, ülkemiz için yepyeni bir deneyimin başlangıcı olmuştur. Çünkü sistem, o güne kadar olgunlaştırılan deneyimlerle ilgisi olmayan merkezi yapıda, özel kanunla ve özel statüde kurulmuş olmakla birlikte, devlet tarafından yönetilen bir kurum niteliği taşımaktaydı.

4. DÜNYADAKİ SOSYAL SİGORTA UYGULAMALARI VE SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMLERİNE GEÇİŞ

Sosyal sigorta uygulaması, Türkiye'ye 1945 yılında gelmiştir. Buna karşın, bu fikrin başlangıcı 1884 yılına ve Prusya'ya dayanır. Prusya Kayzeri Wilhelm ile onun Başbakanı Bismarck'ın ele ele vererek başlattıkları uygulama sırasıyla şu aşamalardan geçmiştir : 1884 Hastalık Sigortası , 1885 İş Kazası Sigortası, 1891 Yaşlılık ve Malullük Sigortası. Prusya'daki bu uygulamalar kısa zamanda çevre ülkelerde de etkisini göstermiş ve yaygınlaşmıştır.

Sırasıyla şu ülkelerde ve tarihlerde sosyal sigorta uygulaması başlamıştır.

- Avusturya 1887
- Macaristan 1891
- Norveç 1894
- Fransa 1894
- Finlandiya 1895
- İtalya 1898
- İspanya 1900
- Hollanda 1901
- Lüksemburg 1901
- İsveç 1901
- Belçika 1903

Sosyal politika önlemlerinin, yalnızca bir ülkeyle sınırlı kalmasının yaratacağı rekabet eşitsizliği vb etkiler, ülkeleri, aldıkları önlemleri ve yakaladıkları standartları komşularıyla da paylaşmaya itmiştir. Sosyal alanda bu çabaların en önemlilerinden biri, 19.yüzyılın sonlarında Berlin"e toplanan konferanstır. 1890 Berlin Konferansı. Rusya dışında 17 Avrupa ülkesinin katılımıyla toplanmış ve dört alanda sosyal hedefler belirlemiştir:

- Çocukların işe alınma yaşlarının yükseltilmesi,
- Çalışma sürelerinin kısaltılması,
- İşçi sağlığı iş güvenliğinin sağlanması,
- Sosyal güvenlik.

Sosyal güvenlik sistemlerinin gelişiminde üç önemli felaket tetikleyici rol oynamıştır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ile 1929 Büyük Ekonomik Bunalımın ardından gelen gelişmeler, büyük kazanımlar doğurmuşlardır.

Birinci Dünya Savaşı Sonrası Gelişme : 1919'da Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) ve 1927 yılında Uluslararası Sosyal Güvenlik Örgütü'nün (ISSA) kurulması, dünya çapında kurumsallaşma düşünün gerçeğe dönüşmesi olmuştur. Bunlardan ILO'nun, işçi-işveren-devlet üçlüsüne dayanan dengeli yapısı, onun hızla yükselmesinin ve başarısının da anahtarı olmuştur. ILO, oluşturduğu çalışma standartları ve kabul ettiği sözleşmelerle, uluslararası birikimin merkezi olmuş ve kendi başına bir denetim mekanizması oluşturmuştur.

Büyük Ekonomik Bunalım (1929) Sonrası Gelişme : New York Borsası'nın çöküşü, dünyada dalga dalga yayılan kapitalizmin büyük bunalımını getirmiştir. O güne değin, "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" felsefesinin tüm sorunları çözeceğine inanılıyordu. Bu büyük darbeden sonra, devletin ekonomiye müdahale etmesinin gerekli olduğu anlaşılmış; müdahaleci kapitalizm modeli oluşturulmuştur. ABD Başkanı Roosvelt'in New Deal adıyla uygulamaya koyduğu programın, "işçi-işveren ilişkilerini düzenlemek ve işçilerin satın alma gücünü arttırmak" ögesi, önemli sosyal politika açılımlarını beraberinde getirmiştir. Özellikle İngiltere'de, savaş öncesi hazırlıkları yapılan ve savaş sonunda uygulamaya konulan sosyal güvenlik programı çağa damgasını vurmuştur.

İkinci Dünya Savaşı Sonrası Gelişme : İngiliz Sosyal Güvenlik Reformu'nun mimarı William Beveridge'dir. Beveridge'e göre, insanın karşısındaki beş olumsuzluk; yoksulluk, hastalık, bilgisizlik, pislik (sefalet) ve işsizliktir. Yoksulluk sorununu, ayrıntılı ve derinlemesine inceler.

Yoksulluğa karşı savaşın planlanmasını zorunlu olarak görür. Sosyal güvenlikle, "gereksinmeden kurtulmayı" amaçlayan belli bir gelir garantisi anlaşıldığını da açıkça belirtmiştir. Bunları aşabilmek için, kişinin kendi geleceği için mücadele gücünü kırmayan bir sosyal güvenlik sisteminin kurulmasını önermiştir. *Beveridge'in önerdiği sosyal güvenlik sisteminin temel ilkeleri şöyleydi:*

- Genellik ve sigorta yardımlarında teklik
- Yönetimde birlik
- Primlerde teklik ve vergilerle katkı sağlamak
- Sosyal güvenlik sisteminin "tam istihdam" ve "ulusal sağlık" politikasıyla desteklenmesi.

Bu reform çabasının ana ilkeleri, yönetimde birliği, yaygın bir sosyal politikayı, kişinin sorumluluğunu ve yaşlılar ile özürlülerin korunmasını kapsamaktaydı. Bu ünlü deneyimden de yararlanarak *sosyal güvenliğin çağdaş ilke eğilimleri şöyle özetlenmektedir:*

I- İlke ve Eğilimleri Yönlendiren Etmenler
II- Sosyal Güvenliğin Yaygınlaştırılması
  1. Kişiler Açısından Kapsam Genişletmesi
  2. Sosyal Riskler Açısından Kapsam Genişletmesi
III- Yönetimde Birlik ve Tekniklerde Bütünlük
  1. Yönetimde Birlik
  2. Tekniklerde Bütünlük
IV- Devletin Sosyal Güvenliğin Finansmanına Katılması
V- Sosyal Güvenliğin Boyutları (Ekonomi, demografi vb).

5. TÜRKİYE'DE SOSYAL SİGORTA UYGULAMALARI VE SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİ KURMA ÇABALARI

Türkiye'de bir sosyal güvenlik sisteminden çok, bir sistemcikler topluluğundan sözedilebilir. Bu sistemcikler arasında bir norm ve standart birliğinin sağlanamaması; yalnızca geçişlerin düzenlenmiş olması sözkonusudur. Ancak bu geçişler de, eksiklik ve aksaklıklar dolayısıyla, kurumların aleyhine sonuçlar doğurmaktadır. Ülkemizde, sosyal güvenliğin bir bütünlük gösterememesinin en önemli nedenlerinden biri "kişilerin ekonomik rolleri"ne dayanan bir yapı göstermesidir. Şöyle ki, SSK, ücret karşılığı çalışanların; Emekli Sandığı, kamusal sistemin denetlenmesini ve sürdürülmesini üstlenenlerin; Bağ-Kur, ücret karşılığı çalıştıranlar ile kendi adına çalışanlar ile bazı istekli grupları kapsamaktadır. ***Bu kümeler birbirlerinden farklılıklar göstermektedir. Farklılıkları şöylece sıralayabiliriz:***

- Devletin bakış açısı farklılıklar göstermektedir.
- Gelir (iş) güvenceleri ve gelecek beklentileri farklıdır.
- İş yasası karşısındaki konumları ve yükümlülükleri birbirinden farklıdır.
- Ödeme güçleri farklıdır.

1972 yılında bağımsız çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu'nun oluşturulmasından sonra 3 dev sistemcik belirmiştir. Bu sistemcikler ve kapsadıkları nüfus dilimi şöyle sıralanabilir:

- Sosyal Sigortalar Kurumu % 48,11
- Emekli Sandığı % 20,31
- Bağ-Kur % 21,55
- Diğerleri % 0,52
- Sosyal Güvenceden Yoksun olanlar % 9,51.

Sistemcikler arasında kalan boşlukların doldurulması için, sosyal yardımlarla sosyal hizmetler kullanılmaktadır. *Türk Sosyal Güvenlik Hukuku'nda Primsiz Rejim olarak da tanımlanan bu teknikler şunları içermektedir:*

Sosyal Yardım : Muhtaç duruma düşenlere devlet bütçesinden yardım yapılmasıdır. Zorunlu katılma ilkesine dayanmaz. Bir yanıyla tazminat karakteri gösterirken, bir yanıyla da koruma karakteri ağır basar.

- Ülkeye hizmeti geçmiş vatandaşları korumaya yönelik yardımlar (örneğin: gerek savaş ve gerekse barış zamanında, 45 günden fazla askerlik yapanların, eş ve kardeşlerine bakacak kimseleri yoksa, askerlik süresince yardım yapılması).
- Muhtaç yurttaşları korumaya yönelik yardımlar (örneğin: 2022 sayılı 65 yaşını doldurmuş ve kendisine bakmakla yükümlü kimsesi olmadığı gibi, kendisi de herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşundan yararlanamayacak durumda olan ve çalışma gücü bulunmayan kişilere yardım sağlanması).
- Öğretmenliği desteklemeye yönelik yardımlar.
- Konut edindirmeye yönelik yardımlar.

Sosyal Hizmetler : Kişilerin ve ailelerin, kendi bünye ve çevre koşullarından doğan veya denetimleri dışında oluşan, maddi, manevi sosyal yoksunlukların giderilmesine ve gereksinmelerinin karşılanmasını; sosyal sorunların önlenmesi ve çözümlenmesine yardım olunmasını; hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünü"dür (2828 sayılı SEHÇK Kanunu madde 3).

- Muhtaç, çocuk, sakat ve yaşlılara sağlanan sosyal hizmetler.
- Sağlık hizmetleri (Örneğin, 3816 sayılı Ödeme gücü olmayan vatandaşların tedavi giderlerinin yeşil kart verilerek devlet tarafından karşılanması hakkında Kanun -Yeşil Kart Yasası-).
- Konut edindirme hizmeti.

6. TÜRKİYE'DE TARIMDA SOSYAL GÜVENLİK

Tarım çalışanlarının farklı statüleri ve elde edilen ürünlerin çeşitliliğinden kaynaklanan çalışma koşulları, sosyal güvenlik sorununun çözümünü güçleştirmektedir. Ülkemizde sosyal güvenliğin yalnızca bir "tazmin" mekanizması olarak görülmesi, özellikle koruyucu hizmet sunumunun bu kapsamda düşünülmemesi, tarım çalışanlarının, sistemi daha düşük oranda sahiplenmesine neden olmaktadır. Bunun nedenleri konusunda çeşitli yazarların değişik görüşleri olmakla birlikte, en çok kabul gören düşünce: "Tarım kesiminde aile geleneklerinin büyük rol oynaması, üretim birimlerinin küçük ve dağınık olması" ile açıklayandır.

Tarım işlerinden ne anlaşılması gerektiği için sıklıkla başvurulan kaynak, Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın 28.10.1977 tarih ve 16098 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan genelgesidir. Bu genelgeye göre, "orman ve tarım işleri deyimi arazide, deniz, göl ve nehirlerde ekim, dikim, bakım ve yetiştirme yolu ile bitki, orman , hayvan, balık ve bunların mahsullerinin istihsalini ifade eder". Buna göre, yetiştirme, üretme ve bakım, tarım işinin başlıca özelliklerini teşkil etmektedir.

Tarım çalışanlarının statülerine ve bu statülerine göre sosyal güvenliklerini sağlayan yasaları şöyle sıralayabiliriz:

1. Bir ve bir kaç işverene bağlı olarak, sürekli hizmet akdi ile çalışanlar 506 s.k.
2. Süreksiz hizmet akdi ile çalışanlar 2925 s.k.
3. Tarımda bağımsız çalışanlar 2926 s.k.

Görüldüğü gibi bu üç farklı statü için üç farklı yasa geçerlidir. Bu yasaları ayrıntılı olarak anımsamak gerekirse :

- 1964 tarih ve 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu
- 17.10.1983 tarih ve 2925 sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu
- 17.10.1983 tarih ve 2926 sayılı Tarımda Kendi Adına ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu.

Ayrıca, kamu işletmelerinde tarım işlerinde çalışan ve memur statüsünde olan çalışanlar da vardır. Onların sosyal güvencesi ise, Emekli Sandığı aracılığı ile sağlanmaktadır. Tarım işleri, ilk bakışta sosyal sigortalar kapsamı dışında bırakılmış olmakla birlikte, o kadar çok istisna (ayrıksı durum) kabul edilmiştir ki, sonuçta tarım işlerinde sosyal güvenliğin büyük kısmıyla sağlandığı söylenebilir. ***Tarım işi sayılmalarına karşın, SSK kapsamına alınanlar şunlardır:***

- Kamu sektörüne ait tarım ve orman işlerinde ücretle çalışanlar,
- Özel sektöre ait tarım ve orman işlerinde ücretle ve sürekli olarak çalışanlar,
- Özel sektöre ait tarım ve orman işlerinde hizmet aktiyle fakat sürekli işlerde çalışanlar,
- Tarım sanatlarına it işlerde (peynir, zeytinyağı, konserve vs. yapım işleri) çalışanlar,
- Tarım işyerlerinde yapılan fakat tarım işlerinde sayılmayan işlerde (tarım alet, makine ve parçalarının yapıldığı atölye ve fabrikalar gibi) çalışanlar,
- Tarım işyeri sayılmayan işyerlerinin park, bahçe, fidanlık ve benzeri işyerlerinde (örneğin belediye bahçesinde bahçevanlık) çalışanlar.

506 sayılı yasa kapsamında çalışanların sayısına ilişkin elde sağlıklı bilgiler yoktur. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı verileri tarım, orman, avcılık ve balıkçılık işlerini kapsayan 01 No.lu işkolunda 140.000 kişinin bir işverene bağlı ve ücretli olarak çalıştığını ortaya koymaktadır. Oysa değişik kaynaklar tarım ve orman işlerinde ücret karşılığı çalışan, bu alanda çalışarak geçimini temin eden tarım ve orman işçilerinin sayısının yaklaşık bir buçuk milyon civarında olduğunu ortaya koymaktadır. Yukarıda belirtilen 140.000 işçi tarım ve orman işlerinde bir ücret karşılığı olarak sürekli çalışan ve 506 sayılı Sosyal Sigortalar kapsamında bulunan genellikle de kamu işyerlerinde istihdam edilen işçilerdir.

Tarımda süreksiz olarak çalışanlar için ise "Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu" çıkarılarak isteğe bağlı olarak SSK olanaklarından yararlanmaları sağlanmıştır. Bu kanuna göre, "en çok 30 işgünü süren tarım işlerinde" çalışanlar bu kapsama sokulmuş, yazılı istekte bulunmaları halinde kapsama alınmışlardır. 2925 sayılı yasada belirtilmemiş bile olsa, pek çok halde 506 sayılı yasanın olanaklarından, tarımda süreksiz çalışanlar da yararlandırılmıştır. Ancak, geçmiş yıllarda en az 6 ay süreyle çalıştırılan bu işçiler günümüzde ortalama 3 ay süre ile istihdam edilmektedir. Dahası, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın çeşitli birimlerinde yılda 15 gün çalıştırılan mevsimlik işçiler vardır. Bunlar gibi, yılda en az 120 gün prim ödeme yükümlülüğünü yerine getiremedikleri için, sağlık hizmetlerinden yararlanamayanlar çoktur.

2925 s.k. kapsamına giren ve isteğe bağlı olarak primlerini zamanında yatıran sigortalıya sağlanan yardımlar şunlardır : İş kazası, meslek hastalıkları sigortası, hastalık sigortası yardımları ile malullük, yaşlılık ve ölüm sigortasından gelir bağlanması öngörülmüştür.

Uygulama SSK'na bırakılmıştır. Türkiye'de 2000 itibariyle SSK'na prim ödeyen 929.766 isteğe bağlı tarım sigortalısı bulunmaktadır. 2925 s.k kapsamında analık sigortası yardımı sağlanmamıştır. İş kazalarıyla meslek hastalıkları sigortasından yararlanabilmek içinse, 3 ay önceden "isteğe bağlı" sigortalılığını tescil ettirmiş olması ve prim ödemeyi sürdürüyor olması gerekmektedir. Bu durum diğer sosyal sigorta yasalarındaki benzer düzenlemelere ters düşmektedir. Anımsanacağı gibi, diğer sosyal sigorta yasalarında iş kazalarıyla meslek hastalıkları sigortasından yararlanabilmek için, bir gün bile çalışmış olmak yeterlidir. Öte yandan, iş kazalarıyla meslek hastalıklarının gerçekleşmesi durumunda, geçici işgöremezlik ödeneği verilmemekte; ancak kişinin sürekli bir işgöremezliğe uğradığının saptanması durumunda işgöremezlik ödemelerinden yararlanabilmesi gündeme gelmektedir.

Yüzbinlerce tarım ve orman çalışanı ile onların aileleri, bir çok sağlık ve güvenlik sorunu ile karşı karşıyadır. Kayıt ve istatistiklerdeki yetersizlikler bu durumu gözler önüne sermeyi engellemektedir. Ancak, tarım ve orman çalışanlarının karşı karşıya bulunduğu sağlık sorunları diğer çalışanlardan çok daha fazla ve ileri boyutlardadır. Son yıllarda tarımsal teknolojinin gelişmesiyle birlikte gelişen tarımsal makinelerin ve zirai mücadele ilaçlarıyla diğer kimyasalların zararlı etkileri, tarım çalışanlarını etkilemektedir. Tarımda kullanılan kimyasalların insan ve çevre sağlığı üzerindeki etkileri iyi araştırılmalı; zararlı kimyasalların kullanımı önlenmeli ya da zararlarını giderecek önlemler alınmalıdır.

Herhangi bir işverene bağlı olmaksızın tarımda kendi hesabına çalışanlardan (ortakçı ve kiracılar içinde) 22 yaşını bitirmiş erkekler ile aile reisi niteliğini taşıyan 22 yaşını bitirmiş kadınlar aktif sigortalı olarak 2926 s.k. olanaklarından yararlanmaktadır. Katılım zorunludur; uygulama Bağ-Kur'a bırakılmıştır. 2000 yılında 682.400 çiftçi Bağ-Kur'a zorunlu prim ödemekte; isteğe bağlı prim ödeyenlerin sayısı ise 251.480'dir. Bu yasa kapsamında yeralan sigortalılar malullük, yaşlılık ve ölüm sigortalarından hizmet almaktadırlar (Onların ölümü halinde eşi, çocuğu, anası, babası). Bu kapsamda sigortalanmış olanlardan, zorunlu sigortalılıkları sona erenler, eğer isterlerse (ve başka bir zorunlu sigortanın kapsamında değillerse), önceden prim ödedikleri basamaktan prim ödeyerek sigortalılıklarını sürdürebilirler.

2926 s.k. olanaklarından yararlanarak malulen ya da yaşlılık nedeniyle emekli aylığı bağlanmış olanlarlar ve onların bakmakla yükümlü oldukları kişiler ile, ölüm aylığı almakta olanlar için sağlık hizmetlerinden yararlanma olanağı da getirilmiştir. Ancak bunun için, bu olanağı tanıyan yasa değişikliğinin yürürlüğe girmesini izleyen 10 yıl –emekli olunmuş bile olsa- prim ödemeyi sürdürmesi gerekmektedir.Aktif sigortalılar ile onların bakmakla yükümlü olduklarının sağlık hizmetlerinden yararlanabilmesi için kesintisiz en az 8 ay sağlık sigortası primi ödemiş olması ve prim borcu bulunmaması gerekmektedir. Herhangi bir nedenle sigortalılığının sona ermesini izleyen 90 gün yalnızca kendisi sağlık sigortası olanaklarından yararlanabilir; bakmakla yükümlü oldukları yararlanamaz.

Tarımda çalışanlar da, farklı statülerine dayanarak farklı nimet-külfet ilişkileri kurmuş olan sosyal sigorta kuruluşlarına paylaştırılmışlardır. Bu hem adaletsizlikleri, hem de uygulamada tıkanıklıkları getirmiştir. Çok geniş bir nüfusu kapsamış olmasına karşın, sistemin içinde yer alanların oranı çok düşüktür. Özellikle isteğe bağlılık yoluyla, sosyal güvence altındaki nüfusun genişletilmesi düşünülmüştür. Ancak görülen odur ki, tek tek kişilerin bu bilince varmalarının beklenemeyeceği ilkesi yine kendisini göstermiş ve sayı çok düşük kalmıştır. Öte yandan, hem kırsal alana sağlık hizmetlerinin yeterince ulaşamamış olması ve hem de koruyucu hizmetlere yeterince ağırlık verilmemiş olması; sağlık sorunlarının çoğalmasına ve derinleşmesine yol açmaktadır.

7. GAP BÖLGESİNDE TARIM İLE İLGİLİ SOSYAL GÜVENLİK KURUMLARINA ÜYELİK DURUMU

GAP Bölgesi tarım ile ilgili en önemli sosyal güvenlik uygulaması olan 2926 sayılı Bağ-Kur tarım sigortası yönünden zayıf bir durumda bulunmaktadır.

Çizelge.2.1. GAP Bölgesi Köylerinde Bağ-Kur Tarım Sigortasına Üyelik Durumu

İller	Aktif Sigortalı Sayısı	Maluliyet Aylığı Alanlar	Yaşlılık Aylığı Alanlar	Ölüm Aylığı Alanlar	Aylık Alanların Toplamı
Adıyaman	4.893	5	4	57	66
Diyarbakır	4.300	2	1	128	131
Gaziantep	12.803	15	981	1.055	2.051
Mardin	5.074	2	1	51	54
Siirt	667	-	-	14	14
Şanlıurfa	786	-	3	13	16
Batman	1.427	1	-	76	77
Şırnak	1.155	1	1	7	9
Kilis	2.330	3	300	227	530
GAP TOPLAMI	**33.435**	**29**	**1.291**	**1.628**	**2.948**
TÜRKİYE	**899.809**	**1.677**	**102.302**	**61.706**	**165.685**
GAP/Türkiye (%)	**3.7**	**1.7**	**1.3**	**2.6**	**1.8**

Kaynak: www.bagkur.gov.tr

Çizelge 2.1'de görüldüğü gibi, Türkiye genelinde 2926 sayılı Bağ-Kur tarım sigortası kapsamında olanların %3.1'i GAP Bölgesindedir. Diğer yandan, 1991 yılı Genel Tarım Sayımı'na göre GAP'ı kapsayan illerde yaklaşık 328.000 çiftçi bulunmaktadır. Yani, GAP Bölgesindeki çiftçilerin (33.435/328.000) %10.2'si Bağ-Kur tarım sigortasına bağlıdır. Türkiye geneli için ise bu oran, yaklaşık %22'dir.

2925 sayılı SSK tarım sigortası uygulaması ise Türkiye genelinde pek yaygınlık gösterememiştir. Türkiye'de genel olarak SSK'ya bağlı olanların yalnızca %1.51'i (193.826 / 6.355.639) SSK tarım sigortasına tabidir. Bu nedenle, GAP Bölgesinde durumun nasıl olduğunu belirtmeye gerek bile yoktur.

8. TARIM KESİMİNDE SOSYAL GÜVENLİKLE İLGİLİ BAZI YABANCI ÜLKE ÖRNEKLERİ

Tarım alanında ve çalışanlarına yönelik uygulamalar her ülkede farklılıklar göstermektedir;

İngiltere'de;

Çiftçiler, her İngiliz yurttaşı gibi genel sigortaya bağlıdır ve tek bir prim kesilir.Ancak bazı gruplar prim ödememektedir. Hollanda'da, gelir düzeyine bağlı olarak farklı primler ödeyen yurttaşlar, aynı hizmetten yararlanmaktadır. Çiftçiler, hastalık, yaşlılık, malullük ve ölüm sigortalarında yararlanmakta; yalnızca ağır hastalıklarda sigortadan destek almakta; bunun dışında kalan sağlık sorunları, özel sigorta şirketleri aracılığıyla çözülmektedir.

Tarım üreticilerinin korunmasına yönelik özel bir koruma yöntemi olarak ülkeler ürün sigortası sisteminden yararlanmaktadır. Doğrudan kişiyi hedef almayan bu sistem, üreticinin olağanüstü durumlar karşısında gelir kaybının giderilmesini amaçlamaktadır. Kendi hesabına çalışanların sosyal güvencesi ile işlerinin (ürün) güvencesi birarada düşünülebilir. Ürün sigortası, bazı ülkelerde isteğe bağlı iken (ABD), bazı ülkelerde zorunlu tutulmaktadır (Yunanistan).

Fransa'da;

- Sağlık sigortasında ücretliler ve aynı statüdeki çalışanlar, emekliler, işsizler ve bunların bakmakla yükümlü oldukları kişiler
- Analık sigortasından, sigortalı kadınlar, sigortalının eşi ve kızları,
- Malullük, yaşlılık ve ölüm sigortasından tüm ücretliler, işçiler ve memurlar
- Meslek hastalıklarından tüm çalışanlar yararlanmaktadır.
- Çiftçiler ise, bunların tümünün yer aldığı bir sistemde yer almaktadırlar.

Tarım kesiminde oluşturulan ve çiftçilere geniş olanaklar sunan bu sistem, "karşılıklı yardımlaşma fonları, arkadaşlık cemiyetleri ve özel sigorta şirketleri tarafından paylaşılmaktadır".

İtalya'da;

Tüm yurttaşların yararlandıkları sosyal güvenlik sistemine ek olarak, küçük çiftçi, kiracı ve ortakçılar için özel sosyal güvenlik sistemi bulunmaktadır. Yaşlılık, malullük ve ölüm sigortaları bütün çiftçileri; kaza sigortası bedenen çalışan çiftçi, ortakçı ve yarıcıları; tüberküloz sigortası yalnızca yarıcı ve ortakçıları kapsamaktadır. Analık parası sigortası, işletmede bizzat faaliyette bulunan aile reisi kadınları, çiftçi, ortakçı ve yarıcıların işlerini koruma altına almaktadır.Tarım kesimine yönelik sosyal güvenlik programının yerel zincirini oluşturan yerleşimlerde, birleştirilmiş bir tarım primleri servisi aynı zamanda bir görevliye sahip olmaktadır. Bu görevliler, her bir çiftçinin sahlip olduğu toprakları gözönünde tutarak teorik olarak gereksinme duyulan çalışma gün sayısını saptarlar ve değerlendirme üzerinden prim alırlar. Görevliler, çiftçilerin arasında yaşayarak, görevlerinin gerektirdiği her türlü ilişkiye girerler ve gerçek gereksinmelerini belirlemede çok yardımcı olurlar.

Yunanistan'da;

Her bir yerleşimde "Ulusal Tarım Sosyal Sigorta Kurumu"nun bir görevlisi bulunmakta; görevliler gerektiğinde siviller veya öğretmenler arasından seçilmekte, üyelerle sosyal güvenlik kurumu arasındaki ilişkiyi sağlamaktadır.

Almanya'da;

Tarımda sigortayı idare eden özerk yönetimli tarımsal meslek kooperatifleri, yaşlılık ve hastalık kasalarıdır. Risklere göre oluşturulmuş üç kümeden oluşmuştur:

- Yaşlılık yardımı yasasına dayanan yaşlılık, malüllük, ölüm risklerini karşılayan sistem,
- Hastalık sigortası yasasına göre, hastalık riskini karşılayan sistem,
- İş kazaları ve meslek hastalıkları riskini karşılayan sistem (çiftçileri, aile üyelerini ve tarım işçilerini de kapsıyor).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

SAHA ARAŞTIRMASI; KÖYLER HAKKINDA BİLGİLER

1. KÖYLERİN KURULUŞ YERİ VE NÜFUS MİKTARI

Araştırmada her yerleşim biçiminden ve alandan köylerin araştırma kapsamına girmesi ve temsil yeteneğinin arttırılması için, köy seçiminde merkeze yakınlık veya uzaklık gözetilmemiştir. Araştırma kapsamına alınan 54 köyün ana yola, ilçeye ve il merkezlerine uzaklıkları Çizelge.3.1'de verilmiştir.

Çizelge.3.1.Köy Yerleşim Yerlerinin Fiziksel ve Coğrafi Özellikleri

Yerleşim Yerlerine Uzaklık	Anayol Üzeri	5 km. den az	5-10 km.	11-20 km.	21-50 km.	50 km. den fazla	Toplam
Ana Yola Uzaklığı	10	13	18	6	1	6	54
İlçeye Uzaklığı	-	5	20	21	4	4	54
İl'e Uzaklığı	2	16	7	9	7	13	54

Çizelge.3.1'den de görülebileceği gibi, köylerin 12'si anayol üzerinde, 34'ü ilçeye, il'e veya anayola 5 km.den daha az uzaklıkta bulunmaktadır. Köylerin 36'sı ise belirtilen merkezlere uzaklıkları 11 ile 20 km. arasında bulunmaktadır. 50 km. den daha fazla il'e, ilçeye veya anayola uzakta bulunan yerleşim yerlerinin sayısı ise 23'ü bulmaktadır. Ele alınan bölgede ilkbahar, yaz ve sonbahar mevsimlerinde ulaşımı engelleyecek herhangi bir durum söz konusu değildir. İl ve ilçe merkezlerine 11 km.den daha fazla uzaklıkta bulunan köylerin kışın ulaşımları zaman zaman aksamakta bazen de mümkün olamamaktadır. Gerek kar gerekse aşırı yağmurların neden olduğu heyelan ve benzeri engeller kış mevsiminin büyük bir kesiminde ulaşımı sınırlandırmaktadır.

Çizelge.3. 2. Köy Yerleşim Yerlerinin Kuruluş Yerlerine Göre Dağılımları

Yerleşim Yerleri	Sayı	%
Ova	24	44.5
Yamaç	10	18.5
Dağ	18	33.3
Orman İçi veya Kenarı	2	3.7
TOPLAM	**54**	**100.0**

Çizelge.3.2'de görüldüğü gibi, ele alınan köylerin %44.5'i ovada bulunmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin coğrafi yapısına uygun olarak köylerin dağılım gösterdiği söylenebilir. Gerçekten de köylerin %33.3'ü dağ, %18.5'i yamaç, %3.7'si ise orman içi veya kenarı köyüdür. Yerleşim yerlerinin kuruluş biçimleri bugünkü koşulların dışında bulunduğundan bu yerleşim yerlerinin yeniden kuruluş yerinin belirlenmesi ve yeni koşullara göre değişiklik yapmaları gerekmektedir. Ova dışındaki yerleşim yerleri geçmişin koşullarına göre daha çok korunma ve çeşitli risklerden sakınma ön planda tutularak planlanmış olduğundan bugünkü koşullara pek uyum gösterememektedir.

Çizelge.3.3'den de izlenebileceği gibi, fiziksel yerleşim biçimlerine göre köylerin %75.9'unu toplu, %14.8'ini karışık, %9.3'ünü ise dağınık yerleşimler oluşturmaktadır.

Çizelge.3.3. Köylerin Fiziksel Yerleşim Biçimlerine Göre Dağılımları

Yerleşim Biçimleri	Sayı	%
Toplu	41	75.9
Dağınık	5	9.3
Karışık	8	14.8
TOPLAM	54	100.0

Bir yerleşim yerinin nüfusu, yerleşme alanı ile arasındaki en basit ve doğal sayılabilen bağlantıyı oluşturur. Yerleşim yerlerinin nüfusuna göre, gelişme ve değişme hızlarının farklı olabileceği varsayılmaktadır. Sosyolojik, coğrafi ve istatistiksel anlamda kırsal yerleşim çevrelerinin daha az ve kentsel yerleşim çevrelerinin ise daha çok nüfusa sahip oldukları hakkında tam bir görüş birliği vardır. Ancak her ülkenin kendisine özgü koşulları içinde nüfusun fazlalığı veya noksanlığı yerleşim yerinin gelişimine, değişimine etki etmeyebilir. Ele aldığımız bölgede nüfus fazlalığı veya yoğunluğunun yerleşim yerinin gelişmesinde pek etkin olmadığı sonucuna varılmıştır. Çünkü, nüfusu 1000' den daha fazla olan yerleşim yerleri ile nüfusu 300 den daha az yerleşim yerlerinin insan gereksinmelerine yanıt verebilecek donanım, araç ve gereçler bakımından pek büyük bir farklılığı bulunmamaktadır.

Kırsal kesimin nüfus büyüklüğüne göre dağılımını verebilmek amacıyla Devlet İstatistik Enstitüsü'nün yanı sıra köy nüfusları ile verilerde öncelikle muhtarlardan alınan bilgilere başvurulmuştur. Bir çok muhtarın kendi köyünün nüfusuna ait bilgisinin bulunmaması araştırmada önemli bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü, muhatap olarak alınan muhtarların bazıları köylerindeki toplam nüfus, kadın ve erkek nüfusun miktarı hakkında herhangi bir belgeye sahip değildir. Buna karşılık yinede verdikleri bilgilere dayanılarak Çizelge.3.4. hazırlanmıştır.

Çizelge.3. 4. Köylerin Toplam Nüfuslarına Göre Dağılımları

Nüfus Miktarları	Sayı	%
250 den daha az	2	3.7
251-500	13	24.1
501-750	16	29.6
751-1000	7	13.0
1001-1500	9	16.7
1501-2000	3	5.6
2001- ve daha fazla	4	7.4
TOPLAM	54	100.0

Çizelge.3.4. incelendiğinde görüleceği gibi, köylerin %72.2'sinin nüfusu 500 ve daha fazladır. Köyler giderek nüfus bakımından yoğunlaşmaya başlamıştır. Önceleri belirli bir nüfusu besleyebilecek durumda olan ekonomik olanaklar bugün baş döndürücü hızla artan nüfusu besleme olanaklarını kaybetmiştir. Kente yönelik göçe karşın köylerdeki bu nüfus yığılmasının daha çok, son yıllarda Türkiye ekonomisinde görülen krizden kaynaklandığı söylenebilir. Gerçekten de görüşülen muhtarlar kriz nedeniyle kente yönelen göçün ters işlemeye başladığını belirtmişlerdir. Bir çok köyde yıllar önce köyü terk etmiş insanların da köye dönme hazırlığı söz konusudur. Yine, çizelge incelendiğinde görüleceği gibi köylerin %29.7'sinin nüfusu 1000' den daha fazladır. Bu nüfus yığılmasına karşılık tarımsal uğraşılarda toplumun gereksinmelerini karşılayabilecek düzeyde bir çeşitlilik söz konusu değildir. Hemen hemen tüm köylerde 100 yıl önce ekilen ürün çeşitleri bugünde aynı biçimde sürdürülmektedir. Ayrıca, geçimlik tarımsal

işletmeler ağırlıkta bulunmaktadır. Bunlar, kendi gereksinmeleri dışında pazara yönelik üretimde bulunmadıkları için, ekim alanlarının büyük bir kesimini kendi öz tüketimlerini karşılamak üzere ayırmaktadırlar. Bu durum ekonomik gelişmeyi engellemektedir. Ayrıca, ürün değerlendirme ve pazarlama konularında köylerde kendi inisiyatifleri ile örgütlü bir girişime rastlanılmamıştır. Her türlü olanağın devletten beklendiği bir yaşam biçimi nedeniyle gelişmelere uzak kalmışlardır. Nüfusun köylerde bu denli yığılması, köy ekonomik olanaklarının yeterli olmasından çok, kentlerde bu nüfusu sağlayacak iş imkanının bulunmamasından kaynaklanmaktadır.

Köylerde belirlenen bir diğer önemli nokta ise, köy nüfusu fazla olan yörelerin cazibe merkezi olarak görev yapmasıdır. Bu köylerde nüfusun fazlalığı nedeniyle çeşitli meslek erbabının gelip yerleşmesi ve dolayısıyla köy ekonomisine çeşitli biçimlerde ve düzeyde katkı sağlaması mümkün olmuştur. Nüfusu 2000'den daha fazla olan köyler ise artık yavaş yavaş köy niteliğini kaybederek bir anlamda köykent niteliğine bürünmeye başlamıştır. Köy yasası gereği nüfusu 2000'den daha fazla olan yerleşim yerleri belde olarak sayılmakta ve yönetimi Belediyelerce yapılmaktadır. Nüfusun köyün idari yapısıyla olan bu ilişkisi köylerin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Gerçekten de köy statüsünden belde statüsüne geçen birçok yerleşim yerinde ekonomik, sosyal yatırımlar artmış yeni bir yönetim tarzıyla yönetilmeye başlanmış ve dış ilişkiler bağlantılar artmıştır.

Çizelge.3.5. Köy Nüfuslarının Köy Kuruluş Yerlerine Göre Dağılımı

Köy Nüfusu	Köy Kuruluş Yeri								Toplam	
	Ova		Yamaç		Dağ		Orman İçi ya da Kenarı			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
250 ve daha az	1	50.0	1	50.0	-	-	-	-	2	100.0
251-500	3	23.1	2	15.4	7	53.8	1	7.7	13	100.0
501-750	7	43.8	4	25.0	4	25.0	1	6.0	16	100.0
751-1000	3	42.8	2	28.6	2	28.6	-	-	7	100.0
1001-1500	5	55.6	1	11.1	3	33.3	-	-	9	100.0
1501-2000	2	66.7	-	-	1	33.3	-	-	3	100.0
2001 ve fazlası	3	75.0	-	-	1	25.0	-	-	4	100.0
TOPLAM	**24**	**44.4**	**10**	**18.5**	**18**	**33.3**	**2**	**3.8**	**54**	**100.0**

Çizelge.3.5'de görüldüğü gibi, araştırma kapsamına alınan köylerin yamaç ve orman içi ya da kenarında yer alanları genellikle daha az nüfusa sahip bir yapı oluşturmaktadır. Ova köylerinin nüfus yapısı diğerlerine göre daha kalabalıktır. Bu köy grubunun %41,7'sinin nüfusu 1000'den fazladır. Bunu %27.7 ile dağ köyleri izlemektedir. Yamaç ve orman köyleri genellikle 1000 ya da daha az nüfusa sahiptir.

Çizelge.3.6'da görüleceği gibi, araştırma kapsamında bulunan köylerin nüfus yapısı dikkate alındığında, toplu köylerin diğerlerine göre daha az nüfus miktarına sahip olduğu söylenebilir. Nüfusu 1000'den fazla köylerin yerleşim biçimlerine göre oransal dağılımına bakıldığında; toplu köylerin %9.8'i, dağınık köylerin %60.0'ı ve karışık köylerin %50.0'sinin bu grupta olduğu görülmektedir. Bu durum az nüfuslu yerleşim birimlerinde toplu yaşama isteğinin özellikle güven ve geleneksel ilişkiler açısından daha fazla olduğu biçiminde yorumlanabilir.

Çizelge.3.6. Köy Nüfuslarının Yerleşim Biçimlerine Göre Dağılımı

Köy Nüfusu	Köy Yerleşim Biçimi							
	Toplu Köyler		Dağınık Köyler		Karışık Köyler		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
250 ve daha az	2	4.9	-	-	-	-	2	3.7
251-500	11	26.8	1	20.0	1	12.5	13	24.1
501-750	13	31.7	1	20.0	2	25.0	16	29.6
751-1000	6	14.6	-		1	12.5	7	13.0
1001-1500	5	12.2	2	40.0	2	25.0	9	16.7
1501-2000	2	4.9			1	12.5	3	5.5
2001 ve fazlası	2	4.9	1	20.0	1	12.5	4	7.4
TOPLAM	**41**	**100.0**	**5**	**100.0**	**8**	**100.0**	**54**	**100.0**

2. KÖYLERDE ALTYAPI DURUMU

Hemen hemen tüm köylerimizde olduğu gibi GAP Bölgesi kapsamında bulunan köylerde de modern anlamda herhangi bir alt yapıya rastlanmamaktadır. Köylerin içme suyu, elektrik ve kanalizasyon tesisleri ilkel koşullar içinde bulunmaktadır. Ele alınan köylerin büyük bir kesiminde henüz modern anlamda insan gereksinmelerini karşılayabilecek sosyal donanım da söz konusu değildir. Köylerde henüz tuvalet ve banyonun bulunmadığı konutlar çoğunluktadır. Bu durum diğer alt yapı öğelerinin de tamamlanmasını engellemektedir. Çünkü, her şeyden önce köylünün kendi gücüyle ve gereksinme duyması ile altyapı tesislerinin yapılması söz konusu değildir. Köylüler her şeyin devlet tarafından yapılarak kendi kullanımlarına sunulmasını istemektedirler. Hemen hemen hiçbir yerde köylünün kendi inisiyatifi ve önderliği ile altyapı konusunda herhangi bir girişime rastlanamamıştır. Türkiye genelinde yerleşim birimlerini ele alıp incelediğimizde yaklaşık 35.000 köy ve 50.000 kadar köy altı yerleşim yerlerinin altyapı tesislerini yapmak Türkiye bütçesi boyutlarını aşar. Bu nedenle devlet, halk işbirliği içinde ve halkın daha fazla katılımı sağlanarak altyapı öğelerinin tamamlanması gerekmektedir.

3.KÖYLERİN TARIMSAL VARLIKLARI

Köylerde bireylerin sosyal statüleri toprak varlığı ile yakından ilişkilidir. Toprak, köyde yalnız bir üretim aracı değil, aynı zamanda bireye prestij sağlayan, çevresine yardım olanağı veren, daha geniş anlamları taşıyan bir varlıktır. Bu nedenle kırsal kesimde toprak bir kentlinin dışarıdan çoğu zaman anlamayacağı, kavramayacağı bir değere sahiptir. Köy yaşamında bireylerin en büyük özlemlerinden birisi toprak sahibi olmak ve bu araçla arzu ettiklerini gerçekleştirmektir. Kırsal kesimde çoğu zaman ilişkiler de toprak varlığına göre biçim kazanır. Toprağın bu denli önemli bir üretim aracı olması nedeniyle aile bireyleri arasında bölüşümü, geçerli yasalara karşın çoğu zaman gelenek ve dini kurallar ile olur. Çünkü, gelenek ve şeriat erkeklere kadınlara oranla daha fazla hak tanır. Bu yapı, erkeklere miras olarak elde ettikleri toprakları istedikleri gibi işletme ve değerlendirme imkanı tanır. Kız çocuklarının mirastan pay almaları bir çok kavgaya neden olabilmektedir. Kızların taşınmaz mallardaki bu tür talepleri şeklen geçerli görülürlerse de her zaman kabul edilmez ya da yerine getirilmez. Genç kız kardeşin evlenerek taşraya gitmesi halinde mirasla kendisine verilen taşınmazlar doğrudan ailenin erkek üyelerine geçer.

3.1.Toplam Arazi Miktarı

Türkiye genelinde olduğu gibi araştırma yöresinde de genellikle bireyler sahip oldukları toprak, para ve gelir düzeylerini olduğundan daha az gösterirler. Bu eğilim Osmanlı yönetiminden kalan geleneksel bir davranış niteliğindedir. Çünkü, Osmanlı İmparatorluğu zamanında köylüye yüklenen ağır vergi yükü genellikle arazi varlığı ile ilişkiliydi. Devletin en temel geliri durumunda bulunan öşür, mültezimler kanalı ile toplanmaya başladıktan sonra, mültezimler Devlete ödedikleri paraları olanakların elverdiği ölçüde çabuk ve yüksek olarak toplayabilmek için, çiftçilerin arazi miktarlarını olduğundan fazla göstererek, fazla gelir elde etmeye yönelmişlerdir (Aksoy ve Arkadaşları 1994).

Bu durum arazi sahiplerinde ters bir etki yaparak onları arazi varlıklarını olduğundan daha az göstermeye zorlamıştır. Osmanlı'dan miras kalan bu gelenek bugün de bütün canlılığı ile yaşamaktadır. Görüşülen tüm köy muhtarları söz birliği yapmışcasına köy tüzel kişiliklerine ait tüm mal varlıklarını (tarım arazisi, çayır, mera, orman) olduğundan daha az göstermeye çalışmışlardır. Bölgenin elverişsiz topoğrafik durumu ve iklim koşulları, su kaynaklarının yetersizliği, arazide verim düşüklüğü, toprak mülkiyetindeki ve dağılımındaki çarpıklık, eğitim ve sağlık hizmetlerindeki yetersizlikler, muhtarları içinde bulundukları kötü koşulların da etkisiyle köylerine ait doğal ve ekonomik varlıkları daha az göstermeye yöneltmektedir.

Ele alınan yerleşim yerlerindeki (köylerin) taşınmaz mallarına ait veriler ve bunların nitelikleri Çizelge.3.7' de verilmeye çalışılmıştır.

Çizelge.3.7. Köylerin Sahip Bulundukları Çeşitli Taşınmazlara Göre ve Tarım Arazilerinin Sulanabilme Özelliklerine Göre Dağılımları

Arazi Miktarı (dekar)	Tarım Arazi si		Mer'a Arazisi		Orman Arazisi		Tarım Dışı Araziler		Toplam Arazi	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Yok	4	7.4	25	46.3	36	66.7	26	48.1	4	7.4
500 dekar ve daha az	3	5.6	7	13.0	6	11.1	5	9.3	1	1.9
501-1000	1	1.9	3	5.6	2	3.7	3	5.6	7	13.0
1001-3000	7	13.0	8	13.8	4	7.4	7	13.0	5	9.3
3001-5000	8	14.9	2	9.7	3	5.6	5	9.3	7	13.0
5001-7500	5	9.3	5	9.3	2	3.7	3	5.6	9	16.7
501-10.000	6	11.1	1	1.9	1	1.9	1	1.9	13	24.1
10.001-15.000	9	16.7	1	1.9	-	-	2	3.7	8	14.8
15.001-25.000	6	11.1	1	1.9	-	-	2	3.7	-	-
10.25.001 -+	5	9.3	1	1.9	-	-		-	-	-
TOPLAM	**54**	**100.0**	**54**	**100.0**	**54**	**100.0**	**54**	**100.0**	**54**	**100.0**

Çizelge.3.7 incelendiğinde görülebileceği gibi, araştırma kapsamına alınan köyler arazi varlıkları açısından dengesiz bir dağılım göstermektedirler. Ele alınan 54 köyden 4'ü tarım arazisi olmayan dağlık veya orman kenarında kurulan köylerdir. Burada tarımsal faaliyetler hayvancılıkta yoğunlaşmıştır. Yine, çizelgede araştırma kapsamındaki köylerden 25'nin mer'a arazisi, 36'sının da orman arazisi bulunmadığı görülmektedir. Dikkati çeken diğer bir durum da 29 köyde sulu veya sulanabilir arazinin bulunamamasıdır. Bunlar genellikle engebeli, su açısından yetersiz köylerdir. Ele alınan köyler arazi varlıkları açısından birbirlerine oranla farklı yapıya sahip bulunmaktadır. Köylerin %57.4'ü 5.000 dekardan daha fazla tarım arazisine

sahiptir. Köylerin %46.3'ü sulanabilir veya sulu araziye sahiptirler. Muhtarlar tarafından GAP kapsamında sulama ile ilgili tüm sorunlar çözümlense bile ele alınan köylerin birçoğunda sulama olanağının yaratılamayacağı belirtilmiştir. Muhtarların beyanlarına göre, köylerin birçoğu gerek topoğrafik yapısı gerekse Atatürk Barajına olan uzaklık nedeniyle sulama olanaklarından yararlanamayacaklardır.

Bölgede bulunan orman varlıklarının nitelikleri açısından da belirli bir kalitede olmadığı söylenebilir. Orman olarak gösterilen araziler çoğu zaman Orman Genel Müdürlüğü'ne ait üzerinde ormanla ilgili bitki örtüsünün bulunmadığı çıplak arazilerdir. Orman arazisinin bulunduğu belirtilen 18 köyden ancak 1 veya 2'sinde orman bitki örtüsüne rastlanabilmiştir. Ormanların bu şekilde tahribatı bölgeye özgü değildir. Türkiye'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi bu yörede de orman içi ve orman yakınında bulunan köylerde köy halkı sınır tanımadan ormanı kendi gereksinmeleri için tahrip etmekte ve düşünmeden geleceğini tehlikeye atmaktadır.

Özet olarak denilebilir ki, ele alınan köyler arazi varlığı açısından yetersiz, arazinin niteliği bakımından da yöre insanını kalkındırabilecek nitelikte değildir. Mevcut arazilerin birçoğu teknik olarak ıslaha muhtaç durumdadır. Su kaynakları açısından çok zayıf durumda bulunan bu yörenin yeniden ormana kavuşturulması uzun ve zahmetli bir çabayı gerektirmektedir. Yakın tarihe kadar göçebe yaşam biçimini sürdüren bölge halkının yerleşik düzene geçmesi ve tarımla uğraşması beraberinde birçok sorunu da getirmiştir. Göçebelik yaşamı ile yerleşik yaşam arasındaki üretim eylemlerindeki farklılık bölgenin bugünkü yoksul durumuna neden olan bir başka etmendir.

3.2. Köylerin Arazi Varlıklarına ve İşletme Biçimlerine Göre Dağılımı

Köylerin arazi varlıklarını incelemeden önce Türkiye'de tarımla uğraşan halkın bölgelerarasında nasıl bir dağılım gösterdiğini saptamak yerinde olacaktır. Türkiye'de iklim koşullarına uygun olarak farklı tarımsal üretim biçimlerinin bulunduğu bir gerçektir. Bununla beraber genel olarak toprak kullanım durumuna göre Doğu Anadolu'da hayvancılık, Güneydoğu Anadolu'nun büyük bir kesimde hayvancılık ve bitkisel üretim yaygın durumdadır. Ülkemiz çok çeşitli tarım ürününün yetiştirilmesi ile karakterize edilebilir. Kıyı bölgelerinde (Karadeniz, Marmara ve Akdeniz'de) entansif toprak işlemesine karşılık Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da daha çok ekstansif tarım sistemleri egemendir. Ayrıca, kıyı bölgelerinde pazara yönelik üretim biçimi henüz Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde söz konusu değildir. Buradaki tarımsal işletmeler genellikle kendi gereksinmelerini ön planda tutarak üretimde bulunurlar. Böyle bir durum tarımsal üretim yapısında tek düzeliğin (aynı ürünleri yetiştirme) yaygın olmasına neden olmuştur. Ayrıca geçimlik işletme olarak nitelediğimiz kendi gereksinmeleri ön planda tutarak yapılan üretim biçimi pazara yönelik bir üretim biçimine dönüşebilmesi için gereken koşullarda yerine getirilmemiştir. Bu yöredeki tarımla uğraşan halk üretim tekniklerini yetersiz kullanmakta ve bu nedenle de üretim verim bakımından düşük, kalite ve ürün çeşitliliği bakımından da yetersizdir. Ele alınan bölgede sürmekte bulunan geleneksel yapı bu bölgenin kalkınmasında ciddi bir engel oluşturmaktadır. Bütün bu olumsuzluklar tarımsal üretimde bulunan halkın kendi geçimini bile sağlayamayacak düzeyde üretimde bulunmasına neden olmuştur.

Sahip oldukları arazi varlıkları itibariyle köylerin farklı bir dağılım içinde bulundukları görülmektedir. Muhtarların veya köyde bilirkişilik yapabilecek nitelikte olan yaşlı ve köy önderlerinin verdikleri bilgilere göre köyde tarımsal işletme sahiplerinin sayı ve oranları Çizelge 3.8'de sergilenmiştir.

Çizelge.3.8. İşletmelerin Egenim Biçimlerine Göre Dağılımları

İşletme Büyüklükleri (dekar)	Mülk İşletmeleri Bulunanlar		Ortakçı ve Kiracı İşletmeler		Yarı Mülk İşletmeler	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Yok	9	1.7	19	35.2	33	61.1
1-10	4	7.4	13	24.1	9	16.7
11-25	8	14.8	10	18.5	5	9.3
26-50	15	27.8	6	11.1	4	7.4
51-75	7	13.0	2	3.7	1	1.9
76-100	5	9.3	1	1.9	1	1.9
101-+	5	9.3	1	1.9	-	-
Belli değil	1	1.9	2	3.7	1	1.9
TOPLAM	54	100.0	54	100.0	54	100.0

Çizelge.3.8'de yer alan verileri incelemeden önce mülk, ortakçı ve kiracı, yarı mülk işletmelerin hangi anlamda kullandıklarının açıklanması gereği vardır. Mülk işletmeler işlenilen arazilerin tapu senedi aracılığıyla işletme sahibine ait olduğu işletmelerdir. Bu işletmelerde tüm araziler işletme sahibine ait olup, bunun dışında ortağa aldığı veya ortağa verdiği herhangi bir arazi bulunmamaktadır. Türkiye'de bugün tarımsal işletmelerin yaklaşık 2/3'ü mülk arazi işletmesi olduğu tahmin edilmektedir (Aksoy ve Ark., 1994) Mülk işletmelerin az olması tapu kadastro çalışmalarının tüm ülkeyi kapsayacak şekilde tamamlanmamış olmasından da ileri gelmektedir. Mülk arazilerdeki eşit paylaşım geleneği genellikle bu işletmeleri tarımsal üretime elvermeyecek düzeyde küçültmüştür. Gerçekten de araştırma bölgesinde birçok ailenin geçimini sağlamaktan uzak büyüklükte mülk işletmelere sahip oldukları görülmüştür.

Türkiye'de toprakların sahipleri tarafından işlenmesi – mülk işletmeler şeklinde – en yaygın üretim biçimi olmakla beraber, ortakçılık ve kiracılık işletme biçimleri de önemli bir yer tutmaktadır. Halen ülkemizde ortakçı ve kiracı statüsü ile işletilen işletmelerin oranları % 7-8 olarak tahmin edilmektedir. Ortakçılık ve kiracılık göreli olarak önemli bir rol oynamasına karşın ortakçı ve kiracı ile toprak sahibi arasında ilişkileri düzenleyecek özel bir yasa bulunmamaktadır. Bu konuda her ne kadar borçlar yasasının ilgili kuralları geçerli ise de pratikte bu yasa gereği uygulama yapılamamaktadır.

Ortakçı ve kiracılar üründen aldıkları payla çok ender olarak bir yıllık geçimini sağlayabilmektedirler. Bu nedenle de çoğunlukla borçludurlar ve yeterli parasal birikimde bulunamadıkları için bu statülerini aynı biçimde sürdürürler. Toprak sahibi ile olan tüm ilişkileri genellikle sözlü olarak belirlenir ve toprak sahibinin isteği ve arzusuna göre değiştirilebilir. Bu nedenle ortakçı ve kiracıların üretim sürekliliği garanti altında değildir. Kiracı ve ortakçı statüsünde bulunanlar genellikle kendi özel mülk arazileri olmayan ve yalnızca kiraladıkları veya ortağa aldıkları arazi ile geçimlerini sağlayan kişilerdir.

Yarı mülk işletmelere gelince; bunlar kendi mülk arazilerine ilaveten ortakçılık veya kiracılık yoluyla işledikleri arazilerle geçimini sağlayan üreticilerdir. Bunların kira ve ortakçılık yoluyla oluşturdukları işletme büyüklükleri bazen mülk ve kiracı ve ortakçı işletmelere oranla işletme büyüklüklerini belli bir düzeyin üstüne çıkarabilmektedir. Bu sayede de geçimlerini daha rahat bir biçimde gerçekleştirebilmektedirler. Yarı mülk işletme sahiplerinin kendilerine ait arazilerinin bulunması nedeniyle toprak sahiplerine kiracı ve ortakçılar kadar bağımlı değillerdir.

Çizelge.3.8'de de belirtildiği gibi, GAP Bölgesindeki köylerde mülk işletmelerin yaklaşık %51.7'si 50 dekardan daha küçük araziye sahiptir. Mülk işletmelerde 100 dekardan daha fazla arazisi bulunan köylerin oranı yalnızca %11.1 kadardır. Bölgede yer alan mülk, ortakçı ve kiracı, yarı mülk işletmeler büyüklük bakımından birbirlerine yakın benzerlik içinde bulunmaktadırlar. Ortakçı ve kiracı işletmelerin 50 dekardan daha küçük araziye sahip köylerin oranları %55 dolayında bulunmaktadır. 21 köyde yarı mülk işletme olduğu saptanmıştır. Daha öncede değinildiği gibi bu işletmeler mevcut mülk arazilerine ilaveten ortakçı veya kiracı statüsü ile arazi edinmişlerdir.

Köylerde toprağı bulunmayan veya çok az olan ailelerin büyük bir kesimi tarım işçisi olarak çalışmaktadır. Tarım işçilerinin belirli bir kesimi iş gücü ile elde ettiği gelire ilaveten sahip oldukları çok küçük arazilerin işlenmesi ile de ek gelir sağlamaktadır. Ülkemizde küçük işletmelerin işgücü gereksinmeleri aile bireylerince karşılanmasına karşılık büyük işletmeler çoğu zaman bulunduğu yöreden veya başka yörelerden işgücü sağlayarak işlerini yürütmek durumundadırlar. İşletmenin büyüklüğüne göre yabancı işgücü olarak istihdam edilenler bazen günlük, bazen mevsimlik, bazen de yıllık olabilmektedir. Araştırma bölgesinde özellikle küçük ve orta büyüklükteki işletmelerde genellikle işgücü ihtiyacını karşılayacak düzeyde aile bireyleri bulunmaktadır. İşletme sahiplerinin işgücü olarak üretime katılmadığı büyük işletmelerde işgücü gereksinimi aile dışından karşılanmaktadır

Bölgede ayrıca topraksız aileler de vardır. Topraksızlar ne mülk sahibi ne de kiracı veya ortakcı olarak herhangi bir işletme sahibi değillerdir. Topraksızların geçim aracı hayvancılık ve/veya işgüçleridir. Topraksızların büyük bir bölümü tarım işçisi olarak çalışmaktadırlar. Bunlar üretim araçlarından hiçbirine sahip değildir. Çoğunlukla oturdukları evler de ya köydeki zengin kişilere aittir veya herhangi bir biçimde kira veya hizmet karşılığı bu evlerde oturma imkanını elde etmişlerdir. İşletme sahiplerinin kredi alma ve birçok konudaki avantajları bunlarda söz konusu değildir. Topraksızlar genellikle akrabalarına veya yanında çalıştığı işverene borçlanırlar. Görüşülen muhtarlar topraksızların genellikle ellerinde miras yoluyla kalmış bulunan ve işletmeciliğe elverişli büyüklükte olmayan toprakların da işgüçlerini istihdam etmekten uzak olduğu için satma yoluyla ellerinden çıkaran kişiler olduğunu belirtmişlerdir.

"Topraksız olup başkasının işletmesinde veya herhangi bir işinde çalışanlara bölgede cenan, azap gibi isimler verilmektedir." Örneğin, azaplar büyük toprak sahiplerinin her türlü işini yapan ve emeğinin karşılığı, elde edilen ürün işgücü grubudur. Günümüzde makineli tarımın yaygınlaşması sonucu azapların sayısı da giderek azalmış ve iş anlaşmaları farklılaşmıştır. Günümüzde, ova dışında yaşayan toprak sahipleri azaplara konut vermekte ve bekçilik, hayvan bakıcılılığı, ürün depolanması gibi işlerin karşılığı nakit para olarak ödenmektedir. Azaplar ayrıca 50 dönüm kuru araziyi işçiliği kendileri tarafından girdileri de toprak sahibi tarafından karşılanarak ortakçılık koşullarında işletmektedirler. Bu usuller giderek kalkmakta ve artık azaplar yalnız tarımsal işleri yapmakla yükümlü bulunmaktadır. Topraksızların bir türü de ekincilerdir. Araştırma bölgesinin özellikle Şanlıurfa, Mardin, Adıyaman illerinde bulunan ekinciler günümüzde tamamen yok olmuştur. Yörede makineli tarımın yapılmadığı yıllarda kendilerine ait tarla sürüm hayvanı ve tarım aletleri ile (çift) büyük toprak sahiplerinin belli miktarda topraklarını işleyen ekincilerin bu yıllarda ovanın en kalabalık tarım işçisi grubu olduğu ve sayılarının 3-4 bin civarında bulunduğu tahmin edilmektedir. Makineleşme süreci içinde ekincilerin büyük bölümü tarım işçisi konumuna geçerken, az sayıdaki ailelerde 1950'li yıllarda çiftçiyi topraklandırma yasasından yararlanılarak çiftçi konumuna dönüşmüşlerdir" (Doğanay 1997).

3.3. Köylerde Tarımsal Alet ve Makine Varlığı

Türkiye 1950 li yıllarda başlayarak tarımda alet ve makine açısından büyük değişimler gerçekleştirmiştir. Bu değişimde Marshall planı çerçevesinde sağlanan ekonomik yardım ve özellikle hibe edilen traktör ve pulluk önemli bir yer tutar. Gerçekten de 1950 yılında 16.585 olan traktör sayısı 2000'li yıllarda 1.000.000'a ulaşmıştır. Makineleşmenin hızlandığı 1950'li yıllarda başlayarak arazi kullanım biçimlerinde de çeşitli değişiklikler yaşanmıştır. Bu dönemde ekili alanlar çayır ve mer'aların aleyhine %50-60'a varan oranlarda genişlemiştir. Böylece erozyon tehdidi altında olmak üzere, ekili - dikili alanların da sınırına varılmıştır. Nadas alanları aynı şekilde artmış hatta bu artış oransal olarak ekili-dikili alanlardan daha fazla olmuştur. Bu durum ise tarıma elverişli olmayan arazilerin bile işletilmeye alınmasıyla sonuçlanmıştır. Tarımda makine kullanım yoğunluğunun artması sosyal sorunları da beraberinde getirmiştir. O zamana kadar işgücünü satarak veya ortakçı, kiracı statüsü ile toprakları işleyen çiftçiler makineleşmenin sonucu işlerini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardır. Bir çoğu bu nedenle kırsal alanları terk ederek kentlerde tarım dışı yeni iş olanakları aramaya yönelmişlerdir. Bu süreç hızını kaybetmekle birlikte bugüne değin sürmüştür. Günümüzde tarımdaki yapısal değişiklik ve çok çeşitli sosyal, ekonomik nedenler köylerde tarımsal işlerde çalışan bireylerin sayılarını azaltmıştır. Makineleşme beraberinde köylerin giderek boşalmasını ve belli bir yaşın altındaki bireylerin köy yaşamını terk etmesine neden olmuştur. Bugün bile, sürmekte olan tarım politikaları sonucu köy nüfusları azalmakta ve öyle ki tarımsal işleri yapacak ve tarımsal üretimi sürdürecek çiftçileri bulmak zorlaşmaktadır.

Çizelge.3.9. Köylerin Alet – Makine Varlığına Göre Dağılımları

Alet-Makine Varlığı (adet)	Traktör		Biçer-Döver		Selektör		Patöz		Karasaban	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Yok	6	11.1	49	90.7	49	90.7	27	50.0	41	75.9
1-5	9	16.7	4	7.4	4	7.4	21	38.9	1	1.9
6-10	12	22.2	1	1.9	1	1.9	2	3.7	3	5.6
11-15	7	13.0	-	-	-	-	1	1.9	1	1.9
16-20	6	11.1	-	-	-	-	1	1.9	2	3.7
21-30	5	9.3	-	-	-	-	1	1.9	1	1.9
31-50	5	9.3	-	-	-	-	1	1.9	3	5.6
51 ve daha fazla	4	7.5	-	-	-	-	-	-	2	3.7
TOPLAM	54	100.0	54	100.0	54	100.0	54	100.0	54	100.0

Çizelge.3.9'da da görüleceği gibi, araştırma kapsamına alınan 54 köyün 6'sında traktör bulunmamaktadır. Köylerin %88.9'unda değişik sayılarda olmak üzere traktör bulunmaktadır. Traktörün bu denli yaygın olması tarımsal işler dışında da çalışma alanı bulmasına bağlanabilir. Gerçekten de köylerde tarımsal işlerde kullanıldığı ölçüde, taşıma ve diğer amaçlarla da kullanılmaktadır. Traktörün değişik amaçlarla kullanılması dışında aileler için sosyal prestij unsuru olması da bu denli yayılmasının nedenidir. Kırsal kesimde traktör çoğu zaman zenginlik simgesidir. Ekonomik durumuna bakmaksızın aileler köy yaşamında belirli bir prestije sahip olmak amacıyla tarımsal işleri için gerekmediği halde traktör sahibi olmaya çalışırlar. Bu eğilim köylerde verimli olmayan traktör kullanımına neden olmuştur. Diğer tarımsal alet ve makinelere gelince çizelgeden de izlenebileceği gibi, genellikle gereksinme ile orantılı olarak kırsal yaşamda yer almıştır. Sözgelimi köylerin ancak %9.3'ünde biçer-döver, yine %9.3'ünde selektör bulunmaktadır. Selektör ve biçerdöverin tarımsal amaç dışında kullanımları oldukça sınırlıdır. Kira ile işletilmesi söz konusu olduğu halde yörenin gereksinmeleri göz önünde bulundurularak

biçerdöver ve selektör alımı gerçekleştirilir. Traktörün çalışamayacağı kadar meyilli dağlık bölgelerde ise genellikle halen karasaban kullanılmaktadır. Köylerin %24.1'inde karasaban bulunmaktadır. Son zamanlarda akaryakıt fiyatlarının yükselmesi birçok köyde karasabana dönüşü zorunlu kılmıştır. Çünkü, çiftçiler arazilerini traktörle işledikleri takdirde ürettikleri ürünlerin maliyetlerini karşılayacak düzeyde ürünlerini değerlendirememe durumuyla karşı karşıya kalmışlardır.

Tarımda makine kullanımı belirli büyüklükteki arazi varlığı ile yakından ilgilidir. Makineler bir yıl içinde belli sürenin altında kullanıldığı takdirde amortisman ve sair giderler nedeni ile ekonomik olmaktan çıkar. Bu açıdan konu incelendiğinde ele alınan yörelerde ekonomik ölçütlere göre makine alımının çok ender olduğu görülür. Köylü yaptığı işlerde ekonomik ölçütlerden daha çok prestij sağlayıcı ve statüyü yükseltici durumları gözettiğinden makineleşme düzeyi yükselmiştir.

3.4. Köylerde Hayvan Varlığı

Türkiye 1980 yılına kadar hayvan sayısı açısından dünyada sayılı ülkeler arasında idi. Hayvancılık konusunda uygulanan politikalar ülkemizin hayvan varlığında büyük değişiklikler yapmıştır. Gerek hayvansal ürünlerin pazarlanmasındaki zorluklar, gerekse hayvan yetiştiriciliğinin mer'adan ahır hayvancılığına dönüştürülmesi ile maliyetler artmış, uygulanan fiyat politikaları nedeniyle çoğu kez yetiştiriciler maliyetlerin altında hayvan ürünleri satmaya mecbur kalmışlardır. Ayrıca, evvelce hayvancılık konusunda verilen teşvikler, sağlanan kolaylıkların giderek azalması da hayvan sayısında da çarpıcı bir biçimde azalmaya neden olmuştur. 1939'da toplam hayvan varlığımız yaklaşık 54.5 milyon iken 1960 yılında 76.1 milyona, 1980'de 87 milyona kadar yükselmiştir. 1980 yılından itibaren bu süreç tersine dönmüş ve hayvan varlığımız giderek azalmaya başlamıştır. Gerçekten de 1984'de toplam hayvan varlığımız 68.5 milyona kadar düşmüştür. 1990'da ise, bu sayı 65 milyon olmuştur. 1990'lı yıllarda hayvancılık faaliyetlerine tanınan teşviklerde yaşanan çarpıcı düşmeler üreticinin gelirini azaltırken girdilerin pahalanması sonucu ise bir çok girişimcinin bu alandan çekilmesi süreci yaşanmıştır. Devlete ait kurumların piyasadan çekilmesi ile de özel sektörün insafına bırakılan fiyat ayarlamaları küçük ölçekli hayvancılıkla uğraşan işletmeleri zor durumda bırakmıştır. Bu gelişmeler hayvancılığın gerilemesine ortam hazırlamıştır. Bugün hayvansal gıda maddelerinin Türkiye'deki fiyatları hemen hemen Avrupa'da ve Dünya'da gelirle orantılı olmak koşuluyla yüksek düzeylere ulaşmış ve bu durum tüketimi de sınırlamıştır.

Çizelge.3.10. Köylerin Hayvan Varlığına Göre Dağılımları

Hayvan Varlığı (Adet)	Koyun		Keçi		Büyükbaş		Melez-Büyükbaş		Yerli-Büyükbaş		Kültür ırkı Büyükbaş	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Yok	4	7.4	5	9.3	1	1.9	18	33.3	23	42.6	39	72.2
11-25	2	3.7	5	9.3	3	5.6	3	5.6	1	1.9	3	5.6
26-50	2	3.7	3	5.6	5	9.3	2	3.7	4	9.3	3	5.6
51-75	2	3.7	7	13.0	6	11.1	13	24.1	7	13.0	1	1.9
76-100	5	9.3	5	9.3	2	3.7	7	13.0	5	9.3	2	3.7
101-250	6	11.1	7	130	7	13.0	4	7.4	5	9.3	4	7.4
251-500	12	22.2	11	20.4	16	29.6	5	9.3	6	11.1	1	1.9
501-2000	12	22.2	6	11.6	11	20.4	1	1,9	1	1.9	-	-
2000 den fazla	9	16.7	5	9.5	3	5.6	1	1,9	1	1.9	1	1.9
TOPLAM	**54**	**100.0**	**54**	**100.0**	**54**	**100.0**	**54**	**100.0**	**54**	**100.0**	**54**	**100.0**

Köylerde toplam hayvan varlığı incelendiğinde koyun ve keçinin oldukça yaygın olduğu, ele alınan 4-5 köy dışında hemen hemen tüm köylerde yetiştiriciliğe devam edildiği görülebilir. Hayvancılıkta ıslahın bir yolu olarak görülen melez ırkı köylerin % 33.3'ünde kültür ırkı ise köylerin ortalama % 72.2'sinde henüz yer almamaktadır.

Bilindiği gibi, hayvancılıkta başlıca iki gelir kaynağı vardır. Biri et, diğeri de süt ve ürünleridir. Süt Endüstrisi Kurumu ile Et Balık Kurumu'nun piyasalardan çekilmesi üreticiyi et ve sütünü satamaz duruma düşürmektedir. Yem sanayiinin de özelleşmesi hayvancılığa daha fazla zarar vermiştir.

Zor durumda kalan üreticiler süt sığırlarını, değerinin altında satmak zorunda kalmaları sonucu süt sığır sayısında 1980'li yıllara kadar görülmeyen düşmeler yaşanmıştır. 1980 yılından sonra izlenilen ithalat politikaları ve erken kesim sığır ve koyun sayısında da önemli ölçüde azalmaya neden oldu. Bu azalmanın sonucu et açığı da ortaya çıkmıştır. Hükümetler bu açıkları kapatmak amacıyla canlı hayvan ve et ithal yoluna gitmişlerdir. Bu durum ise, hayvancılığın gerilemesine neden olmuştur. Nitekim, araştırma kapsamına alınan 54 köyden 4'ünde koyun yetiştiriciliği, 5'inde keçi yetiştiriciliği, 18'inde melez büyükbaş hayvan yetiştiriciliği, 23'ünde yerli büyükbaş hayvan yetiştiriciliği ve 39'unda da kültür ırkı büyükbaş hayvan yetiştiriciliği bulunmamaktadır. Aslında tarımsal konumları iklim ve coğrafi koşulların hayvan yetiştiriciliğine elverişli bulunan bu yörede fiyat politikaları nedeniyle hayvan sayıları Türkiye'deki duruma koşut olarak çarpıcı bir biçimde azalmıştır. Bu yöredeki hayvancılık daha çok işletme sahiplerinin (ailelerin) kendi gereksinmelerini karşılamaya yöneliktir. Ortalama olarak aile başına 3-4 adet koyun ve keçi, 1 adet de büyükbaş hayvanın varlığı geçimlik işletme biçimine tanıklık eder. Ele alınan köylerin 17'sinde değişik miktarlarda olmak üzere arı kovanının da bulunduğu saptanmıştır. Pazara yönelik olmaktan daha çok, ailenin öz tüketimi için gerçekleştirilen bal üretimi, arılarda görülen çeşitli hastalıklar nedeniyle giderek azalmaktadır.

3.5. Köylerde İşgücü Hareketliliği

Nüfusun işgücü hareketliliğini, içinde bulunulan toplumun iş koşullarının iş verimliliğini, iş süresini, işin ücretini, iş örgütlerini, iş hukukunu, iş dalgalanmalarını, günlük, haftalık ve yıllık iş akışını, iş yerinin cinsi ve uzaklığını, ayrıca işe giriş ve çıkış durumlarını bildiren yeterli verilerle ancak tanımlayabiliriz.

Kırsal kesimin sosyo ekonomik yapısı incelendiğinde halkın genellikle tarımsal mesleklerle uğraştığını ve bu meslek içinde de en fazla iş tarım ve el sanatları ile ilişkilidir. Bu nedenle işler tarımın doğasına uygun olarak yürütülür. Tarımda işgücü ihtiyacında meydana gelen mevsimlik dalgalanmalar başka bir deyişle kış aylarındaki eksik istihdama karşılık diğer mevsimlerde yapılması gereken işlerin çok fazla artması işgücü hareketliliğini de beraberinde getirir. Hemen hemen tarımla uğraşan bütün bölgelerde tarımdaki iş yoğunluğu belirli mevsimlerde arttığından bu mevsimler dışında iş hareketliliği asgari düzeye iner. Tarımdaki mevcut işletmeler genellikle belli ürün yetiştiriciliğine yönlendiğinden dolayı ürüne bağlı olarak istihdam olanakları da değişir. Daha çok nisan-ağustos ayları arasında işgücü gereksinimi artarken mevcut işgücünün büyük bir kısmı işsiz olarak zamanı geçirmek durumundadır. Tarımsal işletmeler yetiştirdikleri ürün itibariyle azami iş hacmini karşılayabilmek amacıyla bazen aylarca hiç kullanılmadan bekletilen bir işgücü rezervine gereksinme duyarlar. İşgücüne yönelik gereksinmenin az olduğu mevsimlerde ise işletmedeki bireyler açık ve gizli işsiz olarak değerlendirilebilir.

Kırsal alandaki eksik istihdam olayı doğrudan doğruya tarımsal bir sorun değilse de çalışma ekonomisi açısından ürünlerin ekim nöbeti kurallarına aykırı ekimi eksik istihdamı oluşturan nedenler arasında sayılabilir. Gerçekten de bitkisel üretimin ve hayvancılığın iş gereksinimi açısından tek yönlülüğü belli mevsimlerde iş eğrisinin aşırı derecede yükselmesine diğer mevsimlerde ise yine aşırı derecede düşmesine neden olur. İşgücüne duyulan gereksinmeden dolayı meydana gelen değişmeler özellikle pamuk ekiminde görülür. Pamuk yetiştiriciliğinde 6 aydan fazla bir süre hiç çalışılmamasına karşılık, çapa ve hasat işleri için yılın belli mevsimlerinde çok yoğun çalışma gerekli olmaktadır. İş tekniği açısından da yörenin belli bir düzeyin altında bulunduğu söylenebilir.

İş hareketliliğine etki eden çeşitli faktörler arasında aşağıdakileri saymak mümkündür:

1. Köylerde iş teknikleri genellikle gelenekseldir.
2. El ile yapılan işler fazladır.
3. İş verimliliği diğer sektörlere oranla düşüktür.
4. İşin süresi doğa tarafından çoğu kez belirlenir. Güneşin doğumuyla başlayan iş batımıyla sona erer.
5. Özellikle tek ürün yetiştiren işletmelerin iş ihtiyacı mevsimlere göre dalgalanmalar gösterir. Mevcut işgücünü aşan maksimal iş mevsimleri karşısında bir bölümünün kullanılmadığı minimal iş mevsimleri de vardır.
6. Mevsimlik eksik istihdama veya gizli işsizliğe sık sık rastlanır.
7. İşlerin çoğu aile bireylerince yapılır.
8. Topraksız aileler küçük toprak sahibi aileler genellikle kendi ürettikleriyle geçinemezler. Bunun için işgüçlerini satmak durumundadırlar.

Araştırma kapsamında bulunan köylerde işgücü hareketliliğini daha somut verebilmek amacıyla çalışmak üzere köye gelen ve yine çalışmak üzere köyden gidenlerin bilinmesine gereksinme vardır. Görüşülen muhtarların verdikleri bilgilerden 17 köye çalışmak üzere her yıl tarım işçisinin geldiği ve yine 34 köyden de her yıl çalışmak üzere düzenli bir biçimde başka yerlere gidildiği anlaşılmıştır. Köye çalışmak üzere tarım işçileri tarımsal işlerin yoğun olduğu mevsimlerde gelirler. Bu mevsimler genellikle ilkbahar ve sonbahar mevsimleridir. Yeni ekimi yapılmaya başlanan pamuk ürününün çapasında ve toplanmasında da pamuk ekilen köylere diğer köylerden tarım işçileri gelmektedir. Bu tarım işçileri daha önceleri kendi yörelerinde iş bulamadıkları için Adana, Aydın, İzmir illerine giden işçilerdir. Daha önce uzun bir yolu ve yabancı çevre koşullarını göze alarak başka illere çalışmak üzere giden tarım işçileri yörede pamuk ekiminin başlamasıyla kendi yörelerinde de çalışmaya başlamışlardır.

Türkiye'de tarım işçileri, diğer ülkelerde çoğunlukla rastlandığı gibi özel bir sınıf oluşturmazlar. Giderek mülksüzleşen bireyler tarım işçiliğinden başka yapabilecekleri bir şey olmadığından gezici işçi olarak işgücü gereksinmesi olan bölgelere yılın bütün aylarında seyahat ederek orada geçimlerini sağlamaya çalışırlar. Bunlar çoğu zaman aileleri ile birlikte seyahat ettiklerinden sürekli yerleşim yerlerinden ayrılıp tekrar dönmeleri bazen altı aya bazen de 7-8 aya varabilir. Önceleri işgücünü satan tarım işçileri kendilerine özgü çok küçük ölçekli de olsa toprak parçasına sahip bulunuyorlardı. Gerek son zamanlarda görülen ekonomik kriz gerekse işgücü arzındaki fazlalık iş bulamadıkları zaman tarım işçilerini sahip oldukları toprak parçasını ve diğer mülklerini satmaya yöneltmiştir. Bu durum tarım işçilerinin mülksüzleşme sürecini hızlandırmış ve tarımda işveren durumda bulunan kişilere bağımlı hale gelmelerine neden

olmuştur. Ele alınan köylerden genellikle çalışmak üzere Gaziantep, Malatya, Giresun, Ordu, Niğde, Diyarbakır, Şanlıurfa, Adana, Aydın ve İstanbul illerine gidildiği belirtilmiştir. Belirli bir kitle ise Ege, Karadeniz ve Marmara bölgelerine giderek kendilerine uygun işlerde çalışmaya yönelmektedir. Çalışma süreleri ürün durumuna, mevsimlerin elverişliğine göre değişmekle birlikte yılda 5-8 ay arasında değişir. Çalışmak üzere başka yörelere gidenlerin sayılarına gelince ele alınan köylerin % 35.2'sinde (19 köyden) ortalama 26-50 , yine %35.2'sinde her köyden olmak üzere 50'den fazla kişinin çalışmak üzere başka yörelere gittikleri belirtilmiştir. Yine ele alınan köylerden %16.7'sinde (9 köy) çalışma amacıyla herhangi bir yere gidilmediği bildirilmiştir. Köylerin %13.2'sinden ise 1-25 arasında kişinin çalışmak üzere başka yörelere gittikleri saptanmıştır.

Köy nüfusunun ortalama 500 - 700 arasında bulunduğu kabul edilirse ve her ailenin daha önce de belirttiğimiz gibi ortalama 10 kişiden oluştuğu gerçeğiyle tarım işçisi gönderen köylerin çoğunda ailelerin önemli bir bölümünün değişen sürelerle içinde bulundukları ekonomik durum gereği çalışmak üzere başka yörelere gitmek zorunda oldukları anlaşılır. Tarımda gezici işçilik bu köylerde oturanlar için yaşamlarının bir parçası olarak algılanmaktadır. Köy halkının kendisine yeterli bir geliri olmadığı ve her yıl artan nüfusu beslemekte zorluk çektikleri düşünülürse onlar için tarım işçiliği bir yazgı olarak daha bir süre devam edeceğe benzemektedir. Köy halkının bilinç düzeyi henüz bakabildiği, doyurabildiği kadar çocuk yapma gerçeğini kavrayamadığı için fazla çocuk sahibi olma onlar için bir sakınca yaratmamaktadır. Fazla çocuk daha fazla fakirleşme, fakirleşme ise daha fazla çocuk yapma eğilimi yarattığından bu kısır döngünün daha bir süre işlerliğini sürdüreceği tahmin edilmektedir.

4. KÖYLERDE SOSYAL GÜVENLİK KURUMLARINA ÜYELİK DURUMU

İnsanlar toplum halinde yaşamaya başladıktan sonra, hemen her devirde ve her toplumda, toplum içinde güçsüz, hasta, sakat, dolayısı ile yardıma, bakıma ve korunmaya muhtaç olan bireylerin var olduğu söylenebilir. Her toplumun kendi sosyal değer sistemlerine göre yardıma muhtaç olarak belirlenen kişilere yardım etme tarzı ve biçimi vardır. Bu süreç çeşitli durumlara göre değişebilir. Sözgelimi korunma ve yardıma muhtaçlık durumunun, çocuk ya da yaşlı, kadın, erkek ya da özürlü olmak üzere bireysel bazda çeşitli ayrıcı özelliklerle ilgisi kurulabildiği gibi, toplumun ekonomik, sosyal sistemiyle ilgili genel nitelikli sorun ve gereksinmelerle de bağlantısı kurulabilir. Aslında bireysel bazda olsa bile sakatlık, hastalık, yaşlılık ve benzeri insan yaşamına damgasını vuran her tür eksiklikler bireyi ilgilendirdiği kadar toplumu da ilgilendirmektedir.

Dünyada büyük sanayi devrimi öncesine kadar yardıma muhtaç kişilere öngörülen yardımlar ya bireysel olarak ya da geleneksel-dini kurum ve yapılar içinde yapılır ve yardımlar gereksinmesi olanlara ulaştırılır, böylece sorunları büyük ölçüde çözümlenmeye çalışılırdı. Sanayi devrimi ile birlikte bu olanak ortadan kalkmıştır. Önemli ölçüde büyük sanayii devrimi çok çeşitli konularda olduğu gibi sosyal güvenlik ve sosyal yardım konularında da çok çarpıcı değişimlere neden olmuştur. Önceleri toplumun sosyal güvenlik gereksinmelerini belli bir düzeye kadar karşılayan çeşitli kurumlar toplum içinde işlevlerini yitirerek bu görevlerini başkalarına devretmiştir. Ekonomik alanda büyük gelişmeyle sonuçlanan dönem içinde sosyal gereksinim ve sorunlara, o sırada yoksulluk olgusuna, protestan etik ve sosyal Darwinizm ile yaklaşılmış, bireyin karşılaştığı sorunlar ve acıları kendi kişisel yetersizliklerinin ve hatta günahlarının sonucu olarak kabul edilmiştir (Işıklı, 1987). Böyle bir görüş ve düşünce ise sosyal sorunların çözümünde toplumun sorumluluk yüklenmesinin gereksiz olduğu görüşünü geçerli olmasına yol açmıştır.

Bireyin bazı durumlarda karşı karşıya bulunduğu sorunların üstesinden gelememesi, acizliği toplumsal girişimlerin gerekli olduğuna olan görüşleri güçlendirerek Avrupa'da 1601 yılında İngiltere'de yürürlüğe giren bir kanunla (Yoksullar Yasası) ilk kez bu konuda merkezi ve yerel yönetimlere çeşitli görevler verilmiştir. Bu açıklamalardan sonra, sosyal güvenlik kavramı en basit tanımı ile: *"hastalık, kaza, sakatlık, işsizlik, besleyenin ölümü veya yaşlılık nedeniyle bireyin ekonomik yaşamı tehlikeye düştüğünde yapılacak yardımların tümü anlaşılır."* Modern ve ekonomisi güçlü toplumlarda sosyal politikanın ve ekonomi politikasının önemli bir kısmı sosyal güvenlik harcamalarına ayrılmıştır. Sosyal güvenlik açısından bir araç olan sigortalar yaşamı kolaylaştırmaktadır.

Sosyal güvenlikle ilgili tüm girişimler önce kent toplumlarında başlamış ve yaşamın sosyal güvenlik önlemleri ile daha da kolaylaşacağı görüşü kısa sürede yaygınlaşmasına neden olmuştur. Kentteki bu duruma karşılık kırsal kesimlerde ise yaşamın bu değişken ve zikzaklık durumu insan yazgısının bir sonucu olarak kabul edildiğinden sonuca boyun eğilir. Eskiden köy toplumundan hasta, yaşlı, sakatlara varlıklı kişilerce dini inanç ve düşüncelerle iyilik duyguları çerçevesinde yetimlere yardım edilirdi. Tamamen kişilere bağlı olan bu yardımlar muhtaçlar için hiçbir zaman yaşam garantisi sağlamazdı. Bunun dışında köyde herhangi bir kişinin önderliğinde köy toplumunda yardım edebilecek durumda olanlardan alınan yardımların, muhtaçlara toplu olarak verilmesi şeklinde de olmaktaydı.

Gerek bireysel gerekse topluluk olarak yapılan yardımların bireyin sıkıntıdan kurtulmasına ve normal yaşamına dönmesine katkısı alınan yardımlarla doğrudan ilgili idi. Çoğu zaman gereksinmelerin çok altında yapılan yardımlar bireyleri belli bir yaşam standardının çok altında yaşamaya zorluyordu. Hiçbir zaman belirli bir garantiye sahip olmayan bu tür yardımlar çağın ve modern düşüncenin dışına düşüyordu. İnsan onuruna yakışır yardımlar ancak devletin izleyeceği sosyal güvenlik politikaları ile olmalıydı. Bu düşünce devlete bazı sorumluluklar yüklemeye başlamıştır. Bunun sonucu olarak da devlet kendi sınırları içinde bulunan tüm bireylerin çeşitli yollarla sosyal güvenliklerini sağlama ve sorunlarını çözme girişimine başladı.

4.1. Sosyal Güvenlik Kurumlarına Üye Olanların Sayısı - Aktif Üyelik Durumu

Yukarıda da belirtildiği gibi, sosyal güvenlikle ilgili önlemlerin kırsal kesime gelişi gecikmiştir. Türk ekonomisinin arzu edilen düzeye gelememesi bu konuda önemli bir engel oluşturmaktadır. Çünkü, sosyal güvenlikle ilgili tüm önlemler ekonomik yapıya sıkı bir biçimde bağlıdır. Sosyal güvenlik konusu halen köylerimizde bir gereksinme olarak görülmemektedir. Bu nedenle de sosyal güvenlik önlemlerine yönelik eğilimler dışarıdan zorlamalarla olabilmektedir.

Köylerde tarımsal ürün yetiştiriciliğiyle gerçekleşen geçim durumu çoğu zaman doğal koşullara sıkı sıkıya bağlılık gösterir. İklim koşullarının elverişli olmadığı yıllarda bireylerin geçimi ve yaşamı çoğu zaman yerel geleneklerle yapılan yardımlara bağımlı olur. Halen hüküm sürmekte olan kır ve kent arasındaki gelir farklılıkları kır kesiminin belli bir yardım almaksızın kendi olanaklarıyla yaşayabilmesini zora sokmuştur. Çünkü, ürünün iyi olmadığı yıllarda köy halkının tümü yardıma muhtaç bir yapı gösterir. İç donanımlarıyla bu topluluğun yaşama olanakları ortadan kalkar. Böyle bir durumda mutlaka dışarıdan ihtiyaç duyulur. Çok yakın bir geçmişe kadar köy toplumları böyle bir oluşumun farkında bile değillerdi.

1980 yılı sonrası sosyal yardımlarda görülen azalmalar bireyleri çeşitli kanallarla yaşamlarını garanti altına almak üzere girişimde bulunmaya zorlamıştır.

Araştırma kapsamına giren köylerde 2925 ve 2926 sayılı yasalar kapsamına giren köydeki nüfus miktarını saptamak amacıyla SSK ve Bağ-Kur üyelerinin sayıları sorulmuştur.

Çizelge. 3.11. Çeşitli Sosyal Güvenlik Kurumlarına Kayıtlı Bulunan Bireylerin Köylere Göre Dağılımı

Sosyal Güvenlik Kurumlarına Kayıtlı Birey Sayısı	SSK'lı Tarım		SSK'lı İşçi		Bağ-Kur'lu Tarım		Bağ-Kur'lu Esnaf		T.C. Emekli Sandığı	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Yok	45	83.3	34	63.0	21	38.9	19	35.2	37	68.5
1-5	6	11.1	12	22.2	24	44.4	28	51.9	12	22.2
6-10	-	-	3	5.6	3	5.6	3	5.6	3	5.6
11-15	1	1.9	1	1.9	1	1.9	1	1.9	1	1.9
16-20	1	1.9	1	1.9	2	3.7	1	1.9	-	-
21-40	1	1.9	2	3.7	1	1.9	1	1.9	-	-
Yanıtsız	-	-	1	1.9	2	3.7	1	1.9	1	1.9
TOPLAM	54	1000	54	100.0	54	100.0	54	100.0	54	100.0

Tarım kesiminde faaliyet gösteren geçici ve daimi tarım işçilerinin sosyal güvenlikleri teorik de olsa kısmen 2925 ve 2926 sayılı kanunla düzenlenmiş bulunmaktadır. Çizelge 3.11 incelendiğinde görülebileceği gibi, 45 köyde SSK tarıma kayıtlı bireylerin bulunmadığı, 34 köyde de SSK ya bağlı herhangi bir iş yerinde çalışanların bulunmadığı, 21 köyde kendi ad ve hesabına yalnızca sağlık hizmetlerinden yararlanabilecek bireylerin ve yine 19 köyde de Bağ-Kur – esnaf olanların bulunmadığı görülmüştür.

Ortalama olarak köylerin %50'sinde 4 çeşit sosyal güvenlik şemsiyesinin altında birey bulunmadığı söylenebilir. Yine araştırma kapsamındaki 6 köyde SSK kapsamında tarıma kayıtlı olanlar, 12 köyde SSK kapsamında sürekli sigortalı (işçi) olanlar, 24 köyde kendi nam ve hesabına Bağ-Kur tarıma kayıtlı olanlar, 28 köyde de Bağ-Kur esnaf statüsünde bulunan 1-5 arasında bireye rastlanmıştır.

Görüldüğü gibi, henüz yasanın kapsamı içinde sigortalı olabilme haklarına sahip kişilerin bile bu kapsam içinde sosyal güvenlik şemsiyesine kavuşmamışlardır. Bu durum kırsal kesimde sosyal güvenlik alanında yasaların öngördüğü hakların henüz kullanılmaya başlamadığını göstermektedir. SSK tarıma ve Bağ-Kur tarıma kayıtlı olanların da yükümlü bulundukları ödentileri düzenli bir biçimde yatırmadıklarından aslında sigortalı görülmelerine karşın sigorta haklarından yararlanılmamaktadırlar. Ödentilerini düzenli ödemeyen kişilerin ileri sürdükleri mazeret olarak ekonomik kriz ve ödeme gücünün bulunmaması gösterilmiştir. Gerçekten de gözlemlere göre genel olarak kırsal halkın ödemek durumunda olduğu primleri ödeyecek güç ve ekonomik olanaklarının bulunmadığı söylenebilir.

Araştırmada köylerde tarım arazisi varlığı ile sosyal güvenlik kurumlarına üyelik arasındaki durumu ortaya çıkarmak için ayrı ayrı çarpraz çizelgeler oluşturulmuştur.

Çizelge.3.12. Köylerin Tarım Arazisi Varlığı ile SSK Tarım Sigortalısı Barındıran Köy Sayısı

Arazi Varlığı (dekar)	SSK Tarım Kapsamında Olanlar (Sayı)				Toplam
	Yok	1-5	11-15	16 +	
Yok	4	-	-	-	4
500 dekar ve daha az	3	-	-	-	3
501-1000 dekar	1	-	-	-	1
1001-3000	6	-	1	-	7
3001-5000	5	3	-	-	8
5001-7500	5	-	-	-	5
7501-10000	3	2	-	1	6
10001-15000	8	-	-	1	9
15001-25000	5	1	-	-	6
25000' den fazla	5	-	-	-	5
TOPLAM	**45**	6	**1**	2	54

Köylerde SSK tarım sigortalı birey sayısı oldukça az belirlenmiştir. Genel olarak köylerde 1-5 arasında kişi SSK tarım sigortalısı olduğu saptanmıştır. Sigortalılar genel olarak 3000 dekardan fazla araziye sahip olan köylerde bulunmaktadır (Çizelge.5.12).

Çizelge.3.13. Köylerin Tarım Arazisi Varlığı ile SSK İşçi Sigortalısı Barındıran Köy Sayısı

Arazi Varlığı (dekar)	SSK İşçi Kapsamında Olanlar (Sayı)					Toplam
	Yok	1-5	6-10	11-15	16 +	
Yok	2	2	-	-	-	4
500 veya daha az	2	1	-	-	-	3
501-1000	1	-	-	-	-	1
1001-3000	5	2	-	-	-	7
3001-5000	5	2	1	-	-	8
5001-7500	3	1	-	-	1	5
7501-10000	5	1	1	-	-	6
10001-15000	5	1	1	-	2	9
15001-25000	4	1	-	-	1	6
25000' den fazla	2	1	-	1	-	5
TOPLAM	**34**	12	3	**1**	4	**54**

SSK işçi sigortalılarının sayısı SSK tarım sigortalılara göre daha fazla bulunmuştur. Toplam 20 köyde SSK işçi sigortalısına rastlanılmıştır. 1-5 arasında toplam SSK işçi sigortalısının bulunduğu köyler çoğunluktadır. Genel olarak 5000 dekardan daha fazla araziye sahip köylerde SSK işçi sigortalısı daha fazladır (Çizelge.3.13.)

Köylerde Bağ-Kur tarım sigortası diğerlerine oranla daha yaygındır. Bağ-Kur tarım sigortalısı bireylerin bulunduğu köy sayısı 33'tür. 10 veya daha fazla sayıda Bağ-Kur tarım sigortalısı bireyin bulunduğu köyler arazi miktarı 5000 dekardan daha fazla olan köylerdir (Çizelge.3.14.).

Çizelge.3.14. Köylerin Tarım Arazisi Varlığı ile Bağ-Kur Tarım Sigortalısı Barındıra Köy Sayısı

Arazi Varlığı	Bağ-Kur Tarım Sigortası Kapsamında Olanlar (Sayı)					
(dekar)	yok	1-5	6-10	11-15	16+	Toplam
Yok	-	4	-	-	-	4
500 ve daha az	1	2	-	-	-	3
501-1000	1	-	-	-	-	1
1001-3000	3	4	-	-	-	7
3001-5000	4	3	-	1	-	8
5001-7500	2	2	1	-	-	5
7501-10000	1	3	1	-	1	6
10001-15000	5	3	-	-	1	9
15001-25000	1	3	1	-	1	6
25000' den fazla	3	-	-	-	2	5
TOPLAM	21	24	3	1	5	54

4.2. Sosyal Güvenlik Kurumlarından Emekli Olanların Sayısı

Türkiye'de kırsal kesimin temel görünümü olan tarım, bir meslek olmaktan çok, bir yaşam biçimidir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de kır denildiğinde tarım, tarım denildiğinde de kırsal yaşam anlaşılır. 20 yıl öncesine kadar isteğe bağlı Bağ-Kur sigortası dışında kırsal mesleklerle uğraşanların herhangi bir sigorta yapma şansları oldukça sınırlıydı.

Genellikle emeklilik hakkını elde etmiş ve tüm ömrünü köy dışında yaşayarak geçirmiş ve herhangi bir kurumdan emekli olarak tekrar köye dönen kişiler köydeki emekli grubunu oluşturmaktadır. Gerçekten de kırsal mesleklerin çoğunda emeklilikle ilgili herhangi bir işlem yapılmadığından ve emeklilik hakkı bulunmadığından ancak köy dışındaki işlerde çalışarak emekli olabilme olanağı vardır. Bu nedenle köydeki emekli sayısı oldukça azdır. Çizelge 3.14'de de görüleceği gibi, her köyde TC Emekli Sandığından, Sosyal Sigortalar Kurumu ve Bağ-Kur'dan emekli olup köyde yerleşenlerin sayı ve oranları köy nüfusuna oranla oldukça düşüktür.

Çizelge.3.15 incelendiğinde görülebileceği gibi, köylerin %81.5'inde TC Emekli Sandığı'ndan, %72.3'ünde Sosyal Sigortalar Kurumu'ndan, %53.8'inde de Bağ-Kur'dan emekli olanlar ve dolayısıyla da emeklilik maaşı alanlar bulunmamaktadır.

Kırsal kesimde sigortayla ilgili iş olanaklarının bulunmayışı çeşitli sosyal güvenlik kurumlarından maaş alanların oranının bu denli düşük olmasına neden olmuştur. Gerçekten de kırsal kesimde genellikle her üç sosyal güvenlik kurumuyla ilgili olarak çalışma alanları oldukça sınırlıdır. Bir köy yerleşimini ele alıp incelediğimizde, burada köy öğretmeni, köy imamı ve muhtarın dışında çok ender olarak sosyal güvenlik kapsamı içinde bulunan bir kurumda çalışanlara rastlanır.

Çizelge.3.16. Köylerin Yeşil Kart Sahibi Bireylere Göre Dağılımı

Yeşil Kartlı Sayısı	Sayı	%
Yok	1	1.9
6 – 10	3	5.6
11-15	2	3.7
16-20	6	11.1
21-40	3	5.6
41-60	14	25.9
61-100	5	9.3
100'den fazla	2	3.7
Köyün hemen hemen tamamı	7	13.0
Bilinmeyen	10	18.5
Yanıtsız	1	1.9
TOPLAM	54	100.0

Çizelge.3.16'da görüldüğü gibi, köylerin % 98.1'inde değişik sayılarda olmak üzere yeşil kart sahibi bireyler bulunmaktadır. Yeşil kartla ilgili olarak yapılan işlerde yasaya uygun olmayan durumların saptanması üzerine 2000 yılından başlayarak yeşil kart verilmesinde illerce daha titiz ve özenli davranılmaya başlanılmıştır. Köy halkınca belirtildiğine göre 3.000 – 4.000 dekar arazisi, arabası ve evi bulunan birçok kişi yeşil kart alabilmiştir. Yeşil kart uygulamasının yeniden gözden geçirilerek gerçek hak sahiplerine verilmesi ve belirli sürelerde yinelenmesi gereken yeşil kartların haksız yere verildiği saptandığı takdirde iptal edilmesi gerekmektedir. Böyle bir uygulama ile hak sahiplerine daha fazla hizmet, daha kaliteli hizmet yönüne gidilmelidir.

4.4. Yaşlılık Maaşı Alanlar

65 yaşını doldurmuş, kendisine kanunen bakmakla mükellef kimsesi bulunmayan, iş görme ve çalışma gücünden mahrum olduğunu tam teşekküllü hastanelerin sağlık raporu ile belgeleyen ve muhtaçlığını il veya ilçe idare heyetlerinden alacakları belgelerle kanıtlayan, sosyal güvenlik kuruluşlarının herhangi birisinden her ne nam altında olursa olsun bir gelir veya aylık hakkından yararlanmayan, nafaka bağlanmamış, veya bağlanması mümkün olmayan, mahkeme kararıyla veya doğrudan doğruya kanunla bağlanmış herhangi devamlı bir gelire sahip olmayan Türk vatandaşlarına hayatta bulundukları sürece 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu esaslarına göre 60 gösterge rakamının her yıl bütçe kanunu ile tespit edilecek katsayı ile çarpımından bulunacak miktarda aylık bağlanır. Kanunun yukarıdaki 1.nci maddesi gereğince köylerde 65 yaşından daha yaşlı bulunan ve yoksulluğu nedeniyle maaşa bağlanan bireylerin ve köylerin sayıları Çizelge 3.17'de belirtilmiştir. Buna göre, köylerin %81.5'inde yaşlılık maaşı alan değişik sayıda yoksul bireyler bulunmaktadır. Araştırmanın yapıldığı dönemde 65 yaş üstü maaş tutarları üç aylık 92 milyon TL dolayında idi (bu değer, bireylerin evli veya tek olmasına göre değişmektedir). Bu miktar ilk bakışta çok gülünç olarak değerlendirilebilir ama köyde yaşayan ve köysel gereksinmelerin büyük bir kesimini köydeki yardımlarla sağlayan yaşlı, kimsesiz, yoksul bireyler için küçümsenemeyecek ekonomik yardımdır. Bu yasadan yararlanılarak maaş alanlardan bazıları bu maaşı alabildikleri için çok mutlu olduklarını, devlete ve millete dua ettiklerini belirtmişlerdir.

Çizelge 3.17. 65 Yaş Üstü Maaş Alanların Köylere Göre Dağılımı

Yaşlılık Maaşı Alanların Sayısı	Köy Sayı	% Dağılım
Yok	10	18.5
1-5	8	14.8
6-10	9	16.7
11-15	7	13.0
16-20	6	11.1
21-40	9	16.7
41-60	3	5.6
61-90	1	1.9
81-100	1	1.9
TOPLAM	54	100.0

Köylerin yaklaşık %40.8'inde yaşlılık maaşı alanların sayıları 11-40 arasında değişmektedir. Yaşlılık maaşı yeşil kart'ta olduğu gibi, çok sıkı bir biçimde incelenmeden verilmemektedir. Yeşil kart alabilmek için ikamet edilen ilde çeşitli kurumlara sorulmakta onların yapacakları inceleme sonucu olumlu sonuç alındığında maaş bağlanabilmektedir. Köylerde arazisi ve herhangi bir geliri bulunmayan bireyler bu haktan yararlanabilmektedir. Yaşlılık maaşı alanların dağılımı incelendiğinde kırsal halkın ne denli yoksul olduğu çok daha iyi anlaşılabilir.

4.5. Muhtarların Sosyal Güvenlik Uygulamaları Konusundaki Davranışları

Cumhuriyetimizin kurulduğu ilk yıllarda çıkarılan 442 sayılı Köy Yasası köyün sosyal, ekonomik, kültürel ve politik yönlerden kalkınabilmesini sağlamak amacıyla tüm önlemleri içeren bir yasadır. Çıkarıldığı yıllarda gerek Türkiye'nin içinde bulunduğu sosyo ekonomik yapı, gerekse Dünya konjonktürü nedeniyle bu yasanın arzu edilir düzeyde uygulanıp yararlı olması sağlanamamıştır. Köy yasası köyde yönetim kurumlarının başı olarak muhtara çeşitli alanlarda görevler vermiştir. Bunlardan birçoğu yasanın çıktığından bugüne kadar hiçbir biçimde uygulanamamıştır.

Muhtarın görevleri içinde olan ve sosyal güvenliği ilgilendiren konulardan başlıcası köy halkının muhtaç kişilere sağlayacağı yardımı organize etmesi ve bu yardımın yoksul insanların içinde bulundukları sıkıntıları atlatıncaya kadar sürdürülebilmesini sağlamasıdır. Muhtarlar bu görevlerden hemen hemen hiçbirini yasanın belirttiği biçimde yerine getirememiştir.

2926 sayılı Tarımda Kendi Adına ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanununun Ek 3.üncü maddesi gereğince muhtarlar, köylerde bu kanun kapsamı içine girecek mükelleflerin isimlerini Bağ-Kur İl Müdürlüklerine bildirmek zorundadır. Bu yasa maddesi kapsamında muhtarların herhangi bir işlem yaptığına rastlanılmamıştır. Yalnızca herhangi bir biçimde kredi ile tohum, alet-makine ve para alanların listeleri kredi kurumlarınca Bağ-Kur Genel Müdürlüklerine bildirilerek bu kişilerin Bağ-Kur'lu olmaları sağlanmıştır. Öyle ki, bazı kişiler kayıt edildiklerinden haberi olmaksızın yıllarca prim ödemeden borçlanmak ve faiz ödemek durumunda kalmışlardır.

Görüşülen bireylerden bazıları haberleri olmadan Bağ-Kur mükellefi olmalarına sevindikleri halde, bazıları biriken prim borçları nedeniyle tedirgin ve huzursuz olduklarını belirtmişlerdir. Çünkü, bu primleri ödeyecek ne para ne de mal varlıkları vardır. Bu durumu bildiren kişilerden bazıları "bireysel başvurum olmadıkça böyle bir şeyin nasıl yapılabileceğini bir türlü anlamıyorum", diyerek karşı fikrini belirtmeye çalışmıştır. Diğer yandan, muhtarların köylerinde yoksul, kimsesiz, dul, sakat ve her yönden bakıma muhtaç kişileri köy halkı tarafından bakılması konusunda önderlik etme zorunluluğu vardır. Köy sandığına toplanan paralardan muhtaç kişilere köy ihtiyar kurulunun onayına almak koşuluyla yardımda bulunabilir. Ayrıca, bu gibi kişileri devletçe korunabilmesi için gerekli mercilere başvurma görevi de muhtara aittir. Muhtar köyde bulaşıcı hastalıkların bulunması halinde halkın korunması amacıyla zamanında ilgili sağlık kurumlarına durumu bildirmek ve onlardan yardım istemek zorundadır. Fakat, araştırma sırasında bu sorumlulukların hemen hemen tamamının yerine getirilmediği görülmüştür.

5. KÖYLERDE SAĞLIK KURUMLARI VE SAĞLIK SORUNLARI

5.1. Mevcut Sağlık Kurumları ve Ulaşılabilirlik

Köy yaşamında yetersiz beslenme, kaza olasılığının yüksekliği, çocuk işçiliği, ağır ve sağlığa aykırı iş, annelerin yeterince korunamaması, sağlık bilincinin gelişmemiş olması ve ayrıca doktor yetersizliği nedeniyle sağlık durumu kentlere oranla daha geri durumda bulunmaktadır. Köylülerin hijyenle ilgili bilgi donanımı da çok düşük olduğundan bu durum hastalıklara kaynaklık edebilmektedir. Birçok köylünün doktora başvurmadan öncelikle evde yapılan ilaçlarla ve ilkel yöntemlerle hastalığı iyi etmeye çalışmaları yaygın bir gelenek halindedir. 21. yüzyılda bile Anadolu köylerinde hanımların erkek bir doktor tarafından muayene ve tedavisi sakıncalı görülebilmektedir. Böyle bir tedavi için kadınların mutlaka eşlerinden izin almaları gerekmektedir.

Erkeklerin sağlık durumları kadınlara oranla daha iyi sayılabilir. Kadınların ahlaki ve dinsel değerler nedeniyle doktora ve sağlık kurumuna gitmeleri erkeklere oranla daha zordur. Kırsal kesimde çocukların özellikle bebeklerin hastalanmaları ve ölüm olasılıkları daha yüksektir. En küçük bir ihmal çocukların ölümüne neden olabilmektedir. Türkiye'de sağlık olanakları batıdan doğuya gidildikçe daha azalmaktadır. Her ne kadar istatistikler Güneydoğu Anadolu Bölgesinde çocuk ölümlerinin diğer bölgelere oranla daha az olduğunu belirtmişse de bu saptamanın bölgede çocukların bir bölümünün birkaç yaşına gelinceye kadar nüfusa kayıt edilememelerinden ileri geldiği söylenebilir. Bu bölgede daha 1963 yılı öncesine kadar gerek sağlık kurumlarının azlığı, gerekse sağlıkla ilgili önlemler alınmasındaki bilinç yetersizliği ve ayrıca bulaşıcı hastalıkların yoğun olması (sıtma, verem, trahom, lepra gibi) sağlık sorunlarının fazla olmasına neden olmuştur. Sağlık konusunda etkin olan beslenme koşullarının da bölgede arzu edilir düzeyde olmadığı söylenebilir. Gerek kalite, gerekse kantite bakımından bölge halkı sağlıklı bir yaşam sürdürebilecek beslenme temellerinden yoksundur. Beslenmenin eksik ve dengesiz olması bireylerin çabuk hastalanmalarına ve yıpranmalarına neden olur. Ayrıca konut, su, ısınma ve diğer yaşam düzeyini oluşturan ögelerin öngörülen standartların altında olması ortalama yaşam uzunluğunu da etkilemektedir. Kırsal kesimde bire bir görüşülen önder kişiler ve aile başkanları sağlık konusunda en büyük sorunlarının içme suyu ile zaten sınırlı sayıda olan sağlık kurumlarındaki görevli sağlık personelinin ciddiyetten uzak davranışlarının olduğunu belirtmişlerdir. Özetle denilebilir ki, sağlık hizmetlerindeki nitel ve nicel yetersizliklerin yanı sıra, çevre sağlığı, gıda kontrolü ve beslenme, işçi sağlığı ve iş güvenliği, aile planlaması ve ana-çocuk sağlığı ilaç, tıbbi teknoloji ve sosyal altyapı alanlarındaki sorunlar sağlık konusunda

alınan önlemlerin yetersizliğine neden olmuştur. Köy muhtarlarına yöneltilen "köy halkı sağlık sorunları olduğunda nereye gider?" sorusuna verilen yanıtlar Çizelge.3.18'de verilmiştir.

Çizelge.3.18.Köy Halkının Sağlık Nedeni İle Başvurduğu Kurumlar

Başvurulan Kurumlar	Sayı	%
İlçede sağlık ocağına	19	35.2
Köyde sağlık ocağına	8	14.8
İl'de hastaneye	8	14.8
Hangisi en yakın ve ulaşılabilir ise	7	13.9
Komşu köyde sağlık ocağına	3	5.6
Büyük şehirlerdeki sağlık kurumuna	1	1.9
Diğer Kurumlar	8	15.2
TOPLAM	54	100.0

Köylüler hastalıkla ilgili herhangi bir sorunları olduğu zaman genellikle (%55.6) sağlık ocaklarını tercih etmektedirler. Hem yakın olması, hem de diğer sağlık kurumlarına oranla daha düşük ücretle muayene olma imkanları nedeniyle sağlık ocakları köylüler için başvurulan en önemli sağlık kurumlarıdır.

5.2. Köylerde Karşılaşılan Sağlık Sorunları

Sağlık; gelirle, eğitim düzeyi ve iklim koşulları ile doğrudan ilişkili olan bir süreçtir. Yeterli ve dengeli beslenme maddi olanak kadar, bireyin bilinci ile de ilişkilidir. Ayrıca, bireyin mantalitesi, içinde büyüdüğü toplumsal koşullar sağlık konusunda belirleyici etmenlerdir. Ele alınan yörenin gerek ekonomik düzeyi, gerek düşünce ve değer sistemi yönünden sağlıklı bireylerin yetişmesine pek de elverişli değildir. Açıklanan bu yapı içinde ele alınan tüm köylerde sağlık konusu sorunlar ve çıkmazlarla doludur.

Sağlık sorunlarının oluşmasında yoksulluğun neden olduğu eksik ve dengesiz beslenme kadar bireylerin bilgisizliklerinden ve bazen de boş inançlarından kaynaklanan tutumları da etkili olmaktadır. Ayrıca, sağlık kurumlarının her an ulaşılamayacak uzaklıkta olması, belli bir gideri gerektirmesi ve sağlık kurumlarındaki personelin köylülere kötü davranmaları ve yetersizlikleri köylerde yasanın belli başlı sağlık sorunlarını oluşturur.

Çizelge.3.19. Köylerin En Önemli Sağlık Sorunlarına Göre Dağılımları

Sağlıkla İlgili Sorunlar	Sayı	%
Sağlık personelinin eksikliği veya yokluğu	11	20.4
Ulaşım	8	14.8
Ekonomik sorunlar	7	13.0
Nitelikli hizmet verilmeyişi	4	7.4
Sağlık personelinin kötü davranışları	3	5.5
Sorunların tamamı ve ilaç	21	38.9
TOPLAM	54	100.0

Çizelge.3.19'da görüldüğü gibi, köylerde sağlık sorunları 5 temel nedene dayanmaktadır. Bunlar; sağlık personelinin eksikliği ya da bulunmayışı, ulaşım, ekonomik sorunlar, nitelikli hizmet verilmeyişi, sağlık personelinin kaba davranmaları gösterilebilir.

1960'lı yılların başlarında sağlık hizmetlerinde yapılan sosyalizasyon çalışmaları ile köylere kadar ulaştırılması planlanan sağlık hizmetlerine sağlık ocakları öncülük etmiştir. Sağlık ocağı uygulaması ile köylünün ayağına kadar götürülmek istenen hizmetler önceleri çok düzenli bir biçimde yürütüldüğü halde sonraları yozlaştırılmıştır. Bu uygulamada önceleri parasız olan muayene teşhis ve ayakta tedavi işlemleri bugün ise çok ucuz bir ücretle yapıldığı halde köylülerin büyük bir çoğunluğu bu gideri karşılayacak durumda değildir. Köylerde en çok sorun olarak gösterilen konulardan birisi de ilaçla ilgilidir. Köylüler sağlık ocaklarında veya diğer sağlık kurumlarında yapılan ilaçları alacak paralarının bulunmadığından şikayet etmişlerdir. İlaç parası yardımı için başvurdukları Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Vakfından da yeterli ilgi görmediklerini veya sorunlara çözüm bulamadıklarını dile getirmişlerdir. Tedavi için ilaç alınamadığından çoğu zaman tüm emekler boşa gitmektedir.

Çizelge.3.20. Köylülerin Sağlık Sorunlarını Çözümlemek Üzere Başvurduğu Kurumlar

Başvurulan Kurumlar	Sayı	%
1. Köyde sağlık ocağına	8	14.8
2. Komşu köylerde sağlık ocağına	3	5.6
3. İlçedeki sağlık ocağına	19	35.2
4. İl'de hastaneye	8	14.8
5. Büyük kentlerde sağlık kurumlarına	1	1.9
6. 4+3	7	13.8
7. 1+4	1	1.9
8. 2+4	2	3.7
9. 1+4+3	1	1.9
10. Yanıtsız	3	5.6
11. 1+3	1	1.9
TOPLAM	54	100.0

Köylerde sağlık sorunları ortaya çıktığında en yakın sağlık kurumu olarak sağlık ocaklarını seçmektedir. Sağlık ocaklarının personel yetersizliği ve gereğince hizmet verememesi hallerinde diğer kurumları seçerek tedavileri için gerekeni yapılmaktadır. Bire bir görüşülen bireyler çoğu zaman yakınlarında bulunan sağlık ocaklarının kendilerine hizmet vermekten nitelik ve nicelik açısından uzak olduğunu bildirmişlerdir. Herşeye karşın sağlık ocaklarını tercih edenlerin oranı %70'lere kadar yükselmektedir. Görüldüğü gibi, sağlık ocakları kırsal kesimin sağlık sorununun çözümünde önemli işlevler yüklenmektedir. Personelden kaynaklanan sorunlar çözümlendiğinde sağlık sorunlarını çözümlemek için başvuruların daha artacağı söylenebilir.

5.3. Köylerde Meydana Gelen Kaza, Hastalık, Doğal Afet ve Ölüm Olayları

Doğal çevre ögelerinin daha belirgin ortaya çıktığı kırsal bölgeler önce dış görünüşü açısından, kentlerden ayrılır. Modern sosyolojinin de kabul ettiği gibi; belli bir yerdeki halkın bölgesel karakterinin, o yerin topoğrafik ve iklim durumu ve toprağın verimliliği ile sıkı sıkıya ilişkilidir. Bu görüş özellikle, açık havada çalıştıkları ve doğa güçlerinin etkileriyle karşı karşıya bulundukları için fiziksel çevre koşullarına daha çok bağımlı olan köylüler açısından doğrudur. Köylüler, öncelikle doğanın çeşitli alanlardaki gücünü yöneltmeye, arttırmaya ve kendi çıkarlarına yönelik kullanmaya çaba gösterdikleri için kenttekilere oranla organik çevrenin daha çok etkisi altında kalır. Bu etki kırsal halkın davranışı, tutum ve iş tekniklerini yönlendirir. Böyle bir ortam, doğal koşullara bağımlılığı nedeni ile iş kazalarına daha fazla açık olur.

Tarımsal işler çoğu zaman açık havada yapıldığı için dış etkilere kaza ve risklere açıktır. Tarımsal işler kirli ve zahmetlidir. Büyük gayretlerle yapılan işler çoğu zaman bir ihmal ile yok olur gider, bu nedenle de özen ve düzen ister. Bu konuda soru yönelttiğimiz denekler, kazaların en çok tarla sürme, ikileme, hasat ve taşıma işlerinde meydana geldiğini belirtmişlerdir. Özellikle tarım alet ve makinelerinin her an çocukların kullanımına açık yerlerde bulunması, çocukların bilgisiz, deneyimsiz olarak ve izinsiz kullanımları sonucu olmaktadır. Çocuklar en fazla akarsu, dere, kuyu gibi kendileri için tehlikeli yerlerde kazaya uğramaktadırlar. Ailelerin çocuklarına yönelik ilgi düzeyleri ve eğitimleri kaza risklerini azaltabilmektedir. Ölümle sonuçlanan kazalarda çocuklar ilk sırayı almaktadır. Çok nadiren de olsa özellikle ebeveynlerin denetim ve gözetiminden uzak olan çocuklar evlerde bulunan ateşli silahlarla da oynamaları ölümle sonuçlanan kazalara yol açmaktadır.

Çizelge.3.21. Köylerde Son Bir Yıl İçinde Meydana Gelen Kazaların Sayı ve Oranları

Kaza Sayısı	Sayı	%
Olmadı	34	62.9
1 - 5	17	31.5
6 - 10	1	1.9
11 - 20	1	1.9
21 ve daha fazla	1	1.9
TOPLAM	**54**	**100.0**

Çizelge.3.21'den de görülebileceği gibi araştırma kapsamına alınan köylerin %62.9'unda herhangi bir kaza olmadığı, %31.5'inde 1-5 arasında, %5.7'sinde ise daha fazla sayıda kazanın olduğu belirtilmiştir. Kazalara motorlu araçlar, traktör devrilmesi ve çarpması gibi olaylar neden olmaktadır. Çevre koşulları, beslenme ve hijyenle ilgili bilgi düzeyleri nedeni ile Bölgede hastalıkların çok yoğun olduğunu düşünülebilir, fakat muhtarlardan alınan yanıtlar, hastalıkların pek de yaygın olmadığını yansıtmıştır. Konuyu daha ayrıntılı sorduğumuzda, soruları yanıtlayan bireyler, "biz, ölümcül hastalıkları belirttik, şifa bulan hastalıklara hemen hemen her evde rastlanabilir", şeklinde durumunu yansıtmışlardır. Gerçekten de Çizelge.3.22 incelendiğinde görüldüğü gibi, köylerin %57.4'ünde hasta bireylerin bulunmadığı geri kalan %42.6'sında ise değişik sayıda olmak üzere hasta bireylerin bulunduğu belirtilmiştir.

Çizelge.3.22. Köylerde Son Bir Yıl İçinde Hastalanan (Ölümcül) Birey Sayıları

Hastalanan Bireylerin Sayısı	Köy Sayısı	%
Yok	31	57.4
1-5	9	16.7
6-10	2	3.7
11-20	3	5.6
21- +	6	11.1
Belirsiz	3	5.6
TOPLAM	**54**	**100.0**

Ele alınan 9 köyde 1-5 arasında, 14 köyde ise her köyde olmak üzere 6'dan daha fazla hastanın bulunduğu belirlenmiştir. Daha önce de değinildiği gibi, burada köylülerin kendi değerlendirmeleri içinde önemli ve ölümcül hastalıklar belirtilmiştir.

Doğal afetler açısından da, önemli bir olay olmadığı, yalnızca 2 köy araştırmanın yapıldığı 2001 yılında su basması ve sel nedeni ile birçok maddi varlıklarını yitirdiklerini belirtmişlerdir.

Köylerin %42.6'sında son bir yıl içinde değişik sayıda olmak üzere yaşlılıktan ve çeşitli hastalıklardan ölenlerin bulunduğu belirtilmiştir. Bu hastalıkların başında kanser, sıtma ve solunum yolları ile ilgili olanlar gelmektedir.

Çizelge.3.23. Köylerde Son Bir Yıl İçinde Meydana Gelen Afet ve Ölüm Sayısı

Afet ve Ölüm Olayları	Köy Sayısı	%
Olmadı	31	57,4
1-5	12	22,2
6-10	6	11,1
11-20	3	5,6
21-daha fazla	1	1,9
Yanıtsız	1	1,9
TOPLAM	54	100,0

Bu çizelgelerin gerçeği ne denli yansıttığı bir özeleştiri olarak tartışılabilir. Çünkü, araştırmada denek olarak seçilen kişinin, dil sorunu nedeniyle kendisine yöneltilen soruları anlama ve yanıtlama konusunda zorluklar, sınırlılıklar yaşadığı görülmüştür. Köylerde kaza, hastalık, doğal afet ve ölüm olaylarında köy halkı tarafından toplu olarak herhangi bir yardımın yapılıp yapılmadığına ilişkin sorularımıza köylerin %61.1'inde kamu kurumlarının dışında köylülerin kendi olanakları ile yardım yaptıkları ifade edilmiştir. Yardımların genellikle yardıma muhtaç aile ve bireylerin ihtiyaçları doğrultusunda yapıldığı belirtilmiştir. Kırsal yaşamın kendisine özgü yapısı gereği, akrabalık, komşuluk ve arkadaşlık bağları kent toplumuna oranla daha güçlüdür. Bu yapı daha çok her an yüz yüze olmak, birbirinin gereksinmelerini karşılamak, kırsal sosyal yasalara uyma ve sosyal kontrol ilkelerinden kaynaklanır.

Köy halkının farklı ekonomik yapısı çoğu zaman, dışa yönelik davranışını, tutumunu ilişkilerine yansıtmaz. Çünkü, kırsal halkın ilişkileri daha çok kendi akrabaları, komşuları ile sınırlıdır. Bu ilişkiler, doğrudan yüz yüze denen kişisel ilişkilerdir. Bu nedenle, hiçbir köylü komşu ve akrabalarına yönelik yardımdan, özveriden kolay kolay kaçınmaz. Bu durum ise, birbirlerine yardımı kaçınılmaz kılar. Kır halkı ortak gelenek ve kurallar tarafından yönetildiğinden koşullar herkes için aynı değer ve önem taşır ve aynı düzeyde geçerlidir.

6. KÖYLERDE SOSYAL RİSK GRUPLARI

Değişik açılardan bakılarak çeşitli sosyal risk grupları tanımlanabilir.Sosyal yönden riskli grup olarak kabul edilen bireyler genellikle yoksul kişilerdir. Bunlar, içinde bulundukları çeşitli tinsel ve özdeksel engeller nedeniyle toplum içinde normal işlevlerini yerine getiremezler. İlk akla gelen riskli gruplar;

- Çocuklar (kimsesiz, ebeveynsiz, korunmaya muhtaç).
- Fiziksel engelliler ve zihinsel yönden özürleri bulunanlar.
- Geçimini sağlayamayacak ve/veya kendisine bakamayacak düzeyde bulunan yaşlı, kimsesiz ve dul kadınlardır.

Yapılan bazı araştırmalarda bu gruplara ilaveten; Düzenli aile yaşamını ve ilişkisini kaybedenler, alkolikler, uyuşturucu kullananlar. İkinci grupta yer alan bireylerin araştırma kapsamına alınan yörede bulunmadığı varsayılarak araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır.

Araştırmada sosyal riskli gruplar olarak;

- Kadınlar.
- Kimsesiz veya yetim çocuklar.
- Yaşlı (kendisine bakamayacak düzeyde) ve/veya dul.
- Kronik hasta ve/veya engelli olanlar kapsama alınmıştır.

Gözlemlere göre yoksullar da riskli grup olarak nitelenebilir. Yoksulluk bireyin kendi özelliklerinden kaynaklanabildiği gibi, içinde bulunulan toplumun, sosyal, ekonomik, doğal, politik vd. niteliklerinden de kaynaklanabilir. Ancak, hemen belirtelim ki, riskli veya yoksulluk sözcüğü de tek başına yeterli bir tanımlamayı içermemektedir. Ülkeler arasında aynı ülke içinde bölgeler arasında "riskli" kavramı farklı anlamlarla kullanılabilmektedir. Burada riskli kavramının tartışılmasına girilmemiştir. Ancak, riskli olarak kabul edilen bireylerin nitel ve nicel olarak durumları incelenmeye çalışılmıştır.

6.1. Dul Kadın ve Erkek Sayıları

Köy toplumu köy sınırları içinde olan biten her şeyden haberdardır. Herkes birbirini tanır ve yaşamı ile ilgili tüm ayrıntıları bilir. Gerçekten de araştırmanın alan çalışması sırasında, muhtar veya ihtiyar kurulu üyelerinden bu bilgiler alınmaya küçük yaştaki çocukların bile köyde olup biten her şeyi bildiği izlenmiştir. Köylerin iç içe olmaları birbirlerinden saklı gizli herhangi bir durumlarının bulunmaması, bu bilgileri sağlıklı saptamaya yardımcı olmuştur.

Çizelge.3.24. Köylerin Dul Kadın ve Erkek Sayıları

Dul Kadın ve Erkek Sayısı	Kadınlar		Erkekler	
	Sayı	%	Sayı	%
Yok	3	5.6	1	1.9
1-5	3	5.6	10	18.5
6-10	21	38.9	28	51.9
11-20	15	27.8	7	13.0
21-30	10	18.5	5	9.3
31-50	2	3.7	3	5.6
TOPLAM	**54**	**100.0**	**54**	**100.0**

Çizelge'den de görülebileceği gibi, araştırma kapsamına alınan 3 köyde herhangi bir dul kadına rastlanmamıştır. Yine 1 köyde ise, dul erkeklerin bulunmadığı belirtilmiştir. Dul kadınların hemen her köyde erkeklerden daha fazla olduğu ve fiziksel açıdan ev içi gereksinmelerini daha rahat ve düzenli karşıladıkları görülmüştür. Bu nedenle de içinde bulunduğu koşulları değiştirmeye, kendilerince belli olmayan ve risklerle dolu olarak nitelenen yeni bir evliliğe hiç de niyetli olmadıkları görülmüştür. Buna karşılık sayısal açıdan kadınlara oranla daha az olan dul erkekler evlenmeyi arzu ettiklerini belirtmişlerdir. Dul kadınlar ekonomik açıdan çok cazip olmadıkça evlenmek istememeleri toplumsal baskı ve ikinci kez evliliğin çocukları tarafından arzu edilmemesine bağlanabilir. Kırsal kesimde çocukları bulunan ve belirgin bir yaşa gelmiş olan kadınların ikinci kez evlenmeleri dinsel açıdan herhangi bir sakınca taşımamasına karşın, aile mensupları tarafından pek hoş karşılanmaz. Hele kadının

ekonomik bakımdan kendisine yeterli olması söz konusu ise evlenmesi çoğu zaman ayıplanır ve kınanır.

Erkekler ise, kendileri ile ilgilenen yakın akrabalarının olmaması durumunda bozulan aile bütünlüğünü yeniden kurmak ve yalnız yaşamanın zorluklarına son vermek amacıyla yeniden evlenmeye daha çok eğilimlidirler. Erkeklerin evlenmedeki eğilimleri çoğu zaman ev işleri ile ilgili olarak kendi işlerini kendilerinin yapamamasına bağlanabilir. Erkeklerin ailedeki sosyal statüleri, görevleri onları ev işlerine uzak bırakmıştır. Bir erkeğin evli ve karısı varken, ev işlerini yapması pek hoş karşılanmaz. Bu nedenle erkekler ev işlerini yapmaya çoğu zaman yatkın değillerdir. Bu eksikliklerini gidermek ve yaşamı biriyle paylaşmak amacıyla dul kaldıktan hemen sonra evlenmeye niyetlenirler.

Araştırma kapsamına alınan köylerde yukarıda anlatılan nedenlerden dolayı çoğunlukla dul kadın sayısının dul erkek sayısına oranla daha fazla olduğu görülmüştür. Dul kadınların fazla olmasında bir başka neden de, tarımsal işlerde erkeklere oranla daha az yıpranmaları ve yaşama karşı daha fazla dayanıklı olmalarından ileri gelir. Kadının yapısı gereği üstlendiği sosyal roller daha yorucu olmasına karşın çoğu zaman daha stresli değildir. Bu durum fiziksel ve ruhsal bakımdan fazla yıpranmasına engel olur.

6.2. Köylerde Bakıma Muhtaç Bireylerin Varlığı

Köylerde yardıma veya bakıma muhtaç olan bireyleri 3 kategori altında incelenmiştir. Bunlardan birisi fiziksel ve zihinsel açıdan kendini yönetemeyen ve ancak başkalarının yardımına muhtaç olan bireylerden birinci derecedeki akrabaları tarafından bakılanlar. Bunlar anne, baba, kardeş ya da çocukları tarafından bakılmakta olan, hasta, yaşlı, engelli veya yetim kişilerdir.

Çizelge.3.25. Köylerde Birinci Derece Akrabaları Tarafından Bakılan Hasta, Yaşlı, Engelli, Yetimlerin Köylere Göre Dağılımları

Muhtaç Bireylerin Sayısı	Sayı	%
Yok	2	3.7
1-5	9	16.7
6-10	18	33.3
11-20	8	14.8
21-30	8	14.8
31-50	4	7.4
51 ve daha fazla	3	5.6
Belirsiz	2	3.7
TOPLAM	54	100.0

Çizelge 3.25'de görüldüğü gibi, 54 köyden yalnızca 2 köyde birinci derecede yakınları tarafından bakılan bireylere rastlanmamıştır. Yine 2 köyde de bu tür bakıma muhtaç kişilerin sayıları hakkında herhangi bir bilgi elde edilememiştir. 9 köyde bu konumda 1-5, geri kalan 41 köyün her birinde de 6-51 ve daha fazla sayıda olmak üzere hasta, yaşlı, engelli bireylerin bulunduğu belirlenmiştir. Bazı köylerde hasta, yaşlı, engelli bireylerin sayıları hayret verici düzeylerdedir. Özellikle akraba evliliklerinden kaynaklanan sakatlıklar toplumu rahatsız edecek düzeyde yüksektir. Çizelge'de de görüldüğü gibi, ele alınan 9 köyde her birinde ayrı ayrı olmak üzere 31 den daha fazla bu durumda kişilerin bulunduğu görülmüştür. Toplumun, bakımına

korumasına muhtaç bu bireylerin çalışma yaşamına dolayısı ile üretime katılamayacakları düşünülürse, bunların ne denli toplumsal ve ekonomik yük oldukları daha iyi anlaşılır.

Gaziantep ilinin bir köyünde, bu tür engelli torunları bulunan K. isimli bir köylü: "ben yaşamak zorundayım, çünkü iki sakat torunum var, babaları trafik kazasında öldü, anneleri de yeğenim idi, bunları benim başıma sararak evlendi gitti. Ben ve kocakarı (eşi) bunlara bakmak durumundayız. Zihinsel ve fiziksel özürlü olduklarından kendi başlarına tuvalete bile gidemiyorlar. Bize o nedenle ölmek bile yasak", diyerek, içinde bulunduğu tahammül edilemez durumu anlatmaya çalışmıştır. Aynı konumda olup, 2 dereceden akrabalarınca bakılanlar ise, ikinci grubu oluşturmaktadır. Bunlar amca, dayı, teyze, hala veya bunların çocuklarınca bakılan riskli grup üyeleridir.

Çizelge.3.26. Köylerde İkinci Dereceden Akrabalarınca Bakılan Hasta, Yaşlı, Engelli ve Yetimlerin Dağılımları

Engellilerin Sayıları	Sayı	%
Yok	4	7.4
1-5	27	50.0
6-10	11	20.4
11-20	5	9.3
21-30	6	11.1
31-50	1	1.9
TOPLAM	54	100.0

Çizelge 3.26'da görüldüğü gibi, köylerin yalnızca 4'ünde (%7,4 ünde) bu gibi riskli grup üyelerinin bulunmadığı, 27 köyde 1-5, 11 köyde 6-10, 12'sinde her köyde ayrı ayrı olmak üzere 11 ve daha fazla sayıda nitelikleri belirtilen riskli kişilerin bulunduğu saptanmıştır. Bunların amca, dayı, hala, teyze bunların çocukları ve yeğenleri gibi ikinci dereceden akrabaları bulunmaktadır. Bu grupta olan bireylere yönelik bakım ve her türlü yardım din ve ahlaki değerlere dayanır. O nedenle riskli gruba dahil bireylerin akrabaları bu görevlerden kolay kolay kaçamazlar. Köylerde geçerli ahlak kuralları, sosyal değer ve normlar baskı unsuru olarak, akrabaları bu gibi muhtaçlara bakmaya yöneltir. Riskli grupların üçüncüsünü de köy halkı tarafından bakılanlar oluşturur. Bunlar bir sonraki alt bölümde incelenmiştir.

6.3. Köylerde Riskli Gruplara Yardım Koşulları

Birinci ve ikinci dereceden akrabası bulunmayan (üçüncü grup) riskli grup üyelerinin bakımı köy yönetimlerince (muhtar ve ihtiyar heyetleri) üstlenilir. Toplumun dinsel ve ahlaki inançları en yüksek prensipleri içerir. Çünkü köylüler, dünya işlerinden daha çok dinle ilgili olanlarla ilgilenirler. Dinsel alanlarda daha iyi örgütlenmişlerdir. Toplumda saygınlık kazanmak birçok unsur yanında dinsel ibadetlerin ve dinin sevap saydığı işleri yapmakla mümkündür. Dinsel konulara yönelik inanç ve uygulama çoğu zaman bir gösteri biçimine dönüşür. Köylüler dinsel kuralları inançtan çok, kendilerine prestij sağlayan bir konuma getirecek gösteri için yapmak eğilimine girebilmektedir. Bu tutum nedeni ile köyde dinimizin sevap olarak saydığı yetim, sakat, kimsesiz, yaşlı ve dulların bakımını üstlenmek, onlara yardım etmek dinsel prestij sağlamak ve saygınlık elde etmenin en kolay yoludur. Dindar görünmek ve iyi bir Müslüman olduğunu çevreye kanıtlamak eğilimleri, yardım duygularını desteklemektedir.Belirtilen sosyal, dinsel ve ahlaki eğilimler, anılan gruplara yardımı kolaylaştırmıştır. Bu çerçevede köylülerin yardım eğilimleri artmaktadır. Bu durumda ise, çağdaş sosyal güvenlik uygulamaları da

gelişememekte veya bireyler bu gereksinimi fazla hissetmemektedirler. Köy halkı tarafından bakılan yetim, zihinsel özürlü, dul, fiziksel özürlü ve fakirin sayısının ne kadar olduğu ayrı ayrı saptanmıştır. Köy halkı dinsel bayramlarda özel günler de veya zorunlu olduğu hallerde köydeki riskli gruplara verilmek üzere yardım toplar. Yardımlar genellikle ayni olur. Çok ender olarak nakit olabilir.

Çizelge.3.27. Köy Halkı Tarafından Bakılan Yetim, Zihinsel Özürlü, Dul, Fiziksel Özürlü ve Fakirlerin Köylere Göre Dağılımları

Bakılan Birey Sayıları	Yetim		Zihinsel Özürlü		Dul		Fiziksel Özürlü		Fakir	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Yok	31	57.1	47	87.0	46	85.2	44	81.5	46	85.2
1-5	14	25.9	4	7.4	4	7.4	6	11.1	3	5.6
6-10	3	5.6	1	1.9	1	1.9	2	3.7	2	3.7
14-15	2	3.7	1	1.9	1	1.9	1	1.9	1	1.9
16-20	3	5.6	1	1.9	1	1.9	1	1.9	1	1.9
Bilmiyor	1	1.0	1	1.9	1	1.9	1	1.9	1	1.9
TOPLAM	54	100.0	54	100.0	54	100.0	54	100.0	54	100.0

Köy toplumunca yapılan yardımlar gıda maddeleri veya yakacak ağırlıklı olur. Köylülere öğütlenen, ölümden sonraki yaşamda mutlu olmak bu türlü sevapla ilgilidir. Fakirlere yardım konusu bazen ata sözlerinde anlamını bulur: "Elinle ver, ayağınla git" gidilecek yer İslam inancına göre "cennettir". Bazı köylerde yardım yapabilecek sayıda olanlar, yardıma muhtaçlardan daha az olabilmektedir. Gerçekten de 2001 yılı ekonomik krizi köylerin bir çoğunu bu konuma düşürmüştür. Ağa egemenliğinde olan köylerde bu organizasyonları ağa yapmaktadır.

7. KÖYLERDE YARDIMLAŞMA - DAYANIŞMA EĞİLİMLERİ

7.1. Köylerde Yardımlaşma-Dayanışmada İnformel Yapılanmalar

Türkiye'de 1960'lı yıllarda başlayarak 1980'li yıllara kadar hızlanan sosyal değişim, beraberinde toplumsal çözümlemeleri de getirmiştir. Eski köyler, ortak gelenek ve kurallara sıkı sıkıya bağımlı idi. Bu geleneklerden sapmalar engellenmeye çalışılırdı. Bu bakımdan eski köy toplumunun sosyolojik olarak statik olduğu söylenebilir . 1980'li yıllarla birlikte köy toplumuna kadar ulaşan televizyon ve iletişim ağı, kırsal kesimin kentle bütünleşmesinde önemli bir etmen olmuş ve köy toplumunun eski düşünce, davranış ve tutumlarını da değiştirmiştir.

Köylerde riskli grupta yer alan bireylere genellikle köy muhtarının önderliğinde yardım toplanır ve gereksinmelerine göre kendilerine verilirdi. Yardım toplama işleri bazen de köydeki önderler tarafından yapılırdı. Toplanan yardımın, çeşidi, miktarı zor duruma düşen kişileri sıkıntıdan kurtarabilecek düzeyde olmasına özen gösterilirdi. Bugün ekonomik yaşamdaki değişmeler, din ve ahlak kurallarına bağlılıktaki gevşemeler, bireyi toplumsal amaçlı olmaktan çok, bireysel çıkar ilişkilerine yöneltmiştir. Sosyal yaşamda topluma yön veren kurumlar, akrabalık, komşuluk, arkadaşlık gibi eski önem ve özelliğini yitirmeye başlamıştır. Eskiden topluma egemen olan "komşum açsa, ben tok uyuyamam" düşünce biçimi, etkisini kaybetmeye başlamıştır. Liberal düşüncenin yaygınlaşması, üretim araçlarının belirli ellerde toplanmasına, toplumun serbest piyasa koşulları içinde, bir birey olarak ve yalnızca kar güdüşü ile koşullanmasına neden olmuştur. Bu oluşum toplumsal yapının köklü değişimine neden olmuş ve geleneksel kurumların işlevlerini de değiştirmiştir.

7.2. Köylerde Yardımlaşma-Dayanışma İlişkilerinde Belirleyici Öğeler

Dünyadaki tüm toplumlarda inanç, sosyal değer, ahlaki yapıya göre değişmekle birlikte sadakat, dostluk, arkadaşlık ve yardımseverlik ortak yüce değerler olarak kabul edilir.GAP Bölgesi köylerinde muhtarlarla yapılan görüşmelerde yardımlaşma ve dayanışma ilkelerinde en belirleyici öğelerin dinsel ve ahlaki değerler olduğu ortaya çıkmıştır. Hemen hemen her köylü yaptığı yardımları, bir başkası için göze aldığı özveriyi öbür dünya mutluluğu için yani "Allah için" yapar. Bunun yanında eğer, toplumda yardımlaşma ve dayanışma bir sosyal değere sahipse, yani bu tür işleri yapmak bireylerin takdirini, beğenisini sağlıyorsa, o takdirde bireyler bunları seve seve yapar. Buradan çıkaracağımız en önemli sonuç, yardımların insanı hedef almaktan, insanı sıkıntılardan ve zordan kurtarmaktan daha çok dinsel ve toplumsal olarak bir avantaja sahip olmaya yönelik olmasıdır. Gerçekten de bireyler yaptıkları yardımla çoğu zaman toplumun beğenisini kazanmayı ve böylece iyi bir insan olduklarını kanıtlamayı amaçlarlar.

Yardımlar muhtaç kişilere yönelik olmakla birlikte, yardımlaşmalar ekonomik zorluğa düşen ve yardıma gereksinme duyan kişilerle olur. Kışın uzun sürdüğü yıllarda ya da yangın, sel ve don gibi doğal afetlerle ekonomik durumu bozulanlara köylüler, yardım yapabilecek durumda olanları yardıma muhtaç kişilere yardım etmeye zorlarlar. Çoğu kez yardım yapılan kişi belirli bir süre sonra aldıklarını geri vermek durumundadır. Taşınır ve taşınmaz mal alımında, düğün ve ölüm gibi insan yaşamında önemli olaylarda, insanlar başkalarının yardımına gereksinme duyar. Böyle durumlarda ödünç verme ve alma dayanışmaların özünü oluşturur. Ama yardım ticari bir konu ile ilgili ise ve bir mal alımını gerektiriyorsa yardım yapılan kişi aldığı yardımı eksiltmeden herhangi bir biçimde zarara uğratmadan geri ödemek durumundadır. Tersi durumda, yardımların karşılığı beklenmez.

Ekonomik krizin getirdiği üzücü olaylardan birisi de bu gibi yardıma muhtaç olanlara yapılan yardımın geri gelme şansının bulunmamasıdır. Böyle bir durum yardım eğilimlerini azaltmakta, insanları daha temkinli olarak davranışta bulunmaya zorlamaktadır.

7.3. Köylerde Yardımlaşma – Dayanışma Eğilimlerinde Değişim Süreçleri

Toplum yaşamı içinde karşılaşılan sorunların çözümünde, birey bazen aciz kalabilir. Bireylerin tek başlarına çözümleyemediği sorunlar karşısında formel veya informel kuruluşlara ihtiyaç duyulur. Endüstrileşme sürecini tamamlamış ülkelerde yerel yönetimler çeşitli sosyo-ekonomik sorunların çözümünü üstlendiğinden pek sorun yaşanmaz. Bu ülkelerde Ortaçağdan itibaren toplumda bireylerin karşı karşıya kaldıkları zorlukların üstesinden gelebilmelerine yardımcı olmak amacı ile çeşitli örgütler devreye girmiştir. Bunlar çeşitli kesimlerin oluşturduğu bizdeki Vakıf örgütlenmelere benzeyen meslek loncalarıdır. Loncalar; yaşlılık, hastalık ölüm gibi durumlarda bireye yardım eden ve kritik durumu atlatmasında devreye giren dinsel yönü ağır basan mesleki kuruluşlar idi. Dönemi içinde başarılı ve etkili olan bu örgütlenmeler sanayi devrimi ile birlikte yok olmaya başlamıştır.

Bu gelişme tarih içinde birçok kurumların işlev sahibi olmalarına olanak hazırlamıştır. Örneğin; kar amacı ile kurulan sigortalar, işverenlere iş kazalarında sorumluluk yükleyen düzenlemeler gibi. Yardımlaşma yöntemlerinde bundan sonraki aşama ise Devletin, doğrudan devreye girdiği ve sorumluluk üstlendiği bir evredir. Bu evre birçok ülkede henüz yaşanmamıştır. Türkiye'de de Devletin belirli standartları geliştirerek yardımlaşma ve dayanışma alanında devreye girdiği pek söylenemez. Türkiye'de Devletin insan öğesini ön plana çıkararak

yardımlaşma ve dayanışmalara yön verdiği pek söylenemez. Kırsal halk bir tür kendi çözümleri ile baş başa bırakılmıştır.

Köylerde gözlemlediğimiz kadarı ile yardımseverlik, dayanışma istemleri çarpıcı bir değişim içinde bulunmaktadır. Gerek ekonomik değişimlerin yarattığı tahribat, gerekse dinsel ve ahlaki değerlerdeki erozyon eski birliktelik ruhunu zedelemeye başlamış bireyi kendi başının çaresine bakacağı bir düşünce sistemine itmektedir.

Eskiden fakirlere, hastalara ve kimsesizlere yönelik yardım eğilimleri, yerini bireyin kendisi için çalışmaya terk etmiştir. Gaziantep'in Oğuzeli ilçesine bağlı bir köyde, köylülerle yapılan söyleşide köy halkından birisi "şimdi herkesin kendisini kurtarma zamanıdır, başkasına yardım etmek, kendini tehlikeye sokmak demektir. Köy halkının çoğu yardıma muhtaç, bizim sınırlı olanağımız onların kendi ayaklarının üstünde durmalarına yardımcı olmaz. Bu nedenle biz öncelikle kendimizi kurtarmalıyız", diyerek, toplumda dinsel ve ahlaki açıdan yardımlaşmaya yönelik toplumsal tutum değişikliğini özetlemiştir. Önceleri halka öğretilen "Bir Müslüman alçak gönüllü ve kanaatkar olmalıdır. Büyük bir servet dünyasaldır. Fakirlik göğün kapısını açar" gibi dinsel ilkeler solmaya yüz tutmuştur. Bu durum, GAP Bölgesi geleneksel ve dinsel yaşamın ağırlığını hissettirdiği bir bölgede bile çoğu kez gözlemlenebilmiştir. Köy mantalitesi gereği ortak çalışmalar da pek arzu edilmez. Bu örgütlenme önünde de önemli bir engel olarak ortaya çıkar.Özellikle ticari ortaklıkların başarısızlıklarla sonuçlanması bireylerin bu konudaki cesaretlerini kırmıştır.

Özet olarak denilebilir ki, GAP Bölgesinde köy toplumunda yardımlaşma eğilim ve istemleri azalmakta ve bu eğilimlerin yerini bireysel hırs ve tutku almaya başlamıştır. Sosyal değerlerin (din, ahlak, gelenek) katı kalıpları farklı yorumlanmaya başlanmıştır. Şu andaki mevcut yardımlaşmalar, dayanışmalar muhafazakar bir toplumda olması lazım gelenin altında bulunmaktadır.

8. KÖYLERDE TOPLUMSAL LİDERLİK KURUMLARI VE ETKİNLİKLERİ

Her toplum içinde bulunduğu sosyo-ekonomik, kültürel ve politik yapıya göre değişik güçlerce yönetilir. Toplumun gelişmişlik düzeyi çoğu kez yönetiminde etkin güçleri belirler. Sözgelimi az gelişmiş toplumlarda toplumu yöneten dinsel kişiler, yaşlılar, atalar, zenginler ve politikacılara karşılık, gelişmiş, eğitim düzeyi yüksek toplumlarda ise yasalar, akılcı yoldan kurulan kurumlar ve karizmatik önderler bu görevi üstlenir. Tarih boyunca tüm toplumlar yukarda belirttiğimiz güçler tarafından yönetilmiştir. Toplumu yöneten güçler toplumun değişimi, evrimine koşut olarak değişmeye başlar. Ve, toplumu yöneten geleneksel, dinsel ve ahlaki güce dayalı olanlar zamanla değişerek yerlerini daha başka güçlere bırakırlar. Toplumların içinde bulundukları duruma göre güç odakları ve bunların etkileri de değişebilir.

Bir toplumun iç ve dış dinamizmini, ilişkilerini çoğu kez o toplumda etkin olan tüzel ve gerçek kişiler belirler. Köylerde mevcut sosyal kurumların ve gerçek kişilerin liderlik konumlarının saptanması amacıyla, araştırma kapsamına alınan köy muhtarlarına dolaylı bir soru sorulmuştur. *"Köyde bireysel yada toplumsal sorunların çözümünde en etkin olan kişi ve kurumlar hangileridir?"*, bu soruyla aslında, köyün başı durumunda olan muhtarın liderlik konusunda görüşü alınmak istenmiştir. Ayrıca, ele alınan toplumda yönetim açısından egemen olan güçler saptanmaya çalışılmıştır. Soruya çok çeşitli yanıtlar alınmıştır. Birden fazla yanıt seçeneği içeren soruların değerlendirilmesi ile köyde toplumu yönetmede etkin kurumlar daha

sağlıklı elde edilebileceği düşünüldüğünden birden fazla seçenek belirleyenler de göz önünde tutularak değerlendirilmeye gidilmiştir.

Çizelge.3.28. Köylerde Bireysel Ya da Toplumsal Sorunların Çözümünde Etkin Olan Kişi ve Kurumlar

Sorunları Çözen Kişi ve Kurumlar	Sayı	%
Muhtar	28	51.9
Muhtar veya şeyh,hoca	9	16.6
Muhtar, şeyh, hoca veya imam	6	11.1
Köyün ağası	4	7.4
Yaşlılar	3	5.6
Muhtar ve imam	2	3.7
Herkes kendisi çözümler	1	1.9
Yanıtsız	1	1.9
TOPLAM	54	100.0

Çizelge.3.28'in incelenmesinden de anlaşılacağı üzere, köyde toplumsal sorunlarının çözümünde muhtar en etkin bir kişi olarak belirlenmiştir. Araştırma kapsamına giren 54 köyden yalnızca 9'unda muhtar dışındaki bireylerin toplumsal sorunların çözümünde etkin oldukları belirtilmiştir. Aslında bu sorunun yanıtları arasında dinsel kişilerin birinci planda yer alabileceği tahmin edilmekteydi. O nedenle verilen yanıtlar beklenilenden farklı çıkmıştır. Fakat, bölgede ağa, şeyh, hoca gibi kişilerin ağırlığı, toplumsal önderliği çoğunlukla çekimser bir yaklaşımla belirtilmemiş ve bundan özellikle kaçınılmıştır. Çünkü, köy halkının eğitim düzeyi, kültürü, dinsel eğilimleri ve politik yapısı gereği alınan yanıtlarda köydeki dinsel kişilerin toprak sahiplerinin ve yaşlıların en az muhtarlar kadar liderlik konusunda ağırlık taşıyacağı bekleniyordu. Çizelgede ortaya çıkan yanıtlarla köyde en etkin kurumun muhtarlık ve kişinin de muhtar olduğu kabul edilebilir. Muhtarların toplumsal lider olarak görülmesinde devleti temsil etmeleri ve köy toplumunda muhtar olmasalar bile bu kişilerin belli bir yere ve saygınlığa sahip olmalarına bağlanabilir.

Bölgede köylerde lider kabul edilen bireylerin köylülerin çeşitli sorunlarında yardımcı olan köyde basit kavga ve anlaşmazlıklara konu olan sorunları çözer ve çoğu kez fakirlere yönelik yardımları organize ettikleri belirlenmiştir. Köylerde bu liderler kan davası, toprak ve kadınlarla ilgili anlaşmazlıklarda arabuluculuk ve hakemlik ederek tarafların barışmasında etkin rol oynarlar. Önceleri kırsal halk arasında çıkan anlaşmazlıklar sadece köydeki lider pozisyonunda olan kişiler tarafından çözümlenmeye çalışılır, mümkün olmadığı takdirde yasal yollara başvurulurdu. Bugün bile sosyal ve ekonomik anlaşmazlıkların dışında köydeki evliliklerde, yardımlarda, bireylerin kente göçlerinde, kentlerde iş bulmalarında ve daha birçok alanlarda köydeki liderlere çeşitli görevler düşmektedir. Köyde lider pozisyonunda olan bireyler kendilerini bu sorunların çözümlenmesinde sorumlu olarak görürler. Köyün toplumsal yapısı daha bir süre bu liderlerin yardımlarına yol göstermelerine gereksinme göstermektedir.

9. KÖYLERDE SOSYAL GÜVENCE KAYNAKLARI

Her toplum varlığını herhangi bir riske atmadan, sorunsuz bir biçimde, içinde bulunduğu koşulları çağın gereklerine yönelik düzenleyerek sürdürmek ister. Bunun içinde sahip olduğu çeşitli kaynaklara, servete göre hareket eder. Toplum ölçeğinde olduğu gibi bireylerde yaşamlarını risksiz kesintisiz sürdürebilmek amacıyla kendi maddi ve manevi olanaklarına göre önlem alır. Toplumlar geliştikçe çeşitli yönlerden kendisine bakamayacak düzeyde zayıf, olan

bireylerin de sorumluluğunu üstlenir. Bazı toplumlar bireylere karşı sosyal güvence sağlama görevini, oluşturdukları kurumlar kanalı ile garantiye almış, bazıları da gelenek, görenek ve dinsel inançlara dayalı örgütler kanalı ile bu görevi yerine getirmeye çalışmışlardır.

Türkiye'de çalışan bireylerin sosyal güvenliğinden ilk kez 1936 yılında 3008 sayılı yasa ile söz edilmiştir. Bu yasa ancak çalışanların çok küçük ve belli bir kısmını kapsıyordu. Kırsal halkın tamamı, kentsel halkında çok büyük kesimi Devletin sosyal güvenlik şemsiyesinin dışında bırakılmıştı. Bu nedenle de yasa kapsamı dışında kalan kişi ve topluluklar kendi başlarının çaresine bakmaları, yine kendi güç ve becerilerinin düzeyi ölçüsünde sosyal güvenliklerini sağlamaları gerekiyordu. Ancak, 2nci Dünya Savaşı'nın çıkışı bu yasanın uygulamaya geçirilmesinin 10 yıl geciktirmiştir.

Köylerde bireyin düşebileceği sosyal-ekonomik sıkıntılarında kullanılmak üzere taşınmaz mallar genellikle sosyal güvence kaynağı olarak görülür. Bu taşınmazların başında toprak gelir. Çünkü, toprak mülkiyeti tarım toplumlarında bireye geçim olanağı, sosyal güvence, saygı görme, maddi ve manevi güç sağlar ve toprak işlevini her zaman sürdüren bir yatırımdır. Toprak mülkiyeti birçok tarım toplumunda yüce değer taşır ve kutsal olarak algılanır. Çünkü, işlendiği takdirde emeği değerlendirir, hastalık, yaşlılık, kaza ve sakatlık hallerinde sahibine belli bir gelir sağlar. Bu nedenlerle köylüler toprak varlığını kendileri için bir temel sosyal güvence kaynağı olarak görürler. Ayrıca, altın, ve benzeri gibi değerli taşınabilir mallar da köylüler için önemli sosyal güvence kaynaklarıdır.

Araştırmada GAP Bölgesinde köy halkının sosyal güvence kaynağı olarak kabul ettiği en önemli varlıklardan birisinin de akraba ve yakınları oldukları muhtarlar tarafından vurgulanmıştır. Çünkü, akrabalar birbirlerine her türlü durum ve koşulda yardım ederler. Kavgada, ekonomik sıkıntılarda, hastalıkta ilk başvuracakları kişiler akrabalarıdır. Komşular da kısa süreli olmak üzere yardıma koşan ve her türlü özveriye katlanmaktan çekinmez. Fiziki yakınlıkları itibariyle bireylerin ve kırsal ailelerin komşuluk kurumuna yönelik gereksinmeleri hiç bitmez. Bütün yaşamları boyunca eksik ve noksan bulunan her türlü malı komşularından temin ederek tekrar geri verirler. Bu nedenle komşular onlar için her türlü gereksinmelerini gideren hazır kuvvet gibidir.

Bir köylü için en önemli sosyal güvence kaynağı ise çocuklardır. Özellikle erkek çocuklar yaşlılıkta, hastalık ve çok çeşitli durumlarda ebeveynlerinin tartışmasız en önemli dayanaklarıdır. Bu nedenle de köylerde çocuk, özellikle de erkek çocuk sahibi olmak çok önemlidir. GAP Bölgesi köylerinde kırsal kesimde sosyal güvenlik kaynağı olarak görülen kişi ve kurumları belirlemek amacıyla muhtarlara iki ayrı soru yöneltilmiştir.

1. Köy halkının geleceği için en önemli güvence nedir?
2. Köy halkından birisi zor duruma düştüğünde ona öncelikle kimler yardım eder?

Çizelge.3.29'da bireyin belirli bir sorunu karşısında ilk planda yardım edenlerin dağılımı gösterilmiştir. Çizelgede görüldüğü gibi sosyal yardımlaşma ve dayanışma konusunda akrabalar birinci sırayı almaktadır. Köylülerin çoğu, akrabalarının yakınlıklarını ölçemediği için çocuklarını da bazen akraba kategorisi içinde değerlendirmişlerdir. Kırsal kesimdeki yaşam örgüsü sürekli bir biçimde birbirleriyle yardımlaşmaya dayanır. Hemen hemen zengin ve fakir herkesin çeşitli iş ve girişimlerinde birbirlerine gereksinmeleri eksik olmaz. Köydeki akrabalık, komşuluk kurumları bu yardımların karşılanmasında birinci derecede rol oynar.

Çizelge.3.29. Köy Halkına Zor Durumunda Yardım Eden Birey ve Kurumlar

Yardım Edenler	Sayı	%
Yakın akrabaları	28	51.9
Yakın akrabalar ve komşular	8	14.8
Yakın komşular	6	9.3
Kimse yardım etmez	3	5.6
Komşular	2	3.7
Hepsi eşit durumda yardım eder	2	3.7
Belirli bir kural yok	2	3.7
Köy halkı	1	1.9
Yanıtsız	2	3.7
TOPLAM	54	100.0

Köy halkının bunun dışında en önemli gördüğü güvence kaynağını saptamak amacıyla da, daha önce belirttiğimiz: ***"Köy halkının geleceği için en önemli güvence nedir?"*** sorusuna alınan yanıtlar, Çizelge.3.30' da verilmiştir.

Çizelge.3.30. Köy Halkının En Önemli Gördüğü Güvence Kaynakları

Güvence Kaynakları	Sayı	%
Taşınır ve taşınmaz mal	14	25.9
Taşınmaz mal ve erkek çocuk	10	18.5
Erkek çocuk	9	16.7
Devlet, taşınmaz mal veya erkek çocuk	9	16.7
Akraba	2	3.7
Köyün ağası	2	3.7
Devletin sosyal kurumları	2	3.7
Diğerleri	6	11.1
TOPLAM	54	100.0

Yukarıda da görüldüğü gibi, köylünün güvence kaynağı olarak gördüğü en önemli kaynaklar taşınır ve taşınmaz mallar ile sahip olunan erkek çocuklarıdır. Devlete yönelik olarak herhangi bir sosyal güvence beklentisinin az olması şimdiye değin devletin kırsal halka arzu edilen düzeyde hizmet götürmemesine bağlanabilir.

10. KÖYLERDE SOSYAL GÜVENLİK UYGULAMALARI AÇISINDAN BAŞLICA SORUNLAR

Türkiye, birey başına düşen gelir ve gelirin bölüşümü açısından Avrupa ülkeleri içinde arka sıralarda yer almaktadır.Ülkemizdeki işsizlik ve verim düşüklüğüne ek olarak yönetimlerin çoğu soruna çözüm getirememesi de durumu daha da ağırlaştırmıştır.Günümüzde vatandaşlarına her türlü güvence sağlamak sorumluluğunun devlete ait olduğu düşünülürse tıpkı çalışanlara sağladığı sosyal güvence olanağını çalışmayanlar içinde genişletme zorunluluğu vardır. Çünkü, toplumların güvenlik, barış ve ekonomik refah içinde yaşamaları insan olarak en doğal haklarıdır. Bunun sağlanması ve bireylerin bugünlerini ve geleceklerini bakmakla yükümlü oldukları bireylerle birlikte güven altına alıp fiziksel, sosyal, psikolojik ve her türlü gereksinmelerini yeterli ve doyurucu bir biçimde karşılamaları, ilgi istem ve yetenekleri oranında, bulunduğu topluma katkıda bulunarak pay almaları içinde bulunduğumuz çağın

gereğidir. Kişilerin ve grupların kendi başlarına sosyal güvence sağlama konusunda ne yeterli düzeyde eğitimi, girişimi ve ne de maddi olanakları vardır. Bu nedenle Türk ekonomisi yeniden yapılanma ve yeni duruma uygun olarak önlem alma zorunluluğu ile karşı karşıyadır. Özellikle olanakları en iyi biçimde kullanarak sosyal adalete uygun gelir transferlerini imkanları ölçüsünde bir sisteme bağlamak durumundadır.

Sosyal refah devletinin halkına götürebileceği çok çeşitli hizmetleri vardır. Bu hizmetler halkın asgari ölçüde sağlığını, eğitim olanağını ve yaşam hakkını garanti altına almalıdır. Ülkemizde çıkarılan çeşitli yasalar gerek uygulama alanındaki yetersizlikler, gerekse ekonomik durumun uygun olmaması nedeniyle tüm halkı kucaklayamamıştır. Örneğin, yaşlı ve sakatların durumlarıyla ilgili 2022 sayılı, Sosyal Dayanışma ve Dayanışmayı Teşvik için 3294 , Sosyal Yardım ve Sağlık Bakımı için Yeşil Kart uygulamaları adı altında çıkarılan 3816 sayılı kanunlar halkımıza sosyal güvenceyi sağlamakta yetersiz kalmıştır. Bugün ülke ekonomisi incelendiğinde, tüm halkı kapsayacak düzey ve içerikte bir yardımın devletin bütçe olanaklarını aşan düzeyde bulunması, halkın kendi çaba ve girişimleri ile istihdam alanları bulması ve bundan yararlanmalarının yollarını aramasını zorunlu kılmaktadır. Halen kırsal kesimde yaklaşık 23 milyon kişi yaşamaktadır. Bunların kendilerine yetecek düzeyde gelirden yoksun bulunmaları bugünkü yaşamlarını sürdürmelerini bile tehlikeye sokmuştur. Sosyal güvencenin sürekliliğini sağlayabilmek, sosyal güvence altına alınacak halkın belirli miktar ve oranda katkısına bağlıdır. Bu katkı sağlanmadıkça Devletin çabası, bu sorunu çözme açısından yetersiz kalır.

Özet olarak, hem GAP Bölgesinde hem de ülke genelinde görülen sosyal güvenlik uygulamalarında ulaşılabilir, etkin işleyen bir sosyal güvenlik sistemi ve bireylerin kendilerini güvencede hissedecekleri bir sistemin bulunmayışı sorunlarının getirdiği etkileri ortadan kaldırmak için ;

1. Devlet halen muhtaç olarak kabul edilecek bireylere sosyal güvenlik hizmetini görecek yeni bir örgüt kurmalıdır.
2. Yardım götürülecek bireylerin gerçekten ihtiyaç sahibi olup olmadıkları araştırılmalıdır.
3. İş olanakları açılarak sosyal güvenlik kapsamına alınan kişilerin mutlaka belirli bir oranda katkılarının sağlanması gereklidir.
4. Bireylere sağlanacak yardım onların bir defaya mahsus olmak üzere sıkıntıdan, darlıktan kurtarma yerine, yardımların bireyin kendi kendisine yetecek ve yaşamını sürdürebilecek alanlara kaydırılarak onların iş sahibi olmasına yardımcı olmalıdır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:

SAHA ARAŞTIRMASI; HANE HALKINA İLİŞKİN VERİLER

1. HANE GENİŞLİĞİ VE BİREYLERİN TEMEL NİTELİKLERİ

Araştırma kapsamına giren toplam hane sayısı 689'dur. Araştırmada anket uygulanan en fazla hane sayısı Şanlıurfa, en az hane ise Kilis İlindedir.

Çizelge.4.1. Hanelerin İllere Göre Dağılımı

İller	Hane Sayısı	%
Adıyaman	95	13.8
Batman	39	5.7
Diyarbakır	118	17.1
Gaziantep	71	10.3
Kilis	23	3.3
Mardin	75	10.9
Siirt	32	4.6
Şanlıurfa	195	28.3
Şırnak	41	6.0
TOPLAM	689	100.0

1.1. Aile (Hane) Başkanı

Araştırmada aile başkanı olarak hanede baba statüsünde ve/veya hanenin sosyo-ekonomik işlerinin yürütücüsü ve karar vericisi olan bireyler dikkate alınmıştır. Ayrıca, eşi ölmüş veya ayrılmış durumunda olan kadın aile başkanları da kapsama alınmıştır.Toplam olarak aile başkanlarının %98.5'i erkek, %1.5'i kadındır. Aile başkanlarının %94.5'i evli, %2.9'u dul ve %2.6'sı bekardır. Dul aile başkanlarının %50'si erkek, %50'si kadındır. Yani, aile başkanı olan kadınlar, eşlerinin ölümü ya da ayrılık sonucu bu statüye geçmişlerdir.

Çizelge.4.2. Aile Başkanlarının Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grupları	Sayı	%
20 yaşından küçük	12	1.7
21-25	52	7.5
26-30	82	11.9
31-40	196	28.4
41-50	148	21.5
51-60	100	14.5
60 yaşından büyük	99	14.4
TOPLAM	689	100.0

Çizelge.4.2'de görüldüğü gibi, aile başkanlarının en fazla bulunduğu yaş grubu 31-40 arası olup, %28.4'dür. 25 yaşından küçük aile başkanlarının oranı da %9.4 olup, bu durum bölgede erken yaşta evliliklerin önemli bir göstergesidir.

Çizelge.4.3. Aile Başkanlarının Eğitim Düzeyi

Eğitim Düzeyi	Sayı	%
Okur-yazar değil	198	28.7
Okur-yazar	52	7.5
İlkokul mezunu	370	53.7
Ortaokul mezunu	35	5.1
Lise mezunu	28	4.1
Üniversite mezunu	6	0.9
TOPLAM	689	100.0

GAP Bölgesi genel olarak, eğitim düzeyi açısından ülke ortalamasının altında olan bir bölgedir. Bölgede eğitim düzeyi kırsal alanda daha düşmektedir. Aile başkanlarının %28.7'si okur-yazar olmayıp, %7.5'i sadece okur-yazardır. Araştırmada aile başkanları arasında yaşlı nüfusta okur-yazar olmayanların daha fazla olduğu görülmüştür. Yaş grubu küçüldükçe eğitim düzeyi de artmaktadır.

İllere göre eğitim düzeyi açısından en fazla okur-yazar olmayanlar Şırnak'ta (%65.8) iken, en az Kilis'tedir (%13.0). İlkokul sonrası herhangi eğitim kurumun bitirenlerin oranının en yüksek olduğu il Kilis iken (%31.8), en düşük olduğu il ise Şırnak'tır (%2.4).

.Çizelge.4.4. Aile Başkanlarının Yaş Gruplarına Göre Eğitim Düzeyleri

Yaş Grubu	Eğitim Düzeyi						Toplam
	Okur-yazar değil	Okur-yazar	İlkokul Mezunu	Ortaokul Mezunu	Lise Mezunu	Üniversite Mezunu	
20 yaşından küçük	4	-	6	1	1	-	12
21-25	5	1	36	3	6	1	52
26-30	9	5	55	9	4	-	82
31-40	33	10	129	13	10	1	196
41-50	36	12	86	6	5	3	148
51-60	40	10	45	3	1	1	100
61 +	71	14	13	-	1	-	99
TOPLAM	198	52	370	35	28	6	689

Araştırmada okur-yazar olmayan aile başkanlarının %74.2'sinin 41 ve daha yukarı yaş grubunda, ilkokul sonrası herhangi bir eğitim kurumunu bitirenlerin de %29.0'unun bu yaş grubunda olduğu bulunmuştur. Aile başkanlarının yaş grupları ile eğitim düzeyleri arasında yapılan khi-kare analizinde istatistiksel olarak önemli ($p<0,000$) bir ilişki bulunmuştur. Aralarındaki ilişkinin miktarı –0,40 olarak hesaplanmıştır ($p<0,000$). Korelasyon katsayısının sıfırdan küçük değer alması, genç yaştaki aile başkanlarının eğitim düzeyinin yaşlılara göre daha yüksek olduğunu göstermektedir (Çizelge 4.4.). Bölgede eğitim ile ilgili olarak son yıllarda ÇATOM (Çok Amaçlı Toplum Merkezi) gibi girişimlerle, özellikle kadınlar açısından, eğitime karşı ilgi yaratmanın yanı sıra yeni neslin okuma eğiliminin de bu sonucun çıkmasında önemli etkisi olduğu söylenebilir.

Çizelge.4.5. Aile Başkanlarının Meslek Yapıları

Meslekler	Sayı	%
Çiftçi	556	80.1
Tarım işçisi	35	4.7
Köy Koruyucusu	29	4.2
Vasıfsız işçi	12	1.8
Esnaf	6	0.9
Ev hanımı	5	0.7
İşsiz	40	5.8
Diğer	6	0.9
TOPLAM	689	100.0

Görüşme yapılan aile başkanlarının %80.1'i kırsal alanın tipik mesleği olarak kendilerini çiftçi olarak tanımlamışlardır. %4.7'si ise, tarım işçisi olduğunu belirtmiştir. Araştırma kapsamına giren 10 kadın aile başkanından 5'i ev hanımı, diğer 5'i ise çiftçi olarak mesleğini ifade etmişlerdir. %5.8' i de işsiz durumdadır.Aile başkanlarının %3.8'i yukarıda belirtilen birincil mesleklerine ek ikinci iş olarak çiftçilik, %3.6'sı esnaflık, %3.5'i tarım işçiliği, %1.3'ü köy muhtarlığı, %1.2'si köy koruyuculuğu, %0.7'si ise ev hanımlığı yapmaktadır.

1.2. Aile Başkanının Eşi

Eşlere ilişkin elde edilen bilgiler, aile başkanlarından alınmıştır.

Çizelge.4.6. Eşlerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grupları	Sayı	%
20 yaşından küçük	29	4.5
21-25	64	9.8
26-30	106	16.3
31-40	185	28.4
41-50	133	20.4
51-60	91	14.0
60 yaşından büyük	43	6.6
TOPLAM	651	100.0

Çizelge.4.6. incelendiğinde, eşlerin aile başkanlarına göre daha genç yaş gruplarında olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim, aile başkanlarının %21.1'i 30 yaşından küçük yaş gruplarında iken, bu oran eşlerde %30.6'ya çıkmaktadır. Bu durum, kırsal alanda kadınların çok genç yaşlarda evlendirilmelerinin bir sonucudur. Diğer yandan, doğal olarak 60 yaş üzeri grupta da erkek oranı (% 14.4) kadınlardan daha yüksek (%6.6) olmaktadır.

Çizelge.4.7. Eşlerin Eğitim Düzeyi

Eğitim Düzeyi	Sayı	%
Okur-yazar değil	457	70.2
Okur-yazar	41	6.3
İlkokul mezunu	142	21.8
Ortaokul mezunu	9	1.4
Lise mezunu	2	0.3
Üniversite mezunu	-	-
TOPLAM	651	100.0

Araştırmada belki de ortaya çıkan en ilginç sonuçlardan biri, eşlerin eğitim düzeyidir. Çünkü, eşlerin %70.2'si okur-yazar olmayıp, %6.3'ü de sadece okur-yazardır. Araştırma sırasında, eşler arasında yaş yükseldikçe okuma-yazma oranının da düştüğü belirlenmiştir.

Eşler arasında okur-yazar olmayanların en fazla olduğu il Şırnak (%87.8), en az olduğu il ise Kilis'tir (%54.5). Diğer yandan ilkokul ve sonrası herhangi bir eğitim kurumunu bitirenlerin en yüksek olduğu il yine Kilis iken (%40.9), en düşük ile ise yine Şırnak'tır (%9.8). Hem aile başkanları hem de eşler arasında eğitim düzeyini etkileyen faktörler; eğitim kurumlarının kırsal alanda yaygın ve işlevsel olması, kente yakınlık, geleneksel toplum ilişkileri ve sosyal kontroldür.

Çizelge.4.8. Eşlerin Yaş Gruplarına Göre Eğitim Düzeyleri

Eşlerin Yaş Grubu	Eşinin Eğitim Düzeyi					
	Okur-yazar Değil	Okur-yazar	İlkokul Mezunu	Ortaokul Mezunu	Lise Mezunu	Toplam
20 yaşından küçük	16	3	8	2	-	29
21-25	36	2	22	2	2	64
26-30	61	9	39	3	-	106
31-40	117	12	48	2	-	185
41-50	110	7	16	-	-	133
51-60	79	5	7	-	-	91
61 ve daha büyük	38	3	2	-	-	43
TOPLAM	457	41	142	9	2	651

Yukarıda da görüldüğü gibi, eşler arasında eğitim düzeyi genç yaşta olanlarda daha yüksektir. Eşlerin eğitim durumları ile yaş grupları arasında yapılan analiz sonucunda eğitim düzeyi ile yaş arasında yapılan khi-kare analizi sonucunda istatistiki açıdan önemli bir ilişki belirlenmiştir ($r = -0,254$, $p<0,000$). Bu durum genç yaştaki eşlerin eğitim düzeyinin yaşlılara göre daha iyi durumda olduğunu göstermiştir. Nitekim, ilkokul ve sonrası herhangi bir eğitim kurumunu bitiren eşlerin oranı %23.5 olup, bu oran 40 yaşın altındaki eşlerde %83.7 iken, 40 yaş üstü eşlerde %16.3'e düşmektedir (Çizelge 4.8.)

Çizelge.4.9. Eşler Arasında Eğitim Düzeyi

Aile Başkanının Eğitim Düzeyi	Eşin Eğitim Düzeyi					
	Okur-yazar Değil	Okur-yazar	İlkokul Mezunu	Ortaokul Mezunu	Lise Mezunu	Toplam
Okur-yazar Değil	171	5	5	-	-	181
Okur-yazar	39	11	1	-	-	51
İlkokul Mezunu	228	19	107	4	-	358
Ortaokul Mezunu	7	3	19	3	-	32
Lise Mezunu	10	3	8	2	-	23
Üniversite Mezunu	2		2		2	6
TOPLAM	457	41	142	9	2	651

Eşler arasında eğitim düzeyi açısından istatistiki olarak önemli düzeyde $p<0,000$ bir bağlantı bulunmuştur. Aralarındaki ilişki $r = +0,360$ düzeyinde ve önemli derecededir, $p<0,000$. Bu durum dikkate alındığında aile başkanlarının eğitim düzeyleri arttıkça, eşlerinin de eğitim

düzeyi artmaktadır. Çizelge.4.9. incelendiğinde ilkokul mezunu kadınların 136'sı ilkokul ya da daha sonrası bir okuldan mezun olan erkeklerle evlendiği ortaya çıkmaktadır. Bir başka örnekle de, 32 ortaokul mezunu aile başkanından 22'si ilkokul veya ortaokul mezunu eş ile evlilik yapmıştır.

Çizelge.4.10. Eşlerin Meslek Yapıları

Meslekler	Sayı	%
Ev hanımı	634	97.4
Tarım işçisi	11	1.7
Çiftçi	5	0.8
Bakkal	1	0.1
TOPLAM	651	100.0

Çizelge.4.10.'da görüldüğü gibi, eşlerin %97.4'ü ev hanımı olup, %1.7'si ise tarım işçisi olarak meslek sahibidir. %0.8 oranındaki eş ise, çiftçidir. Diğer yandan, aile başkanları tarafından eşlerin %3.6'sının ikinci iş olarak çiftçilik, % 2.8'inin tarım işçiliği yaptığı belirtilmiştir. Hemen belirtmek gerekir ki, aslında tarım işçiliği yapan eşlerin oranı daha yüksektir. Fakat, araştırma sırasında aile başkanlarının bir bölümünün bunu belirtmekten kaçındıkları görülmüştür.

1.3. Hanedeki Çocukların Sayısı ve Hane Genişliği

Araştırma kapsamındaki hanelerin çocuk sayısına ve genişliğine bakıldığında, genelde çok sayıda bireyden oluşan hane yapısının olduğu ve bunun yerleşim yerlerine göre değişebildiği belirlenmiştir.

Çizelge.4.11. düzenlenirken bekar olan aile başkanları dikkate alınmamıştır. Ailelerin %6.9'u çocuk sahibi olmayıp, %7.0'ı ise 1 çocuk sahibidir. Hemen belirtmek gerekir ki, bunların çoğunluğu ya yeni evli veya 3-4 yıldır evli durumda olanlardır. Çok sayıda çocuk sahibi olma özelliği bölge köylerinde kendini göstermektedir. Nitekim, aile başkanlarına göre ailelerin %44.9'u en az 6 çocuk sahibidir. Doğal olarak, bu durum GAP Bölgesinde hane halkı genişliğini de büyüten etkenlerin başında gelmektedir.

Çizelge.4.11. Aile Başkanlarının Sahip Olduğu Çocuk Sayıları

Çocuk Sayısı	Aile Sayısı	%
Çocuk yok	46	6.9
1	47	7.0
2-3	125	18.6
4-5	152	22.6
6-7	157	23.4
8-9	103	15.4
10'dan fazla	41	6.1
TOPLAM	671	100.0

Çizelge.4.12. Aile Başkanlarının Eğitim Düzeylerine Göre Çocuk Sayısı

Eğitim Düzeyi	Toplam Çocuk Sayısı							
	Yok	1	2-3	4-5	6-7	8-10	10 +	Toplam
Okur-Yazar Değil	13	13	25	48	47	36	12	194
Okur-Yazar	1	6	6	12	15	7	4	51
İlkokul Mezunu	27	22	79	73	82	56	23	362
Ortaokul Mezunu	2	2	7	14	6	2	1	34
Lise Mezunu	3	4	6	2	7	1	1	24
Üniversite Mezunu	-	-	2	3	-	1	-	6
TOPLAM	46	47	125	152	157	103	41	671

Araştırmada aile başkanlarının eğitim düzeyi ile sahip olunan çocuk sayısı arasında yapılan hesaplamalarda istatistiki açıdan bir bağlantı bulunmamıştır (P>0,05). İki değişken arasındaki korelasyon katsayısı ise –0,113 (p<0,000) dür. Korelasyon katsayısı önemli olarak görülse de ilişki gerçekte zayıf düzeydedir. Yine de zayıf da olsa eğitim düzeyi yükseldikçe çocuk sayısının azalması eğilimi söz konusudur. Burada, genel olarak bölgenin özellikle kırsal alanında eğitim düzeyinin düşük olduğu unutulmamalıdır.

Çizelge.4.13. Hane Halkı Toplam Birey Sayısı

Birey Sayısı	Hane Sayısı	%
1-2	29	4.2
3-5	122	17.7
6-10	339	49.2
11-15	141	20.5
16-20	37	5.4
20'den fazla	21	3.0
TOPLAM	689	100.0

Köylerde birey sayısı 5'in altında olan hane oranı %21.9'dur. Buna karşılık en az 11 bireyin bulunduğu hane oranı %28.9'dur. Ortalama hane genişliği ise yaklaşık olarak 7.8 bulunmuştur. Köylerdeki ekonomik, kültürel ve sosyolojik koşullar hanelerin genişliğini artırmaktadır. Bu koşullar arasında; tarımsal işgücü gereksinimi, tarım dışı gelir kaynakları yaratmak, çocukları sosyal güvence olarak görmek, geleneksel ilişkiler ve yapılar ön plana çıkmaktadır.

1.4. Köy Dışında Oturan Birey Sayıları

GAP Bölgesi gibi geleneksel ilişkilerin yoğun yaşandığı yörelerin kırsal alanında genelde, köy dışına sürekli yerleşim veya uzun süreli iş bulup çalışabilmek amacıyla erkekler çıkarlar. Kız bireyler ise, büyük çoğunlukla evlilik gerçekleştirmek suretiyle eğer eşi köy dışında başka bir yerleşim yerinde sürekli olarak çalışıyorsa veya yerleşik durumdaysa köy dışında yaşamını sürdürürler. Ve, bu toplum yapısında genelde evden ayrılan kadınların kendi aileleri ile iletişimleri, gelip-gitmeleri, ilişkileri giderek azalmaktadır. Erkeklerin ise, aileleri organik bağları kadınlara göre daha sıkı bir biçimde sürer. Bundan hareketle araştırmada köy dışında oturan bireylerin sayısının erkek ve kız olarak ayrı ayrı saptanmasına çalışılmıştır.

Çizelge.4.14. Ailelerde Köy Dışında Yaşayan Erkek Çocuk Sayısı

Çocuk Sayısı	Aile Sayısı	%
Çocuk yok	46	6.9
Erkek çocuk yok	26	3.9
Köy dışında yaşayan erkek çocuk yok	432	64.4
1-2	115	17.1
3-5	40	6.0
6 ve daha fazla	12	1.8
TOPLAM	**671**	**100.0**

Çizelge.4.14'de görüldüğü gibi, evli olan aile başkanlarının %64.3'ü köy dışına yerleşen veya yaşayan erkek çocuklarının olmadığını, %3.9'u erkek çocuk sahibi olmadığını belirtmiştir. Ailelerin %17.1'inde köy dışında yaşayan 1-2, %6.0'sında 3-5 ve %1.8'inde ise 6 ve daha fazla erkek çocuk bulunmaktadır. Bu arada araştırmada hanede birlikte oturulan evli çocuk sayısı yani 1'den fazla olan ailelerin sayısı da saptanmıştır. Buna göre, evli ve çocuk sahibi aile başkanlarının (n=625); %61.1'i birlikte oturdukları evli çocuklarının bulunmadığını (çekirdek aile), %23.2'si en az 1 evli çocuk ve %15.7'si en az 2 evli çocuk ile (büyük veya geniş aile) birlikte oturduklarını belirtmişlerdir.

Çizelge.4.15. Ailelerde Köy Dışında Yaşayan Kız Çocuk Sayısı

Çocuk Sayısı	Aile Sayısı	%
Çocuk yok	46	6.9
Kız çocuk yok	21	3.1
Köy dışında yaşayan yok	498	74.2
1-2	80	11.9
3-5	21	3.1
6 ve daha fazla	3	0.4
TOPLAM	**671**	**100.0**

Ailelerde köy dışında yaşayan veya yerleşen kız çocuk sayısı erkeklere oranla daha düşüktür. Ailelerin %11.9'unda köy dışında yaşayan 1-2, %3.1'inde 3-5 ve %0.4'ünde 6 ve daha fazla kız çocuk bulunmaktadır. Daha öncede belirtildiği gibi, kız çocuklar daha çok evlilik nedeniyle köy dışında yaşarken, erkekler evlilik ve/veya iş amaçlı olarak köy dışında yaşamaktadır.

2. EVLİLİK VE EVLİLİK YAPISI

GAP Bölgesinde aile genişliğinde ve hızlı nüfus artışında rol oynayan etkenlerden birisi de evlenme yaşıdır. Kadın nüfus için daha da düşük olan evlenme yaşı, çocuk sayısının artmasında önemli yer almaktadır.

Tamamına yakını erkek olan aile başkanlarının %56.2'si 20 yaşından daha küçük yaşlarda evlenmişlerdir (Çizelge.4.16.). Aile başkanları arasında büyük yaş grubunda olanların çok genç yaşlarda evlendiği, son yıllardaki evliliklerin ise çoğunlukla 20 yaşından sonra gerçekleştiği araştırma sırasında belirlenmiştir.

Çizelge.4.16. Aile Başkanlarının Evlenme Yaşı

Evlenme Yaşları	Sayı	%
15 yaşından küçük	39	5.8
16-20	338	50.4
21-30	257	38.3
31-35	13	1.9
36 ve daha büyük	6	0.9
Bilmiyor	18	2.7
TOPLAM	671	100.0

Evli aile başkanlarının %89.7'si 1, %7.7'si 2, %0.6'sı 3 defa evlendiklerini belirtmiştir. %2.0 oranında aile başkanı ise bu yöndeki bir soruya yanıt vermemişlerdir.

Kapalı ve geleneksel toplum yapısı ve aile işletmesinin bölünmemesi amacıyla başvurulan akraba evliliğine, GAP Bölgesinde sık olarak rastlanılmıştır. Gerçekten, eşlerin %54.7'sinin yakından veya uzaktan akraba oldukları saptanmıştır (Çizelge.4.17.). Akrabalar arasında evlilik özellikle yaşlı gruplar da daha yüksek oranlardadır.

Çizelge.4.17. Eşlerin Akrabalık Derecesi

Akrabalık Derecesi	Sayı	%
Akrabalık yok	304	45.3
Birinci dereceden	75	12.2
İkinci dereceden	186	27.7
Uzaktan akraba	106	15.8
TOPLAM	671	100.0

Bilindiği gibi, kırsal alanda resmi nikahtan çok imam nikahı daha önemlidir. Bu, kapalı ve geleneksel toplum yapısının bir sosyal baskısı olarak ön plana çıkmaktadır. Elde edilen verilere göre; evli aile başkanlarının %84.6'sı evlilikte önce imam sonra resmi nikah, %8.1'i sadece imam nikahı, %2.3'ü sadece resmi nikah yaptırdığını belirtmiştir. Geriye kalan ve 1'den fazla evlilik yapan aile başkanlarının hemen hemen tamamı bu soruya yanıt vermekten kaçınmışlardır.

Araştırma sırasında (birinci veya ikinci dereceden) akraba evliliğinin en fazla yapıldığı ilin Şırnak (%56.1), en az yapıldığı ilin Kilis olduğu (%17.3) belirlenmiştir. Eşler arasında akraba evliliği yapmayanların en yüksek olduğu il Siirt (%71.9) olup, en düşük olduğu il ise Şırnak'tır(%26.6).

Aile başkanlarının eğitim düzeyi ile eşleri arasında akrabalık açısından herhangi bir ilişkinin bulunup bulunmadığı yönünde yapılan istatistiksel analizde iki değişken arasında bir ilişki olmadığı belirlenmiştir ($p>0,05$). Yani, eğitimle akraba evliliğinden uzaklaşma eğilimi belirlenmemiştir. Evlilik ve eş seçiminde Bölgenin sahip olduğu kültürel değerlerden dolayı geleneksel aile isteklerinin halen ön plana çıktığı söylenebilir. Fakat, yine de eğitim düzeyi yükseldikçe akraba dışı evliliklerde yavaş da olsa artış gözlenmektedir. Örneğin, uzak akraba ya da akrabalığın olmadığı evliliklerin çoğunluğu eğitim düzeyi ilkokul ya da daha üst olan kişilerde görülmüştür. Buna rağmen bu tercihler istatistiki açıdan önemli bulunmamıştır (Çizelge.4.18).

Çizelge.4.18. Aile Başkanlarının Eğitim Düzeyleri ile Eşleri Arasındaki Akrabalık Durumu

Aile Başkanının Eğitim Düzeyi	Eşi İle Akrabalık				
	Akrabalık Yok	Birinci Dereceden	İkinci Dereceden	Uzaktan	Toplam
Okur-Yazar değil	91	28	51	24	194
Okur-Yazar	17	5	18	11	51
Ilkokul Mezunu	162	36	105	59	362
Ortaokul Mezunu	16	4	7	7	34
Lise Mezunu	15	2	4	4	24
Üniversite Mezunu	3	-	2	1	6
TOPLAM	304	75	186	106	671

3. TARIMSAL VARLIKLAR VE İŞLETMECİLİK BİÇİMLERİ

3.1. Arazi Varlığı ve İşletmecilik Biçimleri

Ele alınan köylerdeki başlıca üretim etkinliği tarımsal üretime dayanmaktadır. Araştırma kapsamındaki hanelerin %36.1'inde bitkisel üretim amaçlı arazi bulunmamaktadır.

Çizelge.4.19. Hanelerin Sahip Olduğu Arazi Varlığı

Arazi Miktarı (dekar)	Hane Sayısı	%
Arazi yok	249	36.1
Tapulu arazi yok	19	2.8
10 dekardan az	107	15.5
11-20	63	9.1
21-50	118	17.1
51-100	75	10.9
101-250	41	6.0
251-500	10	1.5
501-1000	-	-
1000 dekardan fazla	7	1.0
TOPLAM	689	100.0

Köylerden en fazla sahip olunan arazi genişliği %15.5 ile 10 dekardan daha küçük olan işletmelerdir. Bölgede küçük işletmecilik tipinin egemen olduğu Çizelge 4.19'da görülmektedir. Arazi sahibi işletmelerin %65.5'i 50 dekardan daha küçük arazi varlığına sahiptir. Hanelerin %8.9'u değişik genişliklerde ortağa, %3.3'ü ise kiraya arazi olarak işletmektedir. Arazi sahibi olup da kiraya arazi verenlerin oranı %2.0 iken, ortağa arazi verenlerin oranı ise biraz daha yüksek olup, %4.1'dir. Bu veriler, araştırma bölgesinde mülk işletmecilik biçiminin daha yaygın olduğunu göstermektedir.

3.3. Yetiştirilen Temel Bitkisel Ürünler

GAP Bölgesi çoğunlukla kuru arazi koşullarında tarımsal üretimin gerçekleştirildiği bir bölgedir. Bu nedenle yetiştirilen temel bitkisel ürünler tahıllar ve baklagillere dayanmaktadır. Bölgede pamuk genelde sulu tarım koşullarında yetişen önemli bir sanayi bitkisidir.

Araştırma kapsamında olup da, arazi sahibi olan hanelerin % 23.9'u sulu tarım arazisine sahip olup, bu araziler de genelde küçük işletmecilikte yoğunlaşmaktadır. Araştırmada hanelerin üretimde bulundukları temel bitkisel ürünler sulu ve kuru arazi koşullarında hane bazında verilmiştir.

Çizelge.4.20. Köylerde Bitkisel Üretimde Bulunan Hane Sayıları

Temel Ürünler	Hane Sayısı	
	Sulu Tarım Arazisi	Kuru Tarım Arazisi
Buğday	42	252
Arpa	33	170
Mercimek	11	94
Fasulye	41	-
Nohut	7	21
Pamuk	87	-
Sebzeler	29	-

Çizelge.4.20'de görüldüğü gibi, 252 hanede kuru tarım arazisi koşullarında buğday üretiminde bulunulmaktadır. Çizelgede belirtilen hanelerin bir bölümü yalnızca bir üründe yoğunlaşırken, bir bölümü ise birden fazla ürünün üretimini gerçekleştirebilmektedir. Diğer yandan hanelerin, %9.9'unda antepfıstığı, %10.4'ünde ise üzüm yetiştiriciliği yapılmaktadır.

Araştırmada arazi sahibi olan veya ortakçılık-kiracılıkla işletmecilik yapan aile başkanlarına yaklaşık olarak üretimlerinin ne kadarını aile (öz) tüketiminde kullandıkları sorulmuştur. %32.4 oranında aile başkanı üretimlerinin %76-100'ünün, % 7.6'sı % 51-75'ini, %3.6'sı %35-50'sini, %6.7'si ise %35'den daha az bir bölümünü aile tüketimi için kullandıklarını belirtmişlerdir. Geriye kalan aile başkanları çoğunlukla soruya yanıt verememişler veya bilmiyorum demişlerdir.

3.4. Tarımsal Alet-Makine Varlığı ve Kullanım Biçimleri

GAP Bölgesinde, tarımsal alet-makine kullanımı denilince akla ilk gelen traktör varlığıdır. Arazi sahibi olan hanelerin (440) %28.6'sında 1, %1.8'inde 2 traktör bulunmaktadır. %69.6 oranındaki arazi sahibi hanede ise traktör bulunmamaktadır. Hanelerin %5.7'sinde patöz mevcuttur. Tarımda kullanımı giderek azalan karasabana ise hanelerin %7.1'inde rastlanılmıştır. Traktörü bulunmayan arazi sahibi hanelerin (306) %60.8'i köyden, %27.1'i komşu köylerden kiralama yoluna gitmektedir. Diğer haneler ise, ya karasaban kullandıklarını ya gereksinim duymadıklarını ya da araziyi kiraya-ortağa verdiklerini belirtmişlerdir.

3.5. Hayvan Varlığı ve Değerlendirme Biçimleri

GAP Bölgesi sahip olduğu mera koşulları ve bitkisel üretimin çoğunlukla kuru koşullarda yapılması nedeniyle hayvancılık faaliyetlerine daha yatkındır. Fakat, son yıllarda giderek hayvancılık faaliyetleri azalma eğilimindedir.

Çizelge.4.21'de görüleceği gibi, hayvan sahibi olan hanelerde yerli ırk inek varlığı daha fazladır. Toplam 689 hanenin ancak 25 hanesinde kültür ırkı inek bulunmaktadır. Ayrıca, hanelerin sadece %1.9'unda arıcılık faaliyetinde de bulunulmaktadır.

Çizelge.4.21. Hanelerin Sahip Olduğu Büyükbaş Hayvan Varlığı

Hayvan Sayısı (Adet)	Büyükbaş Hayvana Sahip Hane Sayıları		
	Yerli	Melez	Kültür
Yok	433	624	664
1-2	220	55	18
3-5	32	6	4
6-10	3	3	3
11-15	1	1	-
TOPLAM	689	689	689

Küçükbaş hayvan sahipliliği açısından da bölgede hanelerin çoğunluğu hayvansız durumdadır. Nitekim; hanelerin % 78.1'inde koyun bulunmazken, %12.8'inde 10 adetten daha az, %4.4'ünde 11-25, %2.5'inde 26-50, %1.3'ünde 51-100 ve %1.0'inde 100 adetten daha fazla koyun bulunmaktadır. Ayrıca; yine hanelerin %72.4'ünde keçi bulunmamakta, %20.9'unda 10 adetten daha az, %4.1'inde 11-25, %1.2'sinde 26-50 ve % 1.4'ünde ise 50 adetten daha fazla keçi bulunmaktadır. Keçi sahibi olan haneler, koyun sahibi olan hanelerden daha fazladır. Hanelerin %52.0'si hayvansal ürünlerini öz tüketim olarak değerlendirirken, %23.4'ü canlı hayvan, %6.2'si süt ve süt ürünleri satışında bulunmakta, %3.8'i köy dışındaki hanelere et ve süt ürünleri göndermektedir. % 14.6 oranındaki hanede ise hayvan bulunmamaktadır.

3.6. Tarımsal İşgücü Hareketliliği

Özellikle topraksız veya az topraklı haneler için tarım işçiliği önemli bir çalışma alanıdır. Bunun için, bu gruptaki haneler köy içinde veya dışında başka yörelere de giderek tarım işçiliği yoluyla hane ekonomisine gelir aramanın yollarını ararlar. Aynı biçimde, fazla miktarda arazi sahibi ve/veya yetersiz işgücüne sahip haneler de aile dışından işgücü kullanarak bu açıklarını kapamaya çalışırlar. Araştırmada ele alınan aile başkanlarının % 54.5'i köy içinde veya dışında tarım (ya da tarım dışı) işlerinde çalıştıklarını belirtmişlerdir. Aile başkanlarının bir bölümü bu çalışma biçiminin bazen bireysel bazen de aile olarak gerçekleştiğini ifade etmişlerdir.

3.7. Tarımsal Varlıklara Sahip Olma Biçimleri

GAP Bölgesinde özellikle kuru tarım alanlarında mülkiyet hareketliliği oldukça azdır. Diğer yandan, geleneksel ilişkilerin ve geniş aile tipinin de yaygın olduğu bölgede sonradan satın alınarak arazi edinmeden çok, miras yoluyla yatay toprak hareketliliği söz konusudur.Arazi sahibi hanelerin (440) %66.8'i arazilerinin % 100'ünün miras yoluyla, %19.6'sı tamamını sonradan edindiklerini, %8.0'i ise arazinin yarısını satın aldıklarını, yarısını da miras yoluyla edindiklerini belirtmişlerdir. Geri kalanlar ise, araziyi değişik biçimlerde edinmişlerdir.

4. GELİR DURUMU VE KAYNAKLARI

4.1. Tarıma Dayalı Gelirler

Köylerde ekonomi genelde tarıma dayalıdır. Bundan dolayı, birincil geçim kaynağı tarımsal gelire dayanmaktadır. Tarımsal gelirler; bitkisel üretim, hayvansal üretim, tarım işçiliği ve traktör kiralama faaliyetlerinden oluşmaktadır. Araştırma sırasında aile başkanlarına sorulan ***"tarıma dayalı gelirleriniz toplam gelirinizin % kaçını oluşturur?"***, biçimindeki soruya; %37.7 oranındaki aile başkanı tarıma dayalı gelirimiz yok, %29.5'i gelirin %75-100'ünün, %12.0'si gelirin %25'den daha azının, %11.3'ü gelirin %26-50'sinin, %6.0'ı gelirin %51-75'inin tarıma

dayalı olduğunu, %3.4 oranındaki aile başkanı ise bunu belirleyemeyeceğini belirtmiştir. Burada, tarıma dayalı herhangi bir geliri olmayanlar dikkate alınmadığında hanelerin %56.9'unun gelirinin en az %50'sini veya daha fazlasını tarımsal faaliyetler oluşturmaktadır.Tarıma dayalı faaliyetlerden elde edilen gelirler arasında bitkisel üretim birinci sırada yer alırken bunu sırasıyla hayvancılık gelirleri, tarım işçiliği ve traktör kiralama izlemektedir. Diğer yandan, hanelerde tarım dışı faaliyetlerden elde edilen gelirler de bulunmaktadır. Eğer topraksız ve hayvanı olmayan haneler dikkate alınmazsa tarımsal faaliyetlere ek olarak %5.6 oranındaki hanede köy koruyuculuğu, tarım dışı işçilik ve esnaflıktan elde edilen gelir kaynakları da bulunmaktadır.

4.2. Gelirin Yeterliliği ve Tasarrufları Değerlendirme Biçimleri

Çok sayıda çocuğa sahip ve geniş aile tipinin de görüldüğü GAP Bölgesinde haneler gelir açısından kendine yeterlilikte doğal olarak zorlanabilmektedir. %36.1'inin topraksız olduğu hanelerde ekonomik yeterlilik daha da zorlaşmaktadır.Aile başkanlarının %23.9'u araştırmada gelirlerinin giderlerini karşılamaya yettiğini, %37.9'u borçlanarak, %19.5'i sürekli başka işlerde çalışarak, %10.3'ü çocuklarının desteğiyle, %8.4'ü ise sürekli yaşam düzeyini azaltarak giderlerini karşılamaya çalışmaktadır. Diğer yandan aile başkanlarının %95.1'i gelecekte güvence oluşturmak ve/veya yeni yatırımlarda bulunmak amacıyla herhangi bir tasarruflarının bulunmadığını, %4.9 oranında aile başkanı ise gelir fazlası ile (tasarruflar) sırasıyla; arazi, hayvan, kentte işyeri, daire veya döviz, altın aldıklarını belirtmişlerdir.

Araştırmada özellikle yoksul ailelerin yaşamlarını asgari düzeyde sürdürebilmesi için , Kaymakamlıklara-Valiliklere bağlı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının kaynaklarına ne ölçüde başvurdukları ve yaralandığı incelenmiştir. *Ailelerin %16.6'sının bu kurumlardan gıda, yakacak, giyecek, ilaç ve/veya para yardımı aldıkları saptanmıştır.* %25.7 oranındaki aile ise, müracaat ettiklerini ancak herhangi bir şey alamadıklarını belirtmişlerdir. Diğer yandan, *aile başkanlarının %79.4'ünü göre ailelerinin son 10 yıl içinde ekonomik durumları giderek kötüye doğru gitmiş, %5.5'ine göre iyiye gitmiş, %15.1'ine göre ise herhangi bir değişiklik olmamıştır.*

5. KREDİ KULLANIM DURUMU VE KOŞULLARI

Araştırma kapsamına giren ve toprağa sahip tarım işletmelerinin % 65.5'inin 50 dekardan daha az araziye sahip olduğu GAP Bölgesinde, işletmelerin devamlılığı için sermaye önem taşımaktadır. Tasarruf yoluyla sermaye edinimi zor olduğu bölgede, işletme dışı sermaye (kredi) önemli bir finans aracı olmaktadır. Bölgede, işletmelerin gelirleri, genellikle üretici ve ailesinin tüketim harcamalarını bile karşılayamamaktadır. Bu nedenle, kredi kullanımı ön plana çıkmaktadır. Ülke genelinde olduğu gibi, GAP Bölgesinde de, örgütlenmiş başlıca kredi kaynakları TC Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleridir. Ayrıca; örgütlenmemiş kredi kaynakları (borçlanma) olarak akrabalardan, komşulardan, ağadan, esnaf-tüccardan da yararlanılmaktadır. Bölgede özellikle örgütlenmiş kredi kaynaklarından kredi kullanma oranı çok düşüktür. Nitekim, aile başkanlarının %92.1'i bu kurumlardan kredi kullanmadığını, % 7.9'u ise girdi temini, traktör alımı, alet-ekipman alımı, arazi alımı ve genel ihtiyaçları gidermek için kredi kullandıklarını belirtmişlerdir. *"Neden kredi kullanmıyorsunuz?"*, biçimindeki bir soruya aile başkanları; arazimiz yok, kefil-ipotek sorunu, bürokratik işlemlerin yoğunluğu, bilgi eksikliği, düşük verimlilik gibi nedenler göstermişlerdir. Bölgede tarımsal veya tarım dışı amaçlı kullanılmak üzere örgütlenmemiş kredi kaynaklarına daha fazla başvurulmaktadır.

Çizelge.4.22. Hanelerde Örgütlenmemiş Kaynaklardan Kredi Kullanım (Borçlanma) Biçimleri

Kredi Kullanım Biçimi	Hane Sayısı	%
Kullanmayanlar	119	17.3
TL olarak	213	30.9
Döviz olarak	188	27.3
Altın olarak	15	2.2
TL, Döviz veya Altın Olarak (Karışık)	94	13.6
Girdi/ Ayni olarak	29	4.2
Yanıtsız	31	4.5
TOPLAM	689	100.0

Örgütlenmemiş kredi kullanımında en çok başvurulan TL üzerinden borçlanmadır. Ancak, çoğunlukla çok kısa vadeli veya aile ilişkilerinin çok yoğun olduğu durumlarda TL kullanılmaktadır. Serbest piyasa koşullarının getirdiği ekonomik davranışlar köylerde de yoğun olarak yaşanmaktadır. Nitekim; ABD Doları, Euro gibi para ve simgeler hemen herkes tarafından bilinmekte ve kullanılmaktadır. Ve, aile başkanlarının %27.3'ü döviz cinsinden kredi kullandıklarını yani borçlandıklarını belirtmişlerdir. Buna %13.6 oranındaki karışık borçlanma biçimleri de katıldığında oran % 40.9'a yükselmektedir.

Köylerde, hayvan veya gübre, tohumluk, yem vb. girdi olarak borçlanmaya da gidilmektedir. %17.3 oranındaki aile başkanı ise, örgütlenmemiş kredi kaynaklarını kullanmadığını (borçlanmadığını) ifade etmiştir.

Çizelge.4.23. Arazi Varlığına Göre Hanelerin Borçlanma Durumu

Arazi Miktarı (Dekar)	Borçlanma Biçimi							Toplam
	Borçlanmaz	Döviz	Altın	TL.	Ayni	Karışık	Yanıtsız	
Tapulu Arazisi Yok	4	4	-	8	-	3	-	19
Arazi Yok	53	74	3	80	3	29	7	249
10 dekardan az	15	35	5	22	11	13	6	107
11-20	12	16	2	15	-	16	2	63
21-50	15	29	3	45	3	13	10	118
51-100	10	20	2	25	6	12	-	75
101-250	4	7	-	14	5	6	5	41
251-500	3	3	-	2	-	1	1	10
1000 dekardan fazla	3	-	-	2	1	1	-	7
TOPLAM	**119**	**188**	**15**	**213**	**29**	**94**	**31**	**689**

Araştırmada yapılan istatistiksel analiz sonucunda arazi varlığı ile borçlanma arasında bir ilişki olmadığı belirlenmiştir. Genellikle sahip olunan arazi büyüklüğü değişse de tüm kesimlerde bir borçlanma görülmektedir. Fakat, borçlanmanın türü değişebilmektedir. Buna göre, altınla borçlanan kesim arazisi genellikle 100 dekardan küçük olan ailelerdir. Döviz ve TL ile borçlanma daha genel yayılım göstermektedir. 250 dekardan daha fazla arazi varlığına sahip ailelerdeki borçlanma oranları ise diğerlerine göre biraz daha düşük bulunmuştur.

6. SOSYAL GÜVENLİK – SİGORTALILIK DURUMU

Bilindiği gibi, kırsal kesimde yaşayanlar genellikle tarımda çalışırlar. Bu denli geniş bir nüfus kitlesinin toplum kalkınması açısından bir gösterge oluşturan sosyal güvenlik konusunda ihmali düşünülemez. Ne yazık ki, Türkiye'de sosyal güvenceden yeterince yararlanamayan kesimlerin başında, tarım kesimi ve de kırsal kesimde yaşayanlar gelmektedir. Toplumun birçok kesimleri sosyal güvenlik yasalarının koruyucu şemsiyesi altına alınırken, en kalabalık kesimi oluşturan tarım kesimi bu yasalardan ancak sınırlı bir biçimde yararlanabilmektedir.

6.1. Sosyal Güvenlik – Sigorta Bilinci

Sosyal güvenliği sağlayabilmenin yolu olarak, doğal dürtüler ve çevrede gözlemlenen davranışlardan esinlenilerek geleceği yönlendirme girişimleri birinci derecede önem taşımaktadır. Zira, ele alınan köylerde de sosyal güvenlik konusunda köylülerin birbirinden etkilendikleri görülmüştür. Araştırmanın yürütüldüğü köyler sosyal güvenlik uygulamaları ve uygulamalarının benimsenmesi yönünden geri kalmış bir durumdadır.

Araştırmanın yürütüldüğü köylerde görüşülen aile başkanları sosyal sigortalar kurumunca yürütülen işçi sigortaları ve tarım işçilerinin sigortası hakkında bilgileri olup olmadığı sorusuna önemli ölçüde "hayır" yanıtını vermişlerdir. Daha sonra da değinileceği gibi, araştırma kapsamındaki köylerde SSK'lı veya Bağ-Kur'lu çok az sayıda birey bulunmakta ve bunlar bu uygulamalardan il ve ilçedeki olanaklar ölçüsünde hem sağlık, hem de emeklilik maaşı olarak yararlanabilmektedir.

Tarımda kendi adına ve hesabına çalışanların Bağ-Kur tarafından yürütülen sigortası köylerde çok azda olsa daha iyi tanınmaktadır. Nitekim, Bağ-Kur çiftçi sigortası hakkında bilgileri olup olmadığı sorusuna aile başkanlarının ancak %6.1'i "bilgim var" yanıtını verebilmiştir.

Aile başkanları sosyal güvenlik sigorta denilence akıllarına gelenin ilk önce yaşam güvencesi ve emeklilik maaşı olduğunu belirtmişlerdir. Sosyal sigorta uygulamalarının bireye, aileye nasıl güvenceler verdiğini bilenlerin oranı oldukça azdır. Bu durum, sosyal güvenlik uygulamalarının kırsal alanda bilinmediğini, bu konuda eğitimin bulunmadığını, yetersiz olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Hele, GAP Bölgesi gibi geleneksel yapının ağırlığını hissettirdiği bir alanda erkek çocuk varlığı, arazi varlığı, hayvan varlığı vd. gibi unsurlar sosyal güvence açısından daha etkili olabilmektedir. Böyle olunca, sosyal sigorta –güvenlik kavramları bölge insanı için fazla bir anlam taşımamakta, daha doğrusu bir çağrışım yapmamaktadır.

6.2. Sosyal Güvenlik Kuruluşlarına Üyelik

Sosyal güvenlik kavramının pek bilinmediği bir alanda, sosyal güvenlik kurumlarına üyelik de ancak sınırlı düzeydedir.

Çizelge.4.24'de görüleceği gibi, aile başkanlarının %84.9'u herhangi bir sosyal kuruluşuna üye değildir. %4.9 oranındaki aile başkanı Bağ-Kur tarım ve %2.0 oranındaki aile başkanı ise SSK tarım işçisi kapsamında sigortalıdır. Yani, toplam % 6.9 oranındaki aile başkanı tarım mesleğinden dolayı tarım ile ilgili sosyal güvenlik uygulamaları kapsamındadır.

Çizelge.4.24. Aile Başkanlarının Sosyal Güvenlik Kuruluşlarına Üyelik Durumu

Üyelik Durumları	Aile Başkanlarının Sayısı	%
Üye olmayanlar	585	84.9
Bağ-Kur tarım sigortası	34	4.9
SSK işçi sigortası	21	3.1
Bağ-Kur esnaf	17	2.5
SSK tarım işçisi	14	2.0
Çocuklarından dolayı üye olanlar	13	1.9
Özel sigorta	5	0.7
TOPLAM	689	100.0

Diğer yandan, doğrudan tarım veya tarım dışında sosyal güvenlik kapsamında olan (91) aile başkanlarının; %17.8'i primlerini düzenli yatırabildiklerini, %14.3'ü emekli konumunda olduklarını, geriye kalan %67.9 oranındaki aile başkanı ise sigorta primlerini yatıramadığını, ödemekte zorluk çektiğini veya sigorta işlemini dondurduğunu belirtmiştir.

Bağ-Kur tarım veya SSK tarım sigortası kapsamında bulunanların sayısı illere göre önemli değişiklikler göstermektedir. Bu iki gruptaki sigortalıların en fazla olduğu il Kilis iken (% 30.4) bunu Gaziantep izlemektedir (%18.3). En az sigortalının bulunduğu il ise Şırnak'tır (%2.7). Daha sonra da değinileceği gibi, yeşil kart uygulaması bölgede yaygındır. En fazla yeşil kart kullanımı Mardin ve Şırnak'ta iken, en az yeşil kart kullanımı Siirt ve Kilis'tedir.

Çizelge.4.25. Aile Başkanlarının Sosyal Güvenlik Kuruluşlarına Üye Olmama Nedenleri

Nedenler	Sayı	%
Ödeme gücü yok	457	78.1
Bilgisi yok	59	10.1
Formalitesi çok	19	3.2
Gerekliliğine inanmıyor	17	2.9
Fazla bir getirisi yok	13	2.2
Kuruluşlara güvenmiyor	10	1.7
Yanıtsız	10	1.7
TOPLAM	585	100.0

Yukarıda görüldüğü gibi, herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna üye olmayan aile başkanlarının %78.1'i buna neden olarak, ödeme gücünün bulunmaması, %10.1'i bilgi sahibi olmamasını, %3.2'si formalitesinin çok olmasını ileri sürmüşlerdir. %1.7 oranındaki aile başkanı da bu kuruluşlara güveninin bulunmadığını belirtmiştir.

Çizelge.4.26. Aile Başkanlarının Eğitim Düzeyine Göre Sosyal Güvenlik Kurumlarına Üyelik

Eğitim Düzeyi	Sosyal Güvenlik Kurumları							
	Kayıtlı Değil	SSK Tarım	SSK İşçi	Bağ-kur Tarım	Bağ-kur Esnaf	Özel Sigorta	Çocuk-lardan Dolayı	Toplam
Okur-Yazar Değil	178	2	6	4	-	1	7	198
Okur-Yazar	39	1	-	4	4	1	3	52
Ilkokul Mezunu	313	7	13	20	12	3	2	370
Ortaokul Mezunu	26	2	2	3	1	-	1	35
Lise Mezunu	24	2	-	2	-	-	-	28
Üniversite Mezunu	5	-	-	1	-	-	-	6
TOPLAM	585	14	21	34	17	5	13	689

Aile başkanlarının eğitim düzeyi ile sosyal güvenlik kurumlarına üyelik durumları arasında yapılan istatistiksel analiz sonucunda, sosyal güvenlik kurumlarına üyeliğin eğitim düzeyine göre değişiklik gösterdiği belirlenmiştir (Çizelge.4.26). Bu değişiklik istatistiki olarak önemli bulunmuştur ($p<0,001$). Yani, eğitim düzeyi arttıkça sosyal güvenlik kurumlarına üyelik artmaktadır. Nitekim, aile başkanlarının %13.2'si doğrudan herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olup, bu oranın %25.3'ünü okur-yazar olmayan veya sadece okur-yazar olanlar oluştururken, %74.7'sini ilkokul veya sonrasını bitirenler oluşturmaktadır. Doğal olarak burada aile başkanlarının köy veya tarım dışında yaptıkları işler de önem taşımaktadır. Çünkü, bu durumdaki aile başkanlarının çoğunluğu 40 yaş altı grupta bulunmaktadır. Diğer yandan, çocuklarından dolayı bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olanların ise çoğunluğu okur-yazar olmayanlardır.

Çizelge.4.27.Aile Başkanlarının Yaş Gruplarına Göre Sosyal Güvenlik Kurumlarına Dağılımı

Yaş Grupları	Sosyal Güvenlik Kurumları							
	Kayıtlı Değilim	SSK Tarım	SSK İşçi	Bağ-kur Tarım	Bağ-kur Esnaf	Özel Sigorta	Çocuk-lardan Dolayı	Toplam
20'den küçük	12	-	-	-	-	-	-	12
21-25	49	-	-	2	-	1	-	52
26-30	71	3	3	2	1	-	2	82
31-40	177	4	4	5	3	2	1	196
41-50	124	4	3	9	5	2	1	148
51-60	73	2	7	12	4	-	2	100
61 - +	79	1	4	4	4	-	7	99
TOPLAM	585	14	21	34	17	5	13	689

Araştırmada aile başkanlarının yaşı ile sosyal güvenlik kurumlarına üyelik durumları arasında yapılan (Çizelge.4.27.) istatistiksel değerlendirme sonucunda iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu bulunmuştur ($p<0,01$). Ancak, burada 40 yaş ve üstü yaş grubunda yer alan aile başkanlarının lehine bir durum söz konusudur. Özellikle 30 yaş altındaki aile başkanlarında üyelik daha azdır. Bunun önemli bir nedeni, bu aile başkanlarının önemli bir bölümünün arazilerinin kendi adlarına kayıtlı olmaması, ortak kullanım vd. nedenlerle Bağ-Kur

Çizelge.4.29. Aile Başkanlarının Sosyal Güvence Kaynakları

Sosyal Güvence Kaynakları	Aile Başkanı Sayısı	%
Yok	329	47.8
Yeşil kart	170	24.7
SSK-Bağ-Kur	62	9.0
Taşınmaz mallar (arazi, konut, arsa)	36	5.2
Çocuklarım	31	4.5
Döviz, TL	29	4.2
Yaşlılık parası	15	2.2
Yanıtsız	17	2.4
TOPLAM	689	100.0

Bireylerin sosyal güvence sağlamayı arzulamalarının önemli bir nedeni de, özellikle yaşlılıkta kendilerini rahat hissetmelerini sağlayacak bir ortam istemeleridir. Bu açıdan, en önemli güvence olarak yaşlılıkta çocuklar görülmektedir. Aile başkanlarının %65.6'sı çocuklarını, %5.7'si sosyal güvenlik kurumlarını, %4.4'ü komşularını, akrabalarını, %2.5'sı eşini yaşlılıkta güvence olarak görmektedir. %21.7'si ise bu konuda sosyal güvencelerinin bulunmadığını söylemişlerdir. Burada da ortaya çıkan önemli sonuç, bireylerin sosyal güvence olarak kendilerine sosyal güvenlik kurumlarını değil özellikle çocuklarını görmeleridir. Geleneksel toplumlarda, ekonomik refahın olmadığı toplumlarda sosyal güvenlik sistemi işleyemediği için, bu özellik de beklenen bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

Aile başkanları; kendilerinin, ailelerinin, hanelerinin ve köy halkının geleceğinin için ekonomik güvence altına alınması için yapılması gereken işler arasında yeni iş ve gelir olanaklarının yaratılmasına ön sırada yer vermişlerdir. Nitekim, aile başkanlarının % 57.5'i ekonomik güvence sağlanması için; bulundukları yerlerde başta tarıma dayalı sanayi olmak üzere yeni iş ve gelir olanaklarının yaratılması, %15.1'i devletin maaş biçiminde katkı vermesi, %11.5'i sosyal güvenlik kapsamına alınması, %7.4'ü sulu tarıma geçilmesi gerekliliğini vurgulanmış %7.1 oranındaki aile başkanı ise bu konuda öneri geliştirememiştir. Diğer yandan, aile başkanlarının %37.1'i köylerindeki hanelerin yaklaşık %75-80'inin, %30.3'ü en az %25'inin ve %29.5'i ise %15-20'sinin kesin olarak yardıma muhtaç olduğunu belirtmiştir.

6.5. Sosyal Güvenlik Uygulamalarına Katkı Biçimleri

Bireylerin sosyal güvenlik kapsamına alınması ve bunun için çözümler üretmek, politikalar geliştirmek sosyal devlet unsurunun temel ilkelerindendir. Bundan hareketle, sosyal güvenlik uygulamaları açısından oldukça geri durumda bulunan GAP Bölgesindeki köylerde, halkın nasıl bir katkı ve uygulama ile kapsama girebileceği araştırılmıştır. Bu bağlamda, aile başkanlarına, "devletin köyde uygulayacağı bir sosyal güvenlik uygulamasına veya yaygınlaştırılmasına (SSK, Bağ-Kur) nasıl bir katkıda bulunabilirsiniz?", biçiminde bir soru sorulmuştur.

Soruya, aile başkanlarının %47.8'i ekonomik durumum ölçüsünde üye olurum, %23.7'si hem üye olmaya çalışırım hem de halkı bu yönde özendiririm, %1.2'si maliyetin %50'sini devlet karşılarsa üye olurum, biçiminde yanıt verirken, %27.3 oranında aile başkanı ise; katkıda bulunmam, bulunamam, ödeme gücüm yok, arazimiz yok, biçimindeki yanıtlarla bu uygulamanın dışında kalacağını belirtmiştir.

7. HANELERDE RİSKLİ BİREY VARLIĞI VE SAĞLIK İLE İLGİLİ DAVRANIŞLAR

GAP ile beraber ekonomik, sosyal ve kültürel alanda önemli gelişmelerin ortaya çıkması beklenen bir durumdur. Bölgede sulu tarım, makineleşme, kente göç, sanayileşme gibi gelişmeler daha doğrusu değişmeler artan bir doğrultuda devam edebilecektir. Bütün yatırımların temelinde insan varlığı, insanlığa hizmet ve insanlığın rahatı ve gelişimi yatmaktadır. Bu nedenle, GAP ile bölge insanının, öncelikle sağlık sorunlarının bundan da daha önceliklisi bazı kamusal olanaklara ulaşamayan, yaşamını daha da zor koşullarda sürdüren riskli bireylerin, grupların sorunlarının çözümünü gerçekleştirmek gerekmektedir. Bunlardan hareketle araştırmada bireylerin sağlık olanaklarına ulaşabilirliği, hanelerdeki hasta, sakat, yaşlı vd. bireylerin varlığı ve maddi olanaklar doğrultusunda sağlık sorunlarının çözümü için neler yapılmaya çalışıldığı öğrenilmiştir.

7.1. Hastalıklarda Davranış Biçimi

Sosyal güvenlik uygulamaları kapsamında olan bireylerin oranının düşük olduğu GAP Bölgesinde, hastalık durumlarında bireylerin davranışı önem taşımaktadır. Çünkü, ekonomik açıdan da kendine yetemeyen bireylerin bu durumda hangi güçlüklerle karşılaştığı ve ne tür önlemler alabildikleri sosyal güvence olanaklarının oluşturulması için de gereklidir.

Çizelge.4.30. Aile Başkanlarının En Son Doktora Gitme Zamanları

En Son Gittikleri Zaman	Sayı	%
Hiç gitmemiş	172	25.0
Son 1 ay içinde	81	11.7
2-6 ay önce	159	23.1
6-12 ay önce	11	1.6
1-5 yıl önce	71	10.3
5 yıldan önce	164	23.8
Hatırlamıyor, bilmiyor	31	4.5
TOPLAM	689	100,0

Çizelge.4.30'da görüldüğü gibi, aile başkanlarının %22,1'i hiç doktora gitmediklerini belirtirken, son 1 yıl içinde gidenlerin oranı ise %36,4'dür. Diğer yandan, aile başkanlarının %70,3'ü hastalandıklarında çoğunlukla sağlık ocaklarında veya devlet hastanelerindeki doktora gittiklerini belirtmişlerdir. %16,4 oranındaki aile başkanı ekonomik nedenlerle herhangi bir sağlık kurumuna başvuramadığını, %13,3 oranındaki aile başkanı ise çok ağır hastalanma koşulları oluşmazsa doktora gitmediğini veya gidemediğini ileri sürmüştür. Araştırma sırasında, ailelerin çoğunda hastalanma durumlarında sosyal güvenlik kurumlarına üyelik bulunmadığı için, ancak ağır hastalık koşullarında doktora, hastaneye başvurulduğu belirlenmiştir. Diğer yandan, ailelerin sıkça başvurdukları yeşil karttan yararlanma durumu daha çok muayene olanağı verdiği için, bireyler tedavinin devamlılığında zorluk çekmekte ve bunun için kaymakamlıklara, valiliklere başvurmaktadır. Sözkonusu mülki idare birimleri ise Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonları ölçüsünde gelen taleplere yanıt verebilmekte, bu da oldukça yetersiz kalmaktadır. Araştırmanın çerçeve tespiti sırasında illerde konu ile ilgili kurum ve kuruluşlarının katıldığı toplantılarda da bu sorunun üzerinde oldukça yoğun olarak durulmuştur.

7.2. Hanelerde Riskli Grup Birey Varlığı ve Kalıcı Hastalıklar

Toplumların kadınlar, yaşlılar, fiziksel engeller, çocuklar gibi bazı kesimlerin kalkınma çalışmalarında daha özenle ele alınması önem taşımaktadır. Çünkü, riskli gruplar olarak değerlendirilen bu bireyler kalkınmanın sonuçlarına en son ulaşabilen veya hiç ulaşamayan, ait oldukları ailelerin ekonomik koşullarına bağlı olarak tedavi gören, yaşamını sürdüren bireylerdir. GAP Bölgesi gibi sosyal güvenlik sisteminin zayıf olduğu, eğitim ve sağlık olanaklarının yetersiz olduğu bir bölgede bu gruplara ulaşmak, sorunlarını dikkate almak insan merkezli bir kalkınma çalışması için vazgeçilmez unsurdur.

Araştırmada, aile başkanlarının %28,6'sı hanelerinde zihinsel, fiziksel özürlü veya böbrek, kalp, mide rahatsızlığı gibi kalıcı rahatsızlıkları bulunan bireylerin bulunduğunu belirtmiştir. Bunlar içinde (%12,6) fiziksel özürlüler ilk sırada yer almaktadır. Diğer yandan, hanelerinde zihinsel, fiziksel özürlü veya kalıcı hastalığı bulunan bireyler olduğunu belirten (% 28,6) aile başkanlarının; %28,9'u çocuk veya çocuklarının kalıcı hasta, %14,7'si kendisinin, %9,6'sı eşinin ve %7,1'i ise annesinin ve/veya babasının maddi olanakların yetersizliği nedeniyle özürlü veya kalıcı hasta olarak yaşamak durumunda kaldıklarını ifade etmiştir.

Fiziksel özürlü veya kalıcı hastalıkların başlıca nedenleri ise değişmekle birlikte aile başkanları tarafından; teşhis konamayan veya tedavi edilemez hastalıklar, doğum sırasındaki hastalıklar, çocuk felci ve trafik kazası olarak nitelendirilmiştir.

7.3. Köylerde Riskli Gruplara Karşı Geliştirilen Çözüm Önerileri

Aile başkanları ile yapılan anket çalışmalarında, hanelerde riskli gruplara dahil bireylerin önemli birer gelecek kaygısı olarak değerlendirildiği görülmüştür. Ve, bu hanelerde gelecek güvencesi öncelikle bu bireylere yönelik düşünülmektedir. Ele alınan aile başkanlarının tamamına bundan hareketle, ***"riskli grupların daha rahat bir yaşam ortamına, gelecek güvencesine kavuşturulması ve sorunlarının çözümlenmesi sizce neler yapılmalıdır?"*** biçiminde soru yöneltilmiştir. Soruya, aile başkanlarının %80,7'si devletin bunları sosyal güvenlik kapsamına alması ve parasal yardımda bulunması, %6,7'si köylerde sağlık olanaklarının geliştirilmesi, %5,7'si huzurevlerinin yapılması, köylülerin yardım etmesi, iş olanaklarının bağlanması yönünde yanıtlar vermiştir. %6,9 oranında aile başkanı ise, bu konuda görüş belirtememiş veya öneri geliştirememiştir.

8. GELENEKSEL DAVRANIŞ BİÇİMLERİ VE EĞİLİMLER

GAP Bölgesi için geçerli olabilecek homojen bir yapıdan söz etmek doğru değildir. Bölge de, genel anlamda, geleneksel sosyo-kültürel yapı ağırlıklı olarak yer almaktadır. Tarımsal üretim süreçlerinde yarı feodal yapı, ekonomik bağımlılık, aşiret örgütlenmesi, göçebe-göçerlik ilişkileri genel olarak görülen sosyo-ekonomik ve kültürel örgütlenme biçimleridir. Bu yapılanma, geleneksel davranma biçimlerinin ve eğilimlerinin etkin olmasının önemli nedenleridir.

8.1. Fitre – Zekat Uygulamaları

Fitre, İslam Hukukunda Ramazan ayı içerisinde ödenen ve miktarı belli bir sadakadır.

Zekat, Kur'anın emirlerinden olup, sahip olunan mal ve paranın kırkta birinin her yıl sadaka olarak dağıtılmasıdır.

Fitre ile zekat arasında önemli fark vardır. Zekat, zorunlu bir vergi olarak konulmuş ve İslamın beş temel ilkesinden biri olarak kabul edilmiştir. Fitre ise bir baş vergisidir. Büyük, küçük, kadın, erkek, hür, köle ayırmaksızın herkes için kişi başına ödenir.

GAP Bölgesinde kapalı ve geleneksel toplum ilişkilerinden dolayı, toplum yaşantısında fitre-zekat önemli bir yer tutmaktadır. Fitre, pratikte daha çok uygulanırken, ekonomik koşullar nedeniyle zekat daha az yerine getirilen dini bir görev olmaktadır.

Aile başkanlarının %81,3'ü fitre verdiklerini, %11,7'si vermediklerini, %3.1'ü bazen verdiklerini, %3,9'u ise kendilerinin muhtaç olduğunu veremeyeceklerini belirtmişlerdir.

Köylerde zekat verenler daha azdır. Aile başkanlarının %31,9'u zekat verdiklerini, % 10,5'i gelire göre bazen verdiklerini, %49,5'i vermediklerini, %12,0si ise kendilerinin zekat alacak durumda olduklarını ifade etmişlerdir. Hemen belirtmek gerekir ki, fitre ve zekata ilişkin davranışların ne kadar yerine getirildiğini belirlemek olanaksızdır, bu bilgiler tamamen aile başkanlarının verdiği bilgilerdir.

Camiye, Kur'an kurslarına yardım da köylerde önemli ve de saygınlık kazandıran bir davranıştır. Aile başkanlarının %59,7'si ekonomik güçleri arasında sözü edilen kurumlara nakdi ve/veya ayni yardımda bulunduklarını belirtmişlerdir.

8.2. Ailede Erkek Birey Varlığı ve Gerekliliğine İnanma

Kır toplumlarında tarımsal işgücü gereksinmesi, sosyal statü ve sosyal güvence kaynağı olarak görülmesi nedeniyle erkek çocuk özellikle istenilir. Bu ailenin önemli biyolojik görevleri arasında görülür. Kırsal alanda hele GAP Bölgesi gibi bir alanda ataerkil toplum nitelikleri nedeniyle, erkek çocuk aynı zamanda ailenin devamı ve sürdürülmesi olarak görülür. Ve, bir ailede erkek çocuğun/çocukların varlığı aileye ayrı bir özgüven duygusu verir. Araştırmada aile başkanlarının sadece %12,6'sı bir ailede mutlaka erkek çocuk şart değildir, yanıtını vermiştir.

Çizelge.4.31. Ailede Erkek Çocuğun Gerekliliği Konusundaki Düşünceler

Düşünceler	Sayı	%
Şart değil	87	13,6
Kız, erkek fark etmez	150	21,8
Ailenin devamı için gerekli	185	26,9
İşlere yardımcı olması için gerekli	91	13,2
Gelecek güvencesi için gerekli	71	10,3
Ailenin gücünü, statüsünü yükselttiği için gerekli	61	8,8
Dışa karşı korunmak için gerekli	27	3,9
Diğer	17	2,5
TOPLAM	689	100,0

Çizelge.4.31'de görüldüğü gibi, ailelerde erkek çocuk istenme oranı yüksektir. Aile başkanlarının %26,9'u öncelikle ailenin devamı, %13,3'si işlere yardımcı olunması, %10,3'ü gelecek güvencesi, %8,8'si ailenin gücünü, statüsünü yükselttiği ve %3.9'u dışa karşı korunmak için erkek çocuğun mutlaka gerekli olduğunu belirtmiştir. ***Burada ortaya çıkan sonuç,*** erkek çocuklarının yalnızca ailenin devamı veya üretime yardımcı olunması için değil, toplum ilişkilerinde güç kazanılması açısından da önemli bir varlık olarak görülmesidir. Diğer yandan,

erkek çocuğun varlığının mutlaklığı yaş büyüdükçe daha da kesinlik kazanmaktadır. Genç aile başkanları ise bireye göre değişmekle birlikte konuya daha esnek yaklaşmaktadır.

İllere göre erkek çocuğun ailede mutlaka gerekli olduğuna inanan veya gerekli olduğunu belirten aile başkanlarının en yüksek olduğu il Şanlıurfa (%74.8) iken, en düşük olduğu il Gaziantep'tir (%45.1). Ayrıca, kız-erkek fark etmez diyenlerin en yüksek olduğu il Kilis iken (%69 6), en düşük olduğu il Şanlıurfa'dır (%18.5).

Araştırmada aile başkanlarının eğitim düzeyi ile çocuk varlığının gerekliliğine inanma, arasında yapılan khi-kare analizinde iki değişken arasında ilişkinin önemli olmadığı ortaya çıkmıştır. Yani, eğitim düzeyinin düşük veya yüksek olması erkek çocuk varlığına inanma düşüncesini etkilememektedir. Bu, daha çok Bölgenin sahip olduğu geleneksel yaşayış, düşünce,dayanışma ve dışa karşı güçlü görünme düşüncesinin sonucudur (Çizelge.4.32.).

8.3. Köylerde Sosyal Lider Arayışı

Araştırma alanında informel kurumlaşmış bir yapı olarak, toplum içinde ağırlığı olan bireylere sıkça rastlanabilmektedir. Sosyal lider olarak; aşiret reisi, ağa, şeyh ve etkin yaşlılar köylerde çoğunlukla ağırlığı olan ve itaat edilmesi gerekli bireyler olarak görülür. Çoğu kez bu informel kurumun varlığı, bireylerin yasal çözümler, devletle iletişim kurma, kamu kaynaklarına başvurma gibi davranışlar içine girmesini de ikinci plana atabilmektedir. Fakat, eğitim oranı yükseldikçe, ekonomik bağımlılık azaldıkça, kamusal çözümlere ulaşılabilirlik sağlandıkça, ailede eğitim gören bireylerin sayısı arttıkça bu tür davranışlar giderek azalmaktadır.

Köylerde, devletin temsilcisi ve çeşitli sorunların yaşanması sırasında devlet ile vatandaş arasında köprü görevi görmesi nedeniyle muhtarların ağırlığı söz konusudur. Aile başkanlarının, "köyde en çok kimlerin sözü geçer" sorusuna %40,5 oranında "muhtar" yanıtını vermesi de bunu doğrulamaktadır. Aynı soruya, aile başkanlarının %22,9'u muhtarın ve yaşlıların, %17,3'ü muhtarın veya imamın, %10,4'ü herkes kendi bildiğini yapar, %6,5'i hocanın ya da imamın ve geri kalanlar ise (%2,4) konuya göre değişir, bireye göre değişir yanıtını vermişlerdir.

Çizelge.4.32. Aile Başkanlarının Eğitim Düzeyine Göre Erkek Çocuk Gereksinimine Bakışı

Eğitim Düzeyi	Şart Değil	Kız-Erkek Fark Etmez	Ailenin Devamı İçin Gerekli	İşlere Yardımcı Olması İçin Gerekli	Gelecek Güvencemiz İçin Gerekli	Ailenin Gücünü Arttırdığı İçin Gerekli	Dışa Karşı Koruma İçin Gerekli	Diğer	Toplam
Okur-yazar değil	25	40	56	32	23	9	8	5	198
Okur-yazar	1	11	16	10	6	6	2		52
İlkokul mezunu	52	79	89	44	36	43	16	11	370
Ortaokul mezunu	3	10	12	4	3	2	1	-	35
Lise mezunu	6	8	9	-	3	1	-	1	28
Üniversite mezunu		2	3	1	-	-	-	-	6
TOPLAM	**87**	**150**	**185**	**91**	**71**	**61**	**27**	**17**	**689**

8.4. Mirasa İlişkin Tutum ve Davranışlar

Köylerde erkek çocuğun değişik nedenlere bağlı olarak ailede mutlaka gerekli olduğu düşüncesi, ailelerin mirasa ilişkin uygulamalarına, davranışlarına da yansımaktadır. Bu konularda başvurulan yöntem genelde geleneksel kurallara göre davranma ve mirastan-taşınmaz maldan daha çok erkeklerin yararlandırılması biçiminde olmaktadır. Nitekim, aile başkanlarının %65,9'u ailelerinde mirasın geleneksel kurallara, %34,1'i medeni kanuna göre paylaşıldığını belirtmiştir.

Diğer yandan kız çocuklara mirastan pay verilmesi konusunda aile başkanlarının %48,4'ü kızlara da verilse iyi olur, %25,7'si kızlara 1 erkeklere 2 pay verilmesi, %12,7'si zaten vermiyoruz, %6,4'si kızlar isterse verilir, %2,7'si kızların istemesi ayıplanır ve %4,1'i ise diğer-değişik biçimlerde görüş bildirmişlerdir. Dikkati çeken fiili olarak mirasın paylaşımında izlenilen yol daha çok geleneksel kurallar iken, düşüncelerde kızlara da verilmesinin iyi olacağı düşüncesinin daha ağırlıklı olmasıdır. Bu durum, doğal olarak kır toplumunda geleneksel değerlerin daha etkin olmasından kaynaklanan bir sonuçtur. Bireyler çoğu kez, bu nedenlerle, akıl ve mantık çerçevesinde değil, toplum baskısının altında kalarak davranışlar sergileyebiliyor.

8.5. Çocuklar İçin İstenilen Eğitim Düzeyleri

Araştırmada geleneklerin, çevre baskısının ve toplum ilişkilerinin getirdiği koşullar nedeniyle kız çocukları için istenilen eğitim düzeyinin düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Bunda, kızlar için evlenme yaşının düşük olması yanında, ev kadınlığı rolünün biçilmesi de önemli birer etkendir. Ne yazıkki, araştırmada kız çocuklarını okutmak istemeyenlerin veya okur-yazar olmaları yeterli diyenlerin oranı %80,6 çıkmıştır. Buna karşılık, aile başkanlarının %8,6'sı lise mezunu, %5,4'ü ilköğretim (8 yıllık) mezunu olmanın kız çocukları için yeterli olduğunu, %2,3'ü ekonomik nedenlerle kız çocuklarını okutamadıklarını, %3,1'i ise tercihi kız çocuklarına bıraktığını belirtmiştir.

Kız çocukları için belirtilen bu görüşlere karşılık, aile başkanlarının %87,2'si erkek çocuklarının üniversite , %3,9'u, lise, %5,5'i ilköğretim mezunu olmalarını istediklerini, %3,4'ü tercihi kendilerine bıraktıklarını belirtmişlerdir. Bu tutumun temelinde ise, erkek çocukların ailenin devamı için gerekliliği, sürekli aile ile iletişimde olacağı ve aileye güç katacağı düşüncesi yatmaktadır.

8.6. Yardımlaşma-Dayanışma Davranışları ve Eğilimleri

Kır toplumları genelde karşılaştıkları sorunları, güçlükleri yardımlaşma, dayanışma yoluyla kendi aralarında çözümlemeye çalışırlar. Bu sorunların çözümü bazen bireysel davranış biçiminde olurken, bazen de muhtar gibi modern otoritenin veya yaşlılar, ağalar, imamlar gibi otoritelerin etkisiyle olur.

Zorluklar, güç durumlar karşısında aile başkanlarının %49,4'ü akrabalarından ve/veya komşularından, %13,8'i çocuklarından, %9,7'si köy halkından, % 2,4'ü kardeşlerinden %1,1'i ağa veya aşiret reisinden, %1,1'i kimi bulursa ondan yardım alacağını, %22,5'i ise böyle durumlarda kimseden yardım almam biçiminde yanıt vermiştir. Buradaki önemli bir sonuç, ağa veya aşiret reisi diyenlerin oranının düşük çıkmasıdır.

Ailelerin bir bölümünde tarımsal işlerde sınırlı da olsa yardımlaşma olabilmektedir. Fakat, bu düşük orandadır. %15,3 oranındaki aile başkanı tarımsal işlerde komşular, yakın akrabalar, kardeşler vd. arasında yardımlaştıklarını belirtmişlerdir. %15,3 oranındaki aile başkanının %5,1'i yardımlaşma karşılığında para veya ayni olarak ödeme yaptıklarını, diğerleri ise bunun ya işgücü olarak karşılandığını veya herhangi bir yardım karşılığının olmadığını ifade etmişlerdir.

Ekonomik açıdan yardımlaşma veya zor durumdakilere katkı, köylerde daha az olmaktadır. Köylülerin ekonomik durumu, tarımsal üretim olanaklarının sınırlılığı, geniş aile yapısı, çocuk sayısının varlığı aileleri ancak kendine yeterli hale getirdiğinden (-ki bu oran da daha önce de belirtildiği gibi düşük oranlardadır) ekonomik yardımlaşma azdır. %11,6 oranında aile başkanı olanakları ölçüsünde ekonomik açıdan zor durumda kalan yakınlarına yardım ettiğini belirtmiştir.

9. GAP VE GELECEĞE İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER

GAP, insan odaklı bir entegre bölgesel kalkınma projesi olarak uygulanmaya devam etmektedir. Böyle bir projenin, amacına ulaşabilmesi ve başarılı olabilmesi öncelikle bölge halkı tarafından bilinmesine, benimsenmesine, aktif katılımına bağlıdır. Bu, projenin sürdürülebilirliğinin ve kalıcılığının da ön koşuludur. Bunun gerçekleşmesindeki ön koşullardan biri ise, halkın proje konusunda bilgilendirilmesi, kalkınma öncelikleri konusunda düşüncelerinin belirlenmesi ve katılım araçlarının oluşturulmasıdır. Bunlar doğrultusunda araştırmada kapsama giren aile başkanlarının GAP hakkındaki bilgi düzeyleri ile beklentilerinin ölçülmesine çalışılmıştır.

9.1. GAP Hakkında Bilgi Düzeyleri

Araştırma kapsamında ele alınan aile başkanlarının GAP'a ilişkin bilgilerine bakıldığında, önemli bir bölümünün GAP hakkında bilgisi olmadığı, sadece duyduğu veya sınırlı olduğu ortaya çıkmıştır.

Çizelge.4.33'de görüleceği gibi, aile başkanlarının %50.5'i GAP'ı sadece duyduklarını veya televizyondan izlediklerini belirtirken, bir bölgesel kalkınma projesidir diyenlerin oranı ancak %5.7'dir. GAP hakkında bilgi sahibi olanların önemli bir bölümü de GAP'ı sadece Atatürk barajı, Harran ovasına su gelmesi ve sulama çalışmalarıyla ilişkilendirmiştir.

Çizelge.4.33. Aile Başkanlarının GAP Hakkındaki Bilgi Düzeyleri

Bilgi Düzeyleri	Sayı	%
Sadece duydum	305	44.3
Sulama ve elektrik projesidir	85	12.3
Çiftçiye yardım projesidir	70	10.1
Harran ovasını sulama projesidir.	59	8.6
Atatürk barajıdır	48	7.0
Sadece TV'den duydum	43	6.2
Bölge kalkınma projesidir	39	5.7
Bilmiyorum veya yanıtsız	40	5.8
TOPLAM	**689**	**100.0**

Araştırmada GAP hakkında en fazla bilgisi olan aile başkanlarının sırasıyla Şanlıurfa, Adıyaman ve Mardin'de olduğu, en az bilgisi olanların ise Şırnak ve Kilis'te olduğu belirlenmiştir.

Aile başkanlarının eğitim düzeyleri ile GAP hakkındaki bilgi düzeyleri arasında yapılan khi-kare analizinde iki değişken arasında önemli bir ilişkinin olmadığı saptanmıştır. Fakat, GAP için; bölge kalkınma projesi, sulama ve elektrik projesi diyenlerin oranı eğitim düzeyi yüksek olanlarda biraz daha fazladır. Aile başkanlarının GAP hakkındaki bilgi düzeyleri her şeyden önce; yaşadığı köyün bağlı olduğu il ve GAP'tan yararlanma düzeyine bağlı olarak değişebilmektedir (Çizelge.4.34.).

9.2. GAP'tan Beklentiler ve Gerçekleşebileceğine İnanırlık

Araştırmada GAP konusunda bilgi olanların dışında GAP konusunda hiç veya az düzeyde bilgisi olan aile başkanlarına çok kısa bir süre içinde GAP hakkında genel bilgiler verildikten sonra, projeden beklentileri sorulmuştur. Herkes değişik beklentiler içindedir. Projeye olumlu bakanlar olduğu gibi, olumsuz bakıp beklentilerin gerçekleşmeyeceğine inananlar da bulunmaktadır.

Çizelge.4.35. GAP'tan Beklentiler

Beklenti İçerikleri	Aile Başkanı Sayısı	%
Sulu tarım, iş olanakları ve sosyal güvence	224	32.5
İş olanakları ve toprak dağıtımı	91	13.2
Hayvancılığın geliştirilmesi	61	8.9
Köyün yeniden yapılandırılması	13	1.9
Sosyal olanakların artırılması	8	1.1
Hiçbir şey beklemiyoruz	130	18.9
Bilmiyorum	114	16.5
Yanıtsız	48	7.0
TOPLAM	689	**100.0**

Yukarıda ortay çıkan önemli bir sonuç, aile başkanlarının %23.5'inin bilmiyorum veya yanıt vermeyerek GAP konusunda olumlu veya olumsuz görüş bildirmemesidir. Diğer yandan, aile başkanlarının %57.6'sı başta sulama, iş olanakları ve sosyal güvence olmak üzere değişik beklentiler içindedir. GAP'tan değişik beklentiler içerisinde olan %57.6 oranındaki aile başkanından %38.3'ü beklentilerinin gerçekleşebileceğine inanmakta, %45.8'i inanmamakta, %15.9 oranındaki aile başkanı ise soruya ya yanıt vermemiş ya da yorum yapacak kadar bilgi sahibi olmadığını belirtmiştir. Hemen belirtmek gerekir ki, araştırma sırasında beklentilerinin gerçekleşeceğine inanmayanların büyük çoğunluğunu topraksızlar veya az topraklılar ile Adıyaman ilinden araştırmaya dahil olup, arazilerinin baraj altında kaldığını ifade eden çiftçiler oluşturmaktadır. Bunun temel nedeni ise, öncelikle proje konusundaki bilgi düzeyinin yetersizliği, ikincisi projenin daha çok geniş arazi sahiplerinin işine yarayacağı ve onların giderek daha da zenginleşeceği düşüncesinin ağır basmasıdır.

GAP'tan beklentiler açısından iller farklılıklar göstermektedir. Örneğin; Şanlıurfa ve Mardin'de (ova köylerinde) daha çok sulu tarım istekleri ön plana çıkarken, GAP hakkında kısa bilgiler verildikten sonra özellikle Şırnak ve Siirt'te iş olanakları ve hayvancılık, Adıyaman'da, Mardin ve Şanlıurfa'nın bazı köylerinde toprak dağıtımı beklenti olarak belirtilmiştir.

Araştırmada arazi varlığına göre GAP'tan beklentilerin ne biçimde değiştiğini ortaya koymak için Çizelge.4.36. hazırlanmıştır. İki değişken arasında yapılan analizlerde anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Çünkü, bölge halkının beklentileri genelde benzerlik göstermektedir. Kuşkusuz, bu beklentilerde bugüne kadar GAP'tan yararlanma ve proje uygulama alanına yakınlık önemli rol oynamaktadır.

9.3. Yaşamdaki Özlemler

Her insan yaşamında daha fazla olanak sahibi olmak ve çeşitli özlemlerini gerçekleştirmek ister. Ve, her konuşmasında bunu dile getirir. Bu özellikle yoksul veya kendine sınırlı bir refah düzeyi sağlamış bireylerde, ailelerde daha çok gündeme gelir. Fakat, çoğunlukla bu özlemler bir hayalden öteye geçemez. GAP gibi, dünyanın sayılı entegre bölgesel kalkınma projelerinden birisinin uygulandığı bölgede halkın özlemlerini incelemek ve araştırmak bunların proje ile ne kadar örtüştüğünü belirlemek açısından önemlidir.

Çizelge.4.37. Aile Başkanlarının Yaşamdaki Özlemleri

Özlemler	Sayı	%
Sürekli bir iş sahibi olmak + çocuklarını okutmak	196	28.4
Rahat ve varlıklı bir yaşam ortamı sağlamak	177	25.7
Zengin olmak	81	11.8
Modern tarım yapmak ve ticaretle uğraşmak	57	8.3
Çocuklarını okutabilmek	49	7.1
Sağlıklı bir yaşam sürmek	46	6.7
Ev almak	29	4.2
Kentte yaşamak	11	1.6
Diğer	43	6.2
TOPLAM	689	**100.0**

Çizelge.4.37'de görüldüğü gibi, aile başkanlarının %28.4'ü en büyük özlemlerinin sürekli bir iş sahibi olmak ve çocuklarını okutmak, %25.7'si rahat ve varlıklı bir yaşam ortamı sağlamak, %11.8'i ise zengin olmak olduğunu belirtmiştir. Doğal olarak, bu soruya verilen yanıtlar kırsal alanda yaşayan bireylerin sosyal değerlerini yansıtması aşısından ilginçtir. Çünkü, %40'a yakınının topraksız olduğu aile başkanlarının; yaşam koşullarının zorluğundan ve sosyal konumlarının düşüklüğünden dolayı bu özlemler içinde olması bilinç altındaki dünyalarının bir yansıması olarak kabul edilebilir.

Çizelge.4.34. Aile Başkanlarının Eğitim Düzeylerine Göre GAP Hakkındaki Bilgileri

Eğitim Düzeyi	Sadece Duydum	Bölge Kalkınma Projesidir	Sadece TV'den Duydum	Bilmiyorum veya Yanıtsız	Sulama ve Elektrik Projesidir	Atatürk Barajıdır	Çiftçiye Yardım Projesidir	Harran Ovasını Sulama Projesidir	Toplam
Okur-yazar değil	108	6	9	8	27	10	13	17	198
Okur-yazar	21	2	1	-	10	3	8	7	52
İlkokul mezunu	156	21	31	22	44	30	37	29	370
Ortaokul mezunu	12	3	2	5	2	3	5	3	35
Lise mezunu	6	7	-	5	1	1	6	2	28
Üniversite mezunu	2	-	-	-	1	1	1	1	6
TOPLAM	305	39	43	40	85	48	70	59	689

Çizelge.4.36. Arazi Varlığına Göre GAP' tan Beklentiler

Arazi Miktarı	İş Olanakları ve Toprak Dağıtımı	Hiçbirşey Beklemiyoruz	Sulu Tarım,İş Olanakları Ve Sosyal Güvence	Köyün Yeniden Yapılandırılması	Yanıt-sız	Bilmiyo-rum	Sosyal Olanakların Arttırılması	Hayvancı-lığın Geliştirilmesi	Toplam
tapulu arazisi yok	6	4	2	-	-	6	-	1	19
yok	34	53	63	6	21	40	2	30	249
10 dekardan az	19	17	33	-	12	13	2	11	107
11-20	9	10	19	1	4	15	2	3	63
21-50	10	25	49	4	5	18	1	6	118
51-100	9	15	34	-	3	10	1	3	75
101-250	3	3	14	2	3	11	-	5	41
251-500	1	2	5	-	-	-	-	2	10
1000dekardan fazla	-	1	5	-	-	1	-	-	7
TOPLAM	91	130	224	13	48	114	8	61	689

BEŞİNCİ BÖLÜM:
SAHA ARAŞTIRMASI; RİSKLİ GRUPLARA İLİŞKİN VERİLER

1. GEREKÇE VE AMAÇ

Riskli grupların belirlenmesi, sosyal güvenlik politikalarındaki önceliklerme için büyük önem taşımaktadır. Geleneksel olarak çocuk, kadın, özürlü, yaşlı vb gruplar riskli grup olarak tanımlanmaktadır. Ancak, bunun da ötesinde, yapılan işin ağırlık-tehlike derecesine göre, risk gruplarının belirlenmesi de söz konusudur. Daha bunun gibi bir çok riskli grup, amaca ve mekana göre tanımlanabilir.

Her şeyden önce, riskli grupların dezavantajlarını ortadan kaldırmayı amaçlayan çağdaş sağlık anlayışı, riski minimize etmeyi ve insanlarla birlikte sistem üzerindeki yükünü azaltmaya çalışmaktadır. Bireylerin hastalıklardan ve kazalardan korunması da, sosyal güvenlik sistemlerinin başarılı olması için "olmazsa olmaz" koşullardandır. Hastalananlar, bu hastalananlar içerisinde daha riskli olanların belirlenmesi ve bu gruplara öncelik tanınması gerekir. Öte yandan risk haritalarının çıkarılması ve özellikle doğa risklerinin göz önüne alınmasından sonra, bu önceliklendirmede coğrafi planlama da büyük önem kazanmıştır.

Her bölgenin ya da ilin kendisine göre öncelikle eğilmek zorunda olduğu, risk grupları bulunmaktadır. Bu gruplara yönelik önlemlerin daha gerçekçi olarak ortaya konulabilmesi; sosyal yardımlaşmanın yükseltilmesi de yerel düzeyde dayanışmanın önemini arttırmaktadır.

Bugün en büyük risk işsizlik ve sosyal güvencesizliktir. Sosyal güvencesizlik, yarınından emin olmayan insanların, daha dar gruplarda (hemşehrilik, tarikatçılık vb) destek aramasına neden olmaktadır. Bu dar grupçu yaklaşım işe almadan, sıra almaya kadar bir çok planda, ayrıcalıklı davranmayı ve kayırmayı getirmektedir.

Tarım kesimi, bu açıdan da bakıldığında, bir çok gizli işsize kucak açarak ve sosyal güvencesizliği yaşayarak, büyük bir sorun yumağını barındırmaktadır. Bölgelere, sosyo-ekonomik koşullara, geniş tarım topraklarındaki mülkiyet ilişkilerine göre farklılıklar gösteren tarımda çalışanların sorunları, farklı risklere ve risk grupları gözetilerek incelenmelidir. Bu incelemeler, sistemin aksaklıklarını ve giderilme yollarını ortaya koymadan kilit rol oynayacaktır.

Araştırmada, bölgede riskli grup olarak kabul edilen ve kalkınmanın nimetlerinden göreceli olarak daha az yararlandığı varsayılan; kadınlar, yaşlı ve/ veya dullar, kronik hasta veya engelliler ile yetim veya kimsesiz çocuklar, sayıları değişmekle beraber, kapsama alınmıştır. Bu gruplardaki bireyler, tamamen rastlantısal ve köylerde bulunan sayılarına göre örneklemeye alınmıştır. Sonuçta; 54 köyde; 153 kadın, 101 yaşlı ve/veya dul, 126 kronik hasta ve/veya engelli, 49 yetim veya kimsesiz çocuk araştırmaya dahil edilmiştir.

2. KADINLAR

GAP Bölgesi geleneksel toplum yapısının ağırlığını önemli ölçüde koruduğu bir bölgedir. Bu açıdan, bölgede cinsiyet ayırımı açısından sorunları irdelemek, insan odaklı bir kalkınma projesi için kaçınılmazdır. Çünkü, bölgede kadının kendine özgü birtakım sorunları olduğu ve projeye geç veya düşük düzeyde entegre olabildiğini yadsımak mümkün görülmemektedir. Bundan dolayı, kadını göz ardı eden; sorunlarına çözüm geliştiremeyen ve kalkınmanın aktif birer aktörü niteliğinde rol verilmeyen kalkınma projesinin başarıya ulaşması da mümkün olmayacaktır.

Diğer yandan, nüfusun yarısını kadınların oluşturduğu ve bunların da dezavantajlı konumda bulunduğu gerçeğinden hareketle, GAP'ın sosyal hedefleri doğrultusunda kadının konumunun önemi daha çok ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle, bölgedeki kadının içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve kültürel konumunun ortaya konulması özellikle sosyal güvenlik uygulamaları açısından önemlidir..

2.1. Kadınların Temel Nitelikleri

Araştırma kapsamındaki kadınların temel sosyo-ekonomik nitelikleri olarak; yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, meslek durumları, evlilik yaşı, evlilik durumu ve koşulları, çocuk sayıları gibi nitelikleri ele alınmıştır.

Çizelge.5.1. Kadınların İllerine Göre Dağılımı

İller	Kadınların Sayısı	%
Adıyaman	22	14.4
Batman	17	11.1
Diyarbakır	28	18.3
Gaziantep	11	7.2
Kilis	10	6.5
Mardin	15	9.8
Siirt	12	7.8
Şanlıurfa	32	20.9
Şırnak	6	3.9
TOPLAM	153	100.0

Çizelge.5.1'de görüldüğü gibi, araştırma kapsamındaki kadınlar %20.9 ile en fazla Şanlıurfa'da iken, en az %3.9 ile Şırnak ilindedir. Bu oranlar, kadınlarla iletişim kurabilme ve kendilerinin ve/veya eşlerinin, aile büyüklerinin izin vermesine göre değişiklik göstermiştir.

Kırsal alanda yaş, çoğu zaman bireylerin toplumda kabul görmesinde, belirli bir yer edinmesinde ve ayrıca kendilerini, çevrelerini belirli bir biçim ve düzeyde etkilemelerinde önemlidir. Bu, geleneksel bir yapının büyük ölçüde durduğu bir bölgede ise, daha da ön plana çıkabilmektedir. Yalnız, yaşın toplumsal etkisi erkeklerde kadınlara oranla daha fazla olabilmektedir.

Çizelge 5.2. Kadınların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grupları	Sayı	%
25-30	42	27.5
31-40	52	34.0
41-50	34	22.2
51-60	17	11.1
60- +	8	5.2
TOPLAM	153	100.0

Araştırma kapsamında yer alan kadınların en fazla bulunduğu yaş grubu %34.0 ile 31-40, en az bulunduğu yaş grubu ise 60 yaş ve üzeridir. Aslında, kadınların %61.5'inin 40 yaş altında bulunduğu ve bunların da daha çok evli ve eş durumunda bulunduğu dikkate alınırsa, bölgede köylerde genç nüfus varlığının yoğunluğundan söz edilebilir. Çünkü, Türkiye'de köyden-kente göç yoluyla köylerde nüfusun giderek yaşlandığı ve yaşlı nüfusun daha yoğun olduğu bilinmektedir. Bu durum, bölge köylerinde aktif işgücü yoğunluğu göstermesi açısından önemlidir.

Kadınlar medeni durumlarına göre değerlendirildiğinde; %94.8'i evli, %4.6'sı dul (eşi ölmüş) ve %0.7'sinin bekar durumda olduğu belirlenmiştir.

Toplum yaşantısında en önemli kalkınma göstergelerinden birisi eğitimdir. Çünkü, ister formel isterse informel olsun eğitimle insanın davranışlarının daha ölçülü, daha rasyonel hale gelmesi beklenir. Eğitim; kalkınma sürecinde insanın toplumun birer bireyi olarak eksikliklerini gideren bir araç olduğu gibi insanın ideale, sosyal değerlerine yaklaşımının ancak eğitim ile ulaşabileceği de kabullenilen bir olgudur. Bu nedenle, kalkınma çalışmalarında, geri kalmış bölgelerin dezavantajlı, riskli gruplarından olan kadınların eğitimi, eğitsel süreçlere katılımı önem taşımaktadır. GAP ile kırsal alanda kadınların eğitimine yönelik çalışmalarda (ÇATOM'lar aracılığıyla) önemli aşamalar kaydedilmiştir. Sınırlı ölçülerde de olsa, kadınların temel eğitim gereksinmeleri başta olmak üzere verilen genel eğitim hizmetleri ile kadınların toplum yaşantısındaki statülerinde, cinsiyet dengeli kalkınmada önemli aşamalar gösteren GAP ile, kadınların statüleri zamanla daha da artabilecektir. Fakat, GAP ile ilgili genel raporlarda da, yayınlarda da sıkça belirtildiği gibi, bölgede kırsal alanda kadınların eğitim düzeyi oldukça düşük düzeylerde bulunmaktadır. Araştırmada da, kadınların %75.2'sinin okur-yazar olmadığı, %5.9'unun okur-yazar, %18.3'ünün ilkokul ve %0.7'sinin (1 kadın) üniversite mezunu olduğu belirlenmiştir. Okur-yazar olmayanların bu kadar yüksek çıkmasının önemli bir nedeni, araştırmada özellikle evli kadınların (ve 25 yaş üstünün çoğunlukta olmasının) kapsama alınmasıdır.

1994 yılında GAP Bölgesinde kadının statüsü ve kalkınma sürecine entegrasyonu araştırmasında; kırsal alanda (toplam 1895 kadın) kadınların %76.4'ünün okur-yazar olmadığı sonucu bulunmuştur (Anonim 1994). Ayrıca, Harran Ovasında 35 köyde yapılan bir araştırmada da kadınların %82'sinin okur-yazar olmadığı belirtilmiştir (Çabuk ve Turak 1999). Araştırmada da buna yakın bir oran belirlenmekle beraber, hem 8 yıllık zorunlu temel eğitim hem de ÇATOM'lar aracılığıyla özellikle genç yaştaki kadın nüfusta okuma-yazma oranının yavaş da olsa artış gösterdiği ve bunun yükseleceği tahmin edilmektedir.

Kırsal kesim yaşamında iş ve meslek kavramı yaygın olarak; toprağı ve tarım işletmesi olanlar için çiftçi, tarım işletmesi olmayanlar için ise tarım işçisi genel adı ile anılır. Ancak, toplumsal gelişme, kırsal kesimde toprak dağılımı, il-ilçe merkezlerine uzaklık ve ulaşım olanakları gibi farklı faktörler ile kırsal kesimde mesleki yapılar çeşitlenebilir. GAP bölgesi kırsal alanı meslek çeşitliliği açısından oldukça sınırlı olup, uğraşıların hemen hemen tamamı tarıma dayanmaktadır.

Kadınlara *"mesleğiniz nedir?"* biçiminde sorulan soruya, %99.3'ü ev kadını, %0.7'si emekli ebe, biçiminde yanıt vermiştir. Fakat, burada ilginç olarak ortaya çıkan bir olgu, kadınlara sorulan "tarımsal işlerde çalışır mısınız? biçimindeki bir soruya ise, kadınların %51'i evet, %49'u da ara-sıra, gereksinim oldukça yanıtını vermişlerdir. Kırsal alanda kadınların tarıma katılımının gözardı edilmesi, ücretsiz aile işgücü olarak görülmesi olgusu burada da ortaya çıkmaktadır. Çünkü, kadınlar yaptıkları işi ya ikincil bir iş olarak görmekte ya da bunu belirtmeye değer bile görmemektedir.

2.2. Toplam Birey ve Çocuk Varlığı

Kırsal kesimde geleneksel yapının en belirgin olduğu toplamsal birim ailedir. Kırsal alanda yaşayan ailelerde daha fazla çocuk sahibi olma eğilimi yaygındır. Çünkü, çocuk kırsal yaşamda gelecek garantisi, ailelerin sosyal güvencesi, işgücü ve büyük (prestijli) ailenin göstergesi olarak görülür.

Kırsal alan geleneklerine göre çoğunlukla kadınların çocuk doğurmak ve çalışmak gibi iki asli görevi vardır. Kadın bunlar ölçüsünde çoğunlukla statüsünü arttırır. Hele, GAP gibi bir bölgede özellikle erkek çocuk sahibi olmak kadının güvencesi niteliğindedir. Çünkü, erkek çocuk aile için bir ekonomik dayanak, soyu sürdüren birey ve aileyi dışa karşı koruyan bir güç niteliğindedir. Kadın evlenir evlenmez çocuk yapma durumundadır. Buraya kadar belirtilen nedenlerden dolayı, ailede toplam birey sayısı da yüksek çıkmaktadır.

Çizelge.5.3. Ailelerde Toplam Birey Sayısı
(Evli Kadınlar)

Birey Sayısı	Sayı	%
2	8	5.3
3-4	13	8.6
5-6	26	17.1
7-10	66	43.4
11-15	33	21.7
16 +	6	3.9
TOPLAM	152	100.0

Ailelerde toplam birey sayısı açısından çok bireyli aile yapısı dikkati çekmektedir. Bunda, kadınların sahip olduğu ailelerin %38.8'inin geniş-büyük aile tipinde olmasının da büyük etkisi vardır. Çizelge 5.3'de görüldüğü gibi, ailelerin %69.0'u 7 veya daha fazla sayıda bireye sahiptir. Burada, önemli bir faktör de, çocuk sayısının fazlalığıdır. Ailelerde ortalama birey varlığı 7.95 olarak bulunurken, kadın başına ortalama çocuk sayısı 5.17 olarak bulunmuştur. Türkiye'de toplam doğurganlığın kırsal alanda 3.08 olduğu dikkate alınırsa (Değertekin, 1999), bulunan değer oldukça yüksek orandadır. Buna, ölen çocuk sayıları da dahil değildir. Hemen belirtmek gerekir ki, çocuk sayısı genç nüfusta giderek azalma eğilimindedir.

Aslında, ailelerde çocuk sayısı yüksek olmasına rağmen, Türkiye ortalamasına göre de yüksek olmakla birlikte, istenen çocuk sayısı daha düşüktür. Nitekim, kadınların %17.1'i çocuk istemediklerini belirtirken, %58.5'i 2-4 arasında çocuk istediğini vurgulamıştır. 1999 yılında yapılan bir araştırma ise Türkiye genelinde kırsal alandaki kadınların %57'sinin 2 çocuk istediği bulunmuştur (Bulut, 1999). GAP Bölgesinde kadının çocuk sayısı konusunda ailede karar süreçlerine katılmayışı, doğal olarak çocuk sayısını yükseltmektedir. Nitekim, kadınların %40.5'i bu konuda kararı eşiyle birlikte verdiğini belirtmiştir. %59.5'i ise eşinin ya da aile büyüklerinin buna karar verdiğini belirtmiştir.

2.3. Çocuk Ölümleri ve Doğum Koşulları

Araştırmada, bölgede kırsal alanda ölen çocuk sayısının yüksek olduğu bulunmuştur. Evli veya dul konumundaki 152 kadının %52.0'nda çocuk ölümü bulunmaktadır. Nitekim, bu kadınların %32.9'u 1, %39.2'si 2, %17.8'i 3, %10.1'in de ise 4 veya daha fazla çocuklarının öldüğünü belirtmiştir. Kadın başına düşen, ölen çocuk sayısı 2.2 olarak hesaplanmıştır. Yalnız, kadınların verdiği bilgilere göre, çocuk ölümü son yıllarda giderek azalmaktadır.

Diğer yandan, kadınlar çocuk ölümlerinin nedenlerini açıklamakta güçlük çekmişlerdir. Ölüm nedenleri olarak; tanımlanamayan hastalıklar, bakımsızlık gibi faktörler ileri sürülmüştür. Ayrıca, kadınların %53.9'u düşük de yaptıklarını ve bunun nedenlerini de; fazla çalışmaya, yorgunluğa, yetersiz-dengesiz beslenmeye ve strese bağladıklarını belirtmişlerdir.

Araştırmada, kadın konusunda edinilen önemli bulgulardan bir tanesi de erken yaştaki doğumlardır. Kadınların (evli veya dul) %77.6'sı 18 ve daha küçük yaşta doğum yaptıklarını belirtirken, %78.9 oranında kadın da ilk doğumunu evde, %21.1'i ise hastanede yaptığını belirtmiştir. Doğal olarak köyde doğum yapanlar, doğumlarının köydeki ebeler veya çoğunlukla da yaşlılar tarafından yapıldığını vurgulamışlardır. Bu tür doğumlar da beklenileceği gibi, kadınlar doğum sonrasında çeşitli hastalıklarla karşı karşıya kalabilmektedir. Nitekim,köyde doğum yaptığını belirten kadınların, %70.8'i doğumdan sonra çeşitli hastalıklar geçirdiklerini ifade etmişlerdir. Burada da hemen belirtmek gerekir ki, son yıllarda köyde doğum yapanların oranı yavaş da olsa azalmaktadır. Fakat, bu konuda halen ciddi personel ve donanım sorunlarının varlığı da devam etmektedir.

2.4. Evlilik ve Evlilik Yapısı

Evlilik, aile temelinin atıldığı en belirgin toplumsal sözleşme tipidir. İki farklı ailenin bireyleri arasındaki birlikteliğin sürekliliğe dönüştüğü evlilik, geleneksel kırsal toplumlarda sosyal rol olarak bireye yüklenen önemli sorumluluklardandır. Giderek çözülmeye başlasa da, halen kırsal alanda evlilik koşullarını belirleyen genelde ebeveynler ve/veya diğer aile büyükleridir. Özellikle de kız bireye seçme ya da karar verme, düşünce ifade etme hakkı çoğu kez sorulmaz. Doğal olarak, bunun ile sağlıklı aile temellerinin oluştuğu da her zaman tartışmaya açıktır. Bütün bunlar sonucunda, kızlarda özellikle evlenme yaşı küçük olup, neredeyse ilköğretim çağlarındadır. Araştırma kapsamındaki kadınların %32.9'u 15 ve daha küçük, %38,2'si 16-17, %22.4'ü 18-20, %6.5'i ise 21 veya daha büyük yaşta evlenmiştir. Buna karşılık kadınlar çoğunlukla ideal evlilik yaşını 18-22 yaş arası olarak belirtmiştir. Ortalama evlilik yaşı ise 16.4 olarak bulunmuştur. 1994 yılında yapılan araştırmada da benzer olarak ortalama evlenme yaşı 17 olarak bulunmuştur (Anonim 1994). Fakat, hemen belirtmek gerekir ki, çok yavaş da olsa gençler arasında evlenme yaşı giderek yükselmektedir.

GAP gibi geleneksel aile yapılarının ağırlık olduğu bir bölgede, evlilik, erkeğin baba evinde yapılmakta ve çoğunlukla yeni evli çiftler belli bir süre (bu değişebilmektedir) baba evinde yaşamaktadır. Bölgede evlilikler kurulurken çoğunlukla önce imam nikahı yapılmakta, sonra resmi nikah yapılmaktadır. Kadınların %94.7'si de önce imam nikahı, sonra resmi nikah yaptıklarını belirtmiştir. %4.6 oranındaki kadın sadece imam nikahı, 1 kadın ise sadece resmi nikah yaptırdıklarını ifade etmiştir.

Bölgede birden fazla evlilik yapısı giderek azalmaktaysa da, varlığını halen sürdürmektedir. Kadınların %13.8'i kocalarının 2 nci (kuma), %1.3'ü ise 3 ncü eşi (ikinciye kuma) olduğunu vurgulamışlardır. Erkekler aynı anda birden fazla evlilik yapabilirken, kadınlar ancak eşlerinin ölümüyle ikinci evliliği (sıkça rastlanılmasa da) yapmaktadır. Nitekim, %5.9 oranındaki kadın kocalarının kendilerinin 2nci eşi olduğunu ve eşlerinin öldüğünü belirtmiştir. Ayrıca, kadınların %44.7'si eşlerinin ailesi ile birlikte oturduklarını da ifade etmiştir.

2.5. Kadınların Sosyal Güvenlik ve Güvence Durumu

Türkiye'de kırsal alanda toplum refahı açısından önemli sayılan en önemli eksikliklerden birisi sosyal güvenlik uygulamalarıdır. Gerek Türkiye genelinde gerekse GAP Bölgesi özelinde özellikle kırsal alanda ve özellikle de dezavantajlı-riskli grupların (bunların başında da kadınların geldiği söylenebilir) sosyal güvenlik kapsamında olmadıkları görülmektedir. Doğal olarak bu durum, eğer, birey maddi temeli olmayan bir ailede yer alıyorsa kendilerini güvencede hissetmemelerine ve geleceklerine umutla bakmamalarına neden olmaktadır.

GAP Bölgesi genelde sosyal güvenlik uygulamaları açısından Türkiye ortalamasından geri olduğu gibi, bu durum kırsal alanda daha da geri durumdadır. 1995 yılında Türkiye genelinde sosyal sigorta sistemlerinin kapsadığı nüfusun toplam nüfusa oranı %78.8 iken, 1999 yılında %91'e yükselmiştir. Bu oran, bölgede bir artış göstermekle birlikte, ancak %40 düzeyine yükselebilmiştir. Bölgenin ekonomik ve toplumsal yapısının özelliklerinden de kaynaklanan bu düşük oran Türkiye ortalamasının çok altındadır. Araştırma kapsamına ele alınan 153 kadın arasında doğrudan kendisi herhangi bir sosyal güvenlik uygulaması kapsamında olan yalnız 1 kadın vardır. Bu da mesleğinden dolayı (emekli ebe) emekli sandığı kapsamındadır.

Çizelge.5.4. Kadınların Sosyal Güvenlik Kaynakları

Kaynaklar	Sayı	%
Yeşil Kart	56	26.6
Emekli Sandığı (çocuklarından dolayı)	9	5.9
Eşinden Dolayı- Bağ-Kur'lu	6	3.9
Taşınmaz-Taşınır Varlıklar	6	3.9
Eşinden Dolayı -SSK'lı	2	1.3
Emekli Sandığı	1	0.7
Diğer	6	3.9
Yok	67	43.8
TOPLAM	153	100.0

Araştırma kapsamındaki kadınların küçük bir bölümü sosyal güvenlik konusunda bilgi sahibi olup, bu da daha çok emeklilik hakkı, maaş ödenmesi biçimindedir. Bu kadınlar da, genellikle eşlerinden ya da çocuklarından dolayı sosyal güvenlik kapsamında olanlardır. Kadınlar sosyal güvence ile sosyal güvenliği genelde birbirinden ayırmamakta ve eş anlamlı kullanmaktadırlar.

Çizelge.5.4.'de verildiği gibi, kadınların %43.8'i kendi ifadeleri ile herhangi bir sosyal güvenlik uygulamasına ve/veya güvenceye sahip değildir. Kadınların en fazla kapsama dahil olduğu (%36.6) sosyal güvenlik uygulaması ise yeşil kart uygulamasıdır. Yeşil kart uygulamasının sadece tedavi hizmeti veren bir uygulama olması ve ilaç temin olanağı sağlamaması nedeniyle yetersiz kalması özellikle düşük gelirliler için sorun yaratmaktadır. Arazi, ev, traktör, hayvan gibi varlıkları kendine sosyal güvence gören kadınların oranı ise araştırmada %3.9 olarak bulunmuştur. Diğer yandan, araştırma sırasında kadınlara *"yaşamınızdaki en önemli güvenceniz nedir?"*, biçiminde bir soru da sorulmuştur. Soruya kadınların; %47.7'si eşim, %26.1'i çocuklarım, %3.3'ü taşınmaz varlıklarımız (başta arazi olmak üzere ev, daire vd.), %1.3'ü ise sosyal güvenlik kurumları biçiminde yanıt vermiştir. %21.6 oranında kadın ise, herhangi bir güvencelerinin bulunmadığını belirtmiştir. Burada ortaya çıkan ilginç konu ise, kadınların sadece %1.3'ü sosyal güvenlik kurumlarını sosyal güvence olarak belirtirken %47.7'sinin eşlerini en önemli sosyal güvenceleri olarak görmeleridir. Bu durum, GAP Bölgesi köylerinde sosyal güvenlik uygulamalarının ne kadar zayıf olduğunu göstermektedir. Bu yanıtlardan hareketle evli ve eşi hayatta olan kadınlara *"eşinize bir şey olursa nasıl geçinirsiniz?"*, sorusu da sorulmuştur. Bu gruptaki kadınların, %29.7'si çocuklarım bakar, %20.0'si ailem bekar, %17.9'u devlet bize yardımcı olur, %10.3'ü kendim çalışırım, %8.3'ü akrabalarımız yardımcı olur, %6.9'u kendi mal varlığımız ile geçiniriz biçiminde yanıt vermiştir. %6.9 oranında kadın ise, bu konuda "bilgim yok" demiştir. Kırsal alanda özellikle de GAP gibi geleneksel ilişkilerin ve buna bağlı olarak aile dayanışmasının yoğun olduğu bir bölgede, doğal olarak sosyal güvence olarak ön plana çıkanlar da çocuklar, aile ve akrabalar olmaktadır. Kuşkusuz, bu sosyal güvenlik sisteminin işleyişinin önünde bir engel değildir. Çünkü, bu durumda olan tüm bireylerin nasıl zorluklarla karşı karşıya oldukları ve nasıl bir yaşam sürdürdükleri önemlidir. Zira, kadınların %40.6'sı ancak devletin yardımlarıyla gelecekte kendilerini güvencede hissedeceklerini ifade etmekten kaçınmamışlardır.

GAP gibi, özellikle kırsal alanda tarımsal gelişmeye paralel olarak, bireylerin gelir düzeylerinin yükseltilmesini, sosyal refah düzeyinin arttırılmasını amaçlayan bir projenin, insanların (başta sağlık sorunları olmak üzere) geleceğe güvenle bakmalarını sağlayacak başlıca aracılardan biri olan sosyal güvenlik uygulamalarına ağırlık verilmesi, yukarıda öz olarak değinilen kadınların durumu gibi diğer gruplar için de önem taşımaktadır.

2.6. Kadınların Sağlık Sorunlarını Çözümleme Yolları

Köylerde ailelerin sağlık sorunlarını çözümlemeleri tahmin edileceği gibi, öncelikle mevcut sağlık kurumlarının varlığına ve/veya ailelerin ekonomik durumuna bağlıdır. Her iki açıdan da bölge, göstergelere göre, iyi bir durumda olmadığı için, sağlık yaşamdaki en önemli sorunlardan biri haline gelmektedir.

Çizelge.5.5. Kadınların Hastalık Durumlarında Başvurdukları Birimler

Başvurulan Birimler	Sayı	%
İldeki Hastaneye, Doktora	92	60.1
İldeki Hastaneye, Doktora	27	17.7
Büyükşehirlerdeki Sağlık Kurumlarına	14	9.2
Köyde veya Komşu Köydeki Sağlık Ocağına	10	6.5
Doğrudan Özel Doktora	6	3.9
Diğer	4	2.6
TOPLAM	**153**	**100.0**

Çizelge.5.5.'de görüldüğü gibi hastalık durumlarında kadınların %60.1'i bulundukları, bağlı oldukları ildeki hastaneye, doktora, %17.7'si ilçedeki hastaneye, doktora, %9.2'si büyük şehirlerdeki sağlık kurumlarına, %6.5'i ise kendi köylerinde veya köydeki sağlık ocağına başvurmaktadır. Burada hemen belirtilmesi gereken iki olgu var; birincisi, kadınların hastalık durumlarında başvuracakları sağlık kurumlarında ailenin gelirinin önemli rolü bulunmaktadır. İkincisi, araştırma sırasındaki sohbetlerde, gözlemlerde edinilen bilgilere dayanarak, kadınların büyük bir çoğunluğun acil ve ağır hastalık söz konusu olmadıkça il'e, özel doktora veya büyük şehirlere gitmediğinin göz ardı edilmemesi gerekir. Fakat, hangi durumda olursa olsun Bölgede kırsal alanda sağlık hizmetleri yetersizdir ve kadınların çoğu da köylerinde (veya yakınındaki) ve/veya ilçelerindeki sağlık hizmetlerinin yetersiz olması nedeniyle il'e veya büyük şehirlere gittiklerini vurgulamışlardır.

Daha önce de belirtildiği gibi %36.6'sı yeşil kart sahibi olan kadınlar, yeşil kart uygulamalarında sağlık kurumlarının davranışları ve uygulamanın sadece tedavi hizmeti olması nedeniyle zorunlu olarak hastanelere ücretli olarak veya özel doktora gitmektedir. Bu süreçte, ilaç temini önemli bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü, sadece %11.8'i bağımlı veya bağımsız olarak sosyal güvenlik kapsamında olması nedeniyle, geriye kalanlar-yeşil kart sahibi olanlar da dahil-ilaç masraflarını kendileri karşılamaktadır. Ve, araştırmada da kadınların %81.7'si ilaçları kendi olanakları ile almak durumunda olduklarını ve bu nedenle de çoğu kez, eğer yüksek bir bedel ödemek gerekiyorsa, ilaç kullanımından vazgeçebildiklerini de belirtmişlerdir. %2.6 oranında kadın ise sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfı aracılığıyla ilaç alabilmektedir. %3.9 oranındaki kadında parasızlık nedeniyle ilaç almadıklarını belirtmiştir. Bu arada kadınlar, sağlık sorunlarının sadece kendileri için değil tüm aile bireyleri için sorun oluşturduğunu belirtmiştir. Çünkü, kadınların %51.0'i ailelerinde kronik hasta ya da engelli bireylerin bulunduğunu ve bunlar nedeniyle sağlık sorunlarının ve sağlık kurumlarına ulaşabilirlikte sorun yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

2.7. Kadınların Kendi Sorunlarına Bakış ve Özlemleri

Kırsal alanda aile içi ve dışı rolleri ile yaşamın büyük yükünü çeken kadınların, karşı karşıya olduğu sorunlarının tanımı çözüm için önemli bir yaklaşımdır. Çünkü, böylece sorunlar doğrudan sahipleri tarafından belirlenip, öncelikle buna göre belirlenebilir.

Çizelge.5.6. Kadınlara Göre Kadınların Başlıca Sorunları

Sorunlar	Sayı	%
Ekonomik Yetersizlik	54	35.3
Suyun Yetersizliği (İçme ve/veya kullanma)	35	22.9
Sağlık Olanakları	24	15.7
İşsizlik	17	11.1
Çocukların Eğitimi	6	3.9
Bilinç Düzeyinin Düşüklüğü	4	2.6
Dayak, Resmi Nikah vb.	4	2.6
Diğer	2	1.3
Sorun Yok	7	4.6
TOPLAM	**153**	**100.0**

Kırsal alanda yaşamın güçlüğü yukarıda da belirtildiği gibi, kadının üstlenmiş olduğu rollerden dolayı, kadını birinci dereceden etkileyebilmektedir. Çizelge.5.6'da görüldüğü gibi, kadınların %35.3'üne göre, kadınların içinde bulunduğu en önemli sorun ekonomik yetersizlik, %22.9'una göre suyun yetersizliği, %15.7'sine göre sağlık olanaklarının yetersizliği, %11.1'ine göre işsizliktir. Kadınlar açısından sorunumuz yok diyenlerin oranı %4.6'da kalmıştır. Sorunların yoğunluğu, kırsal yaşamın güçlüğü ve kadınların eğitim düzeyinin düşüklüğü, kadınların bir araya gelip sorunlarını çözmelerine, dayanışmalarına da engel olabilmektedir. Kadınların %61.6'sı ***"kadınlarla bir araya gelip sorunlarınızı görüşür müsünüz?"***, sorusuna "hayır" yanıtını vermişlerdir. Geriye kalanlar ise, yakın akrabalarla, komşularla bir araya gelip konuşuruz, fakat bu sorunları tartışmaktan çok, günlük işleri veya olayları konuşmaktan öte gitmeyiz demişlerdir.

Yaşam ve çalışma koşulları açısından başta ekonomik olmak üzere birçok zorluk içinde bulunan kadınların, özlemleri de öncelikle ekonomik beklentilerde biçimlenmektedir. Çünkü, kadın yaşamında sürekli rahat bir yaşamın özlemi içinde olmaktadır.

Çizelge.5.7. Kadınların Özlemleri

Özlemleri	Sayı	%
Zengin Olmak	64	41.8
Sağlıklı Bir Yaşam Sürdürmek	37	24.2
Çamlıları Okutabilimek	31	20.3
İş Sahibi Olmak	17	11.1
Hacca Gitmek	2	1.3
Diğer	2	1.3
TOPLAM	**153**	**100.0**

Çizelge.5.7'de görüldüğü üzere, beklenildiği gibi, kadınların en temel özlemleri ekonomik beklentilerde biçimlenmektedir. Zengin olmak veya iş sahibi olmak biçiminde özlem belirtenlerin oranı %52.9'dur. Sağlık sorunlarının yoğunluğu da burada ön plana çıkmakta ve kadınların %24.2'ü sağlıklı bir yaşam yönünde özlemlerini ifade etmiştir. Ayrıca, eğitim açısından kendilerinin yetersiz olduğunu kabullenen kadınlar, bu özlemlerini çocukları ile gidermek istemektedir. Nitekim, kadınların %20.3'ü çocuklarını okutabilmenin özlemi içinde olduklarını belirtmişlerdir.

3. YAŞLI VE/VEYA DUL BİREYLER

Sosyal güvenlik uygulamalarının yetersiz olduğu toplumlarda, bireyler çalışamayacak yaşlara geldiklerinde kazanç elde etmek olanakları azaldığından genellikle yoksulluğa düşer ve yaşamını zor koşullarda devam ettirebilir. Sosyal güvenliğe hak sahibi olanlar da gelirleri emeklilik süreci ile birlikte azaldığı için yine zorluk çekebilmektedirler. Aynı durum, dul (eşi ölmüş veya ayrı) bireyler için de geçerlidir. Eğer, dul olan birey kadın ise koşullar daha da ağırlaşabilmektedir. Çünkü, geleneksel kır toplum yapısının verdiği koşullar dul kadın bireyi aile içi ve dışı rolleri açısından, zor durumlarda bırakabilmektedir. Araştırmada cinsiyet ayırımına bakılmaksızın toplam 101 yaşlı veya dul bireyle görüşülmüş ve anket uygulanmıştır.

3.1. Yaşlı ve/veya Dul Bireylerin Temel Nitelikleri

Araştırma kapsamına alınan yaşlı ve/veya dul bireylerin %18.8'i Diyarbakır, %18.8'i Adıyaman, %13.9'u Şanlıurfa, %11.9'u Mardin, %10.9'u Gaziantep, %8.9'u Batman, %5.9'u Siirt, %5.9'u Şırnak ve %5.0'i Kilis ilinde yaşamaktadır. Bu gruptaki bireylerle yapılan görüşmelerde özellikle iletişim kurabilme ve kadınlarla görüşebilme açısından sınırlılıklar yaşanmıştır. Bu nedenle, illerde kapsama alınan birey sayılarında dengeli bir dağılım görülmemektedir.

Çizelge.5.8. Yaşlı ve/veya Dul Bireylerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grupları	Sayı	%
25-30	3	3.0
31-40	1	10.9
41-50	14	13.9
51-60	21	20.8
61-70	26	25.7
70 - +	26	25.7
TOPLAM	101	100.0

Çizelge.5.8'de görüldüğü gibi, yaşlı ve/veya dul bireylerin %72.2'si 50 yaşından büyük yaş gruplarında yer almaktadır. Yaşlı ve/veya dul bireylerin, %89.1'i dul (eşi ölmüş), %6.9'u bekar, %3.0'u evli, %1.0'ı eşinden ayrılmış konumdadır. Buradan hemen belirtmek gerekir ki, araştırmada sırasında bu grupta yer alanlar arasında en dezavantajlıların durumunu ortaya koyabilmek amacıyla, özellikle, hem dul (eşi ölmüş) hem de daha yaşlı olanların seçimine özen gösterilmiştir. Bu nedenle, dul (eşi ölmüş) bireylerin oranı %89.1 olarak ortaya çıkmıştır.

Çizelge.5.9. Yaşlı ve/veya Dul Bireylerin Eğitim Düzeyleri

Eğitim Düzeyleri	Sayı	%
Okur-yazar değil	98	97.0
Okur-yazar	2	2.0
İlkokul mezunu	1	1.0
Ortaokul mezunu	-	-
Lise mezunu	-	-
Üniversite mezunu	-	-
TOPLAM	101	100.0

Yaşlı ve/veya dul bireyler eğitim düzeyi açısından çok geri bir durumda bulunmaktadır. Çünkü, bu gruptakilerin sadece %3.0'ü okur-yazar durumdadır. Doğal olarak, eğitim açısından bu kadar geri durumda bulunan bir grubun sosyal güvenlik uygulamaları açısından iyi olması beklenemez. Aynı zamanda, riskli-dezavantajlı grup olarak belirtilen bu bireylerin sorunlarını ifade etmeleri, kalkınma süreçlerine katılımı da söz konusu olmamaktadır. Bu ise, insan odaklı bir bölgesel kalkınma projesinin önceliklerini belirlemesi açısından önemli bir hedefi oluşturmaktadır.

Bireylerin özellikle yaşlı olması, doğal olarak çalışma koşullarını da etkilemektedir. Yaşlı ve/veya dul olan bireylerin %53.7'si "mesleğiniz nedir?", sorusuna ev hanımı, %26.7'si çiftçi, %17.8'i tarım işçisi ve %2.0'si diğer, biçiminde yanıt vermiştir. Bu gruptaki bireylerin aynı zamanda %55.4'ü mevcut durumları ile herhangi bir iş yapamadıklarını da belirtmiştir. Buna da en önemli neden olarak sağlık durumları ileri sürülmüştür. Araştırma kapsamındaki yaşlı ve/veya dul bireyler genellikle çok bireyli hanelere sahiptir. Nitekim, yaşlı ve/veya dul bireylerin %42.6'sı 1-4, %37.7'si 5-8 ve %19.7'si 9 ve daha fazla bireye sahip hanelerdedir. Burada önemle belirtilmesi gereken bir olgu, bu gruptaki bireylerin %24.8'i tek başlarına yaşamlarını sürdürmeleridir. Bu ise, özellikle sosyal hizmet alanında öncelikli hedefleri belirleme açısından önem taşımaktadır.

Yaşlı ve/veya dul bireylerin çocuk varlığı, bir anlamda en önemli sosyal güvence sayılmaktadır. Çünkü, özellikle erkek çocuk bir yandan ekonomik, diğer yandan da yaşlılık ve/veya dul kalma durumlarında en önde gelen güvence kaynağı olmaktadır.

Çizelge.5.10. Erkek Çocuk Varlığı

Erkek Çocuk Varlığı	Sayı	%
Çocuk yok	17	16.8
Erkek Çocuk Yok	4	4.0
Bekar	7	6.9
1 Erkek Çocuk Var	17	16.8
2 Erkek Çocuğu Var	13	12.9
3-5 Erkek Çocuğu Var	38	37.6
6 veya Daha Fazla Erkek Çocuğu Var	5	5.0
TOPLAM	**101**	100.0

Daha sonra değinileceği gibi, kırsal alanda ailelerde sosyal güvence açısından en çok gösterilen kaynak olan, erkek çocuk, araştırma kapsamında yer alan yaşlı ve/veya dul olan bireylerin %72.3'ünün ailesinde bulunmaktadır. Bekar ve çocuğu olmayanlar dikkate alındığında ise, bu oran %94.8'e çıkmaktadır.

Araştırma sırasında, bu gruptaki bireylere gerek anket görüşmelerinde gerekse birebir özel görüşmelerde kadın olsun, erkek olsun büyük bir çoğunluğu kendilerine güvence kaynağı olarak erkek çocuklarını gördüğü saptanmıştır. Bölgede sosyal güvenlik uygulamalarının yaygın olmayışı, sosyal hizmet kuruluşlarının ve olanaklarının çok zayıf kalması ve de kız çocuklarının evlendikten sonra aileleri ile ilişkilerinin asgari düzeyde kalması ve ev dışında bulunması nedeniyle erkek çocuk varlığı ön plana çıkmaktadır.

3.2. Yaşlı ve/veya Dul Bireylerin Sosyal Güvenlik ve Sosyal Güvence Durumu

Özellikle ileri yaş gruplarında bireyler, kendini rahat ve güvende hissedecek kaynaklar, kurumlar arar. Sosyal güvenlik sistemlerinin gelişmediği, yaygın olmadığı toplumlarda, bireyler sosyal güvence olarak; akrabalık, komşuluk, çocuk varlığı, ekonomik varlık gibi kaynaklara başvurur.

Bütün riskli-dezavantajlı gruplarda, sosyal güvenlik ve sosyal güvence kavramları aynı biçimde değerlendirilmektedir. Bu grupta da bireyler sosyal güvenlik kaynakları olarak sadece

resmi uygulamaları değil, geleneksel kaynakları da dikkate almaktadır. Kuşkusuz, burada bireylerin konu hakkındaki genel bilgi düzeylerinin yanı sıra, eğitim düzeylerinin de etkisi vardır.

Çizelge.5.11. Yaşlı ve/veya Dulların Sosyal Güvenlik Kaynakları

Kaynaklar			Sadece Var Olanlar	
	Sayı	%	Sayı	%
Çocuklar	16	15.8	16	29.6
Yeşil kart	11	10.9	11	20.4
Yaşlılık Parası	8	7.9	8	14.8
SSK Bağımlı veya Bağımsız	5	5.0	5	9.3
Bağ-Kur Bağımlı veya Bağımsız	4	4.0	4	7.4
Mal Varlığı	4	4.0	4	7.4
Özürlü Maaşı	3	3.0	3	5.5
Akrabaları	3	3.0	3	5.5
Yok	47	46.5	-	-
TOPLAM	101	**100.0**	54	**100.0**

Çizelge.5.11'de görüldüğü gibi, bireylerin %46.5'inin herhangi bir sosyal güvenlik uygulamasına bağlılığı bulunmamaktadır. Herhangi bir kaynağa sahip olanların ise, %29.6'sı çocuk varlığını, %20.4'ü yeşil kart sahipliğini, %14.8'i yaşlılık parasını kaynak olarak göstermiştir. Prime dayalı olan sosyal güvenlik uygulamalarına bağımlı veya bağımsız olarak tabi olanların oranı ise (SSK, Bağ-kur) %16.7'dir. Bunun hemen hemen tamamı çocuklarından dolayı bu uygulama kapsamındadır.

Yaşlı ve/veya dul durumdaki bireyler kendilerine sorulan ***"yaşamınızdaki en önemli güvenceniz nedir?"*** sorusuna, tahmin edildiği gibi çoğunlukla "çocuklar" yanıtını vermiştir. Nitekim, bu gruptaki bireylerin %52.5'i sosyal güvence olarak çocuklarını (-ki bunda da erkek çocuklar çoğunlukla kastedilmektedir), %15.8'i devletin varlığını (SSK, Bağ-kur, Yeşil Kart, Yaşlılık maaşı, özürlü maaşı), 6.9'u eşini %5.9'u akrabalarını, %4.0'ü mal varlığını ön plana almaktadır. %14.9 oranındaki birey ise, herhangi bir sosyal güvencelerinin bulunmadığını belirtmiştir. Diğer yandan, bireylere ***"devletin öncülüğünde sizin için geliştirilecek bir sosyal güvenlik uygulaması girişimine destek verir misiniz?"***, biçiminde sorulan soruya; %30.7 oranında olanaklarımız ölçüsünde "evet", %51.5 oranında "hayır" ve %17.8 oranında "bilmiyorum" yanıtı verilmiştir. Burada, bireylerin sosyal güvenlik kavramını algılama biçimi ve gelecekten beklentiler önemli faktörler olarak ortaya çıkmaktadır.

3.3. Yaşlı ve/veya Dul Bireylerin Sağlık Sorunlarını Çözümleme Biçimleri

Doğal olarak, büyük bir bölümü sosyal güvenlik uygulamaları kapsamında bulunmayan bu gruptaki bireylerin, sağlık sorunları yaşamlarındaki en önemli sorunlardan birisidir.Ve, bu sorun bireyin yaşamdaki geleceğe bakışını, mutluluğunu, çevre ile ilişkilerini doğrudan etkileyebilmektedir.

Yaşlı ve/veya dul bireylerin %40.6'sı son 1 ay içinde (1 kez veya daha fazla), %23.8'i son 1 yıl içinde (1 kez veya daha fazla), %11.9'u 1 yıl veya daha uzun bir süre önce sağlık

sorunları nedeniyle doktora/hastaneye gittiğini, %8.9'u en son ne zaman gittiğini hatırlayamadığını belirtirken, %14.8'i hiç gitmediğini belirtmiştir. Son 1 yıl içinde doktora / hastaneye gitmek durumunda kaldığını belirten (%64.4) yaşlı ve/veya dul bireylerin; %53.8'i kendisini çocuklarının doktora/hastaneye götürdüğünü, %20.0'si kendisinin tek başına gittiğini, %10.8'i ailesinden birilerinin, %9.2'si akrabalarının, %6.2'si ise komşularının götürdüğünü belirtmiştir.

GAP Bölgesi köylerinde sosyal güvenlik uygulamalarının yaygın olmayışı, sağlık ve sosyal hizmetlerin çok yetersiz olması nedeniyle, ani hastalık, rahatsızlık veya acil durumlar özellikle riskli-dezavantajlı gruplar için sorun oluşturmaktadır. Bu durumda, birey çoğu kez birilerinin yardımına gereksinim duymaktadır. Araştırma kapsamındaki yaşlı ve/veya dul bireylerin %37.6'sı bu durumlarda öncelikle çocuklarının ve/veya kardeşlerinin %12.9'u komşularının, %12.9'u akrabalarının, %6.9'u eşlerinin yardımcı olduğunu, %29.7'si ise hiç kimsenin yardım etmediğini belirtmiştir. Kuşkusuz yardım edilmediğini belirten bu bireyler, riskli-dezavantajlı grupların da ön sıralarında yer almaktadır. Araştırma sırasında yaşlı ve/veya bireylerin; %56.4'ü eğer devlet kendilerine maaş verirse, %33.7'si sigortaları olursa veya herhangi bir kanaldan sabit bir gelirleri/maaşları olursa kendilerini güvencede hissedeceklerini, %2.0'si güvence için huzur evi açılması gerektiğini belirtmiş, %7.9'u ise gelecekte güvence için, düşünmedim veya bilmiyorum biçiminde görüş bildirmiştir. *Burada ortaya çıkan temel olgu, devletin varlığının bireyde yarattığı güven duygusu ve beklentidir.*

3.4. Yaşlı ve/veya Dul Bireylerin Temel Geçim Kaynakları ve Günlük Gereksinimleri Karşılama Durumları

Çalışamayacak kadar yaşlı olan bu gruptaki bireyler için çocukların, kardeşlerin, akrabaların varlığı geçim koşulları açısından önem taşımaktadır.

Çizelge.5.12. Yaşlı ve/veya Dul Bireylerin Başlıca Geçim Kaynakları

Geçim Kaynakları	Sayı	%
Çocuklar, Kardeşler	21	20.8
Yaşlılık, Özürlü veya Sosyal Güvenlik Kurumlarından Alınan Maaşlar	21	20.8
Arazi ve/veya Hayvan Varlığı ve/veya Kira Gelirleri	17	16.8
Tarım işçiliği	12	11.9
Komşular, Köylüler	11	10.9
Akrabalar	6	5.9
Diğer	2	2.0
Yok	11	10.9
TOPLAM	**101**	**100.0**

Çizelge.5.12'de görüldüğü gibi, bu gruptaki bireylerin yalnızca %16.8'i sahip olduğu mal varlıkları ile geçimini sağlamaktadır. %20.8'inin geçim kaynağını değişik kurumlardan alınan maaş, %11.9'unkini ise, tarım işçiliği oluşturmaktadır. Kırsal alandaki dayanışma, yardımlaşma gibi geleneksel davranış biçimleri bu süreçte bireye önemli kaynak oimaktadır. Diğer yandan, ekonomik yapıdaki düşünce değişiklikleri, bireyleşme akımları kırsal alanı da etkisi altına alabilmektedir. Çünkü, mal varlıkları ile geçimini sağlayan yaşlı ve/veya dul bireylerin oranı %16.8 bulunmasına rağmen, bu gruptaki toplam bireylerin %34.7'si değişen miktarda arazilerinin bulunduğunu belirtmiştir. Araştırma sırasında, bu arazileri işleyemeyecek durumda

olan bireylerin çoğunlukla kendilerine bakmak koşuluyla arazilerini çocuklarına, akrabalarına, komşularına verdikleri, işlettirdikleri saptanmıştır. *Yani, karşılıklı çıkar ilişkileri ile dayanışma, yardımlaşma biçimlenebilmektedir.*

Araştırmada, yaşlı ve/veya dul bireylerin %64.4'ünün günlük temel gereksinimlerinin bizzat kendileri tarafından, %17.8'inin çocukların, %7.9'u gelinleri %5.9'u eşler, %4.0'ü komşuları, akrabaları tarafından karşılandığı belirlenmiştir. Diğer yandan, araştırma sırasında bu gruptaki bireylerle yapılan görüşmelerde, gelecekte kendilerine kimin bakacağı, yardım edeceği sorusunun bireyleri çok düşündürdüğü görülmüştür. Burada da çocuklar ön plana çıkmaktadır. Nitekim, bu gruptaki bireylerin %52.5'i gelecekte kendilerine çocuklarının, %19.8'i ise komşularının, akrabalarının, Devletin sosyal güvenlik birimlerinin veya hayırseverlerin bakacağını belirtmiştir. %19.8'i kendisine hiç kimsenin bakmayacağını, %7.9'u ise bu konuyu hiç düşünmediğini ifade etmiş veya bilmiyorum biçiminde yanıt vermiştir.

Bireylerin içinde bulunduğu koşullar, karşı karşıya olduğu sorunlar, aynı durumda olanların birlikteliği ile daha kolay aşılabilir ve ancak böylece taban da oluşturulabilir. Ülke genelinde olduğundan daha da geri bir durumda bulunan bu gruptaki bireylerin bir araya gelip sorunlarını tartışması, çözüm araması çok zayıf bir gerçekçilik göstermektedir. Nitekim, bireylerin %69.3' hangi nedenle olursa olsun kendi taşıdıkları sorunlara, koşullara sahip diğer bireylerle görüşmediklerini /görüşemediklerini belirtirken, yine bireylerin %86.1'i de sorunları aşmak, koşulları kolaylaştırmak için bugüne değin herhangi bir girişimde bulunmadıklarını belirtmekten kaçınmamışlardır. Bu arada, yaşlı ve/veya dul bireyler günlük yaşamda karşılaştıkları, yaşadıkları en önemli sorunları; sağlık, ekonomik yetersizlik, geçim koşullarının ağırlığı, yiyecek ve temini, hazırlanması ve yalnızlık vd. biçiminde sıralamışlardır.

3.5. Yaşlı ve/veya Dul Bireylerin Gelecekten Beklentileri ve GAP Hakkındaki Bilgi Düzeyleri

Bu gruptaki bireylerin gelecekten beklentileri içinde bulundukları, yaşadıkları sorunlarla, koşullarla paralellik göstermiştir.

Çizelge.5.13. Yaşlı ve/veya Dul Bireylerin Gelecekten Beklentileri

Beklentiler	Sayı	%
Kimseye Muhtaç Olmadan Yaşamak	67	66.3
Sağlıklı Yaşamak	14	13.9
Devletin Yardımına Kavuşmak	6	5.9
Rahat Bir Ölüm	7	6.9
Bilmiyor veya Yanıtsız	7	6.9
TOPLAM	101	100.0

Çizelge.5.13'de görüldüğü gibi gelecekten en yüksek beklenti %66.3 ile *"kimseye muhtaç olmadan yaşamak"* çıkmıştır. Burada, bireyin geleceğe, içinde bulunduğu koşullar nedeniyle, hep kuşkucu bakışı ön plana çıkmaktadır. Araştırma sırasında, Bölgede yürütülen ve gelecekte bireylerin önemli beklentilerinin karşılanacağı GAP'ın yaşlı ve/veya dul bireylerin ne kadarı tarafından bilindiğini öğrenmek amacıyla, ***"GAP hakkında ne biliyorsunuz?"***, biçiminde bir soru sorulmuştur. Soruya, bireylerin %91.1'i bu konuda bir şey bilmiyorum veya bilgim yok, %4.9'u sadece duydum, %4.0'ü ise sulama projesi biçiminde yanıt vermiştir. GAP'ı sadece duydum veya sulama projesidir biçiminde yanıt veren 9 bireyden 5'i GAP'tan su ve iş beklediklerini belirtirken, 4'ü herhangi bir beklentimiz yok demiştir.

4. KRONİK HASTA VE/VEYA ENGELLİ BİREYLER

GAP Bölgesinde özellikle kırsal alanda akraba evliliklerin fazla olması, yetersiz ve dengesiz beslenme, sağlık hizmetlerinin ulaştırılamaması ve sağlık, anne-çocuk sağlığı gibi konularda eğitim eksikliği vd. nedenlerden dolayı, kronik hastalıklar ve/veya engelli birey sayısının fazla olduğu araştırma sırasında özellikle dikkati çekmiştir. Araştırma sırasında en zor çalışılan ve yürütülen konu bu olmuştur. Köylerde, *"köyünüzde kronik hasta ve/veya engelli birey mıdır?", diye sorulduğunda "oldukça çok" yanıtı verilmiş ve bir anda araştırmacıların etrafı kronik hasta ve/veya engellilerle kuşatılmıştır. Ki, bunlar yürüyebilecek konumda olanlardı.*. Bu bireyler, köy dışından gelen her görevliye; kendini tedavi edecek, ettirecek, sorunlarına hemen çözüm bulacak düşüncesiyle yaklaşmakta ve böylece umut taşımaktadır.

4.1. Kronik Hasta ve/veya Engelli Bireylerin Temel Nitelikleri

Bu grupta araştırma kapsamına alınan bireylerin (126) %21.4'ü Şanlıurfa, %19.0'ı Mardin, %12.7'si Gaziantep, %9.5'i Adıyaman, %7.9'u Batman, %6.3'ü Siirt, %4.8'i Kilis ve %3.2'si Şırnak ilinde yaşamaktadır.

Çizelge.5.14. Kronik Hasta ve/veya Engelli Bireylerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grupları	Sayı	%
10 Yaşından Küçük	10	7.9
11-20	28	22.2
21-30	28	22.2
31-40	14	11.1
41-50	14	11.1
51-60	8	6.3
61 +	24	19.1
TOPLAM	126	100.0

Bu gruptaki bireyler de eğitim düzeyi açısından geri durumdadır. Bireylerin; %61.1'i okur-yazar olmayıp, %15.9'u sadece okur-yazardır. %63.5'inin 40 yaşının altında olduğu bu bireyler arasında okur-yazar olmayanların oranının yüksek olması; Bölgede bu bireylere (özellikle engellilere) yönelik özel eğitim programlarının olmayışı ve ailelerinin bu durumdaki bireyleri başka kentlerde okutma olanaklarının düşük olmasına bağlanabilir.

Birey, kronik hasta ve/veya engelli olunca "meslek edinmesi" veya mesleğini icra etmesi zor olmaktadır. Ve, bu konumdaki bireylerin çoğu da meslek edinememekte ve işsiz kalmaktadır. Bu grupta, araştırma kapsamına alınan bireylerin %67.5'i "mesleğiniz nedir?" sorusuna "yok" yanıtını verirken, %17.5'i ev hanımı, %10.3'ü çiftçi, %2.4'ü öğrenci, %0.8'i işsiz-ziraat mühendisi, %0.8'i tarım işçisi ve %0.8'i seyyar satıcı yanıtını vermiştir. Doğal olarak, kadınların hemen tamamı "ev hanımı" yanıtını meslek olarak belirtmişlerdir.

Araştırma kapsamındaki kronik hasta ve/veya engelli bireyler de GAP Bölgesi genelinde olduğu gibi çok bireyli hanelerdedir. Nitekim, kronik hasta ve/veya engelli bireylerin %27.0'i 1-4, %69.8'i 5-7 ve %3.2'si 7-8 bireyden oluşan hanelerdedir. Bu grupta evli veya dul konumda bulunan (%54.8) bireylerin; %10.1'inin çocuğu yok iken, %26.1'i 1-3, %29.0'u 4-6, %34.8'i 5

ve daha fazla sayıda çocuğa sahiptir. Burada da görüldüğü gibi, evli veya dul konumdaki bireylerin %63.8'i en az 4 çocuk sahibidir. *Bunda da en önemli nedenlerden birisi, yine çocukların önemli birer sosyal güvence aracı olarak görülmesidir.*

Baba meslekleri açısından, meslek çeşitliliği çok azdır. Kronik hasta ve/veya engelli olan bireylerin %35.7'sinin babası ölmüş durumda iken, %44.4'ünün babası çiftçi, %4.8'inin işsiz, %4.0'ünün tarım işçisi, %2.4'ünün çoban, %2.4'ünün köy koruyucusu ve %6.3'ünün ise esnaf, inşaat işçisi, muhtar veya çalışamayacak kadar yaşlı-hastadır.

4.2. Kronik Hastalık ve/veya Engelli Olma Nedenleri

Araştırmada ilginç olarak saptanan bir olgu, kronik hasta ve/veya engelli durumda olan bireylerin bir çoğunun hastalıklarının ve engellerinin kendileri veya aileleri tarafından isimlendirilmemesidir. Bu, bireylerin sorunlarının çözümü için bugüne değin herhangi bir girişimde bulunamamaları sonucu olarak yorumlanabilir.

Çizelge.5.16. Kronik Hastalık ve/veya Engellilerin Rahatsızlıkları

Rahatsızlıklar	Sayı	%
Fiziksel Engelli (Topal, Felçli, Yatalak vd.)	43	34.1
Beyinsel Veya Ruhsal Özürlü	18	14.3
Görme Engelli	12	9.5
Sağır-Dilsiz	5	4.0
Down Sendromu	4	3.2
Sara (Epilepsi)	3	2.4
Diğer veya Bilmiyor	41	32.5
TOPLAM	126	100.0

Çizelge.5.16'da görüldüğü gibi, bu gruptaki bireylerin %34.1'i fiziksel engelli, %14.3'ü beyinsel veya ruhsal özürlü, %9.5'i görme engelli iken, %32.5'i rahatsızlığı için tanım koyamamış veya bilmiyorum demiştir. Doğal olarak, bu sorular çoğunlukla bireyin kendisine sorulmakla birlikte, özellikle küçük yaştakiler veya iletişim kurulamayanlar için yanıtlamada aile bireylerinden yardım alınmıştır. Kronik hasta ve/veya engelli olan bireylerin %48.4'ünün rahatsızlığı doğuştan beri devam etmektedir. Diğerlerinin ise, doğduktan sonraki yıllarda gerçekleşen ve çözüm bulunamayan rahatsızlıklardır.

Yukarıda belirtildiği gibi, bireylerin önemli bir bölümü hastalıklarının veya engellerinin tanımını koyamazken, yine bireylerin yarısından çoğu bu rahatsızlıklarının nedenini de bilmemektedir. Nitekim, bireylerin %57.1'i ***"hastalığınızın ve/veya engelli olmanızın nedeni nedir?"***, sorusuna, bilmiyorum yanıtını vermiştir. Hastalıklara veya engelli olmaya neden olan faktörler ise diğer bireyler tarafından şu biçimde sıralanmıştır; akraba evliliği, ateşli hastalıklar, kromozom eksikliği,yüksek tansiyon, çocuk felci, yanlış tedavi,trafik kazası, mayın patlaması vd.

Diğer yandan, kronik hasta ve/veya engelli bireylerin %55.2'si eğer zamanında önlem alınsaydı, tedavi edilseydi mevcut durumda olmayacağını, geri kalanı ise sonucun değişmeyeceğini belirtmiştir.

4.3. Kronik Hasta ve/veya Engellilerin Tedavi Olma Biçimleri ve Sosyal Güvenlik / Güvence Kaynakları

Özellikle sürekli tedavi gerektiren rahatsızlıklar için, bireyin herhangi bir sosyal güvenlik sistemi kapsamında olması önemlidir. Çünkü, birey eğer buna sahip değilse, çözümsüz kalmakta ve de çözümlenebilir rahatsızlığı ile yaşamını sürdürmek durumunda kalmaktadır. Ele alınan bu gruptaki bireylerin sadece %8.7'si herhangi bir sosyal güvenlik uygulamasının (SSK, Bağ-Kur, Yeşil Kart) yararlanabilmektedir. Bireylerin %65.9'u rahatsızlığından dolayı herhangi bir tedavi görmediğini belirtirken, %22.2'si ilaç tedavisi gördüğünü, %1.6'sı dialize bağlı yaşam sürdürdüğünü, %1.6'sı ise 3-4 yılda bir ayağındaki veya kolundaki platini değiştirdiğini ifade etmiştir. Yine, bu gruptaki bireylerin yukarıda da belirtildiği gibi %8.7'sinin tedavi giderleri sosyal güvenlik kurumları tarafından karşılanmaktadır. Hemen belirtmek gerekir ki, yeşil kartlı olanların tedavileri sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları aracılığıyla karşılanmaktadır. Tedavi gören diğer bireylerin masrafları aileleri, komşuları veya hayırseverler tarafından üstlenilmekte ve bunlar tarafından doktora/hastaneye götürülmektedir.

Bu grupta da bireyler sosyal güvence olarak çoğunlukla ailelerini, çocuklarını işaret etmişlerdir. Nitekim kronik hasta ve/veya engelli bireylerin %56.3'ü yaşamlarındaki sosyal güvencelerinin ailesinin, eşinin veya çocuklarının, %7.1'i sosyal güvenlik kurumlarının, %4.8'i taşınır/taşınmaz varlıklarının, %4.8'i akrabalarının, %3.2'si devletin sosyal yardımlarının, %2.4'ü yaşlılık maaşının, %2.4'ü özürlü maaşının olduğunu belirtirken, %19.0'u herhangi bir sosyal güvencelerinin bulunmadığını belirtmiştir.

Araştırmada sosyal güvenlik kurumlarına üye olmayan bireylere kısa olarak bu kurumların işleyişi, prim miktarları hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra, ***"devletin öncülüğünde sizin için geliştirilecek bir sosyal güvenlik girişimine destek verir misiniz"*** ?, sorusu sorulmuştur. Soruyu anlayan ve iletişim kurabilenlerin (76 kişi) %36.8'i evet, koşullar uygun olursa destek veririz biçiminde yanıt vermiştir.Araştırma sırasında bireylere ***"hangi koşullar sağlanırsa kendinizi rahat ve güvence de hissedersiniz?,*** biçiminde de bir soru sorulmuştur. Soruya, bireylerin %71.4 gibi büyük bir çoğunluğu sigortalı olunursa, iş verilirse ve/veya devlet maaş bağlarsa biçiminde yanıt verirken, %14.3'ü eğer hastalık ve/veya engelli durumu iyileştirilirse, %3.2'si eğer geniş arazi sahibi olunursa biçiminde yanıt vermiştir. %11.1'i ise bilmiyorum, demiştir.

4.4. Kronik Hasta ve/veya Engelli Bireylerin Başlıca Geçim Kaynakları

Bu bölümde, bu gruptaki bireylerin geçim kaynakları öğrenilmeye çalışılmış, fakat sağlıklı bilgi alınamamıştır. Çünkü, bireyler kendileri pek çalışamadığı için, ailelerinin geçim kaynaklarını ifade etmiş ve kimin kendisine baktığını ortaya koymuştur. Buna göre bu gruptaki bireylerin %32.5'i temel geçim kaynaklarının tarıma, %11.9'u tarım işçiliğine, %5.6'sı araziden elde edilen kiraya, %3.2'si çocuklarının yardımına, %8.1'i emekli, yaşlılık, özürlü maaşına, %4.0'u tarım dışı gelir kaynaklarına dayandığını belirtirken, %22.2'si kendisine babasının kaynaklık ettiğini ifade etmiştir. %12.5 oranında birey, ise, herhangi bir gelir kaynaklarının bulunmadığını ve yardımlarla yaşamlarını sürdürmeye çalıştıklarını belirtmiştir.

Araştırma kapsamındaki kronik hasta ve/veya engellilerin kendilerinin veya ailelerinin %61.9'unun arazisi bulunmamaktadır. Arazisi bulunanların (%38.1) sadece %18.8'i araziyi

kendisinin işlediğini belirtirken, diğerleri kardeşleri, ayrı olan çocukları, akrabaları ile ortak işlediğini veya kiraya verdiğini belirtmiştir.

4.5. Kronik Hasta ve/veya Engelli Bireylerin Günlük Hayatta Karşılaştığı Sorunlar ve Çözümleme Yolları

Bu gruptaki bireyler açısından önemli sorun tek başlarına iş yapamamaları ve gereksinimleri karşılayamamalarıdır. Nitekim bireylerin %49.2'si günlük hayatta karşılaştıkları en önemli sorunun kendi ihtiyacını tek başına görememesi, %11.1'i kendisini ifade edememesi, %7.9'u işsizlik, %5.6'sı ekonomik koşulların yetersizliği, %4.8'i hastalığının şiddetlenmesi, %4.0'u hor görülmesi, aşağılanması olduğunu belirtmiştir. Bireylerin %17.4'üne göre ise herhangi bir sorun bulunmamaktadır.

Günlük hayatta çeşitli sorunlarla karşı karşıya bulunan (%82.6) bireylerin; %40.4'ü sorunlarının çözümü için kimseden yardım almadığını daha doğrusu pek alamadığını, %33.7'si çocuklarının, %13.5'i kardeşlerinin, akrabalarının, komşularının yardım ettiğini, %12.4'ü ise kimsenin yardım etmediğini belirtmiştir.

Tek başlarına kendi sorunlarını çözemeyen, genelde dışarıdan yardıma gereksinim duyan ve fiziksel durum nedeniyle çevre ile pek ilişki kuramayan bireylerin, sorunlarının çözümü için benzer durumda olanlarla bir araya gelip, ortak davranış sergilemeleri zor olmaktadır. Kronik hasta ve/veya engelli durumda bulunan bireylere sorulan, "sizinle benzer zorluklar içinde olanlarla görüşür müsünüz?", sorusuna, bireylerin %92.9'u "hayır" yanıtı vermiştir. Kuşkusuz, bu soru yalnızca ilgili bireye değil sorunun anlaşılamadığı durumda en yakınındaki kişiye de sorulmuştur. Doğal olarak bu koşullarda, aynı durumdaki bireylerin bir araya gelip, ortak bir girişimde bulunmaları da söz konusu olmamaktadır. Araştırma sırasında böyle bir olaya da rastlanılmamıştır.

GAP Bölgesinde köylerin birçoğundan ekonomik yapının zayıf olması, topraksız aile oranının fazla olması ve temel sosyal ve alt yapı olanaklarının yetersiz olması, kırsal alandaki halkı riskli-dezavantajlı grupların sorunlarına karşı duyarsız ya da çaresiz bir duruma getirebilmektedir. Bu da doğal olarak, en çok riskli-dezavantajlı konumda olan bireyi etkilemektedir. Fakat, yine de kırsal alandaki geleneksel davranış biçimlerinden dolayı düşük oranlarda da olsa yardımlaşma devam etmektedir. Nitekim, kronik hasta ve/veya engelli bireylerin %21.4'ü köylerinde kendileri için fitre, yiyecek, giyecek, yakacak gibi yardımların yapıldığını belirtmiştir. Bunlar arasında en sık rastlanılanı ise fitredir.

4.6. Kronik Hasta ve/veya Engelli Bireylerin Gelecekten Beklentileri ve GAP Hakkındaki Bilgi Düzeyleri

Bu gruptaki bireylerin de gelecekten beklentileri içinde bulundukları, yaşadıkları sorunlarla, koşullarla paralellik göstermiştir. Nitekim, bireylerin %71.5'i gelecekten beklentilerini sağlıklı bir yaşam, huzurlu bir yaşam ve ekonomik refah biçiminde ifade etmişlerdir. %28.5'i ise bilmiyorum ya da bir beklentim yok, demiştir.

Büyük çoğunluğu okur-yazar olmayan, bir kısmı görme engelli, bir kısmı işitme ve konuşma engelli olan, çevre ile genelde iletişim kuramayan bu gruptaki bireylerin GAP hakkındaki bilgi düzeyleri fazla bir anlam taşımamaktadır. Çünkü, yukarıda belirtilen nedenlerle bu bireyler, öncelikle yaşamlarını sürdürebilme arayışındadırlar. Ve, çoğunluğu kendi

gereksinimlerini de tek başına karşılayamamaktadır. Nitekim,bu gruptaki bireylerin sadece %9.5'i GAP'ın bir sulama ve elektrik projesi olduğunu bilmektedir. Bu bireylerin de tamamının GAP'tan beklentisi, iş, sağlık hizmetleri ve temel gereksinimlerin karşılanması yönündedir.

5. YETİM VEYA KİMSESİZ ÇOCUKLAR

Çocuklar, toplum yaşamının en sessiz ve unutulan kesimlerden birisini oluştururlar. Türkiye gibi, nüfusunun önemli bir bölümünün 15 yaşın altında bulunması ve bunların da başta tarım olmak hemen her sektörde çalıştıkları dikkate alınırsa, çocukların hiçbir çalışmada ihmal edilmemesi gerekir. Yetim (anne ve/veya babası ölen) veya kimsesiz (anne, baba ve kardeşi olmayan veya terk edilen) çocuklar için, kalkınma projeleri önemli bir fırsattır. Çünkü, bu tür projelerle bu durumdaki çocuklara daha fazla yer verilebilir ve toplumun aktif ve yaşamla barışık birer bireyi yaratılabilir. Köy toplumlarında bu durumdaki çocuklar daha şansızdır. Çünkü, sorunlarına eğilecek, çözüm geliştirecek kurumların bulunmayışı nedeniyle, bu çocuklar çoğunlukla ya kaderi ile baş başa kalmakta ya da yakın çevrenin ilgileri ile yaşamlarını sürdürmektedir.

5.1. Yetim veya Kimsesiz Çocukların Temel Nitelikleri

Araştırma kapsamına alınan yetim veya kimsesiz çocukların (49) %12.2'si Adıyaman, %14.3'ü Batman, %18.4'ü Diyarbakır, %8.2'si Gaziantep, %20.4'ü Mardin, %18.4'ü Şanlıurfa, %8.2'si ise Şırnak ilinde yaşamaktadır. Kilis ve Siirt ilindeki araştırmalar sırasında köylerde bu durumda bulunan bireylerin bulunmaması veya araştırma sırasında bu bireylerin köyde bulunmaması ya da görüşmelere izin verilmemesi nedeniyle bu illerden araştırma kapsamına yetim veya kimsesiz çocuk dahil olamamıştır. İllerde kapsama giren çocuk sayısı köylerde bu grupta bulunan çocuk sayısına, çocuğun yaşına, kendisi veya ailesi ile iletişim kurulmasına bağlı olarak değişebilmiş ve çocuklar tamamen tesadüfi seçilmiştir. Araştırma kapsamına giren çocukların %53.1'i erkek, %46.9'u kız çocuklardan oluşmuştur.

Çizelge.5.17. Yetim Veya Kimsesiz Çocukların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grupları	Sayı	%
3-4	1	2.0
5-6	3	6.1
7-10	20	40.8
11-15	18	36.7
16-20	7	14.3
TOPLAM	49	100.0

Çizelge'de görüldüğü gibi, çocukların büyük çoğunluğu 7-15 yaş arasında yer almaktadır. Araştırma sırasında 15 yaşından büyüklerin alınmamasına dikkat edilmesine rağmen, 1'den fazla kardeşin bulunması durumunda büyük kardeşlerle iletişim kurulabildiği için, büyük yaşlardaki bireylerde araştırma kapsamına dahil olabilmiştir.

Çizelge.5.18. Yetim Veya Kimsesiz Çocukların Eğitim Düzeyleri

Eğitim Düzeyleri	Sayı	%
Okul Çağında Değil	4	8.2
Halen Okula Gidiyor	23	46.9
İlkokul Mezunu	18	36.7
Okur-yazar Değil	4	8.2
TOPLAM	49	100.0

Yukarıda görüldüğü gibi, çocukların %8.2'si okur-yazar olmayıp, okul çağında olanların da tamamı ya ilkokul mezunu ya da halen eğitimine devam etmektedir. Büyük yaş gruplarında ilkokul sonrası eğitimine devam eden bireye rastlanılmamıştır. Araştırmada ele alınan 49 çocuktan, 2'si çiftçilik, 1'i tarım işçiliği, 1'i tornacılık ve 4'ü ise ev kızı olarak mesleğini belirtmiştir. Çocukların, bulundukları ailedeki birey sayıları babasının ve/veya annesinin ölmesine veya ayrılmasına göre değişebilmektedir. Fakat, bu durumlara rağmen yine de çok bireylilik söz konusudur. Burada yalnızca çocukların kendi ailelerinden söz edilmektedir. Çünkü, çocukların bir bölümü yakınlarının, akrabalarının, ağabeylerinin/ablalarının yanında yaşamlarını sürdürmektedir. Çocukların, %4.1'i tek başına yaşarken, %30.6'sı 3-4, %49.0'u 5-8, %16.3'ü ise 9 veya daha fazla bireyin bulunduğu ailelerde yer almaktadır.

Çizelge 5.19. Yetim veya Kimsesiz Çocukların Babalarının Mesleği

Babanın Mesleği	Sayı	%
Babası yok-ölmüş	37	75.5
İşsiz	4	8.2
Tarım İşçisi	4	8.2
Çiftçi	3	6.1
Çoban	1	2.0
TOPLAM	49	100.0

Çizelge.5.19'da görüldüğü gibi, çocukların %75.5'inin babası yok, %8.2'sinin babası ise işsizdir. Babası ölmüş olan (37) çocukların, %27.0'sinin babası normal bir ölüm göstermiş, %21.6'sının kronik hastalıklarda, %13.5'inin çatışmalar, %13.5'inin kanser, %10.8' inin ise kalp krizi nedeniyle babaları ölmüştür. %13.5'inin ise ölüm nedeni bilinmemektedir. Diğer yandan, yine çocukların %24.5'inin de (12) annesi ölmüş durumdadır. Hem annesi hem de babası ölmüş olan çocukların oranı (8) %16.3'dür. Anne ölümlerinin nedenleri arasında; kronik hastalıklar, doğum sırasındaki ölümler ve kalp krizleri ön sırada yer almaktadır.

5.2. Yetim veya Kimsesiz Çocukların Sosyal Güvence Kaynakları ve Sağlık Durumları

Çocuklardan (37) sadece 1'i (tornacı) SSK işçi sigortası, 2'si babasından dolayı Bağ-Kur ve 4'ü yeşil kart kapsamındadır. Yani, %18.9 oranında çocuk bağımlı veya bağımsız olarak sosyal güvenlik uygulamaları kapsamındadır. Çocukların %32.4'ü sosyal güvence olarak kendilerine babasını, annesini veya kardeşlerini, %13.5'i akrabalarını, %5.4'ü mal varlıklarını, %5.4'ü köy halkını görmektedir. %24.4 oranında çocuğun ise herhangi bir sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Buradan da ortaya çıkan temel olgu, sosyal güvence kaynaklarının geleneksel toplum ilişkilerinden doğan bağlılıklar olmasıdır.

Çocuklar gelecekleri açısından en çok anne ve/veya babasına güvenmektedir. Bunları devletin varlığı,akrabalar ve kardeşler izlemektedir. Çocuklardan %24.4'ünün gelecek açısından güvendiği herhangi bir dayanağı bulunmamaktadır. Bu arada, çocukların %40.8'i eğer kendilerine ekonomik yardım yapılırsa veya sabit bir gelir (maaş) olanağı sağlanırsa, %16.3'ü eğitimine devam edecek olanaklar sağlanırsa, %6.1'i sosyal güvenliğe kavuşturulursa kendilerini güvende hissedeceklerini belirtirken, çocukların %22.4'ü bu konuda bilgi sahibi olmadığını belirterek bilmiyorum demiştir. Çocukların %14.4'ü ise bu konuda yorum yapacak bilinç düzeyinde değildir.

Çocukların %44. 9'u doktora veya hastaneye hiç gitmediğini belirtirken, %24.5'i son 6 ay içinde, %20.4'ü son 1-2 yıl içinde doktora veya hastaneye gittiğini belirtmiştir. %10.2 oranında çocuk ise ne zaman gittiğini hatırlayamamıştır. Doktora veya hastaneye giden çocuklar varsa anne veya babası, yoksa kardeşleri veya akrabaları tarafından götürülmüştür. Bu arada, çocuklardan 1'inin kronik hastalığı bulunmakta olup, akrabaları tarafından bakılmaktadır.

5.3. Yetim veya Kimsesiz Çocukların Günlük Hayatta Karşılaştığı Sorunlar ve Çözümleme Yolları

Köylerde görülen ve yaşanılan ekonomik zorluklar her kesimi olduğu gibi, çocukları da etkisi altına almaktadır. Çocukların %32.7'si günlük hayatta karşılaştığı en önemli sorunun ekonomik zorluklar olduğunu belirtirken, %18.4'ü temel gereksinimlerinin karşılanamamasının ve sağlık olanaklarının yetersizliğinin, %8.1'i anne ve/veya babasının olmayışının en önemli sorunlar olduğunu belirtmiştir. Geriye kalanlar ise soruya yanıt verememişler veya sorunumuz yok (%20.4) demişlerdir.Çocukların %69.4'ünün günlük hayattaki gereksinimleri anneleri veya babaları, %8.2'sinin akrabaları, %4.1'inin kardeşleri tarafından karşılanmakta, %18.3'ünün gereksinimleri ise bizzat kendileri karşılamaktadır.

Köylerde yetim veya kimsesiz çocuklar açısından önemli bir konu da diğer çocukların davranış biçimleridir. Sadece 10 yaşından büyük çocuklara (25) sorulan, "köydeki çocuklar size farklı davranıyor mu?" sorusuna bu çocukların %32'si farklı davranıyorlar, %44'ü daha iyi olumlu, %24'ü ise olumsuz davranıyorlar yanıtını vermişlerdir. Yine, bu çocuklardan sadece 5'i benzer zorluklar içinde yaşayan çocuklarla sık sık görüştüklerini belirtmiştir. Diğer yandan, araştırma bulgularına ve yapılan gözlemlere göre köylerde genelde bu durumdaki çocuklara iyi-davranıldığı ve yardımcı olmaya çalışıldığı belirtilmiştir. Gerek çocuklarla gerekse iletişim kurulan çocukların yakınları ile yapılan görüşmelerde, köy halkının genelde bu çocukların (özellikle hem annesi hem de abası olmayanlar veya belli bir yaşın altında olanlar için) gereksinimlerinin karşılandığı , şefkatli davranıldığı sonucu ortaya çıkmıştır.

5.4. Yetim veya Kimsesiz Çocukların Gelecekten Beklentileri ve GAP Hakkındaki Bilgi Düzeyleri

Bu konudaki sorular yine sadece 10 yaşından büyük olan (25) çocuklara sorulmuştur. Doğal olarak, bu yaşlardaki çocukların belirtilen bu konulardaki görüşleri, bilgi düzeyleri daha çok duyumsamalara dayanır. Veya, beklentileri çocukluk özlemlerine dayanır. 10 yaşından büyük olan çocukların %64'ü gelecekteki en önemli özlemlerinin öğretmen, %16'sı doktor ve %20'si kimseye yük olmayacak bir iş sahibi olmak olduğunu belirtmiştir. Yine, bu yaş grubunda çocukların 2'si GAP'ın bir sulama ve istihdam projesini olduğunu belirtirken, GAP'tan temel beklentilerinin de iş ve su olduğunu ifade etmişlerdir. Hemen belirtmek gerekir ki, bu 2 çocuk da Şanlıurfa'nın iki köyünden araştırma kapsamına dahil olmuştur.

ADANA

ALTINCI BÖLÜM :
GAP BÖLGESİ KÖYLERİNDE SOSYAL GÜVENLİK UYGULAMALARINI ETKİLEYEN TEMEL UNSURLAR

1. SOSYAL GÜVENLİK KURUMLARININ ETKİNLİĞİ

Türkiye'nin Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte uygulamaya koyduğu birçok proje ve değişimlerin ne kadarını gerçekleştirdiğini saptamak oldukça zordur. Gerek içinde bulunduğu sosyo-kültürel yapı, gerekse ekonomik ve idari yetersizlikler nedeni ile Türkiye planladığı reformları, dönüşüm ve değişimleri zamanında gerçekleştirememiştir. Bunun doğal sonucu olarak bugün ülkemiz ekonomik gücünün çok üstünde ekonomik ve toplumsal sorunlarla karşı karşıya bulunmaktadır. Bu sorunlar GAP Bölgesinde daha yoğun ve ağır biçimde yaşanmaktadır. Bölgede işsizlik, geçim sıkıntısı, ekonomik zayıflık, eğitim ve sağlık hizmetlerindeki yetersizlik, gelir dağılımındaki adaletsizlik ve alt yapı yetersizliği daha da yoğun yaşanmaktadır.

Uzun yıllar olağanüstü bir dönem geçiren GAP Bölgesinde temel hizmetler açısından karşılaşılan önemli bir sorun da sosyal güvenlik alanında karşılaşılmaktadır. Türkiye genelinde tarım kesiminde sosyal güvenlik uygulamalarının yetersizliği bölgede daha yoğundur. Sosyal güvenlik kurumlarının personel açısından yetersiz olması, tarım birimlerinin oluşturulamaması ve kırsal alana yönelik hizmet birimlerinin bulunmayışı bölgede etkin hizmet vermenin önündeki önemli sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Bölge insanını içinde bulunduğu geri kalmışlık durumundan çıkarmak, en azından ülke ortalaması standartlarına kavuşturmak, yeni iş olanaklarını yaratmak ve geleceğe umutla bakmalarını sağlamak "sosyal devlet" ilkesinin önemli bir amacı ve aracıdır. Devlete burada önemli işlevler düşmektedir. Bu işlevlerin başında, bireylerin geleceklerini güvence altına alan ve onlara umut veren sosyal güvenlikle ilgili önlemler gelmektedir. Bölgedeki mantalite, geleneksel yapı ve eğilimler sosyal güvenlik konusunu da kendine özgü biçimlendirmiştir. Bölge halkı sosyal güvenliğini çeşitli kaynaklarda aramaktadır. Devlet hizmetlerinin bu açıdan yetersizliği ve yukarıda belirtilen işlevsizliği halkı kendi başının çaresine bakma zorunluluğu ile karşı karşıya bırakmıştır.

2. HALKIN BİLGİ DÜZEYİ

Daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi bölgede eğitim olanaklarının sınırlı olması, geleneksel toplum ilişkileri ve ekonomik durum bireye belirli bir ölçüde eğitim fırsatı verebilmektedir. Kırsal alanda televizyon, radyo gibi kitle haberleşme araçları dışındaki bilgilenme araçlarının hemen hemen olmaması halkı bir çok konuda yetersiz bilgi ile baş başa bırakmaktadır. Ve, bu durumda bireyler sahip olduğu temel haklar ve hizmetler konusuna yabancı kalmaktadır. Araştırma sırasında bireylerin henüz sosyal güvenlik kavramının ne anlama geldiğini tam olarak bilememesi, yanıtlayamaması veya bu konuda bilgim yok demesi ne yazık ki bu tespiti doğrulamıştır. Ayrıca, bölgede bireylerin sosyal güvenceyi devlet uygulamalarından çok, toplum ilişkileri içinde algılaması da sosyal güvenlik uygulamalarını geciktirmekte ve yaygın hale gelmesini de etkileyebilmektedir.

3. EKONOMİK NEDENLER

3.1. Topraksızlar

Kırsal kesimin genelinde ve ele alınan bölgede "topraksız" olarak nitelenen aileler iki biçimde altında incelenebilir. Bunlardan ***birincisi,*** kırsal kesinde oturan ve fakat tüm geçimini tarımsal uğraşılar dışında kazanan ailelerdir. Bu aileler kırsal kesimde görev yapan kamu görevlileri dışında genellikle küçük esnaf ve sanatkarlardır. Tarım toplumlarında tarımla veya

tarımsal üretimle doğrudan ilişkisi olmayan bu aileler daha çok hizmet sektöründe yer almışlardır. Bu konumda bulunan ailelerden bir kesimi, kırsal kesimde oluşan yeni iş olanaklarının farkına vararak bu kesimdeki boşluğu doldurmak üzere kırsal kesim dışından gelerek kırsal kesimde yaşamaya başlayan ailelerdir. Bunlar topraksız aileler dışında tutulmuştur.

İkinci kesimi oluşturan aileler ise, kırsal alanlarda oturan, bir önceki kuşaklar gibi tarımsal uğraşılarla geçimlerini sağlayan, ait oldukları ailelerin gerek aile yapısındaki değişim, gerekse toprak rejimindeki dönüşüm nedeni ile mülksüz kalan ailelerdir. Gerçekten de Türkiye'de 1950'li yıllarda başlayan ve makineleşme olarak nitelenen karasabanın yerini traktöre terk etme süreci ile birçok işletme sosyo-ekonomik yapısal değişime uğramıştır. Aslında, traktörleşme, Türk tarımının kendine özgü yapısı nedeniyle, o güne kadar topraklar işleyen, üreten büyük bir kitlenin üretim dışına itilmesi ile sonuçlanmıştır. Tarımsal iş olanaklarının çarpıcı bir biçimde azalması, tarımın geri teknolojik yapısı, sınırlı pazarlama olanağı, tarım dışı istihdam olanaklarının tarımdan kopma aşamasına gelen halk kitlelerine iş sağlayacak kapasitede bulunmaması nedenleri kırsal kesimde sayıları ve oranları giderek artan topraksız bir kitle oluşturmuştur.

Bunun dışında aile yapısında, anlayışında meydana gelen değişimler de topraksız ailelerin oluşmasını hızlandırmıştır. Önceleri aynı hane içinde baba egemenliğinde bulunan birkaç çekirdek aile, ailenin ortak toprağını işleyerek birlikte geçinebiliyorlardı. Çok çeşitli nedenlerle hane anlayışının (geniş aile, büyük aile) yerini çekirdek aileye bırakması ve çekirdek ailelerin bağımsızlaşma eğilimi, ayrı bir evde yaşama istemleri, topraksız ailelerin hızla artmasına neden olmuştur. Önceleri üretimde bulundukları toprak parçası yeterli olmasa da aile bireyleri, kendi işletmeleri dışında bu açığı kapatmak üzere başka işletmelerde iş güçlerini satarak karşılıyorlardı. Çekirdek aile eğilimi mevcut toprakların eşit bölüşümünü de hızlandırarak işletmelerin bir üretim birimi olma niteliğini kaybetmesine neden olmuştur. Bölüşümle elde ettikleri çok küçük toprak parçasında işgücünü değerlendirmek ve tarımsal uğraşılarını sürdürmek mümkün olmadığından toprağını satarak, tamamen topraksız duruma düşmüştür.

Bu süreç feodal toprak rejiminden geçerli olduğu yörelerde daha hızlı seyretmiştir. Gerçekten de GAP sınırları içinde kalan ve önceleri sayıları 6, şimdi ise 9 olan illerde topraksızların ortalama oranı %35 dolayında bulunmaktadır (Anonim, 1989). Aynı kaynağa göre, topraksızların oranı %48,1 ile en fazla Şanlıurfa ilinde ve %21,2 ile en az Adıyaman'da bulunduğu görülmüştür. Anılan illerde bugün oranların daha iyiye gittiği söylenemez.

Çizelge.4.19'da da verildiği gibi, elde edilen bulgular, araştırma kapsamındaki ailelerin %36,1'inin topraksız olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, ailelerin % ,8'i de işledikleri çeşitli büyüklükteki arazi parçalarına tapu ile sahip olmadıklarını belirtmişlerdir. Bu ailelerde de topraksız ailelere katıldığında topraksız ailelerin toplam oranları %38,9'u bulmaktadır. Araştırma kapsamına alınan her beş kişiden yaklaşık ikisi kırsal yaşamın temeli olan toprak varlığından yoksun olarak yaşamlarını sürdürmek durumundadır. Türkiye ortalamasının üstünde artan nüfus ve buna karşılık Türkiye ortalamasının çok altında yaratılan istihdam olanakları her yıl topraksızların sayısını da arttırmaktadır. Kırsal kesimde çalışma sürelerinin tarımsal işlerin doğasına bağlı olarak değişmesi nedeniyle, topraksızların bütün bir yılı değerlendirebilecek düzeyde tarımsal işlerde çalışmalarını da olanaksız yapmıştır. Topraksızların tarım dışında iş bulma olanaklarının çok sınırlı olması tarım dışında da istihdam olanaklarının bulunmaması nedeni ile daha uzun yıllar yoksulluk sınırında yaşamlarını sürdürmeleri kaçınılmaz olarak görülmektedir. Çünkü, bu günkü yapısı ile tarımda planlı ve sistemli olarak emek yoğun ve pazara yönelik işletme biçimine geçiş de kolay değildir.

3.2. Küçük İşletmecilik

Tarım kesiminde ailelerin büyük bir kesimi gerek üretim işlevi, gerekse sahip olduğu mal varlıkları açısından küçük köylü işletmesi sayılacak ölçekte üretime katılırlar. Temel nitelikleri öncelikle kendi gereksinmelerini karşılamaya yönelik üretimde bulunma olan küçük köylü işletmeleri henüz pazara yönelik üretim biçimini gerçekleştirememiş geçimlik üretim üniteleridir. Boratav'ın (1981) sınıflandırmasına göre, küçük meta üretimi evresinde olan bu üreticilerin en önemli özelliği, emek girdisinin büyük bir bölümünü pazar mekanizmaları yerine, aile ve köylülük ilişkilerini kullanarak sağlamalarıdır.

Genel olarak birikim olanakları pek bulunmayan, tarımdan ve işgücünü satarak gelirle düşük bir yaşam düzeyi tutturabilen küçük tarım işletmelerinin süreklilikleri hiçbir biçimde garanti altında değildir. İşlerin iyi gitmediği yıllarda ellerindeki toprağı kaybetme riski ile her zaman karşı karşıya bulunurlar. Ve, bu durumdaki işletmelerin sosyal güvenlik kapsamına dahil olmaları zor görülmektedir.

Çizelge4.19'da verildiği gibi, araştırma kapsamına alınan hanelerde topraksızların yanı sıra %41.7 oranındaki işletme 50 dekardan daha küçük işletme genişliğine sahiptir. Bölgede çocuk sayısının fazlalığı, ürün çeşitliliğinin sınırlılığı ve işletmelerin küçüklüğü dikkate alınırsa elde edilen gelirin ailelerin geçimini sağlayamayacağı görülür.

3.3. Toprak ve Gelir Dağılımı

Türkiye'de olduğu gibi Güneydoğu Anadolu Bölgesinde de toprak dağılımında büyük dengesizlikler vardır. Yıllardır bölgenin yapısına uygun tarım ve toprak reformu gerçekleştirilmediğinden toprak dağılımında bir denge sağlanamamış, tarımda modern işletme tekniklerine geçilememiş, verimlilik istenen düzeye yükseltilememiştir. Toprak dağılımındaki dengesizliğin giderilememesi, çözülmesi beklenen feodal yapıyı topraksız ve az topraklı üretici lehine değiştirememiştir. Toprak dağılımındaki bu çarpık durum, ekonomik alanda dengesiz dağılımı ve verimsizliği halen devam ettirmektedir.

GAP Master Planı'nda (1989) belirtildiği gibi, bölgede bulunan toprakların %65'i işletmelerin %5'ine ait bulunmaktadır. Mevcut toprakların %10'u ise işletmelerin %70'i arasında paylaşılmaktadır.Güneydoğu Anadolu Bölgesinde toprakların dengesiz dağılımına ilave olarak, toprağı az işletmelerin tarım teknolojilerini de yeterince kullanamamaları ile tarımda ki yenilikleri benimsemelerindeki gecikmeler ve emek hariç diğer girdilerde yetersiz kalışları dezavantajları oluşturmaktadır. Bu nedenlerle ailelerin gerçekleştirdikleri yıllık tarımsal gelir, genellikle toprak varlıkları ile orantılı olmuştur. Bölge açısından tarım sektörünün ağırlığına karşın toprak ve su kullanımında ki tekniklerin geriliği, makine kullanımının yetersizliği, eğitim düzeyinin düşüklüğü ve tek ürüne yönelik ısrarlı uygulamalar tarımsal geliri de olumsuz etkilemiş ve toprak varlığı, geliri belirleyici en önemli faktör olmuştur.

Bölgedeki gibi gelir dağılımı da tüm geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerdeki gibi dengeli ve hızlı kalkınmayı sağlayacak yapıdan uzaktır. Oysa verimliliğin arttırılması, nüfus artışının üzerinde bir üretim artışının elde edilmesi, dengeli ve adil bir gelir dağılımının sağlanmasıyla olasıdır. Araştırma Bölgesinde daha önce belirtilen nedenlerden dolayı gelir dağılımının dengeli olduğu söylenemez. Temelde hemen hemen bölge halkının büyük bir kesimi çağdaş gereksinmeleri karşılamaktan uzak bir gelir düzeyine sahiptir.

Bölge nüfusunu %20'lik gruplar altında incelemeye çalıştığımızda, toprak mülkiyeti açısından dengesiz dağılımın yinelendiğini görebiliriz. Hanelerin oluşturduğu ilk %20'lik dilim gelirden en fazla %3'lük bir pay almasına karşılık gelir açısından da son %20'lik dilim %60'dan daha fazlasını alacağı tahmin edilebilir. Gerek gözlemlere, gerekse diyalog kurulan muhtar ve köy önderlerine göre bu durum giderek daha da kötüleşmektedir. Bölgede nüfus artışının Türkiye ortalamasının üstünde seyretmesi ve makineleşme düzeyinin yükselmesi işsiz nüfusun hızla artmasına ve haksız işgücü rekabetine neden olmaktadır. Bu durumun doğal sonucu ilk % 20'lik dilimin aldığı %3'lük pay daha da düşmektedir. Yoksullarla varlıklı aileler arasındaki uçurum daha da büyümektedir.

3.4. Tarım Dışı Gelir Olanakları

Bölgenin tarıma dayalı ekonomisi ve tarımın bölge ekonomisinde %40-50'lere varan payı nedeni ile tarım halen egemen geçim kaynağı durumundadır.Mesleki sosyal hareketlilik açısından durağan bir yapıya sahip bulunan kırsal nüfus, kendine özgü yapısı, toprağa ve dolayısı ile doğduğu yere ekonomik olduğu kadar duygusal bağımlılığı nedeniyle yerleşim yerlerini kolay kolay terk edebilecek konumda değildir.Başka bir seçenek düşünmeyen,dolayısı ile yeni bir girişim gerçekleştiremeyen kırsal kesim mevcut düzenini sürdürmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle de yaşadıkları yerlerde bu günkü yapı ve durum nedeni ile tarım dışı gelir sağlamaları pek mümkün değildir.

Son yıllarda nüfusun hızlı artışı, mevcut arazilerin yeterli gelir sağlamaması, kırsal kesimde terörle ilgili kuşku ve korkular insanları kırsal kesimlerden uzaklaşmaya kent ve benzeri yerlerde yerleşmeye yöneltmiştir. Başka seçeneği bulunmadığı için kırsal kesimde kalma zorunda olan ve aynı çevrede geçim olanakları sağlayamayan kırsal aileler yılın belirli mevsimlerinde yerleşim yerlerini terk ederek tarım dışı veya tarımsal alanlar da çalışmaya zorlanmışlardır. Ele alınan ailelerin %37,7'si kırsal kesimde oturdukları halde, iş bulma amacı ile bazı mevsimlerde bölge içi veya dışında tarım dışı işlerde çalışarak geçimlerini sağladıklarını belirtmişlerdir.

Bölgede tarıma dayalı sanayi ve kırsal sanayi tesislerinin çok az miktarda bulunması, kırsal halkı daha çok inşaat işlerinde ve özellikle hizmet sektöründe çalışmaya zorlamaktadır. Çünkü, niteliksiz işgücüne en fazla gereksinme inşaat sektörü göstermektedir. Tarım dışı gelirlerin sürekliliği ve her an bulunma olasılığı da zayıftır. Ayrıca, işgücü arzının istihdam olanaklarına göre bir hayli fazla olması, işgücü ücretlerinin düşmesine ve haksız rekabetin sürmesine neden olmaktadır.

Tarım dışı bir işte çalışmak bölge halkının sosyal yapısı ve ilişkileri açısından da oldukça zordur. Çünkü, en niteliksiz işte çalışmak bile belli bir deneyimin bulunmasına bağlıdır. Kenti tanımayan ve yaşam biçimi hakkında bilgisi bulunmayan ve tüm yaşamını kırsal alanlarda geçiren bir kişinin kente giderek iş araması ve o işte belli süre çalışması çok zordur. Bu konuda görüştüğümüz işçiler, "tarım dışı bir işte çalışmak her şeyden önce organizasyonla mümkündür. Köyünden çıkarak iş aramaya giden insanların işçi arayan kişileri bulmaları ve onlarla diyaloga girmeleri bile bir aracının bulunmasına bağlıdır. Kırdan gelen bir insanın kentteki karmaşık ilişkileri bir anda kavraması da beklenemez. Bundan dolayı bir yol göstericiye gereksinmesi olur", diyerek konuyu açıklamaya çalışmışlardır.

3.5. Ekonomik Bağımlılık

Türkiye'de işgücü piyasasını incelediğimizde şu özellikleri saptamak mümkündür:

1. Ülkemizde mevcut işgücü arzının %50'ye yakın bir bölümü kırsal alanda yaşamaktadır.
2. Kırsal kesimde istihdam edilenlerin yaklaşık %25'i kendi hesabına, %30'dan fazlası ise ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır.
3. DİE'nin tespitlerine göre, 1988 yılında istihdam edilen her 100 kişi, 197 kişiye bakmakla yükümlü iken, bu sayı 1991 yılında 207 kişiye yükselmiştir. 2000 yılında ise ekonomik kriz ve diğer nedenlerle her 100 çalışanın bakmakla yükümlü olduğu kişi sayısının daha da arttığı söylenebilir.

Ele alınan bölgenin sosyal, kültürel yapısındaki farklılık,çalışma alanlarının sınırlı oluşu,eğitim,girişim açısından yetersiz oluşu, bireyler arasındaki ekonomik bağımlılığı daha da arttırmıştır. Bölgede ekonomik bağımlılığın çok fazla olması, yaşam standardının düşmesine ve aynı zamanda çeşitli alanlarda bireysel inisiyatifin ön plana çıkmamasına neden olmuştur. Hele aile içi çok güçlü bir dayanışma ve geleneğinin bulunması da bağımlı nüfus konusunda belirleyici olmuştur.

Bölge de aile yapısı gereği, aile içinde yaşayan tüm bireyler güçleri ölçüsünde ailenin ihtiyaç duyduğu tüm mal ve hizmetlerin üretilmesine katılmak ya da katkıda bulunmak zorundadırlar. Üretilen mal ve hizmetler öncelikle ailenin gereksinmesi için kullanılır, geri kalan yine aile üyeleri için kullanılmak üzere pazarda satılmaktadır. Üretilen mal ve hizmetler tüm aile üyelerince paylaşılır. Bu paylaşmada üretenle üretime katılmayanlar arasında pek fark bulunmaz. *Üretenin dışında kalan ve üretime katılmadığı halde üretimden pay alanlara bağımlı nüfus denir.*

Araştırma kapsamında nüfus artışına dayalı demografik nedenlerle, tarımsal üretici ailelerin üretici/tüketici dengesini kurabilmek amacı ile aile dışındaki üretime daha fazla bağımlı hale gelmesi, ekonomik bağımlılık oranını da yükseltmiştir. Çünkü, tarımsal işlere ailenin tüm bireyleri katıldığı/katkıda bulunduğu gerçeğine karşılık, çoğu kez aileden uzakta yapılan tarım dışı işlere aile üyelerinin katkıda bulunmaları söz konusu olmaz. Ailenin kendine özgü tarımsal işleri, barınma yerine veya işletmeye yakın yerlerde olduğundan aile üyelerinin bu işlere belli düzeylerde yardımları da mümkün olur. Sözgelimi, hayvancılıkla uğraşan bir işletmede hayvanlarla ilgili tüm işler aile başkanına ait olsa da, çeşitli işler için değişik aile üyelerinin devreye girdikleri görülür. Örneğin; işletme sahibinin hanımı hayvanları yemlemeyi, çocuklar da sulamayı yaparlar. Çocuklar bağımlı nüfus olarak değerlendirildikleri halde çok düşük oranda da olsa üretime katılırlar.

Tarım dışı işler çoğu zaman ev ve işletmeden uzakta bulunduğundan ve yalnızca bir kişiye bağlı olduğundan diğer aile üyelerinin katkısı pek mümkün olmaz. Tarımdan diğer sektörlere geçiş bağımlı nüfus miktar ve oranını da beraberinde yükseltmiştir. Sınırlı iş alanları, kente göç ve daha birçok sosyo-ekonomik olaylar ekonomik bağımlılık düzeyini arttıracağa benzemektedir. *Bölgede ekonomik açıdan bağımlı durumda bulunanlar arasında; yaşlı, kronik hasta, engelli, çocuklar, topraksız veya az topraklı ailelerdeki bireylerin bir bölümü ön sıralarda yer almaktadır.*

4. SOSYOLOJİK VE KÜLTÜREL NEDENLER

Kırsal toplumların belli bir eğilime, davranışa ve biçime sahip olmaları, içinde yaşadıkları toplumsal değerlere bağlıdır. Toplumların uygarlaşmaları, evrensel değerlerle yönetilmeleri ölçüsünde olur. Toplumun evrensel değerlere yönelmesi ise toplumda yapılacak işlerin informel örgütler yerine formel örgütler kanalı ile yapılması ile gerçekleşebilir.

Bugün Anadolu köyleri bulundukları bölgeye, uğraşı çeşitlerine ve geleneksel yapılarına göre sosyolojik ve kültürel açıdan değişik konumlarda bulunmaktadır. Bunun gibi, GAP Bölgesinde de birbirinden farklı gelişmişlik düzeyine sahip yerleşim yerleri vardır. Bazı köyler toprağa ve dolayısı ile tarımsal üretime bağlılığını sürdürmektedir. Bazı yerleşim yerleri ise kentlerle entegre olma yolunda bir hayli mesafe alarak, ekonomik açıdan tarımdan uzaklaşma evresini yaşamaktadır. Bu bölümde incelenen tüm konuların yerleşim yerlerinin gelişmişlik ve dolayısı ile kentlere yakınlaşma durumlarına göre farklılık göstereceğinin belirtilmesinde yarar vardır.

Köylüler genellikle anonim ilişkilerden pek hoşlanmazlar ve bu ilişkileri kişisel ilişkilere çevirme eğilimleri vardır. Köylerin seki katı yapısı da yavaş yavaş değişime uğramakta ve birçok kentsel değerlerinde benimsenmesini gerçekleştirmektedir. Bu değişim dış görünümlerinden çok düşünce ve tutumlarında belirlemeye başlamış ve köyü sosyolojik ve kültürel değişme eğilimine sokmuştur.

4.1. Geleneksel İlişkiler

Kırsal kesimde ilişkiler daha çok yüz yüze olup, belli kurala dayanmaz. Köy toplumunda olup biten her olay anında duyulur. Birbirine açık olan yaşam biçimine karşın herkesin bir de özel yaşamı vardır. Köy halkı günlük yaşamın da oldukça gerçekçi, pek fazla bir şey istemeyen, bulduğu ile yetinen bir karakter sergiler. Kırsal halkın ilişkileri daha çok kendisinin kan bağı ile bağlı olduğu akrabalar iledir. Köy halkı, köyde yaşayan bireyler için ait olduğu bir topluluk olmaktan başka, aynı zamanda bir sosyal çevre, sosyal, ekonomik ve kültürel dayanaktır. Bireyin sosyal varlığı ile köy toplumu içindeki yeri geleneklerle belirlendiğinden, tüm ilişkileri de geleneksel ilişkilere benzemek zorundadır. Doğumundan beri içinde bulunduğu bu çevre ve grubun sosyal değerleri ve normları bireyin ilişki biçimini ve yönünü belirlemiştir.

Yukarıda açıklanmaya çalışılan sosyal yapı nedeni ile kırsal kesimde yaşayan bireyler, yasalardan çok, ahlak ve dinsel içeriği bulunan geleneklerin belirlediği davranışları sergilemek zorundadırlar. Sözgelimi bireylere yönelik maddi ve manevi yardımlar, dinsel kaynaklı zekat, fitre, sadaka ve diğer yardımlar, komşuluk, akrabalık, hısımlık, arkadaşlık ilişkileri toplumsal normlara bağlı kalınarak tesis edilir. Hemen hemen her birey toplumsal normların belirlediği rolleri uygulamak zorundadır.Köyde yoksullara yardım, hak arama, komşuluk, arkadaşlık servet birikimi ve miras yolu ile devri gibi akla gelebilecek girişim, tutum ve ilişkiler geleneklerce biçimlenir. Kurallara uymayan kişi ve davranışlar önce reddedilir, sonra durumuna göre çeşitli yaptırımlar uygulanır, sonra da soyutlanır.

Araştırma kapsamında ki köylerde, geleneksel tutum ve davranışlarda gözle görülür gevşemeler ve değişimler saptanmıştır. Gerçekten de bireylerin birbirlerine yönelik yardım duyguları değişmiş, herkes kendisini kurtarma çabasına yönelmiştir. Akrabalık ve komşuluk bağları zayıflamış, birbirini ziyaretler seyrekleşmiş, geleneksel görev ve sorumluluk duyguları solmaya yüz tutmuştur.

Geleneksel ilişkiler içinde en çok değişime uğrayan evlilikle ilgili girişim ve davranışlardır. Eskiden görücü usulü ile çoğunlukta olan evlenmelerin yerini yavaş da olsa arkadaşlık yaparak, görerek tanıyarak karar verme biçimi almıştır. Gerek evlilikte tarafların sorumlulukları, gerekse sözlülük, nişanlılıkta davranış biçimleri değişmeye başlamıştır. Dışa açılmaya, kentlerle yakınlaşmaya ve ekonomik krizlere bağlanabilen bu değişimler devam edeceğe benzemektedir.

4.2. Dinsel Yaklaşımlar

Sosyal bilimci ve araştırıcılar çoğunlukla Türkiye'de kırsal kesimde yaşayan halkın dindar olduğu konusunda birleşirler (Yıldırak,1990). Bu görüşü iki açıdan incelemek mümkündür. Birincisi; kırsal halkın din temsilcileri olarak kabul ettiği hacı, hoca, imam, şeyh, molla gibi kişilere yönelik sarsılmaz inançları ve anılan din temsilcilerinin fikir ve görüşlerini yaşamları için bir yol gösterici olarak saymaları. ikincisi ise, Dinsel düşüncelere ve kişilere sarsılmaz inançlarla bağlı olmalarıdır.

Kendine özgü yaşamı, içinde bulunduğu ve yetiştiği kültürel ortamı gereği kırsal halk dindar bir yapıya sahiptir. Bu nedenle köy halkı kaderci olarak nitelenir. Çünkü o'na hayrın ve şerrin kendi elinde olmadığı öğretilmiştir. Bu inanış bireysel inisiyatifini sınırlamış, girişimlerini asgariye indirmiştir. Kendisi ile ilgili ekonomik, sosyal ve kültürel önlem ve girişimleri bile Devletten bekler hale gelmiştir. Araştırmalar nedeniyle görüşülen tüm bireyler içinde bulundukları sıkıntıları Devletin çözüme kavuşturması ve her türlü yardımı yapması gereğini ifade etmişlerdir. Hemen hemen tüm köylerde dinsel inanışlara bağlı olarak geçerliliği bulunan sosyal bir kural cinsiyetler arasındaki ayrımdır. Bu ayrım en geç büluğ çağında mutlak uygulanır ve cinsiyet farklılığı olan bireylerin ilişkileri daha ölçülü din ve ahlak kurallarına göre uygulanır (Yıldırak 1990). Din, bireyin yaşamını yönlendiren,ona saygınlık kazandıran ve toplumda geçerli bir statüye sahip olmasında etkili bir kurumdur. Bu nedenlerle dinsel inanışlar yaptırım gücü çok yüksek ve belirleyicidir. Bireyin toplumda saygın bir yer edinmesi de biçimsel din kurallarını yerine getirmesine bağlıdır.

Din kurallarının yoğun yaşandığı ve yaşamda çoğu durumda belirleyici bir rol oynadığı toplumlarda, birey gelecek güvencesini çağdaş sosyal güvenlik kurumlarında, uygulamalarında aramak yerine dinsel merkezlerde arar. Bu ise, bireylerin resmi kurumlara bağlılığını engelleyebilmektedir. Bu olgu, GAP gibi bir bölgede daha da yoğun yaşanabilmektedir.

4.3. Riskli Grupların Varlığı

Bir köy toplumu için riskli gruplar, ailedeki bağımlı nüfusa benzetilebilir. Bunlar üretime çeşitli nedenlerle katılamayan veya kapasitenin altında katılan, üstelik içinde bulundukları rahatsızlık, sakatsızlık ve olumsuzlukları nedeniyle az veya hiç üretemeyen ve normal bir bireye oranla daha fazla gider gereksinmesi içinde olan bireylerdir.

Nedenleri akraba evliliklerinden, sağlıklarını koruyabilecek bilinç eksikliği, kaza, ve insan yaşamını etkileyen psikolojik yıkıntılar, plansız programsız yapılan işlere değin çeşitli nedenlerle oluşan riskli grupların nüfus içindeki oranı %10 düzeyindedir. Araştırma kapsamına alınan köylerde araştırmanın amacı anlatıldığı halde riskli grup içinde değerlendirilebilen birçok kişi araştırma ekibi ile diyalog kurmak, yardım alabilmek umudu ve beklentisi ile araştırmacılara başvurmaya kalkmışlardır. Herhangi bir yardımla ilişkili olmadığı halde, yardım alma sanısı ile toplananların her köyde yüksek oranlarda olduğu görülmüştür. Bazı köylerde riskli grup olarak

belirlediğimiz bireylerin köy genel nüfusuna oranla %15-20'lere kadar çıktığı görülmüştür. Kırsal yaşam biçimi ve ekonomik durum bu oranın azalmasından çok artmasına elverişli bir ortam hazırlamaktadır.

Riskli grupların yeniden topluma kazandırılması, üretici duruma geçirilmesi ve geleneksel yardımlar yerine örgütlü, çağdaş yardımların devreye sokulabilmesi çok kapsamlı ve planlı çalışmalara bağlıdır. Çünkü, ele alınan köylerde riskli grupların aynı zamanda yoksul oldukları görülmüştür. Riskli gruplarla ilgili sorunlar çok karmaşık olduğundan, çözümü sabır istemektedir. orunun bu denli ekonomik, siyasi ve sosyal boyutları olması nedeniyle pek çok mesleğe ve kuruluşa iş düşer. Konu, başta siyasetçi ve ekonomistler olmak üzere maliyeciler, yöneticiler, işverenler ve daha birçok mesleği ilgilendirir (Koşar,2000). Riskli grupların yeniden üretici duruma getirilmelerinin topluma uyum sağlamalarının mümkün olmadığı durumlarda, Devletin bilimsel temellere dayalı çözümler getirmesi zorunlu olur.

4.4. Geniş Aile Yapısı ve Birey Sayısı

Aile, gerek yapısı gerekse işlevi açısından kır ve kent toplumlarına, değişik kültür ve uluslara göre farklı yapılara sahiptir. Böyle bir farklılığa karşın hemen hemen her toplumda, "ailenin, kan, yasa ve evlilik yoluyla biri birlerine belirli derecelerde akrabalıkları bulunan hane halkı üyelerinden meydana geldiği" kabul edilmiştir.

Her sosyal kurum gibi aile de toplumsal, ekonomik, kültürel ve politik değişimlere kayıtsız kalamamıştır. Kır kesiminde nispeten yavaş oluşan bu değişim, sürecinin kırsal kesimin içinde bulunduğu sosyal yapıdan kaynaklandığı da bir gerçektir. Kırsal alanlarda aile, içinde barındırdığı bireyler açısından çoğu kez çekirdek ailenin sınırlarını aşar. Yalnızca karı-koca ve çocuklara ilave ikinci bir çekirdek aile ve ölen yakınların çocukları büyük baba ve büyük anne de yer alabilir.

GAP bölgesinde kentleşmenin ve kentsel değerlerin kır kesimine etkisi ailenin işlevlerinde de kendini göstermeye başlamıştır. Gelişmiş ülkelerde sanayileşmenin sonucu, Bölgede de kentleşme ve özellikle iletişimde sağlanan gelişmeler sonucu ailenin temel işlevlerini değiştirerek, yüzyıllar boyu üstlendiği bazı görevleri, yeni bazı toplumsal ve ekonomik kurumlara devretmesine ortam hazırlamıştır. Gerçekten de önceleri geniş ailenin sorumluluğunda olan küçük çocuk, hasta ve yaşlıların bakımı, eğitimi, bunlar için oluşturulan yeni kurumlara devredilmiştir. Örn. geniş ailenin görevlerinden biri olan çocukların eğitimi bu dönemde gelişen yeni kurumlara bırakılmıştır. Tüm bu gelişmeler kentleşme ile paralel olarak aile yapılarında olduğu kadar, geçim stratejilerinde de çeşitli etkiler yaratmıştır. Çekirdek aile daha önce geniş aile üyelerince yerine getirilen bazı hizmetleri ücret ödeyerek karşılamak durumunda kaldığından gelir/tüketim dengesi ailenin geçim stratejisinde önemli bir konuma gelmiştir. Aile, gelir/tüketim dengesine dayalı geçim stratejisi izlemek zorunda olduğundan, gelirinin üzerinde tüketimi gerekli kılacak yapılanma modelini de terk etmek durumunda kalmıştır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak eskiye oranla çocuk sayısı azaltmaktadır. Kırsal kesimde bir işgücü, aileyi koruyan, kollayan ve sürdüren birey olarak kabul edilen çocuk, geçim sıkıntısı eğitim ve istihdam yapısındaki engeller nedeni ile yavaş yavaş eski konumunu kaybetmeye başlamıştır. Kent ailesinde oluşan sosyal ve ekonomik gelişmeler kırsal kesimde yaşayan aileleri de belirli bir düzeyde etkilemeye başlamış ve geniş aile geleneği terk edilmeye başlamıştır.

Araştırma kapsamında olan ailelerde kent düzeyinde çekirdek aileye yönelik yoğun bir eğilim olmasa da, yeni evlenen çiftler veya birkaç yıldan beri ebeveynleri ile birlikte oturan çekirdek aileler de ayrı bir evde oturma eğilimleri başlamıştır. Nitekim ailelerin % 22'sinde aile

başkanı ile birlikte oturan 1-2 çekirdek aile, % 4,4'ünde 3-5 çekirdek, ailenin bulunduğu hatta bir hane de de 6 ve daha fazla çekirdek ailenin birlikte yaşadığı görülmüştür. Aile genişledikçe aile içi huzursuzluk, anlaşmazlık düzeyi de ayrı ölçüde artmakta ve aile bütünlüğü kaybolmaktadır. Hele aile bireyleri arası anlaşmazlıklar ailenin parçalanmasında önemli rol oynamaktadır. Böyle bir durumda geniş aileden ayrılıp bağımsızlaşan çekirdek ailenin büyük bir kısmı yalnızca fiziki bir ayrılık yaşamakta, ve uzun süre ekonomik bağımlılık ise sürmektedir. Bu aileler ekonomik yönden kendilerini yönetecek temellere sahip olmadığından ayrıldıkları geniş aileden değişik ölçülerde olmak üzere yardım almaktadırlar. Ailenin bağımsızlaşması erkeğin aile bireyleri üzerindeki otoritesini pek etkilememiştir. Çekirdek aile ekonomik bağımsızlığa kavuşuncaya kadar geniş aile ile ilişkileri devam eder.

Geniş ailenin temelinde bulunan yardımlaşma ve dayanışma eğilimleri, aile bireylerinin zor anlarını kolay geçirmelerinde etkili olur. Özellikle de dışa karşı ailenin ekonomik açıdan olduğu kadar, sosyal kültürel açılardan da zaaflarını belli bir dereceye kadar tolere etmeye çalışır. Geniş ailenin bu niteliği bireylerin karşı karşıya kaldıkları riskleri, engelleri kolayca atlatmalarına yardımcı olur.

Türk aile yapısı geniş veya büyük geleneksel aile tipine daha yakındır. Birden fazla çekirdek ailenin 2. ve 3. dereceden akrabaların bir arada yaşadığı bu ailelerde her bireyin üretici olması söz konusu değildir. Ailenin uğraşı alanında her birey eşit düzeyde üretime katılmaz. Üretime katılsın, katılmasın üretilen her maldan eşit pay alma hakkına sahiptir. Bu hak toplumca uyulan sosyal norm ve sosyal değerlerin gereğidir.

Sanayileşme öncesi toplumlarda olduğu gibi araştırma bölgesinde de geniş ailenin ekonomik işlevi ile yakından ilgili bir diğer husus ailenin mal varlığının bir sonraki nesle devri konusudur. Çekirdek ailenin bu dönemde geniş aileye bağımlılığının da esas kaynağı, yeni evlenenlerin işleyip ürün elde edebilecekleri toprak varlığının veya gelir elde edebilecekleri mal varlığının bulunmamasıdır. Genelde ataerkil bir yapıya sahip bu toplumlarda mirasın paylaşımı ve mülkiyetin bir sonraki nesle devri için babanın ölümü şarttır. Ele alınan bölgede babanın ölümünden sonra baba mülkünün paylaşımı, ancak baba otoritesini temsil eden büyük erkek kardeşin izin vermesi durumunda mümkündür. Dolayısı ile mülk birliği de geniş ailenin ekonomik işlevinin devamı için bir ön koşul olarak ortaya çıkmaktadır. Ele alınan bölgede bazı hallerde mülksüz veya yeterince mülkü bulunmayan ailelerin de bir üretim birliği veya emek birliği olarak varlıklarını sürdürdükleri saptanmıştır.

Araştırma yapılan yerlerde nüfus artışına dayalı demografik nedenlerle tarımsal üretici ailelerin üretici/tüketici dengesini kurabilmek amacı ile aile dışındaki üretime daha çok bağımlı hale gelmesi, geniş aile yapısındaki değişimde ortaya çıkan ilk belirtilerdendir. İnsanlar daha önce kendi ürettikleri ürünleri satın almak için, belirli bir ücret karşılığında emeklerini satmaya, bu şekilde geçimlerini sağlamaya başlamışlardır. Sonuçta, ev ile işyeri ayırımı ortaya çıkmış, üretim aile yaşamının bir parçası olmaktan uzaklaşmıştır.

Yine bölgedeki geniş ailenin, başta ekonomik olmak üzere bir takım işlevlerinde değişimler gözlenmiştir. Bu değişim aileyi hem üretici ve hem de tüketici durumdan yavaş yavaş yalnızca tüketici duruma itmiştir. Ailelerin topraksızlaşması onları, yalnızca işgüçlerini satarak geçinmek durumuna getirmiştir. İşte, bu, aile bireylerinin emeklerini satması ve karşılığında ihtiyacını duydukları mal ve hizmetleri satın alabilmesi çekirdek ailenin geniş aileden kopmasına, bireylerin bağımsızlaşmasına bireysel becerinin ailenin sağladığı sosyal statünün önüne geçmesine olanak sağlayan dönüşümü ortaya çıkarmıştır. Çekirdek ailenin geniş aile ile

olan ilişkisinde üretimin yanı sıra, mal birliği de belirleyici etken olmaktan çıkmış, kan ve akrabalık ilişkisinin ekonomik işlevi oldukça zayıflamıştır. Mülkiyetin paylaşımında geleneksel kurallar varlığını sürdürmeye devam etmekte ise de, babanın ölümü, büyük erkek kardeşin mirasın paylaşımı konusundaki tutumu gibi çekirdek aileyi geniş aileye bağımlı kılan ögelerin etkileri zayıflamıştır. Çünkü, artık ailenin ihtiyacı olan işgücünü bir arada tutma endişesi de yok olmuştur. Makineleşmenin her alanda yaygınlaşması, insan gücüne olan gereksinmeyi azaltmış ise de, aile de işgücünü satma şansına sahip bireyler gelirlerini ister istemez diğer bireylerle bölüşme zorunda kalmıştır. Bu zorunluluk sosyal normların daha bir süre ekonomik kurallara baskın olma durumuna kadar sürecektir. Ekonomik kurallar önünde sonunda geniş aileyi parçalayarak her bireyin kendi başının çaresine bakma yolunu açacaktır. Bölgede ancak sanayileşme ile oluşabilecek sosyal dönüşümün şimdiden başlaması ilgi çekicidir.

5. PSİKOLOJİK NEDENLER

Dünya hızla değişmekte, , insanların içinde doğup büyüdüğü ve çoğu kez önem verdiği, kutsal saydığı çeşitli yapıları, davranışları da beraberinde değiştirmektedir. Kutsallık kavramı, onur, namus kavramları da eski anlamlarının dışında başka değerlere odaklanmakta ve çağımızda yeni değerler olarak ortaya çıkmaktadır.

5.1. Yaşama Bağlılık – Yaşama Sevinci

Bölge halkının içinde bulunduğu sosyo-ekonomik yapı bireyin bilinçlenmesini sağlamaktan uzak bulunmaktadır. Bireyin dinsel inançları, sosyal değer ve ahlak anlayışı o'na bu dünyanın geçici olduğunu, uzun ve mutlu yaşamın ölümden sonra başlayacağını öğretmiştir. Bu dünyada yapılacak her şeyin öbür dünyaya hazırlık olduğu konusundaki sarsılmaz inancı, yaşama bağlılığını etkilemektedir. Kırsal halkın tüm değerlendirmeleri dinsel ve ahlaki ölçütlere göre yapıldığından bu dünya ile ilgili başarılar pek önemli sayılmaz. Bu nedenlerle ekonomik refah yaratacak maddi varlıklara sahip olmak açısından pek istekli değildir.

Bölgede feodal yapı tüm unsurları ile bir dönüşüm yaşamaktadır. Toprak ağalığına bağlı olarak varlığını sürdüren ve birkaç köyü içine alan büyük tarım işletmeleri orta büyüklükteki işletmelere doğru küçülme eğilimi göstermektedir. Büyük işletmelerde ve çeşitli yerlerde çalışarak geçinen ve oranları % 42' ye varan topraksızların yaşama bağlılıklarının pek güçlü olmadığı görülmüştür. Çünkü, topraksızlık halk görüşü ile güvensizlik, geçim dayanağı ve garantisi bulunmama anlamına gelmektedir. Bu nedenle topraksız ve az topraklı kırsal halkın yaşama sevinci ve yaşama bağlılığı pek fazla değildir. Toprak sahibi olabilme, insanca yaşam koşullarına ulaşabilme ve hayallerini gerçekleştirmeye yönelik inançları çok düşük düzeydedir. Onlar, en güzel duygulardan biri olan "hayal etme" sürecinde bile umutsuzluklarını unutamamaktadırlar. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde küçük ve orta köylü işletme ölçeğinde arazi sahibi olan bireylerin de çok çeşitli nedenlerden kaynaklanan geçim sıkıntıları, huzursuzluk ve geleceğe yönelik umutsuzlukları yaşam sevinçlerini olumsuz etkilemiştir.

5.2. Aile İçi İlişkiler ve Güç Dağılımı

Kırsal ailenin iç ve dışa yönelik ilişkileri çok değişik etmenler altında biçimlenmiştir. Herşeyden önce yaşanılan yerin etnik yapısı, topografyası, coğrafi durumu, uğraşı çeşitleri ve demografik yapısı bu ilişkilerin biçimlenmesine yön vermiştir. Bu nedenle aile ilişkileri aynı bölge sınırları içinde bile birbirlerine oranla farklı olabilmektedir. Daha önce de değinildiği gibi, kırsal aile daha çok birbirleri ile kan bağı bulunan yakın akrabalardan oluşmuştur. Ailelerin büyük bir kesimi de aynı çatı altında birden fazla çifti, çocuk ve akrabaları barındıran hane

şeklinde olabilmektedir. Ne biçimde olursa olsun kırsal ailede erkek egemenliği sürmektedir. Giderek belirleyici konumları zayıflasa da erkekler yine de cinsiyet farklılığına dayanan etkinliğe sahiptirler. Aile içi ilişkiler çoğu zaman geleneklere göre biçimlenmiştir. Kadın-erkek ilişkileri dışarıya aksettiğinin aksine daha demokratik ve daha içtenliklidir. Bir erkeğin köy toplumunda söz sahibi olması ve en azından kınanmaması için karısı ile ilgili sorununu dışa vurmaması ve kadınlara yönelik zafiyetini belli etmemesi gerekir. Kadının erkeğinin her türlü hizmetini eksiksiz ve itirazsız yerine getirmesi gerekir. Eşler, arasında oluşabilecek anlaşmazlıklar olanaklar içinde diğer aile üyelerinden gizlenir. Eşler, anlaşan, birbirilerine karşı sevgi ve saygı dolu oldukları izlenimini öncelikle aile üyelerine, sonra da dışa göstermek durumundadırlar.

Kırsal ailede aile içi ilişkilerde erkek kardeşlerin kız kardeşlerine karşı daha emredici ve daha egemen konumları vardır. Ailenin namus ve ahlaki ilkelerine ters davranmadıkları sürece kızlar ailede sevgi ve şefkatle korunurlar. Erkek ve kızlar arasında bazen oluşan anlaşmazlıklar kısa sürede çözümlenerek tatlıya bağlanır. Ailede en önemli anlaşmazlık kaynağı olarak gelin – kaynana ilişkileri görülür. Gelin eğer kayınvalide ve kayınpederi ile aynı evi paylaşıyorsa, evin kurallarına itirazsız uymak zorundadır. Bu açıdan anlaşmazlıklar çözümsüz oluncaya dek aynı ev paylaşılır. Anlaşma çözüme kavuşturulmadığı takdirde oğul eşini alarak baba evini terk eder. Bu durum belli bir süre ilişkilerin mesafeli olmasına neden olursa da zamanla normale döner.

Erkek kardeşlerin aralarındaki ilişkilerde yaşa göre hiyerarşik bir durum söz konusudur. Erkek kardeşler arasında miras paylaşımında herhangi bir anlaşmazlık olmamış ise güçlü bir dayanışma vardır. İlişkilerindeki yardımseverlik ve birbirlerine karşı maddi ve manevi içtenlik bir ömür sürer ve çocuklarına geçer. Ailenin soy çizgisini devam ettirmeleri nedeniyle yaşamları süresince birbirlerine desteklerini sürdürürler.

Özet olarak, belirtilen bu ilişkiler bazı nüanslarla birbirinden ayrılır. Bölgeye özgü bu ilişki biçimleri giderek değişmeye başlamıştır. Kentle ilişkiler arttıkça kent kültürünü benimsenerek, yeni ilişki anlayışının ortaya çıkması şaşırtıcı olmayacaktır.

5.3. Cinsiyetler ve Kuşaklararası İletişim

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde cinsiyetler ve kuşaklar arası sosyal hareketlilik oldukça durağandır. Yıllarca önceki ilişki düzey ve biçimi bugün bile değişmeden sürdürülmektedir. Türkiye'nin genelinde olduğu gibi araştırma Bölgesinde de cinsiyetler arası ilişkileri dinsel kurallar ve gelenekler biçimlendirmiştir. Köyde doğup büyüyen her birey istese de, istemese de köy toplumun üyeleri için hazırladığı ve görünüşte belli kuralı olmayan ve fakat temelde toplum eğilimlerini içeren sosyal kalıpları aynen kabullenerek yetişir. Birey farkına varmadan toplumsal tüm ilişki biçimlerini kendi değerleri imiş gibi kabul eder.

Kardeş, anne, baba gibi yakınların dışındaki bireylerle ilişkiler ölçülü bir saygı ve sevgiye dayanır. Köy toplumu cinsiyetler arası ilişkilerde içtenlik ve ciddiyeti bir arada bekler. Farklı cinsiyetten bireylerin ilişkileri köy değer yargılarına göre biçimlenmesi ve ölçülü olması gerekir. Bunun gibi akraba ve komşular arasındaki ilişkilerde de aynı duyarlılığın sürdürülmesi gerekir. Kural dışı ilişkiler şiddetle kınanır.

Kuşaklar boyu bireylerin uymak veya boyun eğmek zorunda oldukları kurallar titizlikle korunmuştur. 20. yüzyılın 3. çeyreğinden sonra Türkiye genelinde ve araştırma bölgesinde yavaş da olsa toplumsal kurallara yeni yorumlar getirilmeye başlanmıştır. Gerek köy toplumunda gerek ailede görülen değişimler, kuşakların ilişki biçimlerini de değiştirmeye başlamıştır. Eski katı davranış kalıpları yavaş yavaş yerini daha akılcı ve toplumsal yaşam biçimine uygun, esnek

davranış biçimlerine bırakmaktadır. Kuşaklar arası sosyal hareketlilik arttıkça kuşaklar arası iletişim de daha düzeyli, yoğun ve özgür olmaya başlayacaktır. Bu ilişkiler akrabalık, komşuluk mesleki bilgi alışveriş, toplumsal olaylarda giderek daha fazla kendisi hissettirmektedir.

5.4. Temel Gereksinmelere Ulaşabilirlik

Temel gereksinmelere ulaşabilirlik açısından bölge köyleri çok çeşitli olanaksızlıklar içinde bulunmaktadırlar. Kırsal yerleşim yerleri su, elektrik, yol, telefon, sağlık ocağı, okul, taşıt ve benzeri temel gereksinmelerine ancak belli ölçütler içinde sahip olabilmektedir. Bu ölçütlerin en önemlisini yerleşim yerinin nüfusu oluşturmaktadır. Daha doğrusu yerleşim yerlerinde gereksinme duyulan tesislerin ve kurumların kurulması, o yerleşim yerinin içerdiği nüfusla bağıntılı olduğundan, halkın gereksinme duyduğu her kurum ancak nüfusu ile ilgili kurulabilmektedir. Sözgelimi bir ilköğretim okulunun, sağlık ocağının yapılması, telefon olanağının sağlanmasında, yerleşim biriminin nüfusu ölçüt olarak alınmaktadır.

Ele alınan 54 köyden yalnızca 6' sında ilköğretim okulu bulunmaktadır. Bunlardan 3'ü 5. sınıftan sonraki öğrencileri taşımalı sistemle en yakındaki ilköğretim okuluna göndermektedir. İlköğretimin zorunlu olmasına karşın hemen hemen her köyde okula gitmeyen ve bu zorunluluğu yerine getirmeyen birçok çocuğa rastlanmıştır. Bu bağlamda belirtmeden geçemeyeceğimiz en önemli sorunlardan birisi de gezici olarak nitelenen işçilerle ilgilidir. Bu işçiler tarımsal uğraşların yoğun olduğu zamanlarda genellikle ailece oturdukları yerleri terk ederek çalışmak üzere başka yörelere giderler. Bu amaçla yer değişimlerinde çocuklarını da okuldan ayırarak birlikte götürürler. Gezici tarım işçilerinin çocukları eğer yakın bir akrabaları varsa onların yanında eğitimlerini sürdürür, yoksa eğitimlerini yarıda kesmek zorunda kalırlar. Görüldüğü gibi, en temel gereksinme olan ilköğretim eğitimi bile Bölge düzenli olarak işlev görememektedir.

Çizelge.6.1. Köylerin Anayola, İlçeye ve İl Merkezlerine Uzaklıklarına Göre Dağılımları

Çeşitli Merkezlere Uzaklık / Uzaklık Mesafesi	Ana Yola Uzaklık		İlçeye Uzaklık		İl'e Uzaklık	
	Köy Sayısı	%	Köy Sayısı	%	Köy Sayısı	%
Anayol üzeri	10	18.5	-	-	2	3.7
5 km den az	13	24.1	5	9.3	16	29.6
5 - 10 km	18	33.3	20	37.0	7	13.0
11 - 20 km	6	11.1	21	38.9	9	16.7
21 - 50 km	1	1.9	4	7.4	7	13.0
51 km.den Fazla	6	11.1	4	7.4	13	24.1
TOPLAM	54	100.0	54	100.0	54	100.0

Çizelge.6.1'de görüldüğü gibi, araştırma kapsamına alınan köylerin 12'si anayol üzerinde bulunmakta 6'sı da anayola 51 km.den daha fazla uzaklıkta bulunmaktadır. İlçeye uzaklıklarına gelince köylerin %46.3' ü ilçeye, yine köylerin %29.7'si il merkezlerine 11-50 km. uzaklıkta bulunmaktadır. Motorlu araçlarla bu uzaklıklar pek fazla bir öneme sahip bulunmamasına karşılık kötü hava koşulları ve kış ayları ulaşımı bir hayli etkilemektedir. Köylerin sahip oldukları köyaltı yerleşim yerlerinin dağınık ve yol olanakları muhtarlıklar kadar ulaşıma elverişli değildir.Özellikle dağlık kesimlerde mezralarla muhtarlığın bulunduğu yerleşim

yerlerinin ulaşım olanakları motorlu araçlar açısından pek elverişli bulunmamaktadır.Köylülerin ilçe veya il merkezlerine gelip dönmeleri belli bir gideri gerektirmektedir.

Temel gereksinme olarak kabul edilen bir diğer konu da halkın sağlığı ile ilgili sağlık kurumlarına ve personeline ulaşabilme durumudur.Bilindiği gibi, sağlık kurumlarının sayısı ve niteliği açısından Türkiye ortalamasının altında bulunan bölge halkının sağlıkla ilgili tutumu, düşünce ve davranışları açısından da iyi bir durumda bulunmamaktadır. Bunun dışında sağlık kurumlarının bulunduğu yerlere günün her saatinde ulaşım araçlarının bulunmaması gereksinmesi olan bireylerin özel taşıt araçları ile ulaşmalarını gerektirdiğinden ayrı bir gidere neden olur. Daha önce Çizelge 3.16'da verildiği gibi, ele alınan köylerin yalnızca 8'inde sağlık ocağı bulunmakta geri kalan 46 köy halkı en basit bir sağlık sorunu için değişik uzaklıklarda bulunan sağlık kurumlarına gitmek zorunda kalmaktadırlar.Araştırma kapsamındaki 19 köy halkı ise en basit bir sağlık sorunu için ilçe veya ilde bulunan hastanelere gitmeyi yeğlemektedirler. Bu davranışlarına neden olarak da sağlık ocaklarında her zaman bir doktor bulmalarının mümkün olmadığını ve ayrıca sağlık ocaklarında çoğu kez tıp biliminin gerektirdiği ölçülerde muayene ve teşhis konulmadan ilaç yazıldığını belirtmişlerdir.

İçme suyu açısından ele alınan yerleşim yerleri incelendiğinde görüleceği gibi 16 köyde her evde su bulunmaktadır. 25 köyde su ortak kullanımla köydeki çeşmelerden sağlanmakta, yaz aylarında ve yağışın az olduğu bazı yıllarda su sıkıntısı çekilmektedir. 2 köyde de su düzensiz ve yetersiz aktığından yalnızca bazı evlerde bulunduğu belirtilmiştir. Ortalama konut başına günlük su sarfiyatının 80-100 litre olduğu düşünülürse hanelerin günlük su gereksinmesini taşıma su ile sağlamasının ne denli zahmetli olduğu daha iyi anlaşılır.

Çizelge.6.2. Konutlarda İçme Suyunun Bulunmasına Göre Köylerin Dağılımı

İçme Suyunun Bulunduğu Ortam	köyler	
	Sayı	%
Her Konutta Var	16	29.6
Konutların Çoğunda Var	14	25.9
Bazı konutlarda Var	13	24.1
Hiçbir konutta Yok	11	20.4
TOPLAM	**54**	**100,0**

Suyun yeterliliği kadar kalitesi de çok önemli bulunmaktadır. Bazı köylerde içilmesi sakıncalı olduğu resmi kurumlarca belirtildiği halde suların içilmesinde köylü herhangi bir sakınca görmemektedir. Suyun yeterliliği o yıl yağan yağmurla ilişkili bulunmaktadır.Yağmurun az olduğu yıllarda su kaynaklarının ağustos ayında kuruduğu ifade edilmiştir.Bu durumlarda bazı köylere 2-3 km. bazılarına ise 5-6 km.ye varan uzaklıklardan su kadınlar tarafından, çeki hayvanları veya motorlu araçlarla getirilmektedir. Su kadar önemli ve su varlığı ile ilişkili olan köy evlerinde duyulan gereksinmelerden biri de tuvalet varlığıdır. Köy halkının eğitim düzeyine,yaşam biçimine ve kültürüne göre köy evlerinde tuvaletin bulunup bulunmadığına göre köylerin dağılımı Çizelge 6.3'de verilmiştir.

Araştırma kapsamına alınan köylerin %25.9'unda her evde tuvalet bulunmaktadır. Köylerin yaklaşık %64.8'inde her evde tuvalet bulunmadığı ve yine %9.3'ünde de hiçbir evde tuvaletin bulunmadığı belirtilmiştir.Tuvaletin bulunmadığı evlerde tuvaletle ilgili ihtiyaçlar, ağıl, ahır ve konutların yakınlarında bulunan kuytu yerlerde giderilmekte ve çevre sağlığı açısından çeşitli sakıncalı durumlara neden olmaktadırlar.

Çizelge.6.3. Konutlarda Tuvalet Bulunmasına Göre Köylerin Dağılımı

Tuvaletlerin Bulunduğu Ortam	Köyler	
	Sayı	%
Her Konutta Var	14	25.9
Bazı Konutlarda Var	35	64.8
Hiçbir Konutta Yok	5	9.3
TOPLAM	54	100.0

Tuvalet gereksinmesi gibi yaşamsal bir öneme sahip banyo varlığı açısından da köylerin iyi bir durumda olmadığı saptanmıştır.Araştırma kapsamına giren köylerin % 22'sinde her evde banyo bölümünün bulunduğu belirtilmiştir.

Çizelge.6.4. Konutlarda Banyo Bulunup Bulunmadığına Göre Köylerin Dağılımı

Banyonun Bulunduğu Yer	Köyler	
	Sayı	%
Konut içinde	12	22.2
Konut Dışında	39	72.2
Bazı konutlarda Ev İçinde	3	5.6
TOPLAM	54	100.0

Yeterli su varlığına bağlı bulunan banyo, yeni yapılan konutlarda en vazgeçilmez bir gereksinme olarak görüldüğü saptanmıştır. Banyo bölümünün bulunmadığı evlerde oturma odalarında bu iş için elverişli büyüklükte ve kullanıldıktan sonra başka bir yerde muhafaza edilebilen naylon küvetlerde (leğen) banyo yapılmaktadır. Gerek suyun azlığı gerekse kış aylarında ısıtma güçlüğü nedeni ile evlerde banyo bölümleri arzu edilen düzeyde işleve sahip bulunmamaktadır. Temizlik ve hijyen kurallarının ilk adımını oluşturan tuvalet ve banyo konusunun arzu edilen ve çağdaş kurallara uyumlu olmayan bu durumu ailelerin ekonomik ve eğitim durumu ile yakından ilgili bulunmaktadır.Muhtarların belirttiklerine göre, kent ile ve kent kültürü ile yakın ilişkileri olan ailelerin tuvalet ve banyo edinme konusunda daha fazla duyarlı oldukları ve en kısa zamanda gerçekleştirme arzusu içinde bulundukları görülmüştür.

Çizelge.6.5.Konutlarda Telefon Bulunup Bulunmadığına Göre Köylerin Dağılımı

Telefonun Bulunduğu Yer	Köyler	
	Sayı	%
Her Konutta Var	10	18.5
Bazı Konutlarda Var	44	81.5
TOPLAM	54	100.0

Diğer temel gereksinmelerde görülen eksikliklere yetersizliklere karşılık telefon kanalı ile haberleşme düzeyi oldukça yüksektir. Ele alınan 10 köyde her evde telefon bağlantısı bulunmakta, geri kalan 44 köyde de evlerin çoğunluğunda telefon bulunmaktadır. Evlerinde telefon bağlantısı bulunmayan aileler bu gereksinmelerini cep telefonu ile gidermektedir.Cep telefonunun kullanımındaki kolaylık nedeniyle kısa zamanda telefonun yerini alacağı tahmin edilmektedir. Çünkü, köylünün her an kullanımına açık bulunmaktadır.

Çizelge.6.6. Isınma Amacıyla Kullanılan Yakıt Türlerine Göre Köylerin Dağılımı

Isı materyalleri	Köyler	
	Sayı	%
Odun	15	27.8
Kömür	12	22.2
Tezek	11	20.4
Karışık	8	14.8
Elektrik	8	14.8
TOPLAM	54	100.0

Çizelge.6.6'da görüldüğü gibi, ele alınan köylerin %27.8'inde ısıtma materyali odun, %22.2'sinde kömür, %20.4'ünde tezek, %14.8'inde odun, kömür ve tezek karışık, geri kalan %14.8 oranındaki köyde de elektrik enerjisi kullanılmaktadır. Bölgede en pahalı yakıtın odun olduğu belirtilmiştir. GAP Bölgesi orman varlığı açısından en fakir bölgelerdendir. Bu nedenle, bölgeye odun diğer bölgelerden getirilmektedir.

YEDİNCİ BÖLÜM:
GAP BÖLGESİ KÖYLERİNDE SOSYAL GÜVENLİK UYGULAMALARININ ETKİN HALE GETİRİLEBİLİRLİĞİ

1. KURUMSAL SORUMLULUKLAR

Tarım ile uğraşanların en önemli güvencesi topraktır. Toprak, yalnız çalışabilme dönemi içinde değil, bireyin çalışamaz duruma veya yaşa gelmesinden sonra da en önemli güvencesidir. Kırsal kesimdeki topraksızların ise tek güvencesi iş güçleridir. Bu bakımdan, çalışabildikleri sürece yaşamlarını asgari koşullarda da olsa sürdürebilecekleri bir geçim kaynağı vardır. Fakat, hastalık-sakatlık ve kazalar gibi durumlar karşısında işsizlik rizikosu öne çıkmaktadır. Bu durumda da en önemli güvence sosyal güvenlik kurumları değil sadece ailesi, akrabası veya komşuları olmaktadır. Aslında, bilindiği gibi, tarımda işletme sahipleri için 2926 sayılı Bağ-Kur tarım ve tarım işçisi olarak çalışanların ise 2925 sayılı SSK tarım sigortası uygulaması vardır. Sorun ise, bunların uygulanamamasından ve yaygınlaştırılamamasından kaynaklanmaktadır.

Hangi konumda olursa olsun, bireyin bir sosyal güvenlik uygulaması içinde olması, gelecek güvencesi ve toplum refahı açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle sosyal güvenlik uygulamalarında öncelikle sorumluluk ilgili kurumlara düşmektedir. Türkiye'de köylerin çoğunluğunda olduğu gibi, sosyal güvenlik uygulamaları GAP Bölgesinde de köylere ulaşamamış veya ulaşanlara da geç ulaşmıştır. GAP Bölgesi köylerinde köylülerin sosyal güvenlik ile ilgili bilgi ve bilinç düzeyinin düşük olması ve aile içinde ya da köy içinde yardımlaşma – dayanışmanın ve "kıt-kanaat" geçinmenin, yaşamanın geçerli olması nedeniyle bu durum köylülerde çoğu zaman bu yönde bir istem ve baskının oluşmasını önlemektedir. Buna, sosyal güvenlik kurumlarının köylere ulaşamaması durumu eklenince sorun daha da büyümektedir.

Bu belirtilenlerden dolayı, sosyal güvenlik kurumlarının başta topraksızlar olmak üzere bir başkasının yanında tarım işçisi olarak çalışanların bölge halkının sosyal güvenlik kurumlarına üyeliğini kontrol edecek, denetleyecek sistemi geliştirmesi önem taşımaktadır. Ayrıca, Bağ-Kur tarafından köy muhtarlarına verilen köylerdeki çiftçileri Bağ-Kur'a bildirme zorunluluğu da takip edilmeli ve muhtarlar bu konuda bilgilendirilmelidir.

2. SOSYAL HİZMETLERE ULAŞILABİLİRLİK

GAP Bölgesinde kırsal alanda insani gelişme koşullarının sağlanmasında en önemli eksikliklerden birisi de sosyal hizmet olanaklarının hemen hemen bulunmamasıdır. Köylerde çağdaş sosyal hizmet olanakları bulunmadığı için, bireyler geleneksel toplum ilişkileri içinde çoğu gereksinimlerini karşılamakta veya başta yaşlılık, hastalık, malulluk olmak üzere zor koşullarda kamu dışı uygulamalarla (akrabalık, komşuluk, din ilişkileri vb.) sorunlarına çözüm aramaktadır. Bu ise, bireylerin yaşamında belirsizlikler yaratmakta ve olağan üstü durumlarda kendini güvencede hissetmemesine neden olmaktadır. Bundan hareketle, köylerde öncelikle riskli gruplara yönelik çalışmalar içinde bulunacak sosyal hizmet kurumlarının ulaşılabilir bir biçimde oluşturulması ve yaygınlaştırılması önem taşımaktadır.

3. ÜRETİMİ GÜVENCE ALTINA ALMA – TARIM SİGORTALARI UYGULAMALARI

Her şeyden önce zamanı ve yeri belli olmayan risk ve belirsizlikler, sigorta yolu ile güvence altına alınabilmektedir. Tarımsal ürünlerin karşı karşıya olduğu risklerin diğer alanlardakilere oranla farklı nitelikte ve fazla oluşu, sektörde sigortalanmayı daha önemli ve gerekli kılmaktadır. Bu nedenle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye'de, etkin bir risk paylaşımı temeline kurulmuş tarım sigortasının hayata geçirilmesi, yayılması ve

benimsenmesi gereklidir. Tarım sigortası, benzer risklere maruz üreticilerin ödedikleri primlerle oluşturulan fonun, zarara uğrayana verilmesi amacını taşımakta, bununla üreticinin geçim kaynağı olan bitkisel ve hayvansal ürünlerin çeşitli tehlikelere karşı teminatı söz konusu olmaktadır. Tarım sigortaları özellikle üretimdeki devamlılığın sağlanmasında, üretici gelirinin istikrarında, teknoloji kullanımının artırılmasında, risklerin paylaşımının sağlanmasında önemlidir/gereklidir. Bu, GAP gibi %40'a yakını topraksız, büyük bir bölümü de küçük işletmeye sahip bir bölgede üreticiler için daha da önemlidir. Türkiye genelinde tarım işletmelerinin sadece %1.5'inde tarım sigortası uygulaması olduğu dikkate alınırsa bölgede durumun nasıl olduğu daha da iyi anlaşılır. *Genel olarak tarımda ürün sigortasının ekonomik ve sosyal faydaları şu şekilde sıralamak mümkündür:*

- Ürün sigortası ile üreticilere, kontrolleri dışında ve meteorolojik olayların meydana getirdiği katastrofik (felaketsel) zararlara karşı yasal olarak korunma olanakları sağlanmaktadır.
- Üreticiler ürün sigortası ile hem geçimlerini temin edecek hem de tarımsal yönden kötü geçen yıllarda borçlarını ödemeye yarayacak bir korunma sistemi satın almaktadırlar.
- Ürün sigortası yoluyla bankalar tarım sektörüne daha fazla kredi verebilirler. Bazı zamanlarda ürün sigortası, borç almak için yeterli varlıkları olmayan üreticiler için bir teminat işlevi görür.
- Ayrıca, bankalar, sigorta vasıtasıyla daha küçük ölçekli ve daha az sermayeli çiftçilere ulaşabilme olanağı bulabilirler. Bu sayede bankalar, sigorta uygulaması ile fakir üreticilere kötü yıllarda da kredi verebilirler.
- Ürününü sigorta ettiren üretici, çeşitli riskler ve belirsizlikler karşısında zararının ödeneceğini bildiği için her durumda büyük mali sıkıntılara düşmeyeceğini bilerek güvenle çalışır. Bu yönüyle ürün sigortası çiftçinin güven duygusunu geliştirmiştir.
- Güven duygusu üreticiyi, üretimi arttırmak için teknik bilgi ve araçlardan daha fazla yararlanmaya teşvik ederek çalışma isteğini yükseltir. Sonuçta üretimde önemli ve sürekli artışlar görülür. Bu yönüyle ürün sigortaları üreticiyi tekniğe ve kullanımına yönelten bir hizmettir.
- Doğal afetlerin oluştuğu yıllarda bile üretici emek ve sermayesinin karşılığını sigortadan alacağı için finansal dengesi bozulmayacaktır.
- Tarım sigortası ile tanıştıktan sonra üretici, önlenemeyecek kayıpların sigorta şirketince karşılanacağını bilmesinin yanı sıra, kendi teknik bilgi ve becerisi ile önlenebilen kayıpların giderilebileceğini de öğrenmektedir. Tarım sigortası için, ürün bedelinin belirli bir yüzdesini üretici prim olarak ödemektedir. Köyün birisinde ürünlere zarar veren dolu yağışı diğer köyde görülmeyebilir. Bir üreticinin ineğini öldüren bir hastalık, komşu üreticinin ineğine zarar vermeyebilir. Bu durumda zarar görmeyen üreticilerin ödediği primler zarar görenlere topluca ödenmektedir ki, bu da geleneksel yardımlaşma sistemidir. Bu şekliyle, tarım sigortaları, köylerde yardımlaşmaya dayalı, sosyal yapının gelişmesini sağlayan en önemli faktörlerin başında gelir.

Yukarıda belirlenen özellikler tarımda bir anlamda tarım sigortasını zorunlu kılmaktadır. Bunun için, köylerde çiftçilere tarım sigortaları konusunda eğitim vermek, bilgi sunmak, örnek uygulamalara gitmek önem taşımaktadır. Çünkü, ancak tarım sigortaları yoluyla çiftçilerin bitkisel ve hayvansal üretimleri güvence altına alınacaktır. Bu özellikle küçük işletmeler için gerekmektedir.

c- Mesleksel riskler :

- İş kazalarıyla meslek hastalıkları
- İşsizlik.

Sosyal politikaların oluşturulması aşamasında ise, incinebilirlikleri ve ihmal edilebilirlikleri göz önünde tutularak çeşitli gruplar risk grupları olarak tanımlanmaktadır. *Bunlar : çocuklar, kadınlar, özürlüler, yaşlılar, göçmenler, kronik hastalığı bulunanlar, alkolikler vs.* Sosyal güvenlikte geleneksel yaklaşımı temsil eden "muhtaçlık" temelli yaklaşımla yapılan risk gruplamasında yetimler, dul kadınlar, kimsesizler, korunmaya muhtaç olanlar, kendine bakamayacak düzeyde yaşlı erkekler, sakatlar vb risk grupları olarak tanımlanmışlardır.

Araştırmada, dul kalan erkek ve kadınların durumları değerlendirilmiştir. Kadınların eğer maddi durumları elverişli ise kendi başlarına yaşamayı sürdürmeleri; eğer varlıkları yoksa evlendirilmeleri; erkeklerin ise varlıklı olsa evlenme/evlendirilme eğiliminde oldukları ortaya konulmuştur. Araştırmada, bedensel ve ruhsal açıdan kendi kendini yönetemeyen ve ancak başkalarının yardımına muhtaç olan bireylerin durumu da incelenmiştir. Bunların da, birinci derece akrabalarınca bakıldığı saptanmıştır. Bu durumda olan bireyin bulunmadığı köy sayısı yalnızca 2 tanedir. 54 köyün 23'ünde ise 10 ve daha fazla bireyin bedensel-ruhsal açıdan kendi kendini yönetmeye elverişli olmadığı görülmüştür. Bunlara ek olarak ikinci derece akrabalarınca bakıldığı saptanan muhtaç bireylerde vardır. Bu durumda birey bulunmayan köy sayısı 4 tanedir. 54 köyün 12'sinde ise 10 ve daha fazla paydaşın bedensel-ruhsal açıdan kendi kendini yönetmeye elverişli olmadığı görülmüştür. Bu nitelikteki muhtaç kişiler içerisinde bir de bakacak yakını olmadığı için köy halkı tarafından bakılanlar vardır. Köy toplumunca yapılan yardımlar, gıda maddeleri veya yakacak ağırlıklı olur. Ağa egemenliğinin olduğu köylerde, bu düzenlemeleri ağa yapmaktadır.

Araştırmada,

a) 1.derece yakınları tarafından bakılan "muhtaç kişilerin" köylere dağılımı;

- 54 köyün 25'inde ise 10 ve daha fazla bireyin yetim olduğu,
  54 köyün 2'sinde ise hasta, yaşlı, engelli bireyin bulunmadığı,

b) 2.derece yakınları tarafından bakılan "muhtaç kişilerin" köylere dağılımı;

- 54 köyün 12'sinde ise 10 ve daha fazla bireyin yetim olduğu,
  54 köyün 4'ünde ise hasta, yaşlı, engelli bireyin bulunmadığı,

c) 1 ve 2.derece yakınları olmadığı için, köy halkı tarafından bakılan "muhtaç kişilerin" köylere dağılımları da çıkarılmaya çalışılmıştır. Çizelge 3.28'de de verildiği gibi,

- 54 köyün 3'ünde ise 10 ve daha fazla bireyin yetim olduğu,
  54 köyün 31'inde ise yetim bireyin bulunmadığı,
- 54 köyün 3'ünde ise 10 ve daha fazla bireyin zihinsel özürlü olduğu,
  54 köyün 47'sinde ise zihinsel özürlü bireyin bulunmadığı,
- 54 köyün 3'ünde ise 10 ve daha fazla bireyin dul olduğu,
  54 köyün 46'sında ise dul bireyin bulunmadığı,
- 54 köyün 3'ünde ise 10 ve daha fazla bireyin bedensel özürlü olduğu,
  54 köyün 44'ünde ise bedensel özürlü bireyin bulunmadığı,
- 54 köyün 3'ünde ise 10 ve daha fazla bireyin fakir olduğu,
  54 köyün 46'sında ise fakir bireyin bulunmadığı görülmüştür.

Gerek muhtaçlara bakımla uğraşan köy sayısının ve gerekse muhtaç konumdaki kişi sayısının yüksek olması dikkat çekicidir. Çünkü, hem 1 ve 2.derece yakınların ve hem de köylülerin, muhtaçların bakımı konusunda kendi kaynaklarından önemli miktarlarda harcama yaptıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, her şeyi devletten beklemeyip, acil gördükleri durumda kendi kaynaklarını harekete geçirebildikleri de görülmektedir. Fakat, bunlar genelde sınırlı kalabilmekte ve her bireye ulaşamamaktadır. Nitekim, araştırma sırasında herhangi bir sosyal güvencesi bulunmayan çok sayıda riskli gruplara dahil bireylerin olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle, riskli gruplara ulaşılması ve ulaşılmasında sosyal hizmet olanaklarının bunlara sunulması kalkınmanın nimetlerinden en az yararlanan bu kesim için önem taşımaktadır.

6. DAYANIŞMA - YARDIMLAŞMA EĞİLİMLERİNİN KURUMSALLAŞTIRILMASI

GAP gibi geleneksel toplum yaşamının halen ağırlığını koruduğu bir Bölgede toplum sorunların aşılmasında dayanışma-yardımlaşma önemli bir sosyal güvence unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Aslında, her şeyin genelde devletten beklenildiği Bölgede köylülerin gerektiğinde dayanışma-yardımlaşma eğilimi ile bazı durumlara karşı kendi kaynaklarını da harekete geçirebildikleri söylenebilir. Fakat, araştırma sırasında edinilen izlenimlere göre, bölgede yardım severlik ve dayanışma istemlerinin çarpıcı bir biçimde azaldığı da görülmüştür. Ve, artık bireyin yalnızca kendi başının çaresine veya ailesine bakacağı bir düşünce de ortaya çıkmaktadır. Her şeyi devletten beklemeyip, önemli saydıkları durumda köylülerin kendi kaynaklarını harekete geçirebildiklerini gösteren kanıtlardan biri de köylerde yardımlaşma ve dayanışma eğilimleri başlığı altında görülebilir.

GAP Bölgesi köylerinde muhtarlarla yapılan görüşmeler, yardımların, insanı hedef almaktan çok, insanı sıkıntılardan ve zordan kurtarmaktan daha çok dinsel ve toplumsal olarak bir avantaja sahip olmaya yönelik olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak araştırmacıların yaptıkları gözlemler, yardımseverlik ve dayanışma istemlerinin çarpıcı bir biçimde eksildiğini ve bireyin yalnızca kendi başının çaresine bakacağı bir düşünce sistemine itildiğini göstermektedir.

Ekonomik değişimlerin yarattığı tahribatın da etkisiyle bu eğilimin güç kazanacağı tahmin edilmekte olup; köylerdeki yardımlaşma ve dayanışma eğilimlerinin, sosyal güvenlik kurumlarının katkısıyla ivedilikle kurumsallaştırılmasının tam zamanıdır. Eğer zaman yitirilirse, güçlenen "bireysel kurtuluş eğilimi", gelir aktarımı ve riskin paylaşımına dayanan informel sosyal güvenlik felsefesinin başarısız olmasına yol açacaktır.

Bunlardan hareketle, bireyleri sürekli geleneksel sosyal yardımlaşma eğilimine itecek değil, bunu kurumsallaştıracak bir yapının oluşturulması önemlidir. Örneğin, bu ziraat odalarının çiftçilere yönelik bir yardımlaşma sandığı ile başlatılabilir ve zamanla bu, bireylere bazı meslek gruplarında olduğu gibi, emeklilik ve sosyal yardım olanakları sağlayacak bir biçimde genişletilebilir.

7. EĞİTİM SENARYOLARI

Daha önce de belirtildiği gibi, köylerde sosyal güvenlik uygulamaları konusundaki önemli sorunlardan birisi, bireylerin konu hakkında eksik bilgi ve bilinç düzeyleridir. Bireyler bilgi sahibi olmadıkları, ikna olamadıkları, gerekliliğini tartıştıkları bir sistemin içine kolaylıkla girememektedir. Bölgede konu ile ilgili yürütülecek eğitim çalışmalarında hareket noktası muhtarlar olabilir. Çünkü, muhtarlar aynı zamanda 2926 sayılı Bağ-Kur yasası gereğince köylülere karşı sorumludur. Muhtarların konu hakkında eğitimi ve bunu köylülere aktarması

temli bir aşama olacaktır. Ayrıca, zaten köylerde çoğunluk muhtarı doğal önder olarak görmektedir. Ve, yasa koyucu da muhtarı önder olarak görmektedir.

Ancak, muhtarların rollerini ne ölçüde tarafsızlık, bilinçlilik ve başarı içinde yerine getirdikleri kuşkuludur. Sözgelimi, Bağ-Kur'a yükümlülerin listelerinin verilmesinde, tasımlarının adını bildirip, dostlarını koruduğunu düşünen muhtarlara sıklıkla rastlanmıştır. Sosyal güvence kazandığının farkında bile olmayan bir grup insan, sistemin nimetlerinden hiç yararlanmazken, birdenbire külfetle (icra yoluyla) karşılaşmışlardır. Bu nedenle, uygulamada da dikkatli olunmalıdır. Ayrıca, köylerde tahsil görmüş bay-bayan bireyler, öğretmenler, imamlar vd. kişilerden de yararlanarak köy halkının bilgilendirilmesi sağlanabilir. Sosyal güvenlik kurumlarını, sistemlerini ve işleyişlerini konu alan el broşürleri, afişler hazırlanarak ortak toplanma yerlerine dağıtımı ve ilanı sağlanabilir. Diğer yandan, özellikle radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçlarından da yararlanılabilir.

8. GAP İLE BÜTÜNLEŞME

Buraya kadar belirtilen tüm stratejilerin, yaklaşımların uygulanması, değerlendirilmesi "insanı hedef alan" ve "sosyal kalkınma" ilkesini de göz ardı etmeyen GAP için önem taşıyan bir politikalar demetidir. Çünkü, Bölgede nüfusun çoğunluğunu oluşturan tarım ve dolayısıyla köy nüfusunun insanca yaşam koşullarına kavuşturulması, insani gelişme standartlarının yükseltilmesi öncelikle bireyi sosyal güvenlik uygulamasına dahil ederek gerçekleşebilecektir. Bu aşamada öncelikle, değişik biçimlerde beliren riskli grupların asgari gereksinimlerinin karşılanacağı bir sosyal hizmet ağı ile "insan odaklı kalkınma" stratejisi hedefe daha anlamlı varabilecektir. Çağdaş toplum yaşantısının ve sosyal güvenlik uygulamalarının yaygınlaştırılmasında, bu nedenlerle sosyal güvenlik ve sosyal hizmet konuları GAP'ın önemli bir ayağı olarak belirmektedir. Bunlara dayanarak; GAP kapsamında Bölgede konu ile ilgili yapılabilecek temel düzeydeki çalışmalar şu biçimde özetlenebilir:

- Merkezi köylerde halk sağlığı birimlerinin oluşturulması, etkin hale getirilmesi,
- Riskli gruplara ilişkin verilerin oluşturulması,
- Köylerde sosyal hizmet ağlarını genişletecek projelerin geliştirilmesi,
- Engelli bireylere yönelik eğitim programlarının oluşturulması,
- Riskli grupların kaynaklara erişiminin arttırılması,
- Mutlak yoksulluk içinde olan ailelerin belirlenmesi,
- Sosyal güvenlik konusunda eğitim süreçlerine katılınması ve ilgili kurumlarla işbirliği yapılması,
- GAP hakkında köylere yönelik bilgilendirme kampanyalarının düzenlenmesi.

Kuşkusuz, bütün bu çalışmalar tek bir kurum ile değil ilgili tüm kurum ve kuruluşların işbirliği ile hedefe ulaşabilir.

SEKİZİNCİ BÖLÜM:
GENEL DEĞERLENDİRME; SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsanoğlu eski çağlardan beri kendi iradesi dışında meydana gelen çeşitli tehlike ve zararlılarla karşı karşıya gelmiş ve bunların yaratıcı ve yok edici etkilerine karşı birey ve toplum olarak açtığı savaşı devam ettirmeye çalışmıştır.İnsan zekası ve bilinci bu mücadelede bazı konularda büyük başarı kazanırken bazen de yenilmiştir. Bireyler ve toplum gelişen teknolojik hizmetlerden yararlanmanın yanısıra, tehlikeler ile de karşı karşıya kalabilmektedir. Beklenmeyen kazalar, yangınlar, hastalıklar, doğal afetler, taşkınlar, dolu, deprem vb. olayların yanısıra doğanın değişmez kuralı olan yaşlanmak, hastalanmak ve ölmek de insanların yaşam rizikoları olarak sürekli gündemdedir. Bütün bu olaylar, insanın ya çalışma gücünü kaybettirmekte ya da geriye kalanları korumasız hale getirmektedir. Eğer, bu olaylar genişlerse bireyi aşan durumlar sosyal bir nitelik kazanmakta ve sonuçları topluma, ülkeye mal olabilmektedir.

Bireyin ve toplumun karşılaştığı tehlikelerin ortadan kaldırılması veya etkilerinin azaltılması tarihsel süreçte aile bireylerinin, akrabaların, akraba gruplarının yardımlaşmaları, din ile gruplar ve meslek dayanışmaları biçiminde gelişerek zamanla devlet hizmeti anlayışı haline gelmiştir.

19 ncu yüzyılın sonlarında sosyal güvenliğin geniş ölçüde bir devlet hizmetine gelmesi ile sosyal sigortalar kurumları oluşmaya başlamıştır. 1948-Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyannamesinde ise sosyal güvenlik evrensel bir kimlik kazanmıştır. Buna göre, " *insan haklarından birisi de işsizlik, hastalık, malulluk, dul ve yetimlik, yaşlılık ve insan iradesi dışında meydana gelen diğer her türlü tehlikeye karşı güven içinde olmasıdır ve bireyin ve ailesinin beslenme, barınma, tıbbi bakım ve diğer sosyal hizmetleri içine alan belirli bir yaşam standardı* " na sahip olması zorunludur. Bunlara göre devlet bütün vatandaşlarına kendi iradeleri dışında uğraşacakları her türkü tehlikenin zararlarından kurtaracak asgari bir gelir sağlamaya zorunludur.

Sosyal güvenlik her ülkede bilimsel tanımlardan çok, politik amaçlara, ülkenin tarihsel ve kültürel durumuna ve gereksinimlerine göre kurulur ve biçimlenir. Bu, ülkemizde de geçerlidir. Nitekim, bir yanda SSK, Bağ-Kur gibi sosyal güvenlik kurumları söz konusu iken diğer taraftan vakıflar, dernekler, cemiyetler gibi geleneksel sosyal yardım kuruluşları da bulunmaktadır. Fakat, gerçek olan gerek Türkiye genelinde gerekse GAP Bölgesi köylerinde sosyal güvenlik uygulamalarının gelişemediğidir.

GAP Bölgesi köylerinde sosyal güvenliğin etkinleştirilmesi için yapılacak bir stratejik çalışmada mutlaka varolanların üzerine kurulacak bir sistem tasarımlanmalıdır. Bu araştırma, varolanların ayrıntılı olarak ortaya döküldüğü geleneksel olan ile olmayan sosyal güvenlik alışkanlıklarını ortaya koyan bir araştırma olmuştur. GAP Bölgesi köylerinde geleneksel olan mekanizmaların sağladığı olanakların, kurumsal (ve çağdaş) mekanizmalardan daha etkin ve yaygın olduğu ortaya konulmuştur. Kurumsal (ve çağdaş) mekanizmalar içerisinde sosyal hizmetler açısından en etkin ve yaygın olanı sağlık ocakları aracılığıyla sağlanan sağlık hizmetleridir. O halde, sosyal güvenliğin geliştirilmesi amacıyla ilk atılması gereken adımlar, geleneksel olan ve olmayan ama etkin ve yaygın olanların desteklenerek geliştirilmesi olabilir. Bunu izleyecek olan adım ise, çağdaş normları taşıyan bir sistemin bireylerin bilinçlendirilmesi ve eğitimi yoluyla ağırlığının arttırılmasıdır. Bu iki adımda gerçekleştirilebilir:

İLK ADIM (Kısa Erimli Geliştirme Çalışmaları):

Sağlık ocaklarının dikey ve yatay olarak geliştirilmelerinin sağlanması gerekmektedir. Dikey geliştirmeden kastedilen aşağı doğru sağlık evleri yoluyla en uç noktalara kadar sağlık hizmetlerinin ulaşımının sağlanmasıdır. Yukarı doğru ise, sağlık ocaklarının boyutunu aşan olgularda sevk edilecek bölge hastanelerinin belirlenmesi ve aradaki köprüye işlerlik kazandırılmasıdır. Yatay geliştirmeden kastedilen, hem nitelik olarak sağlık ocaklarının olanaklarının geliştirilmesidir; hem de nicelik olarak merkezi olan daha çok yerleşim yerinde sağlık ocağının açılmasının sağlanmasıdır. Bu geliştirme çabalarında mutlaka 9 Eylül 1964 yılında yürürlüğe giren ve hizmetin ne yönde verilmesi gerektiğini açıklayan "Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirildiği Bölgelerde Hizmetin Yürütülmesi Hakkındaki 144 Numaralı Yönetmelik"e uygun olarak hazırlanan Yönerge doğrultusunda bir işleyiş kurulmalıdır. Bu hizmetin tamamlayıcı parçası olan ilaç sağlanması ve bir üst kademe hastanecilik hizmetlerinde sosyal güvenlik kurumlarından yararlanılmalıdır.

Sosyal güvenlik kurumları, bu yönde yaptıkları harcamaları, koşulları ve durumu uygun olan köy yönetimlerinden talep edebilmeli ve köyün bu yöndeki bütçesinin ne yolla ve nasıl bir bölüşümle gerçekleşeceğine karışmamalıdır. Burada sosyal kurumların sağladığı avantaj, öncelikle harcamanın yapılması, köyden bunun tahsilatının sonra yapılmasıdır. Buna ek olarak her yıl %10 oranında yönetim harcamalarını içeren ve sağlık ocaklarının geliştirilmesi için yapılacak düzenli harcamaları kapsayan sabit bir ön-ödeme köy yönetiminden beklenebilir. Burada, köyler kendi aralarında da birleşerek toplu bir güç oluşturabilirler.

Nimet-külfet dengesinin ivedilikle sağlanması ve bireyler üzerindeki olumlu etkisini göstermesi bakımından, bu önerinin yaşama geçme şansı yüksektir. Karşılaşılabilecek zorluk ise, siyasal etkilerle borçların etkilenmeye çalışılması veya "af"fa uğramasıdır. Burada, sosyal güvenlik kurumları hizmeti sürdürmeme seçeneğini iyi kullanmalıdırlar. Yine karşılaşılabilecek bir başka zorluk sosyal güvenlik kurumları arasındaki norm ve standart uyumsuzlukları ile tek tek davranmaktan kaynaklanan maliyet yüksekliğidir. Bunu giderebilmek için GAP Bölgesi köylerinde sosyal güvenlik uygulamaları için, üç ana sosyal güvenlik kurumu için ortak bir yönetim oluşturmalı ve ortak politikalar ortaya koymalıdır. Aslında, bu durum şu anda ülke geneli için zaten tartışılan bir konudur.

İKİNCİ ADIM (Uzun Erimli Çağdaşlaştırma Çalışmaları):

İkinci adımı oluşturan uzun erimli çağdaşlaştırma çalışmaları; sakatlık, yaşlılık, işsizlik gibi sosyal risklerden doğan gelir kayıplarının giderilmesine yönelik çalışmaları kapsamaktadır. Bu adım, büyük ölçüde ilk adımdaki başarıya ve sosyal güvenlik kurumları arasındaki eşgüdümün sağlanmasına bağlı olacaktır. Ancak, bu aşamada bilinçlendirme ve eğitim çalışmaları ile, kırsal kesimdeki bireylerin katılımının sağlanması çok önemlidir. Özellikle köy önderlerinin katılımı ile topluma, üzerlerindeki geleneksel yüklerin azaltılması için bu çalışmaların yapıldığı iyi anlatılmalıdır. Üzerlerindeki yüklerin kaldırılmasının karşılığı olarak, köy bütçesine yapılan katkılar, bu sosyal risklerin giderilmesi için "sosyal güvenlik kurumları"nın bünyesinde oluşacak sosyal fonları oluşturacaktır.Bu fonlara destek olması için, sosyal yardımlaşma dayanışma fonlarından aktarma yapılabileceği gibi; köyün ortak alanlarında gelir getirici etkinliklerin arttırılması; kırsal üretim gereği işsiz geçirilen zamanları değerlendirecek iş alanlarının geliştirilmesi vs yoluyla köy bütçesinin arttırılması sağlanabilir.

Bu konuda özetle şu söylenebilir; GAP Bölgesi köylerinde sosyal güvenlik uygulamalarının geliştirilebilmesi için, ana sosyal güvenlik kurumları (SSK, Emekli Sandığı, Bağ-Kur) ile Sağlık Bakanlığı'nın kendi aralarında GAP düzeyinde bir ortak proje yönetim oluşturmaları ve köy yönetimleri (muhtar ve ihtiyar kurulları) ile yoğun bir iletişim içerisinde çalışmaları gerekir.Bireylerin sağlıklı-güvenceli geleceği ile sosyal kalkınmanın sağlanması böylesi bir "sosyal barışıklık" projesi ile güç kazanacaktır.

GAP Bölgesindeki köylerin önemli bir bölümünde, modern anlamda insan gereksinmelerini karşılayabilecek sosyal donanım (alt yapı) yoktur. Hiç bir köyde, hiç bir köylünün inisiyatifi ve önderliği ile alt yapı konusunda bir girişime rastlanmamış olması yalnızca sosyal güvenliği engellemekle kalmamakta; onun yakın ilişki içinde olduğu sosyal kalkınmayı da engellemektedir. Sözgelimi, köylerdeki hanelerin büyük bir bölümünde henüz tuvalet ve banyonun bulunmadığı saptanmıştır. Bu konuda yerel inisiyatif ile yapılabilecek önemli adımlar vardır (foseptik ve evde su depoları). Katlanılan bu külfetin, başlıca nimetleri ise, ev yaşamının kolaylaşması ve bulaşıcı hastalıkların azalmasıdır.

Sosyal güvenlik, her insanı birer bağımsız birey olarak kabul eder. Onun yaşına, cinsiyetine, sosyal statüsüne bakmaz. Ancak bölgede saydığımız faktörler, insanların nimetlerden yararlanması konusunda büyük farklılıklar yaratmaktadır. Miras ve bölüşüm konularında, geleneklerin ve şeriat kurallarının uygulanması ile her şeyin devletten beklenmesi bir çelişkidir. Çünkü, devletin bu konularda kabul ettiği kurallar ve yasalar daha farklı normlar getirmektedir. Bu ikisinin bağdaşması olanaksızdır. Örneğin, evlilik kurumunun kurulması için devlet resmi nikahı getirmişken; gelenekler ve şeriat kuralları imam nikahını zorlamaktadır. İmam nikahı ile gerçekleşen evliliğin sosyal güvenlik sistemine katılım açısından bir anlamı yoktur. Böylece birey eksenli değil de, aile (veya aile reisi) eksenli bir yaklaşımda devlet imam nikahlı eş ve çocukları görmemektedir. Bu nedenle, Bölgede bu konulardaki eğitim uğraşıları daha da yoğunlaştırılmalıdır.

Sosyal güvenlik sistemi üzerinde yük oluşturan ögelerden biri de çok-çocukluluk olgusudur. Sosyal güvenlik kuramında, her çocuğun ailenin giderinde bir artışa neden olduğu ve onun için de koruma önerilir. Hiç kuşkusuz bu artışı tümüyle sosyal güvenlik sisteminin karşılaması beklenmez. Aileden de bakabileceği, eğitebileceği ve topluma kazandırabileceği kadar çocuk yapması beklenir. Bu da bir külfet-nimet dengesidir. Ailelerin görevi, çocuklarına bakmak, en yüksek düzeyde eğitimlerini sağlamak ve topluma en üst düzeyde yararlı hale getirmektir. Bu külfettir. Bunun karşılığında toplumdan beklenen aile yüklerinin hafifletilmesidir. Bu da nimettir. Ancak, araştırmada görülen, ailelerin bilinç düzeyinin, bakabileceği kadar çocuk yapmaya elverişli olmadığını göstermektedir. Fazla çocuk yoksullaşmaya yol açarken; yoksulların daha çok çocuk yapma eğiliminde olduğu göze çarpmaktadır. Nitekim, hanelerin geniş olduğu, 6 çocuk sahibi hanelerinin %44,9 oranında, 4 ve daha fazla çocuk sahibi ailelerin oranının ise %67,5 olduğu araştırmada görülmüştür.

Geleneksel kültürde, "çocuğu veren Allahın, rızkını da vereceği" inanışı vardır. Bu tamamen alıcı ve kendisinden hiçbir şey katmayan yaklaşım olduğu için bireyler hemen kabullenmektedir. Tıpkı her şeyi devletten (egemen güçten) beklemek gibi. Bu beklentinin kökeni, padişahlığa, tanrısal güçler taşıdığına inanılan krallara dayanmaktadır. Yine, bu beklenti ile demokrasi arasında da çelişki vardır. O halde "çok-çocuk", "rızkın Allahtan gelmesi" vb. kavramlara karşı yürütülecek bilinçlendirme kampanyaları, aynı zamanda, bireylerin kendi sorumluluklarını üstlenmeleri ve demokrasinin işlerlik kazanmasına hizmet etmek gibi işlevlere de sahip olacaktır.

Yörede, kullanılan sosyal güvence kaynakları şunlardır : Toprak, erkek çocuk, yakın akraba-komşular ... Bunlar geleneksel sosyal güvence kaynaklarıdır ve muhtaçlık temelinde işlerlik kazanır. Buna karşın, çağdaş sosyal güvenlik sistemleri, sürekli tanımlandığı gibi birey ekseninde külfet-nimet ilişkisine dayanır; hak temelinde işler. Yani, muhtaç duruma düşmese de, "geliri azalan, gideri artan" kişi, katlandığı külfetin bir karşılığı olarak kayıplarını giderme nimetini de tadar.

Ülkemizde de, diğer dünya ülkelerinde de geleneksel yöntemler uzun yıllar uygulanmıştır. Ancak, birey özgürlüğü, siyasal-sosyal farklılıkların korunması, insan onuru vb kaygılarla, "muhtaçlık, hayır" gibi kavramlarının önüne "hak" kavramı getirilmiştir. Sosyal güvenlik, bir insan hakkı olduğu için bireylerin yararlanmasına sunulmaktadır.

Ancak, araştırmanın uygulandığı köylerde görülen, düşünce düzeyinde hala geleneksel sosyal güvence yaklaşımının sürdüğü buna karşın, eylem düzeyinde bu geleneksel yapının yıpranmakta olduğu ortaya çıkmaktadır. Muhtaçlık temelli yardımlaşma-dayanışma sistemi (sosyal yaşamda topluma yön veren kurumlar olarak akrabalık, komşuluk, arkadaşlık), 1980'lerden sonra gücünden yitirmiş ve bireycilik-kar güdüsü öne çıkmıştır. Küçük topluluklar düzeyindeki yardımlaşma-dayanışma bir gün onun da borcunu ödeyeceği varsayımına dayanır. Ancak ekonomik krizlerle birlikte bu umut yok olmaya başlamıştır. Ayrıca araştırmaya katılanlar, bunda ahlakta ve dinsel değerlerdeki erozyonun da bunu beslediğini düşünmektedirler. Bu nedenle, gelecek açısından çağdaş sosyal güvenlik kurumlarının hemen etkinliği artırılması ve yaygınlaştırılması önem taşımaktadır.

Tarım ve dolayısıyla köylülerimiz sosyal güvenlik uygulamalarından en az yararlanan kesim olma özelliğini sürdürmektedir. Aile, akrabalık-komşuluk yardımlaşması, dayanışması köylerde daha ön planda olup, bu çoğunlukla toplum yaşamının bir gerekliliği ve dinsel kuralların bir yaptırımı gibi işlev gören sosyal yardımlardır. Çağdaş sosyal güvenlik uygulamalarının kırsal kesime geç yansıması veya yansımaması geleneksel davranışları daha ön plana çıkarmaktadır. Bu GAP Bölgesi gibi geleneksel yaşamın ağırlığını koyduğu bir bölgede daha da yoğundur. Ağalık, şeyhlik, akrabalık, komşuluk, tarikatçılık, çok bireycilik, erkek çocuk varlığı çoğu yerde ve zamanda sosyal güvence kaynaklarının çekirdek yapısını oluşturmaktadır. İnsan odaklı bir kalkınma konusunda özellikle tarım ve dolayısıyla köy nüfusuna ağırlık verilmesi çağdaş kalkınma anlayışı açısından önem taşımaktadır. Çünkü, sosyal güvenliğe kavuşturulmuş birey güven duygusu içinde daha mutlu ve üretken olacaktır. Bunun ihmale gelmesi ise, projenin sadece fiziki boyutunu ortaya koyar ve bireyin refahı boyutunu ise arka plana iter. Bunun için, bölgede bir taraftan üretimi artıracak teknolojik gelişmelerin modern tarım yapılabilmesi için araştırılması gerekirken, diğer taraftan kalkınmanın ana faktörü ve amacı olan insan için, insan hak ve mutluluğunu artıracak ve çağdaşlaştıracak girişimlerinin incelenmesi ve uygulamaya konulması gereklidir. Bunların başında ise, yine çağdaş sosyal güvenlik hizmetleri gelmektedir.

KAYNAKÇA

KAYNAKÇA

Acar, F. ve Ark.,1999. Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık:Türkiye'de Eğitim Sektörü Örneği. T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Ankara.

Akder, H., 1998. Dünya Ticaret Örgütü'nün Tarım Anlaşması ve Türkiye, Friedrich Ebert Vakfı, Aralık 1998.

Aksoy, S., 1969.Tarımda İş Hukuku. Tarım Ekonomisi Derneği Yayınları.,Ankara.

Aksoy.S. ve Ark.,1994. Türkiye'de Kırsal Nüfusun Sosyal Güvenliği. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Anonim.,1989. GAP Master Planı Cilt I-II-III. Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara.

Anonim.,1994. Gap Bölgesinde Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegrasyonu Araştırması Eylem Planı, T.C. Bşb. GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, TKV Kırsal Kalkınma Koordinatörlüğü, Ankara.

Anonim.,1992. Tarım İşçilerinin Hak ve Özgürlükleriyle İlgili ILO Sözleşme ve Tavsiye Kararları. Tarım-İş Sendikası Yayınları, Ankara.

Anonim, 1993. GAP Bölgesinde Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması Bşb.lık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı-Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara.

Anonim.,1994. Gap Bölgesinde Kadının Statüsü ve kalkınma Sürecine Entegrasyonu Araşyırması. GAP,BKİ-TKV,Ankara,s.1-38.

Anonim., 1995. Başbakanlık DPT 7. BYKP Sosyal Güvenlik ÖİK Raporu. DPT Yayın No: 2420-ÖİK:479, Ankara.

Anonim., 1995. Sosyal Güvenlik: İşçi Eğitim El Kitabı. ILO-Türk-İş Ortak Yayını, Ankara.

Anonim., 1997. Anayasa-Sosyal Devlet ve Sosyal Güvenlik Sorunları Sempozyumu. Türkiye İşçi Emeklileri Cemiyeti-10-11 Nisan 1997, Cemiyet Yayınları No:5, Ankara.

Anonim., 1997. 2000'e Doğru Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sisteminin Geleceği-Forum, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara.

Anonim.,1999.Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması-1998.Macro International Inc., hacettepe üniversitesi-Ankara.

Anonim., 2001. Bşb.lık DPT 8.BYKP Sosyal Güvenlik ÖİK Raporu. DPT Yayın No: 2592-ÖİK:604, Ankara.

Arıcı, K., 1999.İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Dersleri . Ankara.

Artukoğlu, M., 1988. Türkiye'de Çiftçilerin Sosyal Güvenliği, Sorunları ve Çözüm Yaklaşımları: Menemen İlçesi Örneği. TZOB Yayınları, Ankara.

Atalay, B. ve Ark., 1992.Türk Aile Yapısı. Araştırması. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü Araştırma Yayını, No: 2313. Ankara.

Baransel, M., 1991.Van Kırsal Alanında Kadının Sosyo-Ekonomik Durumu Kırsal Kesimde Kadının Statüsü: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Aralık 1990, ILO-TKV Danışma toplantısı Raporları, Ankara.

Boratav K., 1981. Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm, Birikim Yayınları Yerli Araştırmalar Dizisi, Haziran 1981.

Bulut,İ.,1999. "Kadın Sağlığı ve Aile Planlaması". Sosyal Hizmet Sempozyumu'99-Bölgesel Kalkınma Sürecinde Sosyal Hizmet. 20-22 Ekim 1999,Diyarbakır,s.47-52.

Coughenour, C.M. and Swanson, L. 1983.Work Statuses and Occupations of Men and Women in Farm Families and Structure of Farms. Rural Sociology.

Çabuk,N. ve Turan,F.,1999. "Güneydoğu Anadolu Projesinin Sosyal Hareketliliğe Olan Etki Değerlendirmesi". Sosyal Hizmet Sempozyumu'99-Bölgesel Kalkınma Sürecinde Sosyal Hizmet, 20-22 Ekim 1999,Diyarbakır,s.279-288.

Çenberci,M.,1977. Sosyal Sigortalar kanunu Şerhi.Ankara,s.25-53.
Değertekin, H., 1999. "GAP'ta Sağlık Sorunlarına Genel Bir Bakış". Bölgesel Kalkınma Sürecinde Sosyal Hizmet, Sosyal Hizmet Sempozyumu'99,20-22 Ekim 1999, Diyarbakır.
Demir, S, 1991.TKV Kırsal Kalkınma Projeleri ve Lice'de Kadının Durumu, Kırsal Kesimde Kadının Statüsü: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Aralık 1990, ILO-TKV Danışma toplantısı Raporları, Ankara.
Demir, F.,1999. İş Güvencesi Hukuku. Ankara.
Dilik, S., 1991. Sosyal Güvenlik. Kamu-İş Sendikası Yayınları, Ankara.
Erk, N. ve Ark., 1986.Çukurova Bölgesine Gelen Geçici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşullarının İyileştirilmesi. TÜBİTAK. TOAG 519 Projesi, Adana .
Erkul,İ. Ve Ark.,1984. Sosyal Politika Dersleri-2 nci Cilt. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir,s.134.
Ertürk, Y., 1987.Erzurum Köylerinde Kadının Üretime Katılımı. Kadının Tarımsal Üretime Katılımı Sempozyumu, 28-29 Eylül. Erzurum 1987.
Ertürk Y., 1991.Türkiye'de Uygulanan Kırsal Kalkınma Projelerinde Kadın Boyutu, Kırsal Kesimde Kadının Statüsü: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Aralık 1990, ILO-TKV Danışma toplantısı Raporları, Ankara.
Ertürk, Y., 1993.Doğu Anadolu'da Modernleşme ve Kırsal Kadın, , Kadın Bakış Açısından Kadınlar, Yayına Hazırlayan: Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul.
Fişek, A.G., ve Ark., 1998. Sosyal Sigortalar Kurumu Tarihi : 1946 – 1996. Sosyal Sigortalar Kurumu Genel Müdürlüğü Yayını, Yayın No. 598, Kasım 1998.
Gösterici, S., 1991.Karacadağ Köylerinde Kadının Durumu Kırsal Kesimde Kadının Statüsü: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Aralık 1990, ILO-TKV Danışma toplantısı Raporları, Ankara.
Gülçubuk, B., 2000. "GAP Alanı Genelinde Kırsal Kalkınma Politikalarının Etkinliği". Kırsal Çevre Yıllığı 2000, Kır-Çev Derneği Yayınları, Ankara.
Gündüz A., 1991. Kadın ve Enformasyon Kırsal Kesimde Kadının Statüsü: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Aralık 1990, ILO-TKV Danışma Toplantısı Raporları, Ankara.
Güzel A., Okur A.R. 1996. Sosyal Güvenlik Hukuku, Beta Yayınları (Yenilenmiş 5.Bası) Yayın No. 474 .
Horlick,M.,1980. Social Security Programs Throughout the World. 1977, Comparative Labour Law- California Winter, 1980 Vol.3 No.2 s.95-96.
İzveren, A. ve Akı, E., 1999. İş Hukuku Cilt 1. 1. Baskı, Barış Yayınları, İzmir.
Jager,H.,1981. Sozialsicherungsrecht, 9, Auflage, Berlin-Germany, s.21.
Knaub, P.K. at al., 1988.Perceptions of Stress Associated With Wives Off-farm Employment. Home Economics Research Journal.
Koray, M., 1993.Çalışma Yaşamında Kadın Gerçekleri, Banka-Sigorta İşçileri Sendikası Eğitim ve Kültür Yayınları: 23, İstanbul.
Koşar,N.,2000. Sosyal Hizmetlerde Sosyal yardım alanı. Şafak Matbaacılık, Ankara.
Lloyd-Sherlock, 2002. Population Ageing in Developed and Developing Regions : Implications for Health Policy – www.msoc- rc.gla.ac.uk/socialsciencemedicine/workshopG/LLOYD-SH.pdf
Molnar, J.J.,1985. Determints of Subjective Well-Being Among Farm Operators: Characteristic of the Individual and the Farm. Rural Sociology.
Planck,H.U.-Zieche,N.,1979. Land und Agrarsoziologie.Stutgart,Germany.
Sarptürk, İ., 1990.Adana İli Kır Toplum Yapısı İçinde Kadının Yeri. Çukurova Üniversitesi Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana .
Savy, R., 1987.Tarımda ve Kırsal Kesimde Sosyal Güvenlik. (Çev. Yusuf ALPER), İstanbul .

Sirman, N., 1991.Gelişme Sürecinde Kırsal Kesim Kadını Yaklaşımlar ve Sorunlar, Kırsal Kesimde Kadının Statüsü: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Aralık 1990, ILO-TKV Danışma toplantısı Raporları, Ankara.

Süzek, S., 1985."İş Güvenliği Hukuku", Ankara .

Sirman, N.,1993. Köy Kadınının Aile ve Evlilikte Göçlenme Mücadelesi, , Kadın Bakış Açısından Kadınlar, Yayına Hazırlayan: Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul.

Şahinkaya, R., 1983.Diyarbakır İli Merkez Köylerinde Ailelerin Konut ve Sağlık Koşulları, Beklentileri ve Kadının Statüsü. AÜZF Yayınları:896, Ankara.

Şeker, M. 1987. Güneydoğu Anadolu Projesi: Sosyal ve Ekonomik Sorunlar. V Yayınları, Ankara.

Talas,C.,1983. Ssoyal Ekonomi. 6 ncı Basım, Ankara,s.323.

Tunçomağ,K.,1987. Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal sigortalar.3 ncü Basım, İstanbul,s.5.

Worsley, A. and Worsley, A.j., 1990.Women's Views of Women's Roles: A Survey of South Australian Women. Journal of consumer Studies and Home Economics.

www.bagkur.gov.tr.

Yalçın-Hackmann, L., 1993. Aşiretli Kadın: Göçer Yarı-Göçer Toplumlarda Cinsiyet Rolleri ve Kadın Stratejileri, , Kadın Bakış Açısından Kadınlar, Yayına Hazırlayan: Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul.

Yalçın,Ö.F. ve Ark.,1995. "Tarım Kesiminde Sosyal Güvenlik".TMMOB-ZMO, Ziraat Mühendisliği 4.Teknik Kongresi,Ankara.

Yıldırak, N., 1988.Köy Toplumunda Kadın, Ayyıldız Matbaası, Ankara.

Yıldırak, N.,1992. Köy Kadınlarının Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Konumları. Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul .

Yurdakul, O., 1982.Adana İlinde Geçici Tarım İşçilerinin Sosyo-Ekonomik Sorunları. MPM, Ankara.

EKLER

KÖY GENEL BİLGİ FORMU

İl :..... Muhtar: .....
İlçesi:..... Hane Sayısı:.....
Köyü:..... Merkez:.....
Tarih:..... Mezra:.....

1. Köyün Kuruluş Yeri
   1. Ova
   2. Vadi
   3. Yamaç
   4. Dağ
   5. Orman içi
   6. Orman kenarı
   7. Akarsu kenarı
   8. Göl ya da Baraj kenarı
   9. Sırtta

2- Yerleşim biçimi
   1. Toplu 2. Dağınık 3. Karışık

3- Köyün anayola uzaklığı:.....km
4- Bağlı olduğu il ve ilçeye uzaklığı?

Yolun niteliği

1. İlçeye..... km.....
2. İl'e ..... km.....
3. Kasabaya (varsa) uzaklığı.....km.....

5- Toplam nüfus miktarı:..... 22 yaşından küçük.....
   1. Kadın:.....22 yaşından küçük.....
   2. Erkek:..... 22 yaşından küçük.....

6- Son 10 yılda köyden göç eden köye gelen nüfus miktarı :.....
   Köyden göç eden nüfus miktarı:.....
   Köye gelip yerleşe nüfus miktarı:.....

7- Köyün arazi varlığı

	Dekar (dönüm)	sulu arazi	kuru arazi
1. Tarım arazisi			
2. Mer'ası			
3. Orman			
4. Tarım dışı alanlar			
5. Toplam arazi miktarı			
6. Sulanabilir arazi miktarı			
7. Diğer			

8- Köyde kaç ailenin sulu arazisi bulunmaktadır.

	Sayı	dekar
Yok		
20 dekardan az		
21-50		
51-100		
101-250		
251-500		
500 den fazla		

9- Köyünüzde nüfusun mesleklere dağılımı hakkında bilgi verir misiniz?

1. Tarımla uğraşanlar.....
2. Tarım dışı uğraşanlar.....
3. Rantla geçinenler (kira vb.).....
4. Emekli olanlar (her hangi bir sosyal güvenlik kurumundan).....
5. Tarım işçiliği ile geçinenler.....
6. Ortakçı.....
7. Kiracı.....
8. El sanatları.....
9. 1+2 kaynaklı geliri olan.....
10. 5+6+7 kaynaklı geliri olan.....
11. 3+4+1 kaynaklı geliri olan.....
12. Diğerleri.....

10- Köyde sadece bitkisel üretimle uğraşan hane sayısı?

1. ..... hane
2. Yok

11- Köyde sadece hayvansal üretimle uğraşan hane sayısı ?

1..... hane
2. Yok

12- Köyde hem bitkisel üretimle, hem de hayvancılıkla uğraşan hane sayısı.?

1. ..... hane
2. Yok.

13- Köyün başlıca geçim kaynakları nelerdir?

(%)

1. Bitkisel ürünleri (tarla, bahçe).....
2. Hayvancılık.....
3. El sanatları.....
3. Tarım işçiliği.....
4. Yurt dışından.....
5. Yurt içinden.....
6. Diğer.....

14. Köyde arazi genişliği olanlar hakkında bir tahminde bulunur musunuz?

Topraksızlar :.....hane
Az topraklı 20 dekardan az : ..... hane
26-100 dekar :.....hane
101-251 dekar :.....hane
250 ve daha fazla toprağı olanlar: ..... hane
Tarım dışı işçilik :.....hane
Başka :.....*hane*
TOPLAM :.....hane

15. Köyde tarım alet-makine Varlığı?

Traktör sayısı :..... Patoz: .....

Biçerdöğer sayısı :..... Karasaban: .....

Selektör sayısı ..... Diğer: .....

16. Köyde hayvan sayısı?

1.Küçükbaş hayvan sayısı:.....Koyun..... Keçi:.....

2.Büyükbaş hayvan sayısı: Toplam:.....Yerli:.....Melez:.....Kültür.....

3.Kanatlılar.....

4.Arı kovan sayısı.....

17.Köye tarımda çalışmak üzere (köy dışından) işçi gelir mi? (Açıklama)

1. Gelir 3. Duruma göre

2. Gelmez 4. Başka

18.Köyden köy dışına çalışma amacı ile giden var mı?

1. Giderler

Varsa; sayısı:..... nereye giderler.....kimlerle giderler:.....

Neden giderler:.....

Bu gidenlerin mal varlığı nasıldır?.....

.....

2. Duruma göre 3. Bazen 4. Gitmezler 5. Başka

19. Köyde dul kadın sayısı.....(eşi ölmüş)

Köyde dul erkek sayısı..... (eşi ölmüş)

Köyde kimsesiz-bakıma muhtaç çocuk sayısı.....

Varsa bunlara kim bakar?.....

20. Köyde bakıma muhtaç olup (hasta,yaşlı,engelli,yetim vb.) birinci derecede akrabaları tarafından bakılan (anne, baba, kardeş, bacı tarafından) kaç kişi vardır?

Hane:.....(kimler bakar.....)

Sayı.....

21. Köyde amca, dayı, yeğen, teyze vb. ikinci derecede akrabalar tarafından bakılan (hasta,yaşlı,engelli,yetim vb.) kaç kişi vardır?

Hane: .....(kimler bakar.....)

Sayı: .....

22- Köyde muhtaç bireylere ya da ailelere yardım daha çok bireysel mi yoksa tüm köy tarafından kolektif mi yapılır?

1. Bireysel
2. Kolektif
3. Her ikisi birden
4. Duruma göre değişir
5. Zekat karşılığı yardım ederler
6. Yardıma muhtaç kişi yoktur.
7. Yardım etmezler
8. Yanıtsız

23. Köy halkı tarafından bakılan kaç kişi vardır?

Hane: .....(kimler)

Sayı: .....

24. Köyde sigortalılık sosyal güvenlik kurumlarına üye olanların sayısı?
1. Sigortalı herhangi bir kimse yok
2. Sigortalıların sayısı

	Sayı	Yararlanıcılar
1. SSK'lı tarım:	.....	.....
2. SSK'lı işçi	.....	.....
3. BAĞ-KUR'lu tarım	.....	.....
4. BAĞ-KUR'lu esnaf	.....	.....
5. Emekli Sandığı	.....	.....
6. Özel sigorta	.....	.....
7. 65 yaş üstü aylık alan	.....	.....

25. Köyde yeşil kartlıların sayısı ?
1. Yok
2. Sayı:.....Kadın:.....Erkek:.....

26. Köyde herhangi bir sosyal güvenlik kurumundan emekli olup ta aylık alanların sayısı ?
1. Yok
2. SSK tarım.....kişi
3. SSK işçi.....kişi
4. BAĞ-KUR tarım .....kişi
5. BAĞ-KUR esnaf.....kişi
6. Emekli sandığı.....kişi

27. Köyde sosyal güvenlik kurumlarına kayıtlı olup ta düzenli prim yatıranların sayısı?
SSK tarım :.....SSK işçi:.....
BAĞ-KUR tarım :.....BAĞ-KUR esnaf:.....

28. Köyde bakıma muhtaç, yoksul kişilere ne gibi yardım yapılır (tek tek yazınız)?
.....
.....

29. Köyde yardıma muhtaç kişilere yardım konusunda hangi ilişkiler ve yakınlık düzeyi daha etkindir? (işaret koyunuz)

	Çok etkin	Etkin	Etkin değil
1. Akrabalık ilişkileri			
2. Komşuluk ilişkileri			
3. Tarikat veya belli mezhep birliği			
4. Hısım ilişkiler			
5. Kirvelik, kan kardeşliği vb			
6. Başka			

30. Yurt dışından bir yakını tarafından para gönderilerek geçinen kaç aile vardır?
1. Düzenli gönderilen para ile geçinenler.....
2. Bazen yardım olanlar.....
3. Talep sonucu yardım olanlar.....
4. Diğer.....

31. Köyde komşular arkadaşlar arası borç alıp verme konusu nasıldır? (Hangi meta ile yapılmaktadır?)

	Sayı	%	Koşulları
Döviz			
Altın			
Türk parası			
Toplam			

32. İhtiyaç halinde akrabalar zor durumdaki kişiye bireysel olarak mı yoksa kolektif olarak mı yardım ederler?

1. Bireysel
2. Kolektif
3. Her ikisi birden
4. Duruma göre değişir
5. Zekat karşılığı yardım ederler
6. Yardıma muhtaç kişi yoktur.
7. Yanıtsız
8. Yardım etmezler

33. Ticari veya mülk edinme amaçlı yardımların sıklığı hakkında bilgi verir misiniz? (İşaret koyunuz ve açıklama yapınız)

Çok sık sık seyrek pek yok hiç yok

.....

34. Evlenme veya benzeri olaylarla ilgili yardımlaşma hangi sıklıklarda olur? (İşaret koyunuz ve açıklama yapınız)

Çok sık sık seyrek pek yok hiç yok

.....

35. Hac'ca gitmek, Camii-Kur'an kursu yaptırmak gibi dinsel amaçlı işler için yardımlaşmaların sıklıkları hakkında bilgi verir misiniz? (Bireyler ve devlet tarafından yapılanları belirtiniz)

.....

.....

36. Kavga, belli bir dava, kan gütme, kadınla ilgili zıtlıklar veya çatışmalarda yardımlaşma yoğunluğu nedir? (Açıklama)

.....

.....

37. Köyünüzde çocukları olduğu halde bakılmayan, terkedilmiş aile veya kişiler var mı? (Varsa sayısı hakkında bilgi verir misin?)

1. Yoktur
2. Vardır (sayı:.....)

38. Köyünüzde varlığa dayalı herhangi bir gruplaşma var mıdır? (Zenginler-zenginlerle, fakirler-fakirlerle bir gruplaşmaya giderler mi?)

.....

.....

39. Köy halkı tasarruflarını nasıl değerlendirir? (Açıklama)

.....

.....

40. Köy halkından birisi çok zor duruma düştüğü zaman o'na öncelikle kimler yardım eder? (sırası ile yaz)

.....

.....

.....

41. Köy halkının geleceği için en önemli güvence nedir?

1. Devletin sosyal güvenlik kurumları
2. Varsa taşınır ve taşınmaz malları (Açıklama:.....)
3. Erkek çocuk
4. Kız çocuğu
5. Köyün ağası
6. Şeyh,hoca vb. dinsel kişiler
7. Aşiret, aile, akraba vb. leri
8. Herhangi bir güvencesi yoktur.
9. Başka

42. Köyde bireysel ya da toplumsal sorunların çözümünde en etkin olan kişi veya kurumları belirtir misin?

1. Muhtar
2. Köyün varsa ağası
3. Şeyh veya hoca
4. Köy öğretmeni
5. Yaşlılar
6. Mahkeme
7. Aileler kendi aralarında çözer
8. Başka

43. Köy halkı sağlık sorunlarını nerede çözer?

1. Köyde sağlık ocağında
2. Komşu köyde sağlık ocağında
3. İlçede sağlık ocağında/hastanede
4. İlde hastanede/özel doktorda
5. Büyük şehirlerde
6. Başka.....

44. Köyden biri rahatsızlandığında karşılaşılan en önemli sorunlar nelerdir ? (Ulaşım, doktor, hemşire-ebe, ilaç vb. açılarından açıklama yapınız ?)

.....

.....

45. Köyden son bir yıl içinde aşağıdaki olaylardan hangileri ile karşılaşılmıştır?

( ) Kaza.....sayı:.....(Açıklama).....
( ) Hastalık.....sayı:.....(Açıklama).....
( ) Ölüm.....sayı:.....(Açıklama).....
( ) Diğer.....sayı:.....(Açıklama).....

46. Bu olaylar ile karşılaşılan kişilere neler yapıldı ?

1. Bir şey yapılmadı
2. Evet yapıldı, açıklama.....

47. Köyde geçerli miras kuralları nelerdir?

1. Geleneksel kurallar (açıklayınız)

.....

.....

2. Medeni kanuna göre

48. Konutlarda sosyal donanım durumu (İşaret koyunuz)

	Kaç konut	Kaç konut
1. İçme suyu	var	yok.....
2. Kullanma	var.....	yok.....
3. Tuvalet	var.....	yok.....
4. Banyo	var.....	yok.....
5. Kanalizasyon	var.....	yok.....
6. Telefon	var.....	yok.....

7. Yakıt durumu ..... Odun ..... Kömür..... Tezek.....karışık.....

49. Köyde imece ile yapılan işler var mı?

1. Hayır
2. Evet (Neler):.....

50. Bir muhtar olarak Bağ-Kur konusundaki görevlerinizi, sorumluluklarınızı biliyor musunuz?
   1. Hayır
   2. Evet ise; Açıklama.....

51. Köyünüzün sosyal güvenlik/güvence açısından en önemli sorunları nelerdir?
   .....
   .....

52. GAP kapsamında köyünüze her hangi bir şey yapıldı mı?
   .....
   .....

53. GAP'ı nasıl değerlendiriyorsunuz? (açıklamalar yapınız)
   1. Bizim için yararlı
   2. Bizim için dolaylı olarak yararlı
   3. Bizim için pek yararı yok
   4. Fark etmedi
   5. Yanıtsız
   6. Başka

54. GAP çerçevesi içinde köyünüzde nelerin yapılmasını isterdiniz?
   .....
   .....

55. Araştırmacının izlenimleri:
   .....
   .....

56. Özel notlar
   .....
   .....

TEŞEKKÜRLER!

HANE HALKI GÖRÜŞME CETVELİ

İLİ : .....
İLÇESİ : .....
KÖYÜ : .....

Anketörün Adı ve Soyadı:.....
Tarih :.....

1- Kaç yıldan beri bu köyde oturmaktasınız?

.....

2- Aile bireylerinizin çeşitli nitelikleri hakkında bilgi verir misiniz?
(Şu anda birlikte oturduğunuz)

Sıra	Aile başkanına yakınlığı	Cinsiyeti	Yaşı	Medeni Durumu	Eğitim düzeyi	Mesleği	2. Mesleği
1							
2							
3							
4							
5							
6							
7							
8							
9							
10							
11							
12							

3- Hanedeki toplam birey sayısı.....

4- Köy dışında oturan çocuğunuz var mı ? (Sayı olarak)

1. Yok
2. Evet ise ; Kız:.....Nerede oturuyor.....Ne iş yapıyor:.....
   Erkek.....Nerede oturuyor.....Ne iş yapıyor.....

5- Hanenizde (birlikte oturduğunuz) kaç evli çocuğunuz var ve yaşları ? (kaç çekirdek aile)

.....

6- Kaç yaşında evlendiniz? (Birden fazla evlilik varsa evlilik yaşlarını not alınız)

.....

7- Kaç kez evlendiniz?.....
Resmi:.....(Tarihi ve eğer birden fazla evlilik yapmışsa kaçıncı eşine.....)
İmam Nikahlı:.....

8- Kaç kez evlenmek isterdiniz niçin?

.....

9- Eşinizle akrabalık düzeyiniz nedir?

1. Akrabalık yok
2. Birinci dereceden
3. İkinci dereceden
4. Uzaktan
5. Diğer

10- Evlendiğinizde eşinin ailesinin ekonomik durumu nasıldı?

1. Bizimkinden daha iyi idi.
2. Bizimki ile aynı idi.
3. Bizimki daha iyi idi.
4. Karşılaştırma yapamıyorum
5. Yanıtsız

11- Evlenirken eşinizde öncelikle hangi nitelikleri ön plana aldın (sırası ile yaz)?

1. Zenginlik 2. Güzellik 3. Yetenek ve beceri
4. Ahlaklı, saygılı olması 5.Ün, ünlü aile 6. Güçlü, kuvvetli, işe elverişliliği
7. Başka

12- Tarımsal varlığınıza ait bilgi verir misiniz?

1. Yok (17'ye geçiniz)
2.

	Kuru(da.)	Sulu(da.)	TOPLAM (da.)
1. Arazi miktarınız:			
2 Mülk arazi miktardınız:			
3. Ortağa aldığınız arazi miktarı:			
4. Kiraya aldığınız arazi miktarı			
5. Ortağa ve kiraya verdiğiniz arazi miktarı:			
6. Su olmadığından sulanamayan arazi miktarı			

13- Bitkisel hangi ürünleri, ne kadar yetiştirirsiniz?

	Dekar (dekar)	Verim (kg/da)	Toplam
Hububat :			
Buğday:			
Arpa :			
Baklagil :			
Mercimek:			
Fasulye :			
Nohut :			
Sebze :			
Meyve :			
Başka:			
:			

14- Elde ettiğiniz ürünlerin %kaçını aile öz tüketimi için (tohumluk dahil) kullanırsınız?

1. Ayırmıyor

2.	Ürünler	%
1. :		
2. :		
3. :		

15- Alet -makine açısından varlığınızı belirtir misiniz? (hangi alet ve makineleriniz var)

1. Yok
2. *Aletler-Makine*

Traktör ve ekipmanları.....
Biçerdöğer.....
Patöz.....
Karasaban.....
Başka.....

16- Alet-makineniz yoksa nasıl karşılıyorsunuz ?

1. Köyden kiralıyorum.
2. Köy dışından kiralıyorum
3. Komşulardan alıyorum.
4. Gereksinim duymuyorum.
5. Araziyi kiraya-ortağa veriyorum.

17- Hayvan varlığınızı belirtir misiniz?

1. Yok (19'a geçiniz)
2. Büyükbaş Küçükbaş

	Yerli	Melez	Kültür	Toplam	Koyun	keçi	Arı (kovan)	Kanatlılar
Sayı								

18. Hayvansal ürünlerinizi nasıl değerlendiriyorsunuz ?

1. Yok
2. Canlı hayvan olarak satıyorum
3. Sütünü satıyorum
4. Bal satıyorum
5. Üretim tamamen aile öz tüketimine yönelik

19- Tahminen bir ayda veya yılda harcamalarınızı belirtimisiniz?

	Aylık (TL) ve (%)	Yıllık (TL) ve (%)
Yiyecek		
Giyecek		
Eğitim		
Sağlık (açıklama)		
Ulaşım		
Kültürel		
Diğerleri (yardımlar fitre zekat dahil)		
Toplam		

20- Geliriniz bu giderlerinizi karşılamaya yetiyor mu?

1. Evet
2. Hayır ise ; ne yapıyor ?.....

21- Tasarruflarınızı nasıl değerlendirirsiniz ?

1. Yok
2. Köyde yatırım (arazi, hayvan vs.alır)
1. Kente yatırım (ev,dükkan vs.alır)
2. Çocuklara veririm
5. Döviz-altın alırım
6. Başka
7. Yanıtsız

22- Hangi amaçlarla kredi kullanırsınız?

1. Kullanmam
2. .....
3. .....

23- Krediyi hangi para üzerinden nerelerden (bireylerden, akrabalardan,TC Ziraat Bankası, TKK,tefeci,çocuklardan vd.) alırsınız?

koşulları

1- TL..... nereden.....
2. Döviz..... nereden.....
3. Altın..... nereden.....
4. Girdi.....nereden.....

24- Tüm geliriniz tarım kaynaklı mıdır?

1. Tarıma dayalı gelirimiz tüm gelirimin %.....'ini oluşturur
2. .....

25- Tarım veya tarım dışında bir başkasının işinde ücret karşılığı çalışır mısınız?
1.Hayır
2.Evet ise, süre:.....günlük ücret:.....toplam:.....

26- Köyünüzde tarımsal işlerde size yardım eden olur mu?
1. Hayır
2. Hayır kendime yetiyorum
3. Evet ise ; kim:.....ne karşılığı:.....

27- Zor durumlarda kimlerden yardım alırsınız?
(Düğün, dernek, kredi, hastalık,ölüm, işgücü gereksinimi vd.)
1. Kimseden almam
2. Çocuklarımdan
3. Akrabalardan
4. Komşulardan
5. Köy halkından
6. Ayırım yapmadan kimden alabilirsem
7.Bu durumla karşılaşmadım
8. Ağa, şeyh, aşiret büyüklerinden
9.Başka 10. Yanıtsız

28- Siz zor durumda (nasıldı.....) olan bir akrabanıza,yakınınıza hiç yardım ettiniz mi?
1. Hayır
2. Evet ise; Açıklama (nasıl bir yardım .....)

29- Herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı mısınız?
1. Kayıtlı değilim
2. SSK tarım
3. SSK işçi
4. Bağ-kur tarım
5. Bağ-kur esnaf
6. Emekli sandığı
7. Daha önce üye idi, çıkmış
8. Özel sigorta
9. Çocuklardan dolayı SSK
10. Çocuklardan dolayı Bağ-kur
11. Çocuklarından dolayı Emekli sandığı
12.Başka (aileden olan varsa, not alınız.....)

30- Kayıtlı iseniz primlerini düzenli yatırıyor musunuz ?
1. Hayır ise ; neden.....
2. Evet ise; açıklama.....

31- Niçin herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı değilsiniz ?
1. Bu konuda bilgim yok
2. Kurallarını bilmiyordum
3. Ödeme gücüm yok
4. Gereğine inanmadım
5. Böyle bir olanaktan haberim yok
6. Daha önce üyeydim , borçlar nedeniyle ayrıldım
7. Fazla bir getirisi olduğuna inanmıyorum
8. Başka

32- Yaşlılık, kaza, malullük ve işsizlik gibi durumlarda ne gibi sosyal güvenceniz var ?
1. Evet ise; neleri var.....
2. Hayır ise ; neleri olmalı.....

33- Yeşil kartınız var mı?

1- Herhangi bir sosyal kuruluşuna üye değil ve yeşil kartı VAR
2- Herhangi bir sosyal kuruluşuna üye değil ve yeşil kartı YOK
3- Herhangi bir sosyal kuruluşuna üye ve yeşil kartı VAR
4- Herhangi bir sosyal kuruluşuna üye ve yeşil kartı YOK

34- Fak-Fuk-Fon'undan (Sosyal Yardımlaşma Dayanışma Vakfından) hiç yardım aldınız mı? (Almışsa ; kaç sefer ve miktarı ayrı ayrı miktarını yazınız)

1- Almadım (neden:.....)
2- İlaç için aldım
3- Gıda maddesi için aldım
4- Kömür aldım
5- Koyun, kovan, inek vb. aldım

35- En son doktora ne zaman gittiniz ?

1. Hiç gitmedim
2. .....

36- Hastalandığınızda ne yapıyorsunuz?

.....

.....

37- Sizce hastalıkları ve kazaları önlemek için ne yapmak gerekir?

.....

.....

38- Hanenizde kalıcı hastalığı olan var mı? (Yanıt evet ise; nedeni ve tedavisini nasıl yaptırdığınız/yaptırıyorsunuz not alınız)

1- Beyinsel özürlü var
2- Fiziksel özürlü var
3- Böbrek hastalığı var (Diyaliz)
4- .....
5- Hasta olan yok

39- Maddi olanaksızlıklar nedeniyle hanenizde sakat kalan, doktora hastaneye gidemeyen veya ölen var mı?

1- Hayır
2- Evet ise; Kim :.....
Nedeni :.....
Ne zaman :.....

40- Yaşlandığınızda, çalışamaz duruma geldiğinizde size kimler bakar?

1- Hiç kimse
2- Çocuklarım
3- Devletin çeşitli kurumları
4-Akrabalarım
5- Komşular
6-Hiç düşünmedim

41- Eviniz var mı?

1. Yok
2. Var, bana ait
3. Babama ait
4. Ağaya ait
5. Eşime ait
6. Kiracıyım
7. Çalışma karşılığı oturuyorum
8. Başka

42- Sahip olduğunuz tarımsal varlıkları nasıl edindiniz?

1. %..... miras (baba, anne ve kendi öz akrabalarından)
2. %..... eşimden
3. %..... kendi kazancımdan
4. %..... belirsiz

43- Sizce bir ailede erkek çocuk mutlaka gerekli midir? Neden? (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

1- Hayır, gerekli değil
2- Kız, erkek farketmez
3- Olmasa da olur
4- Ailenin devamı için gerekli
5- İşlere yardımcı olması için gerekli
6- Gelecek güvencesi olması için gerekli
7- Ailenin gücünü artırdığı için gerekli
8- Ailenin varlığını artırdığı için gerekli
9-Dışa karşı koruma için gerekli
10-Başka

44- Çocuklarınızı evlendireceğiniz eş adaylarında veya ailelerinde öncelikle ne gibi özellikler ararsınız?

	Kız ailesinde	Erkeğin ailesinde
1. Zengin olmalı	.....	.....
2. Saygın,asil olmalı	.....	.....
3. Dindar olmalı	.....	.....
4. Eğitimli olmalı	.....	.....
5. İyi bir işi olmalı	.....	.....
6. Akraba olmalı (aynı aşiretten)	.....	.....
7. Çocuklar bilir	.....	.....
8. Anlaşabileceğimiz aile olmalı	.....	.....
9. Ahlaklı olmalı	.....	.....
10. Diğerleri	.....	.....

45- Köyde yönetime katılıyor musunuz ? (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

1. Muhtar (şu an)
2. İhtiyar heyeti (aza) üyesi
3. Daha önce muhtarlık ve/veya azalık yapmış
4. Muhtar veya İKÜ seçimlerine katıldım
5. Kooperatif seçimlerine katıldım
6. Dernek seçimlerine katıldım
7. Yanıtsız
8. Başka

46- Köyde herkesin saygı duyacağı veya dinleyeceği bir konuma gelmek için sizce bir bireyin hangi özelliklere sahip olması gerekir ?

.....

.....

47- Zekat verir misiniz?

1. Evet (Açıklama)
2. Hayır
3. Duruma göre
4. Bazen
5. Ben muhtaç durumdayım.

48- Fitre verir misiniz?

1. Evet
2. Hayır
3. Duruma göre
4. Bazen
5. Ben muhtaç durumdayım.

49- Camiye, Kur'an kursuna, hocaya yardım yapar mısınız?

1. Evet
2. Hayır
3. Duruma göre
4. Bazen
5. Maddi gücüm yok

50- Köy halkının zor duruma düşenlere yapacağı yardıma siz de katılır mısınız?

1. Hayır ise; neden.....
2. Evet ise; nasıl katılabilir.....

.....

51- Size göre köy halkının % kaçı (veya kaç hane) yardıma muhtaçtır?

Açıklama: .....

.....

52- Bu köyde bakıma muhtaç yaşlıların, dulların, hastaların, sakatların sorunlarının çözümü için sizce neler yapılmalıdır ? Ve, insanların zor duruma düşmemesi için neler yapılmalıdır ?

.....

.....

53- Köy halkının veya sizin geleceğinizi ekonomik yönden garanti altında olması için neler yapılmalıdır?

.....

.....

54- Köyün ağası sizce güvence midir?

1-Ağa yok
2- Hayır, güvence değil
3- Evet, güvencedir. Şu konularda:.....

55- Köyde en çok kimin sözü geçer? (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

1- Muhtarın
2- Aşiret liderlerinin
3- Ağanın
4- Din adamlarının (şeyh)
5- Yaşlıların
6- Öğretmenin
7- Hoca-imamın
8- Herkes kendi yoluna gider.

56- Köyde anlaşmazlıklar (miras, namus, arazi anlaşmazlıkları vd.) nasıl çözümlenir? (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

1- Muhtar ve ihtiyar heyeti çözer
2- Yaşlılar çözer
3- İmam-hoca
4- Aşiret lideri, ağa, şeyh
5- Taraflar çözer
6- Mahkemeye gidilir
7- Başka
8- Yanıtsız
9- Bilmiyorum

57- Çocuklarınızın hangi düzeye okulu bitirmesini isterdiniz?

İsteğiniz?	Kız	Erkek
1. Okur-yazar.....		
2. İlköğretim.....		
3. Lise veya Meslek Lisesi.....		
4. Yüksek okul veya Üniversite.....		
5. Okumalarına gerek yok.....		
6. Kendilerini bilir.....		
7. Başka.....		

RİSKLİ GRUP – "KRONİK HASTA, ENGELLİ" GÖRÜŞME CETVELİ

İli :..... Anketör:.....
İlçesi:..... Tarih:.....
Köyü:.....

1. Deneğin nitelikleri

Yaşı	Cinsiyeti	Medeni Durumu	Eğitim	Mesleği	Ailedeki toplam birey sayısı	Baba mesleği

2. Toplam çocuk sayısı?
   1. Bekar
   2. Çocuk yok
   3. .....erkek.....kız.....toplam
   4. Çocuk varsa çocukları nerede yaşıyorlar ve ne iş yapıyorlar ?
   .....

3. ( ) Hastalığınız / ( ) Engeliniz / ( ) Yetersizliğiniz nedir ?
   1.Adı:.....
   2. Kaç yıldır devam ediyor:.....Doğuştan.....
   3.Nedeni:.....

4. Eğer zamanında önlem alınsaydı, bu durumunuz önlenebilir miydi veya hafifletilebilir miydi ?
   1. Hayır ise; neden.....
   2. Evet ise; açıklama.....

5. Kimin yanında kalıyorsunuz ? (Açıklama)
   .....
   .....

6. Nasıl tedavi olmaktasınız ? (Açıklama)
   .....
   .....

7. Tedavi masraflarını kim karşılıyor ?
   .....
   .....

8. Sizin yaşamdaki güvenceniz nedir?
   1. Sosyal güvenlik kurumları
   2. Ailesi (bekar)
   3. Eşi (Evli, ailesi ile beraber)
   4. Akrabaları
   5. Mirastan kalan malları
   6. Çocukları
   7. Devletin varlığı
   8. Kira gelirleri (.....)
   9. Başka

9. Günlük ihtiyaçlarınızı (yemek, çamaşır,bulaşık vb.) nasıl ve kim tarafından karşılanır ?
   1. Kendisi karşılar
   2. .....
   .....

10. Sizinle benzer zorluklar içinde olanlarla görüşür müsünüz ?
    1. Hayır
    2. Evet ise ; sıklığı.....nerede.....

11. Sizinle aynı durumda olanlarla sorunlarınızı aşmak için birlikte bir şeyler yapmayı düşündünüz mü ?
    1. Hayır
    2. Evet ise; neler.....
12. Günlük hayatta karşılaştığınız başlıca sorunlar, güçlükler nelerdir?
    .....
    .....
13. Hastalandığınızda , zor durumda kaldığınızda kimlerden yardım alırsınız ?
    1. Kimseden almam 2. Kimse yardım etmez
    2. Evet yardım alırım; Açıklama : .....
    .....
14. Doktora / hastaneye en son ne zaman gittiniz ?
    1. Gitmedim
    2. Açıklama: .....
    .....
15. Doktora hastaneye sizi kim götürdü ? (Açıklama)
    .....
    .....
16. Başlıca geçim kaynakları nelerdir ? (Evli, bekar olma durumuna göre not alınız)
    .....
    .....
17. Araziniz varsa kim işliyor, değerlendiriyor ? (Açıklama)
    .....
    .....
18. Gelecekte size kim bakar ?
    .....
19. Hangi koşullar sağlanırsa kendinizi rahat, güvencede hissedersiniz ?
    .....
20. Köyde sizin için yapılan hayır-sevap işleri oldu mu ?
    1.Olmadı ise; neden.....
    2.Oldu ; (Açıklama) .....
21. Devletin öncülüğünde sizin için geliştirilecek bir sosyal güvenlik girişimine destek verebilir misiniz ?
    1. Hayır ise ; neden.....
    2. Evet ise; açıklama.....
22. Gelecekten beklentileriniz nelerdir ?
    .....
    .....
23. GAP hakkında ne biliyorsunuz ?
    .....
    .....
24. GAP' tan beklentileriniz nelerdir ?
    .....
    .....

TEŞEKKÜRLER!

10. Hastalandığınızda komşular, hayırseverler vb. size bakarlar mı, yardım ederler mi ?
   1. Hayır
   2. Evet ; Açıklama : .....
11. Sizinle benzer zorluklar içinde olanlarla görüşür müsünüz ?
   1. Hayır
   2. Evet ise ; sıklığı.....nerede.....
12. Sizinle aynı durumda olanlarla sorunlarınızı aşmak için birlikte bir şeyler yapmayı düşündünüz mü ?
   1. Hayır
   2. Evet ise; neler.....
13. Doktora / hastaneye en son ne zaman gittiniz ?
   1. Gitmedim
   2. Açıklama: .....
   .....
14. Doktora hastaneye sizi kim götürdü ? (Açıklama)
   .....
15. Gelecekte size kim bakar ?
   .....
   .....
16. Günlük ihtiyaçlarınızı (yemek, çamaşır,bulaşık vb.) nasıl ve kim tarafından karşılanır ?
   1. Kendisi karşılar
   2. .....
17. Günlük hayatta karşılaştığınız başlıca sorunlar, güçlükler nelerdir?
   .....
   .....
18. Hastalandığınızda komşular, hayırseverler vb. size bakarlar mı, yardım ederler mi ?
   1. Hayır
   2. Evet ; Açıklama : .....
   .....
19. Hangi koşullar sağlanırsa kendinizi rahat, güvencede hissedersiniz ?
   .....
   .....
20. Köy halkının sizlere karşı bakışı ve davranışı nasıl ?
   .....
   .....
21. Devletin öncülüğünde sizin için geliştirilecek bir sosyal güvenlik girişimine destek verebilir misiniz ?
   1. Hayır ise ; neden.....
   2. Evet ise; açıklama.....
22. Gelecekten beklentileriniz nelerdir ?
   .....
   .....
23. GAP hakkında ne biliyorsunuz ?
   .....
   .....
24. GAP' tan beklentileriniz nelerdir ?
   .....
   .....

TEŞEKKÜRLER!

RİSKLİ GRUP – "ÇOCUK (YETİM,KİMSESİZ) " GÖRÜŞME CETVELİ

İli :.....
İlçesi:.....
Köyü:.....

Anketör:.....
Tarih:.....

1. Deneğin nitelikleri

Yaşı	Cinsiyeti	Medeni Durumu	Eğitim	Mesleği	Ailedeki toplam birey sayısı	Baba mesleği

2. Neden yetim veya kimsesiz kaldınız ? (açıklama)
   Ailesinden kimler var :.....
3. Hastalandığınızda veya acil bir durum olduğunda kim size yardımcı olur, kim size bakar ?
   1. Kimse bakmaz
   2. Çocukları
   3. Komşuları
   4. Muhtarlık
   5. Akrabalar
   6. Başka.....

4. Herhangi bir sosyal güvenceniz var mı ? (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)
   1. Yok
   2. SSK
   3. Bağ-Kur
   4. Yeşil kart
   5. Mal varlığı (açıklama.....)
   6. Çocuklar
   7. Kira gelirleri (açıklama.....)
   8. Başka
   9. Akrabaları
   10. Kardeşleri
5. Sizin yaşamdaki güvenceniz nedir?
   1. Sosyal güvenlik kurumları
   2. Çocukları
   3. Ailesi (bekar)
   4. Eşi (Evli, ailesi ile beraber)
   5. Akrabaları
   6. Mirastan kalan malları
   7. Devletin varlığı
   8. Kira gelirleri (.....)
   9. Başka
6. Doktora / hastaneye en son ne zaman gittiniz ?
   1. Gitmedim
   2. Açıklama: .....
   .....
7. Doktora hastaneye sizi kim götürdü ? (Açıklama)
   .....
   .....
8. . Gelecekte size kim bakar ?
   .....
   .....
9. Günlük ihtiyaçlarınızı (yemek, çamaşır,bulaşık vb.) nasıl ve kim tarafından karşılanır ?
   1. Kendisi karşılar
   2. .....
   .....
10. Günlük hayatta karşılaştığınız başlıca sorunlar, güçlükler nelerdir?
   .....

11. Köydeki diğer çocuklarla aranız nasıl ? (açıklama)

.....

.....

12.Sizinle benzer zorluklar içinde olanlarla görüşür müsünüz ?

1. Hayır
2. Evet ise ; sıklığı.....nerede.....

13. Sizinle aynı durumda olanlarla sorunlarınızı aşmak için birlikte bir şeyler yapmayı düşündünüz mü ?

1. Hayır
2. Evet ise; neler.....

14.Günlük hayatta karşılaştığınız başlıca sorunlar, güçlükler nelerdir?

.....

.....

15. Zor duruma düştüğünüzde veya hastalandığınızda komşular, hayırseverler vb. size bakarlar mı, yardım ederler mi ?

1. Hayır
2. Evet ; Açıklama : .....

.....

16. Hangi koşullar sağlanırsa kendinizi rahat, güvencede hissedersiniz ?

.....

.....

17. Köy halkının sizlere karşı bakışı ve davranışı nasıl ?

.....

.....

18. Gelecekten beklentileriniz nelerdir ?

.....

.....

19. GAP hakkında ne biliyorsunuz ?

.....

.....

20. GAP' tan beklentileriniz nelerdir ?

.....

.....

TEŞEKKÜRLER!

RİSKLİ GRUP – "KADIN" GÖRÜŞME CETVELİ

İli :.....
İlçesi:.....
Köyü:.....

Anketör:.....
Tarih:.....

1.Deneğin nitelikleri

Yaşı	Cinsiyeti	Medeni Durumu	Eğitim	Mesleği	Ailedeki toplam birey sayısı	Baba mesleği

2. Toplam doğum sayısı ?.....
Ölen çocuk sayısı:.....(varsa ; nedeni.....)
Hiç düşük yaptınız mı? Yanıt evet ise neden ?
.....
Yaşayan çocuk sayısı: toplam:.....erkek:.....kız:.....
Evden ayrılan çocuk sayısı ve bulundukları yerler.....

3. Kaç yaşında evlendin ?.....

4. Nikah durumu : Resmi nikah ve tarihi:.....
İmam nikahı ve tarihi:.....

5. Kocanızın kaçıncı eşisiniz ?.....
Kocanız sizin kaçıncı eşiniz ?.....
Kumanız var mı ?.....

6. Kocanızın ailesi ile mi yoksa ayrı mı yaşıyorsunuz ?
.....
.....

7. İlk doğumunuzu ne zaman ve nerede yaptınız ?
.....

8. Doğumu kim yaptı ?
.....

9. Doğumdan sonra ateşli veya başka bir hastalık geçirdiniz mi ?
.....

10. Kaç çocuğunuzun olmasını isterdin, neden ?
.....

11.Çocuklarınızın aşısını düzenli olarak yaptırıyor musunuz ? (eğer küçük çocuğu varsa)
.....

12. Çocuk sayısının belirlenmesinde nasıl karar verirsiniz ?
.....

13. Çocukların hepsinin nüfus cüzdanı var mı ?

.....

14. Evlendikten sonra herhangi bir rahatsızlık geçirdiniz mi ?
   1. Hayır
   2. Evet ise ; açıklama

.....

.....

15. Hastalandığınızda nereye gidersiniz ?
   1. Köyde sağlık ocağına
   2. Komşu köyde sağlık ocağına
   3. İlçede hastaneye
   4. İlçede özel doktora
   5. İlde hastaneye
   6. İlde özel doktora
   7. Büyük şehirlere
   8. Diğer

16. Herhangi bir sosyal güvenceniz var mı ? (Kendisinin, eşinin, çocuklarının vd.)

.....

17.Yeşil kartınız var mı ? (Herhangi sosyal güvencesi yoksa)

.....

18. İlaçlarınızı nasıl alırsınız ?

.....

19. Engelli veya kronik hastalığı olan çocuğunuz var mı ?
   1. Hayır
   2. Evet ise; kaç çocuk ve nedenleri :.....

.....

20.Tarımsal olarak kendi veya başkasının işinde çalışır mısınız ?
   1. Hayır
   2. Evet ise; kimin ve nerede, hangi koşullarda.....

.....

21. Kocana bir şey olsa ne yaparsın ve nasıl geçinirsin ?

.....

.....

22. Hayattaki en büyük güvencen nedir ?

.....

23. Gelecekte kendini daha güvencede hissetmen için nelerinin olması gerekir?

.....

.....

24. Köydeki kadınlarla bir araya gelip hiç sorunlarınızı konuşur musunuz ?
   1. Hayır ise; neden.....
   2. Evet ise; neler konuşulur.....

25. Sizce köydeki kadınların en önemli sorunu nedir ?

.....

26. Yaşamdaki en büyük özleminiz/dileğiniz nedir ?

.....

TEŞEKKÜRLER!